

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ’NİN FETÂVÂSI
BAĞLAMINDA AİLE HUKUKU**

Rıdvan KARAMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Hamdi ÇİLİNGİR

TEMMUZ - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ’NİN FETÂVÂSI
BAĞLAMINDA AİLE HUKUKU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rıdvan KARAMAN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku**

“Bu tez 16/07/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Hamdi ÇİLİNGİR	Başarılı
Doç. Dr. Ahmet Selman BAKTI	Başarılı
Doç. Dr. Tuba ERKOÇ BAYDAR	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Rıdvan KARAMAN

16/07/2024

ÖN SÖZ

İnsanoğlu; doğar, büyür, kuvvetlenir, âcizleşir ve ölür. Bu devirlerin her birinde rûhî müşâvirliğe (psikolojik danışmanlık), ictimâî muâvenet ve tesânüde (sosyal, yardım ve dayanışma) ihtiyaç duyar. İnsanoğlunun ihtiyaç hissetmesindeki en büyük muharrik aynı zamanda onu eşref-i mahlûk kılan husûsiyetleridir. İnsan, birçok şeyden müteşekkil topluluk numûnesi gibidir. Bunların bir kısmı maddî; ateş/enerji, su/sıvı, toprak/katı, hava/gaz ve nefstir. Bir kısmı ise mânevî; kalp, ruh, sır, hafî ve ahfâdır. Birbirinden farklı olan bunca husûsiyetin toplandığı varlık olan insan ya kendini tanıyıp Rabbini tanıma şerefine nâil olur yahut bunca husûsiyetine bigâne kalıp varlığın hakikatini kavrayamayan bir canlı olur. Bu topluluk numûnesi olma husûsu aynı zamanda onu kâinatın özü/özeti bir varlık haline getirmiştir. Şeyh Gâlip merhum, insanoğlunun bu vaziyetini “Hoşça bak zâtına kim zübde-yi âlemsin sen, merdüm-i dîde-yi ekvân olan âdemsin sen” beytiyle tarîf etmiştir. Hâliyle bunca husûsiyetin bünyesinde birleştirildiği bir varlığı tanımak/tanımlamak da bir hayli meşakkatli olmaktadır. Ayrıca kendisindeki bunca husûsiyetleri fark eden bir varlığın fazîleti yüksek olduğu gibi hissettiği ihtiyaçlar da o miktarda fazla olmaktadır. Bundan mütevellid bunca husûsiyetin ihtiyaçlarının giderilmesi de elzemdir. İşte bu noktada İslâmî ilimlerin her birinin insanoğlunun bu ihtiyaçlarını giderdiğini, onu terakkî ettirip yücelttiğini görmekteyiz. Misal olarak ilm-i ebdânın tarih boyunca üstlendiği asıl vazîfeye/maksada bakıldığında insanoğlunun bedenî/zahirî ihtiyaçlarını gidermeye çalıştığı görülürken ilm-i tasavvufun ise bâtinî/mânevî ihtiyaçlarını gidermek istediği hemen anlaşılmaktadır.

İşte bu noktadan bakınca çalışmamızın ileriki bölümlerinde daha detaylı îzah etmeye çalışacağımız ve asıl mevzûmuzu teşkil eden ilm-i fikhın/İslâm hukukunun insanoğlu için üstlendiği tarihî/ulvî vazîfeye istinâden çalışmamızı bir fıkıh eseri olan fetvâlar mecmûası, (*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) üzerinde yapmayı murâd ettik. Cenâb-ı Hak’ın bu çalışmayı hayırlara vesile kılmasını ve nice faydalara sebep olmasını cân-ı gönülden niyâz ederiz.

Evvela, bize bu çalışmamızın nihayete erme ruhsat ve fırsatını ihsân buyurduğu için Cenâb-ı Allah’a hamd ve şükrederim. Ümmet-i İslâm’ın ilk muallimi, nât-ı nebevîlerde çok defa zikredilen ifadeyle “Hazret-i Risâlet-penâh” Muhammed Mustafa (s.a.v)’e salât ve selâm ederim. Ayrıca bu vatan topraklarında hür bir şekilde yaşamamıza vesile olan,

Anadolu’yu M s man-Türk yurdu kılan, Sultan Alparslan; Konstantinapol’un/İstanbul’un fethini Türk Milleti’ne armağan ederek Anadolu birliğini sağlayan, Fatih Sultan Mehmed; verdiği mücadelelerle Türk-İslam beldelerini muhafazaya mem r olan, yetmiş dördüncü (74.) İslâm halİfesi Yavuz Sultan Selim Han başta olmak üzere tüm Türk-İslâm hakanlarını ve İslâm şehitlerini, b husus (*el-Fetâvâ*) eserini yazarak bize bu çalışma fırsatını sunan kıymetli  lim Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’yi rahmetle ve minnetle y d ediyorum.

Bu çalışmanın eksik/kusurlu kısımları bizzat tarafıma ait olmakla birlikte, bize bu merhalede desteklerini esirgemeyen başta tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Hamdi  ilingir’e, Doç. Dr. Tuba Erkoç Baydar’a, Doç. Dr. Ahmet Selman Baktı’ya, okunamayan Osmanlı Türkçesi kelimelerinde yardımcı olan Doç. Dr. Göker İnan’a, fıkıh ilmindeki malumat ve tecrübelerinden istifâde imkânı sunan Kastamonu/Tosya il e v izi Bekir Sıtkı Karazehir Hoca’ya ve emekli v iz S im Köklü Hoca’ya teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmalarımızın farklı merhalelerinde desteklerini lütfeden kıymetli dostlarım; M. Hulusi Eroğlu, Emre Atlı, Hasan Ekici, Halil  alık, Ahmed Mahmud Tahagil ve Enes O. Aytekin’e kalb  şükranlarımı arz ederim. Yine bu merhalede bizlere devamlı neşe ve s r r veren kıymetli annem, babam, ailem,  iğerg şem, dualarında bizleri unutmayan İstanbul/Dr. Hulusi Behçet Ortaokulu  ğrencilerim, sunduğu imk nlar vesilesiyle İstanbul/Sabahattin Zaim  niversitesi kütüphane yönetici ve çalışanlarına, binâenaleyh destekleri noktasında emeği geçen cümle ödeme şükran ve muhabbetlerimi tak dim ederim.

Son olarak, kıymetli araştırmacı ve okuyuculardan istirh mımız çalışmanın kusurlu ve eksik kalan kısımlarından ötürü amden/sehven hatamız ve sürü-i kitâbet v k  olduysa şimdiden affola.

Vall hu a’lemu bi’s-sav b.

“Ve m  tevfi  illâ bill hi aleyhi tevekkeltü ve ileyhi  n b.”

Rıdvan KARAMAN

16/07/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	vi
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM: ABDÜLAZİZ EFENDİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE FETÂVÂSİ’NİN GENEL HUSÛSİYETLERİ	4
--	----------

1.1. Abdülaziz Efendi’nin Hayatı ve Şahsiyeti	4
1.1.1. Ailesi.....	4
1.1.2. Çocukluğu, Tahsil Hayatı ve Hocaları.....	5
1.1.3. Müderrislik - Kâdılık Vazifeleri ve Talebeleri	7
1.1.4. Kıbrıs Sürgünü ve İnziva Hayatı.....	8
1.1.5. Sultan İbrahim’in Tahttan İndirilişi ve Siyasete Etkisi.....	9
1.1.6. Kazaskerliğe Tayin Edilmesi	12
1.1.7. Şeyhülislâmlığı Devri	13
1.1.8. Sakız Adası - Bursa Sürgünü Dönemi ve Vefatı	16
1.1.9. Abdülaziz Efendi’nin Şahsiyeti	16
1.2. İlmî Eserleri	19
1.3. Fetâvâ-yı Karaçelebizâde	24
1.3.1. Eserin Genel Husûsiyetleri	24
1.3.2. Eserin Mürâcaat Ettiği Kaynaklar.....	26
1.3.3. Eserin Muhtevâsı ve Mevzûları	36
1.3.4. Eserin Takip Ettiği Usûl ve Karaçelebizâde’nin Fıkhî Yönü	49
1.3.5. Eserin Transkripsiyonunda Takip Edilen Usûl	55
2. BÖLÜM: FETVÂ MÜESSESESİ, İSLÂM AİLE HUKUKU VE OSMANLI HUKUK NİZÂMI.....	57
2.1. Fetvâ ve İftâ Müessesesi	57
2.1.1. Fetvâ Kavramı.....	57

2.1.1.1. Fetvânın Lügat ve Istılâhî Manası	57
2.1.1.2. Fetvâ Vermenin Hükümü	57
2.1.1.3. Fetvânın Kaynağı	58
2.1.1.4. Fetvâ ile İctihad Arasındaki Fark	58
2.1.1.5. Fetvâ ile Kazâ Arasındaki Münasebet.....	59
2.1.2. Fetvâ-İftânın Tarihi Serüveni, Ehemmiyeti ve Müftî	60
2.1.2.1. Fetvânın Tarihi Serüveni	60
2.1.2.2. Osmanlı'da Meşîhat	63
2.1.2.3. Fetvânın Ehemmiyeti	65
2.1.2.4. Müftînin Ehliyet Şartları ve Mesûliyeti	65
2.2. İslâm Aile Hukuku	66
2.2.1. Nikâh Kavramı.....	66
2.2.1.1. Nikâh Kavramının Lügat ve Istılah Anlamları.....	66
2.2.1.2. Nikâh Akdinin Unsurları	67
2.2.1.3. Nikâh Akdinin Geçerlilik (Sıhhat) Şartları	68
2.2.1.4. Nikâh Akdinin Nefâz Şartları.....	69
2.2.1.5. Nikâh Akdinin Bağlayıcılık (Lüzum) Şartları.....	69
2.2.1.6. Nikâh Akdinin Çeşitleri	69
2.2.1.7. Nikâh Akdinin Mâlî Neticeleri.....	69
2.2.2. Talâk Kavramı	71
2.2.2.1. Talâk Kavramının Lügat ve Istılah Anlamları	71
2.2.2.2. Boşama Salâhiyeti	71
2.2.2.3. Boşama Ehliyeti	72
2.2.2.4. Talâkın Çeşitleri	72
2.2.2.5. İddet.....	73
2.2.2.6. Talâk ile Alakalı Diğer Istılahlar.....	74
2.3. Osmanlı Hukuk Nizâmı	74
2.3.1. Osmanlı Hukuk Tarihi	75
2.3.2. Şer'î Hukuk.....	76
2.3.3. Örfî Hukuk.....	78
2.3.4. Hukukî-Adlî Müesseseler	80

3. BÖLÜM: FETÂVÂ-YI KARÂCELEBİZÂDE’NİN NİKÂH-TALÂK	
FETVÂLARININ TRANSKRİPSİYON METNİ VE LÜZUMLU İZÂHATLAR .83	
3.1. Kitâbu’n-Nikâh	83
3.1.1. Nikâhu’r-rakîk	87
3.1.2. Fi’l-muharremât	90
3.1.3. Bâbü’l-veliyi ve’l-küfvi	95
3.1.4. Fi’l-ihtilâfî fi’l-cihâz	105
3.1.5. Bâbü’l-mehr	106
3.1.6. Fî mâli’z-zevci ve’z-zevceti en yef’alâh	118
3.2. Kitabu’r-Radâ	124
3.3. Kitâbu’t-Talâk	128
3.3.1. Fî talâki’l-merîzi ve mâ yünâsibüh	137
3.3.2. Bâbü’t-Ta’lik	139
3.3.3. Bâbü’l-Îlâ’	151
3.3.4. Bâbü’l-Hul	152
3.3.5. Bâbü’l-‘İnnîn	157
3.3.6. Bâbü’l-‘İdde	158
3.3.7. Bâbü Sübûtü’n-Neseb	160
3.3.8. Bâbü’l-Hizâne	166
3.3.9. Babü’n-Nafaka	174
3.3.10. Fasl	179
3.4. Karâcelebizâde’nin Bazı İhtilâflı Mevzulardaki Kanaatleri ve Fetvâları	186
SONUÇ	188
KAYNAKÇA	192
EK	204
ÖZ GEÇMİŞ	233

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin, İbn
BİLAY	: Bilimsel Araştırmalar Yayınları
bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri
c.	: Cilt
cev.	: Çeviren
d.	: Doğum
Dip.	: Dipnot
Doç. Dr.	: Doçent Doktor
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.	: Hazreti
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
M.	: Miladî
MFB	: Müzehheb Ferman ve Beratlar
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
ö.	: Ölüm, vefat
r.a.	: Radiyallâhu Anh
r.ah.	: Radiyallâhu Anhüm
r.h.	: Rahmetullahi Aleyh
rh.a.	: Rahmetullâhi Aleyhim
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik

ts.	: Tarihsiz
TYEKB	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak numarası
vs.	: Vesâir
y.y.	: Yayımcı yok

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Fetâvâ-yı Karaçelebizâde'nin Fihrist Tablosu.....	38
Tablo 2: “Kitâb” Kısımlarının Toplam Fetvâ Sayıları.....	43

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Nüshada Bulunan El Yazma Notları-1.....	47
Fotoğraf 2: Nüshada Bulunan El Yazma Notları-2.....	48

ÖZET	
Başlık: Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Fetâvâsı Bağlamında Aile Hukuku	
Yazar: Rıdvan KARAMAN	
Danışman: Doç. Dr. Hamdi ÇİLİNGİR	
Kabul Tarihi: 16/07/2024	Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 204 (ana kısım) + 29 (ek)
Bu tez; 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü coğrafyada yaşamış, farklı dönemlerde müderrislik, kâdılık, kazaskerlik ve şeyhülislâmlık vazifelerinde bulunmuş; devrinin âlim, müftî ve müverrihi, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin fetvâ mecmû'ası türündeki eseri olan <i>(Fetâvâ-yı Karaçelebizâde)</i>'nin nikâh-talâk bölümlerinin transkripsiyon ve îzâhatları başta olmak üzere müellifin hayatını, fikhî/tabîî şahsiyetini, eserlerini, İslâm fetvâ müessesini, Osmanlı hukuk nizâmını, İslâm aile hukuku konularını kapsamaktadır. İlâveten, tarihin seyri içerisinde önemli bir mevkiyi tutan şeyhülislâm fetâvâlarının içinde çalışılmayı bekleyen <i>(Fetâvâ-yı Karaçelebizâde)</i> isimli eseri ana hatlarıyla tanıtır günümüz araştırmacılarının hizmetine sunmayı ve özellikle bu eser içerisindeki aile hukuku konularını ihtivâ eden nikâh-talâk mevzularını tetkik etmeyi amaçladık. Çünkü aile, İslâm tarihi ve kültürü içerisinde yer alan en önemli yapı taşlarından biridir. Biz de Türk-İslâm medeniyetinin önde gelen mümessillerinden olan Osmanlı Devleti'nin mühim bir ferdi Karaçelebizâde'nin şeyhülislâm olduğu dönemlerdeki fetvâlarına yansıyan aile yapısını ve Osmanlı hukuk nizâmını inceleyerek nice faydalı sonuçlara ulaşmak, literatürümüze önemli bir değer kazandırmak istiyoruz. Bu bilgi ve neticelere ulaşırken ikinci bir nüshaya ulaşamadığımız için başta fetvâ eserinin orijinal el yazması olan nüshadan faydalanma yolu izlenmiştir. Bunun yanında kıymetli, tarihte yerini sağlam bir şekilde alan fıkıh kitaplarıyla birlikte muteber tarih kitapları ve konumuzla irtibatlı gördüğümüz; kitap, tez, makale, akademik dergi yazısı ve ansiklopedi maddesi gibi her türlü te'lifâtan da faydalanılmıştır. Çalışmamızda takip ettiğimiz bu usûle ek olarak, nikâh-talâk mevzularının transkripsiyonunda elde ettiğimiz malumatlarla birlikte eserin; rakamsal tahlilleri, muhtevâsından çıkardığımız bilgiler de çalışmamıza ışık tutmuştur. Bu tez çalışması, müellifin hayatî bilgilerini devrin tarihî bağlamıyla eseri ve eserin mevzumuzla alakalı bölümlerini ise İslâm aile hukuku bağlamında değerlendirmek suretiyle yürütülmüştür.	
Anahtar Kelimeler: İslâm Aile Hukuku, Fetvâ, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Fetâvâ-yı Karaçelebizâde, Osmanlı Devleti	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Family Law in the Context of Karachelebızaadeh Abd al-Azeez Efendi's Fatâwâ	
Author of Thesis: Rıdvan KARAMAN	
Supervisor: Assoc. Prof. Hamdi ÇİLİNGİR	
Accepted Date: 16/07/2024	Number of Pages: ix (pre text) + 204 (main body) + 29 (add)
This thesis covers the family law sections of (<i>Fetâwâ-yi Karachelebızaadeh</i>) the work of Karachelebızaadeh Abd al-Azeez Efendi, a scholar, mufti, and historian of his time who lived in the geography where the Ottoman Empire ruled in the 17th century and served as a mudarris, qadi, qadi 'asker, and shaykh al-islam of the state in different times. This book is in the genre of works in which fatwas are collected. It also includes the transcription of the chapters of 'Fetâwâ-yi Karaçelebizâde' on marriage and divorce and explanations of these issues. In addition, the author's life, academic and natural personality, his works, the institution of Islamic fatwa, the Ottoman legal order and Islamic family law are also discussed. Our aim is to introduce the work titled 'Fetâvâ-yı Karachelebızaadeh', which is waiting to be researched among the fatwas of Sheikhülislam, which has a very valuable place in history. In particular, we wanted to examine the marriage and divorce issues of this work, which include family law issues in detail and present them to today's researchers. Because the family issue is a core of Islamic history and culture. We want to reach many useful conclusions and add important values to our literature by examining the family structure and the Ottoman legal system described in the fatwas of Karachelebızaadeh, an important individual of the Ottoman Empire, one of the leading states of Turkish and Islamic civilisation, during the periods when he was shaykh al-islam. While researching this information and conclusions, the original manuscript of the fatwa was used. The reason of this is that a second copy of the manuscript could not be found. In addition to this method, books of fiqh, which have a great value in history, respected history books and all kinds of works such as books, theses, articles, academic journals and encyclopaedia articles that we consider relevant to our subject were also used. In addition to this method we followed in our study, the numerical analysis of the book and the information we obtained from its content, together with the information we obtained from the transcription of marriage and divorce issues, also enlightened our study. This thesis has been conducted by evaluating the author's bibliographical information in the historical context of his time and the relevant parts of the work in the context of Islamic family law.	
Keywords: Islamic Family Law, Fatwa, Karachelebızaadeh Abd al-Azeez Efendi's, Fetâwâ-yi Karachelebızaadeh, Ottoman Empire	

GİRİŞ

İnsanoğlunun çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesinde İslâmî ilimlerin tuttuğu mühim bir yer vardır. İslâmî ilimlerin her biri insanoğlunu maddî/mânevî yüceltmeyi gâye edinmektedir. İşte bu gâye için en büyük vazîfelerden birini üstlenen ilim, fıkıh ilmidir. Fıkıh ilminin kapsamadığı alan yok denecek kadar az olduğu gibi alelhusus insanoğlunun ihtiyaç duyduğu; insan-insan, insan-cemiyet, insan-yaratıcı münâsebetlerini tanzîm eden ilmin adı da fıkıhtır. İlm-i fıkıh/İslâm hukuku; insanın ferdî ve cemiyet hayatında karşılaşılabileceği şeyleri ona belleten, ona faydayı/helâli-zararı/haramı talîm eden, ona devlet-millet ve hukuk-millet münâsebetlerinin sınırlarını çizen, kısacası onu hayatta “hakîkî bir âdem” olmaya hazırlayan ilmin bizzat kendisidir. Bu denli şümullü vazîfesi olan bir ilmin alt dalları da bir hayli çeşitlidir. İşte bu noktada furû-i fıkıh mevzûlarının kapsamına giren “fetvâ” insanın ihtiyaç duyduğu her alanda onun yardımcısı mesâbesinde olmuştur. İslâm âlemi “fetvâ müessesini” çok aktif bir şekilde çalıştırmaya, asırlar boyunca insanların yaralarına merhem, sorunlarına çözüm olmaya uğraşmıştır. Fetvâ teşkilâtı, İslâm âleminde var olan en müthiş müesseselerdendir. Tarih boyunca hayatını ilme adayan İslâm ulemâsı, insanların ihtiyaçlarını yine fetvâ müessesesiyle gidermeye ve onlara yol göstermeye çaba sarfetmiştir. Bu açıklamalar vechinden bakıldığında fetvâ ve fetvâ müessesinin anlaşılması/araştırılması elzem ve pek ehemdir.

Araştırmanın Konusu

Araştırmamız; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’nin ömür sürdüğü tarihî çağ bağlamında hayatını, İslâm tarihinde yerini almış olan fetvâ/iftâ müessesini ve önemini, Osmanlı Devleti’nde var olan hukuk sistemini, İslâm aile hukuku mevzularını ve mefhumlarını, (*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) eserinin genel özelliklerini, eserin diğer ismiyle (*el-Fetâvâ*)’nın nikâh/talâk mevzularının transkripsiyonunu ve usûlünü, ilgili bölümlerin lüzumlu îzâhatlarını ihtivâ etmektedir. Araştırmamız, temelde üç ana bölüm ve yedi alt başlıktan oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde; Abdülaziz Efendi’nin ailesi, tahsili, vazifeleri, vefâtı, ilmî eserlerinin yanı sıra İslâm aile hukukunda nikâh/talâk mefhumlarının ve kısımlarının açıklamaları, (*el-Fetâvâ*)’nın mevzuları, kaynakları, usûlü ve genel husûsiyetleri, Abdülazîz Efendi’nin fikhî yönü ve transkripsiyonda izlenen metod konuları anlatılmaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde; fetvânın kavramı, hükmü, kaynağı, önemi, tarihi; müftînin vazifeleri, şartları, mesûliyetleri konularıyla

birlikte Osmanlı hukuk tarihi, şer'î/örfî hukuk ve hukukî-adlî müesseseler/teşkilatlar anlatılmaktadır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde; (*el-Fetâvâ*)'nın nikâh/talâk ile ilgili fetvâlarının transkripsiyon metni, Arapça fetvâlar ve tercümeleri, metnin içinde geçen kavramların manâları ve gerekli görülen yerlerde yapılan açıklamalar yer almaktadır. Ekler kısmında ise (*el-Fetâvâ*)'nın el yazma nüshasının orijinal varakları ile Abdülaziz Efendi'nin fetvâ imzasına yer verilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Fetvâ müessesinin araştırılmasının elzem olduğuna değinmiştik. Fetvâlar, yaşanan devrin ictimâî ve ferdî portresini çizerler. Fetvâ mecmuaları ise bu fetvâların toplu halde bulunduğu eserlerdir. Dolayısıyla fetvâ mecmûasının tahlîl edilmesi yazıldığı devrin cemiyet hayatını da gözler önüne sermektedir. Fetvâ, kaynağı itibariyle Hz. Muhammed (a.s.) devrine kadar uzanmaktadır. Bu kutlu mîrası, Hz. Peygamber'in (a.s) vefâtı sonrasında devralan -Sünnî İslâm dünyasında bilinen şekliyle- "Cihâryâr-ı güzîn/ Seçkin dört dost" yani "Hulefâ-yi Râşidîn"dir. Akabinde istisnâî durumlar hariç sırasıyla Emevî, Abbâsî halifeleriyle Âl-i Selçuk ve Osmanlı sultanları bu müessesenin daha da sistemleşip kök salmasını sağlamışlardır. Ayrıca "Karaçelebizâde" ailesinin köklü bir ilim geleneği olan âlimler, kâdılar, müftîler ve üst düzey devlet görevlileri çıkardığı târihen sabittir. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi böyle bir ailede çok küçük yaşlardan itibaren ilim tahsil ederek büyüyen, devlet kademelerinde çeşitli mühim vazifeler alan, hatırı sayılır bir müftî ve müverrih olmak suretiyle nihayet devletin şeyhülislamlık makamına oturmuştur. "Fetvâ" gibi kadim bir müessese ile Abdülaziz Efendi'nin kıymeti birleştiğinde bu çalışmanın ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. Tabi Türk-İslâm âleminde ailenin ve aile hukukunun millet nezdinde temel yapı taşı olduğu da düşünülürse bu çalışmada üç önemli unsurun bir araya geldiği görülür. Zaten aile hukuku, başlı başına bir öneme hâizdir. Te'lif edilen klasik furû-i fıkıh kitaplarında; ibâdât, müâmelât ve ukûbât şeklinde kısımlandırma görülmektedir. Böyle ele alındığında aile hukuku, müâmelât konusunun içinde münâkehât/müfârekât başlığında kendine yer bulmaktadır. Yahut bizzat münâkehât/müfârekât olarak müstakil bir kısımlandırmayla fakihler tarafından asırlardır yazılıp çizilmiştir. Ayrıca aile hukukunun kanunlaştırıldığı ilk çalışma olan (1335/1917) tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, münâkehât-müfârekât

şeklinde iki ana kitaptan oluşmaktadır.¹ Yani fıkıh çalışmalarının hangi devrine bakılsa bu isimlendirme usûlüyle aile hukukunun işlendiği görülmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada Karaçelebizâde'nin (*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) eserindeki aile hukuku fetvâlarını ihtivâ eden münâkehât/müfârekât yani nikâh/talâk mevzuları çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmamızın amacı, büyük kısmı daha gün yüzüne çıkmamış, tam manasıyla tanıtılmamış bir eser olan (*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*)'yi ve el yazma nüshasını ana hatlarıyla tanıtmak; İslâm aile hukukunu içeren nikâh/talâk konularını ise tafsilatıyla tanıtip literatürümüze kazandırmak ve araştırmacıların istifâdesine sunmaktır. İlâveten Osmanlı Devlet'inde İslâm hukukunun yerini ve kıymet-i harbiyesini, fetvâ/iftâ müessesinin tarihî bağlamı ve önemini de (*el-Fetâvâ*) eseriyle birlikte ortaya koymak maksadını taşıdık. Çünkü kapsamı ve sınırları belli olan bir çalışmanın; tarihî bağlamı, mevzunun aslî-fer'î mefhumları, ictimâî, siyasî ve hukukî bağlantıları göz ardı edilmeden yürütülmesi gerekmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda baz aldığımız araştırma metodu, nitel araştırma metotlarından veri toplama ve analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu metot ve yöntemlerle çalışmayla alakalı literatür/külliyat taraması, veri toplama ve analizler/tahliller yapılmıştır. Literatür ve veri toplama olarak konumuzun serlevhası olan (*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) eserinden istifade edilmiştir. İlâveten konumuzla alakalı sosyal, kültürel, dinî, husûsen fikhî ve tarihî kaynaklara mürâcaat edilmiştir. Yakın tarihte kaleme alınan kitap, makale, tez, ansiklopedi makalesi, bilimsel dergi yazılarına da lâkayt kalınmamıştır. Alakalı gördüğümüz ve bizim de vâsıl olduğumuz te'lifâtlar imkân nispetinde irdelenerek gerekli analiz, netice ve sonuçlara ulaşılmaya gayret gösterilmiştir.

¹ Tuba Erkoç Baydar (ed.), *Nikâh ve Talâk Ahkâmı (İnceleme – Metin – Tıpkıbasım) / Mehmed Surûri*, çev. Abdurrahman Yıldırım - Mustafa Karapınar (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2023), 442.

1. BÖLÜM: ABDÜLAZİZ EFENDİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE FETÂVÂSI’NIN GENEL HUSÛSİYETLERİ

1.1. Abdülaziz Efendi’nin Hayatı ve Şahsiyeti

1.1.1. Ailesi

17. Yüzyılın meşhur âlim, müverrih ve şeyhülislâmlarından olan Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (1000-1068/1592-1658)², altmışaltı yıllık hayatı müddetinde; Sultan III. Murad’ın saltanatının son üç yılı, III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617), II. Mustafa (iki defa 22 Kasım 1617-26 Şubat 1618, 1622–1623), II. Osman (1618-1622), IV. Murad (1623-1640), İbrahim (1640-1648) ve IV. Mehmed’in saltanatının ilk on yılı olmak suretiyle sekiz padişah devrini idrak etmiştir. Kaynaklarca “tagayyür ve fesâd” olarak isimlendirilen Osmanlı Tarihi’nin en zor devirlerinde hayat süren, Sokullular ile Köprülüler arasında arafta kalan bir dönemi idrak etmiş ilmî bir şahsiyettir.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, köklü bir ulema ailesine mensuptur. Hüsâmeddin Hüseyin Efendi’nin ahfadındandır. Büyük dedesi olan Hüsâmeddin Efendi, Fatih’in veziri Karamânî Mehmed Paşa’nın³ (ö. 886/1481) kardeşi olduğu söylenmektedir. Aileye “Karaçelibizâde” nisbesi, Hüsâmeddin Efendi’nin Kara Yakub Efendi’ye (ö. 833/1429) damat olması dolayısıyladır. Hüsâmeddin Efendi; farklı zamanlarda farklı müderrislik vazifelerinde bulunmuş ayrıca Edirne ve Bursa kâdılıklarında görev almış, Fâtih Medreselerinde müderrislik vazifesini yürütürken (926/1519-1520) senesinde ebediyete

² Uşşâkizâde- Seyyid İbrahim Hasib, *Zeyl-i Şakâ’ik*, haz. Ramazan Ekinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 486-489; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-Fuzalâ*, haz. Ramazan Ekinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), I/768-776; Suat Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyatname ve İsmail Belig’in Güldeste-i Riyaz-ı İrfan’ı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 540-544; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 3/1060-1061; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1/99-100; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Ahmet Mumcu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1992), 224-227; Franz Babinger, “Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 1/64-65; Nevzat Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003); Ali İhsan Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi* (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015); Nevzat Kaya, “Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/381-383.

³ Fâtih devrinde veziriâzam olan iki Mehmed Paşa vardır. Bunlardan biri “Karamanî” diğeri “Rum” Mehmed Paşa’dır. Bazı çalışmalar, biraderi olarak Karamanî Mehmed Paşa’yı gösterebilir de Ali İhsan Karataş’ın vakfiyelere dayalı olarak yapmış olduğu çalışmalar, Hüseyin Hüsâmeddin Efendi’nin Rum Mehmed Paşa’nın biraderi olduğunu ortaya koymuştur. Bkz. Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XIII; Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 13-14.

irtihâl eylemiştir.⁴ Muhyiddin Mehmed Efendi, Hüsâmeddin Efendi'nin oğlu olmakla birlikte aynı zamanda Abdülaziz Efendi'nin de dedesidir. O da babası gibi muhtelif müderrislik ve kâdılıklarda bulunmuş, Fâtih müderrisliği ve İstanbul kâdılığına kadar yükselmiş, (965/1557-1558) senesinde rahmetli olmuştur.⁵ Muhyiddin Efendi'nin mahdumu aynı zamanda Abdülaziz Efendi'nin de babası olan Hüsâmeddin Efendi, ilmiyede mühim merhaleleri katederek Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş, (1007/1598-1599) senesinde vefat etmiştir.⁶

1.1.2. Çocukluğu, Tahsil Hayatı ve Hocaları

Abdülaziz Efendi böyle köklü ve nüfuzlu bir ulema ailesine mensup olarak (1000/1591-1592) yılının nihayetinde Osmanlı'nın kökleştiği yer olan Bursa'da dünyaya gelmiştir.⁷ Annesi Müşerrefe Hatun'dur.⁸ Altı yaşındayken babasını kaybeden Abdülaziz Efendi, ağabeyi Zuhûrî Mehmed Efendi'nin (ö. 1042/1633) himayesinde büyümüştür.⁹ Zuhûrî Mehmed Efendi, ailenin diğer mensupları gibi muhtelif kâdılık ve müderrislik makamlarında bulunan babası gibi ilmiyenin şeyhülislamlıktan sonraki en önemli makamı olan Rumeli kazaskerliğine kadar yükselen büyük bir âlimdir.¹⁰ Abdülaziz Efendi'nin çocukluğu ve hayatının sonraki safhalarında ağabeyi ve yeğeni Mahmud Efendi'nin (ö. 1063/1653) davranışlarından memnun olmadığı ve şikâyetçi olduğu anlaşılmaktadır.¹¹ Yedi yaşına kadar ilk tahsilini kazaskerlik ve müderrislik vazifelerini

⁴ Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XIII; Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 13-15.

⁵ Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XIII-XIV; Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 16-17.

⁶ Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XIV; Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 17-19.

⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/99; Kaya, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", 24/381-383; Babinger, "Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi".

⁸ Kaynaklarda Abdülaziz Efendi'nin annesi hakkında bir malumat yoktur. Fakat vakfiyelerden tespit edildiğine göre annesi Müşerrefe Hatun'dur. "Ve imâm-ı mezbûr huzûrunda beher yevm 'ala't-tertib bir cüz-i şerîf tilâvet ve sevâbını vâlidem merhûme Müşerrefe hâtûn rûhuna hibe eyleyüb ğalle-i vakfdan yevm-i iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola." Bkz. Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 22.

⁹ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 24; Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XIV.

¹⁰ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 19,20; Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XIV.

¹¹ Abdülaziz Efendi bu durumu eserinde şöyle ifade etmektedir. "Vâlid-i emced-i sa'îd gavte-har-ı deryâ-yı rahmet-i Rabb-ı Mecid oldukda, bu fakîr, ancak altı yaşında olup veliyy-i gam-har ve vasiyy-i sadâkat-kârımız olmaduğı cihetden birâderimiz Mehmed Efendi vâris-i vâhid olup, Peder Efendi merhûm temevvül ile müttehem bir âdem iken sinn-i temyîze bülûğumuzda yed-i vasîden ancak ikiyüz altmış altuna nâ'il olduk. Andan sonra sunûf-i eziyyet-i gün-â-gün te'âkub édüp tarafından hemîşe ecânib ile dahi olmayacak mu'âmele mazharı olmuş iken iğfâl-i ilâhî ile bila-istihlâl âlem-i ademe irtihâl étdükde câ-nişînleri olan mahdûm-ı güzînleri Mahmûd Efendi dahi Hakk'dan havf ve halkdan hicâb étmeyüp ber-

ifa eden babasından yani Hüsâmeddin Efendi'den (ö. 1007/1598) almıştır. Babasının vefatı sonrasında küçük yaşlarından itibaren ağabeyi Mehmed Efendi'nin yanında talim ve terbiye gören Abdülaziz Efendi, sonraki tahsil hayatında Şeyhülislâm Sun'ullâh Efendi'nin¹² yanında tedrisâtını tamamlamış ve ondan mülâzemet¹³ almıştır. Hayatının ilerleyen safhalarında göreceğimiz, haksızlık karşısında ciddi tavır takınma ve ona müdahil olma arzusunda hocasının da etkili olduğu söylenebilir. Bu iddiayı Sun'ullah Efendi'nin hayat hikayesi destekler mahiyettedir. Ayrıca mülâzemet yoluyla silsilesi Sun'ullâh Efendi'den sonra Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi gibi meşhur bir âlime çıkmaktadır. Bu da ilmî kaynağını göstermektedir. Abdülaziz Efendi bu sıra şeyhülislâm olan Hoca Sâdeddin Mehmed Efendi'nin kızıyla evlenmiştir.¹⁴ Mehmed Efendi, -sıhriyetten oğlu gibi- şeyhülislâm olan Hoca Sâdeddin Efendi'nin mahdumudur. Hoca Sâdeddin ailesi gibi ilim geleneğine sahip olan bir aileye damat olması vesilesiyle kayınpederinden ilim tahsil

fehvâ-yı kelâm-ı dürrü-i-nizam 'İnsanın amcası babası gibidir' riayet-i hürmet-i 'umumetde dün himmet olup belki deryâ-yı eziyyet u cefâ emvâcî üçerleme gelmeden hali olmayup 'önceki kefen soyucusuna Allah rahmet etsin' misdakınca pederlerine hayır du'a étdirdi. Mukademâ nüvişte-i harîr-i tahrîr olunduğu üzere tarafımızdan vâsıl olduğu Ankara arpalığı kendüde iken ahyânen meclis-i hâssında miyân-ı etbâ' u havâssında hükmü olmadığı cihetden beyne-hezel ve cidd, Ammi Efendi çok eğlendi, İnsafdan geçti demek olurdu. Bu fakîr, min-ba'd lisâna gelmemek şartı ceyb-i akidde dâhil olmak üzere Galata kazasına nâ'il ve vâsıl ve merâm-ı zamîrî sûret-nümâ vü hâsıl olduktan sonra ikây-ı ahidde sâbit-kadem ve kat'-ı rahm emrinde râsih-dem olup bir kerre hayırla nâmımızı yâd ve bir mektûb-ı meveddet- mashûb ile dil-i vîrânımızı âbâd étmédüğünden mâ'adâ 'Bursa'da huzûrları var. İstanbul'a gelseler muktezâ-yı hilkatları üzere tek durmazlar. Biz hicâb éderiz' deyü tünd u dürrüş kelimât-ı gün-â-gün ile ciğerimizi hûn étdi idi." Bkz. Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, 161-162.

¹² İstanbul'da Kanuni Sultan Süleyman'ın (ö. 974/1566) saltanatı devrinde (960/1553) yılında doğmuştur. Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) ve Şeyhülislâm Zembilli Ali Efendi'nin (ö. 932/1526) oğlu Zembillizâde Fudayl Çelebi Efendi ö. (ö. 991/1583) gibi devrinin meşhur âlimlerinden ilim tahsil etti. Sahn-ı Semân medreseleri başta olmak üzere çeşitli medreselerde müderrislik, Bursa ve İstanbul'da kâdılık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği, III. Mehmed (ö. 1012/1603) ve I. Ahmed (ö. 1026/1617) devirlerinde şeyhülislâmlık vazifelerini ifa etti. Farklı dönemlerde azledilip dördüncü defa şeyhülislâmlık vazifesine getirilmesinin arkasından önceki dönemlerde olduğu gibi vazifesi sırasında devlet meselelerinde aktif görüş beyan etmesi sebebiyle dördüncü defa da vazifeden azledildi. Bunun üzerine inziva hayatına çekildi. Akabinde (1020/1611) senesinde hac ibadetini ifâ eyledi. Döndükten bir yıl sonra (1021/1612) senesinde vefat etti. Cenaze namazını, Fâtih Câmii'nde devrinin meşhur mutasavvıf ve -bibliyografya eserlerinde geçtiği şekliyle- mürşid-i kâmilî Aziz Mahmud Hüdayî Efendi (ö. 1038/1628) kıldırıldı. İstifade ettiği âlimlere ve hocalarına, aldığı vazifelerin büyüklüğüne ve ilmî derinliğine bakıldığında kendisinin de Osmanlı tarihinin ilim dünyasında önemli yer tutan meşhur bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin (*Fetâvâ-yı Sun'ullah Efendi*) isminde ve mülâzimi olan Mehmed Efendi tarafından fetvâlarının tertip edildiği bir eseri bulunmaktadır. Bu eser, yüksek lisans tez çalışmasına da konu olmuştur. Bkz. Mehmet İpşirli, "Sun'ullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009); Büşra Ünal, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı ve Tahlili* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹³ Mülâzemet, medrese mezunlarının vazife almak üzere sıralarını beklerken stajyerlik yapmak suretiyle meslekî tecrübe kazanmalarına imkân sağlayan süredir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Mülâzemet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/536-537.

¹⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, I/846; *Zeyl-i Şakâ'ik*, 766; Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyatname ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyaz-ı İrfan'ı*, 540; Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 22.

ettiği fikri, akıllara gelse de bu aile ile yaşadığı birtakım problemlerin buna engel teşkil ettiği düşünülebilir. Fakat kaynaklarda buna dair net bilgilerin olmamasından dolayı bu fikir tahminden ibarettir. Mülâzemetinin ardında uzun yıllar ilmiyenin muhtelif mertebelerinde müderrislik, kâdılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık gibi vazifelerde bulunmuştur. Hayatının ilk evresini, takribî on üç yıl müderrislik görevleri teşkil etmiştir.

1.1.3. Müderrislik - Kâdılık Vazifeleri ve Talebeleri

Bu dönem (1612-1634) yılları arasını kapsamaktadır. Abdülaziz Efendi, yirmi bir yaşında iken ilk vazifesini, (Temmuz, 1612) tarihinde Hayreddin Paşa medresesine müderris olarak tayin edilmesiyle almıştır. Bunu diğer medreseler takip etmiştir. (Nisan, 1615)'te Ali Paşa-yı Cedîd medresesine, (Nisan, 1616)'da Pîrî Paşa medresesine, (Nisan, 1617)'de Kalenderhâne medresesine, (Aralık, 1619)'da Sahn-ı Semân medreselerinden birisine müderris olmuştur. İki yıl sonra Bursa sultâniyesine, aynı senenin Kasım ayında Edirne Selimiye medresesine tayin olmuş, (Mayıs, 1622)'de tekrar İstanbul'a dönerek Eyyüb medresesine ve bir yıl sonra Vefâ medresesinde müderris olmuştur.¹⁵ Sultan I. Mustafa zamanında Vezir-i Azam Mere Hüseyin Paşa'nın (ö. 1033/1624) birtakım yaptıklarına karşın ulema ayaklanmış ve Fâtih Câmii'nde nümayiş tertip etmişlerdi. Abdülaziz Efendi bu ictimâya dâhil olanlar arasındaydı. Bu ayaklanma, Hüseyin Paşa'nın sert tedbirleri ve askerinin kalabalığı dağıtmasıyla son bulmuştur. Abdülaziz Efendi, Fâtih Câmii vakasına iştirâki sebebiyle (Haziran, 1623)'te Bursa'daki Molla Hüsrev medresesine tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Fakat kısa bir süre sonra Sultan IV. Murad (ö. 1049/1640) tahta geçince affedilerek İstanbul'a gelmiş ve (Ocak, 1624)'te Süleymâniye medreselerinden birine terfî ettirilmiştir.¹⁶ Abdülaziz Efendi'nin uzun yıllar İstanbul, Bursa ve Edirne'de muhtelif medreselerdeki vazifelerinden sonra hayatının ikinci evresini yaklaşık on yıl süren kâdılık vazifeleri teşkil etmiştir. İlk olarak, (Nisan, 1624)'te Yenişehir kâdılığına tayin edilmiştir. (Ocak, 1625)'te bu görevinden ayrılmış ve yaklaşık iki sene sonra Mekke kâdısı olmuştur. (Aralık, 1628)'de bu vazifeden azledilerek, (Ocak, 1631)'de Edirne kâdılığına tâyin olunmuştur. Sâbık pâyitahtın kâdılığından sonra (Ocak, 1634)'te İstanbul kâdısı olarak vazifelendirilmiştir. Abdülaziz Efendi, böylelikle

¹⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ*, I/486-487; Uşşâkîzâde- Seyyid İbrahim Hasîb, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 766-767; Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyatname ve İsmail Belîğ'in Göldeste-i Riyaz-ı İrfan'ı*, 540-541.

¹⁶ Uşşâkîzâde- Seyyid İbrahim Hasîb, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 767; Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyatname ve İsmail Belîğ'in Göldeste-i Riyaz-ı İrfan'ı*, 541; Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 33-34.

İmparatorluk coğrafyasının en mühim vazifelerinden biri olan “pâyitaht kâdılığına” tayin edilmiştir.¹⁷

Müderreslik, kâdılık ve şeyhülislâmlık vazifelerini îfâ ettiği devirlerde birçok talebe yetiştirmesinin yanında burada kaynaklarda zikredilen ve meşhur olan birisinin ismini zikretmek istiyoruz. Bu zât, Bedrî Mehmed Efendi (ö. 1065/1655)’dir. Kendisi Gaziantep doğumludur. Daha küçük yaşta İstanbul’a gelmesi onun ilmî yeteneğinin fark edilip Enderun mektebine alınmasını sağlamıştır. Akabinde Karaçelebizâde’nin derslerine devam edip ondan icâzet alıp ona mülâzim olması ve (1058/1648) senesinde Karaçelebizâde medresesine müderris olması -aynı yıl hocasının Rumeli kazaskeri olması sebebiyle- Karaçelebizâde’nin tezkirecisi¹⁸ olmasına imkân sağlamıştır. İlim adamı olmasının yanında şâirlik vechiyle de tanınan Mehmed Efendi, Bedrî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Fakat Divân’ına ulaşamamıştır. Müderreslik vazifesini yürüttüğü sırada (1065/1655) senesinde vefat etmiştir.¹⁹ Bazı kaynaklarda Bedrî Efendi haricinde Şeyhülislâm Debbağzâde Mehmed Efendi’nin (ö. 1114/1702) de talebelerinden olduğu zikredilse de buna dair net bir bilgiye ulaşamamıştır. Hayatı hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında Debbağzâde’nin Abdülaziz Efendi’nin yeğeni olan Karaçelebizâde Mahmud Efendi’den (ö.1063/1653) ilim tahsil ettiği ve ona mülâzim olduğu görülmektedir.²⁰

1.1.4. Kıbrıs Sürgünü ve İnziva Hayatı

Bu dönem (1634-1648) yılları arasını kapsamaktadır. Abdülaziz Efendi, İstanbul kâdılığına tâyininden yedi ay sonra İstanbul’da yağ kıtlığı yaşanmasıyla beraber bu durum halk arasında büyük bir infiale yol açmıştır. IV. Murad’ın meseleyi araştırması neticesinde problemin Karaçelebizâde’nin narh (fiyat sınırlaması) mevzusunda ortaya koyduğu sert tavrından kaynaklandığı anlaşılmış ve bu duruma çok öfkelenen padişah, Abdülaziz Efendi’yi derhal azlederek idam fermanını vermiştir. Ancak vezîriâzam

¹⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-Fuzalâ*, I/487; Uşşâkizâde- Seyyid İbrahim Hasib, *Zeyl-i Şakâ’ik*, 767; Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyatname ve İsmail Belig’in Güldeste-i Riyaz-ı İrfan’ı*, 541.

¹⁸ Osmanlı devlet bürokrasisinde bir vazife olup konuyu özet halinde açıklayan belgeleri yazan görevlilerdir. Bkz. Mübahat S. Küçükoglu, “Tezkire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012).

¹⁹ Nuri Özcan, “Bedrî Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

²⁰ Mehmet İpşirli, “Debbağzâde Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

Bayram Paşa'nın (ö. 1048/1638) araya girmesiyle idam cezası Kıbrıs sürgününe çevrilmiştir.²¹ Abdülaziz Efendi, (*Gülşen-i Niyâz*) eserinde nasıl sürgün edildiğini, yolculuğunu ve sürgün hayatında iken neler yaşadığını manzum olarak anlatmıştır. Eserinde evinden apar topar alınarak saraya götürüldüğünü, evde feryat figan olmasına rağmen ailesiyle vedalaşmasına bile fırsat verilmediğini, ailesinin perişan olduğunu, deniz seyahatinde çektiği zahmeti, bütün bunların kendisini kahrettiğini ifade ettiği gibi Kıbrıs'ta pek çok sıkıntı çektiğini, işlerinden avâre olduğunu, hâlbuki görevde iken istikamet ve sadâkatten ayrılmadığını ancak iftiraya uğradığını da ifade etmektedir.²²

Abdülaziz Efendi'nin Kıbrıs'taki sürgün hayatı yirmi ay sürmüştür. Hatırı sayılır bazı devlet ricâlinin araya girmesiyle IV. Murad'ın affına mazhar olmuş tekrar İstanbul'a gelmesine izin verilmiştir. Abdülaziz Efendi'ye affedildiği ve İstanbul'a dönmesine izin verildiği haberi (4 Mart 1636)'da Kadir Gecesinde haber verilmiş ve bu duruma çok memnun ve mutlu olmuştur. (*Ravzatü'l-ibrâr*)'da Kıbrıs'ta kaldığı süreyi ve affedilişini: "Cezîre-i bî-feryâd Kıbrıs bend-i mihnetden imdâd-ı fazl-ı Sübhânî birle âzad olmamız bâbında fermân-ı lâzimü'l-iz'ân-ı [sultan] şeref-sudûr bulup [müddet-i] gurbet yığirminci ayı tekmi'l itdüğü rûz-ı firûzda vatan-ı aslîye vusûl-i husûl buldu" sözleriyle ifade etmiştir.²³ Kıbrıs'tan yola çıkıp (Mart, 1636)'da İstanbul'a gelen Abdülaziz Efendi'ye IV. Murad'ın vefatına kadar ve ondan sonraki Sultan İbrahim döneminde on üç yıl boyunca görev verilmemiştir. Bu dönemde kendisine bağlanan tahsisat ve ailesinden intikal eden mal varlığı ile kanaat ederek Samatya'daki konağında hayat sürmüştür.²⁴ Bu sırada münzevi bir hayat süren Abdülaziz Efendi ilmî tetkiklerde bulunarak eser te'lifatıyla uğraşmanın yanında, saray ve devletteki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Nitekim kaleme aldığı (*Ravzatü'l-ibrâr*) ve onun zeyli bu dönemlerdeki olayları büyük bir vukûfiyetle anlatmıştır.

1.1.5. Sultan İbrahim'in Tahttan İndirilişi ve Siyasete Etkisi

²¹ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 33-41.

²² Abdullah Begeç, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Gülşen-i Niyaz'ı (inceleme-metin)* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Fatma Bindal, *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz: Gülşen-i Niyaz (Tenkidli metin/inceleme)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).

²³ İbrahim Özgül, *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr adlı eseri (1299-1648) (tahlil ve metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 319.

²⁴ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 40-41.

Abdülaziz Efendi'nin inzivâ hayatı, (1648) yılına gelindiğinde nihayete ermiştir. Bu yıl, siyasette faal olarak bulunduğu bir dönemin başlangıcıdır. Hayatındaki bu safha Sultan İbrahim'in tahttan indirilişine dahil olmasıyla başlamaktadır. Abdülaziz Efendi'nin köklü bir ulema ailesine mensup olması, uzun yıllar imparatorluk coğrafyasının muhtelif yerlerinde kâdılık ve müderrislik görevini îfâ etmesi onu nüfuzlu bir konuma getirmiştir. Nitekim Sultan İbrahim'in hal edilmesinde ön planda oynadığı rol bunu açıkça göstermektedir. Sultan İbrahim devri, idarede zafiyet görülen dönemlerdendir. Bilhassa saltanatının son yıllarında Sultan İbrahim'e karşı muhalefet gittikçe artmıştır. Nitekim Girit'in fethinin tamamlanamaması, Venedik donanmasının Ege Denizi'nden uzaklaştırılamaması, buna bağlı olarak enflasyonla pahalılığın artması ve bu sırada vukû bulan İstanbul zelzelesi oluşan memnuniyetsizliği hat safhaya çıkarmış, durumu daha zor bir hale sokmuştur.²⁵ (1058/1648) yılına gelindiğinde Sadrazam Hezarpâre Ahmed Paşa'nın (ö. 1058/1648) bazı icraatı ulemayı ve yeniçeriyi rahatsız etmiş, hükümet ile Yeniçeri ağalarının arası iyice açılmıştır. Bu gergin ortam, Ahmed Paşa'nın ağaları ortadan kaldırma teşebbüsüyle ayaklanmaya dönüşmüştür. Vukû bulan ayaklanma neticesinde Ahmed Paşa azledilerek katledilmiş, ağaların baskısıyla Sofu Mehmed Paşa (ö. 1059/1649) sadarete getirilmiştir. Sadrazama karşı gibi görünen bu hareket aslında Sultan İbrahim'e karşı oluşan büyük memnuniyetsizlik ve muhalefetin bir neticesidir. Nitekim ağalardan intikam alınacağı söylentileri üzerine isyan, Sultan İbrahim'i de kapsayan bir duruma dönüşmüş ve ağalar sultanın hal edilmesini kararlaştırmışlardır. Vâlide Kösem Sultan'ın (ö. 1061/1651) desteğini alan ağalar (8 Ağustos 1648)'de Sultan İbrahim'i hal etmişlerdir. Bâbüssa'âde önüne taht kurulup yedi yaşındaki şehzâde Mehmed tahta oturtulmuştur.²⁶ Abdülaziz Efendi ağaların isyan toplantılarına iştirak etmiş ve kararların alınmasında etkili olmuştur. Henüz çocuk olan şehzâde Mehmed'in bizzat koluna girerek onu tahta oturtan ve ona ilk biat eden kişi de Abdülaziz Efendi olmuştur. Eserinde; bu işlere girişmesinin sebebini, Vâlide Kösem Sultan'ı ikna edişini, yedi yaşındaki şehzâdenin koluna girerek tahtın yanına nasıl getirdiğini detaylıca anlatmıştır.²⁷

²⁵ Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - II* (Ankara: İSAM - İslam Araştırmaları Merkezi, 2018), 326-343.

²⁶ Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - II*, 343-350.

²⁷ (*Ravzatü'l-ibrâr*) eserine yaptığı zeylde, "Gördüm ki meclis mümtedd ve der-i ümmîd münsedd olup tâb-ı temmûz sâ mân-sûz olmağın silahpûş-i meydân rîz-i kubbe-i âsmânda deverân asker-i derya hurûş u cûşe gelüp az kaldı ki taraf-ı Bâb-ı Humâyûn'a sûret-ı hucûm-ı cezz ü med gösterüp bigâne vü âşinâ gark-ı

Cülus merasiminden sonra içlerinde saray ağaları ve Abdülaziz Efendi'nin de olduğu devlet erkânı Sultan İbrahim'in bulunduğu daireye gitmişlerdir. Orada onları karşılayan padişahın özel koruması mesabesindeki vazifeli Sultan İbrahim'in yanına gidip ona, “âlimlerin ve eşrâfın görüşü üzerine içeri girmesini” söylemiş, bunun üzerine padişah, sinirlenerek “Ben padişah değil miyim, bu ne biçim sözdür!” cevabını verdikten sonra bu sözleri işiten Abdülaziz Efendi, cevabında ona ağır sözler etmiştir. Tarihçi Naîmâ (ö. 1128/1716) bu sözleri ve o mecliste aralarında geçen konuşmalar ve hâdiseleri eserinde nakledip²⁸ geçen konuşmaları bir yerden sonra “-Abdülaziz Efendi- daha nice söz söylemiş ki bu mahalle yazılmayıp teeddüben terk olunmuştur” diyerek yazmayı

tûfan-ı belâ ola.’ Devamında, ‘Nâ-çâr bu fakîr serbâzlık edüp kadem-i güstâhî birle Vâlide olduğu mahalle varup çünkü (beyit: Her işin zamanını iyi bil. Yoksa fayda etmez. Panzehiri, ölümden sonra Suhrab'a verirler) mazmûnı üzre fırsat fevt olmağa karîb olup ri'âyet u hürmet-i meclis zemânı değil idi. Kemâl i sadâkatdan nâşi bî-tehâşî merâsim-i edebî ber taraf edüp Vezîr ve Müftî'ye hitâben Bunda bizsiz ne işiniz vardır? Eğer ancak ikiniz ile hizmet görüleceğini bilseler bizi dahi getürmezler idi. Heman sizleri gönderirler idi. İki üç sâ'attir bir yerdesiz ne maslahat gördünüz. Aceb cân sohbeti edecek vakit bulmuşsuz. İş işden geçiyor. Siz dahi ma'kûl musâhabetin edersiz. Asker sizi bir maslahat görür deyu ol i'tikât ile sükût ediyorlar. Netîce-i ictimâ'nız didâr ve görüşmeğe çıkdüğundan haberdâr olurlarsa ne siz kalırsuz ne de biz. Devleti kayırmak hâcetiniz değil. Ancak ne oturacak zemândır. Elbette heman şimdi şehzâde-i civân-baht hazretleri şeref-efzây-ı tâc u taht olup zebâne-keş olan âteş-i fitneyi bî-tarîki'l-inhisâr bu vech üzre teskîne isti'câl lâzımdır. Şöyle ki bir an dahi te'hir oluna sonra yüz tedbîr netîce-pezîr olmaz” demiştir. Bkz. Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, 3-4.

²⁸“Bostancıbaşı'nın: ‘Padişahım, ulema ve âyanın re'yleri üzre içeri buyurun’ demesine Sultan İbrahim yüksek sesle: ‘Bre hainler! Bu ne asıl iştir, ben her birinize ihsanlar etmedim mi? Şimdi hevânıza tâbi olmadığım için beni kaldırmak tedarik ettiğiniz, ben padişah değil miyim, bu ne demektir?’ diye bağırmıştır. Tarihçi Naîmâ'nın (ö. 1128/1716), ‘ol mecliste fodulluğa cür'et edip, hürmet-ı mülûkâneye muğâyir laflar etti’ diyerek tenkit ettiği Abdülaziz Efendi, Sultan'ın sözlerine: ‘Hayır, padişah değilsin! Umûr-u şer'îyye ve dîniyyeye âdemi takayyüd ile cihânı harbe verdin ve evkâtımızı lehv ü gaflet ile geçirip rüşveti fâş ve zâlimleri âleme musallat ve beytûlmâli itlâf ve isrâf ettiniz’ cümleleriyle karşılık vermiştir. Tartışmalar devam ederken olup biteni bir türlü kabul etmeyen Sultan İbrahim: ‘Ben niçin tahtımdan kalkarım?’ deyince Abdülaziz Efendi: ‘Bu tahta ku'ûd eden ecdâd-ı ‘izâmının tarîkine sülûk etmediğin için lâıyk-ı taht değilsin. Küffâr, Bosna'ya müstevlî oldu. Seksen pare kalyon hâlâ boğazı seddedip cengdedir. Senin haberin yok. Gaflete müstağrak olup iltizâm-ı mâlâ-yelzim hususlara itlâf-ı hazîne edersin’ sözleriyle karşılık vermiştir. Sultan İbrahim: ‘Yalan söylersin. Küffâr, Bosna'yı almadı ve kullarım Zadra'yı fethetti. Küffar gemileri boğazdan çoktan gittiler. Ancak siz garazınızı temşiyet için umûr-u mâziyeyi zikredersiz’ deyince Abdülaziz Efendi: ‘İşte vezir ve müftî ve kadiaskerlerini tekzib ve seni aldayan vacibül-katl hoş-âmed güylarin sözüne îtimad ettiğin için âlem bu şekle girdi, hemen kalkmak gereksin’ diyerek cevap vermiştir. Sultan İbrahim de yine yüksek sesle: ‘Siz yalan söylersiz, beni kaldırıp şu kadar oğlancığı padişah mı edersiz, ol kadar oğlancığın saltanatı nice câiz olur? İmdi ma'lûm oldu ki bu kocayı padişah etseniz gerektir’ diyerek sadrazam Sofu Mehmed Paşa'yı (ö. 1059/1649) gösterdi ve ‘Vezir padişah olur mu? Bu oğlancık benim oğlum değil midir?’ demiştir. Abdülaziz Efendi yine ileri atılıp: ‘Sen hazîneyi itlâf ve envâ'ı israfla nâkisâtü'l-akl sözüne uyup rüşveti fâş etmekle ihtilâl-i nizâma sebep olup katl-i ricâl ve müsâdere-i emvâl etmekle halka muzırsın ve kâbil-i ta'lim ve ıslâh olmamakla lâıyk-ı taht değilsin’ demiştir.” Bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), 3/1165-1167.

bitirmiştir.²⁹ Bunun üzerine Sultan İbrahim, yeniçeri ağası ve şeyhülislâmdan destek beklesede bu desteği göremeyip akabinde hayal kırıklığı içinde beddua etmiştir.³⁰

Daha sonra saltanatı sekiz yıl dokuz ay süren sâbık sultan İbrahim, sarayda bir odaya hapsedilmiş ve (17 Ağustos 1646) tarihinde canına kıyılarak Ayasofya’da amcası Sultan I. Mustafa’nın (ö. 1048/1639) kabrinin yanına defnedilmiştir.³¹

1.1.6. Kazaskerliğe Tayin Edilmesi

Sultan IV. Mehmed’in tahta çıkışında önemli rol oynayan Abdülaziz Efendi, yeni sultanın cülusundan sonra mükâfat olarak (Ağustos, 1648)’de Mülakkab Mustafa Efendi (ö. 1058/1648) yerine Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir.³² Böylelikle o anki kariyerinin zirvesine erişmiş, babası ve ağabeyinin eriştiği bu üst düzey makama kendisi de sahip olmuştur. Fakat Abdülaziz Efendi’nin asıl hayali ve hedefi şeyhülislâm olabilmektir. Bu olaylardan sonra Abdülaziz Efendi ile Kösem Sultan’ın arası açılmış ve düşmanlığa dönüşmüştür. (18 Temmuz 1649)’da Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi (ö. 1066/1656) azledilmiştir. Tatbikatta ve usûlde bu makam Rumeli kazaskerlerine tevcih edilirdi. Ancak Valide Kösem Sultan’ın da dahliyle bu makama Bahâî Mehmed Efendi (ö. 1064/1654) tayin edilmiştir. Abdülaziz Efendi bu duruma çok üzülmüş ve eserinde üzüntüsünü beyan eden yazılar kaleme almıştır. Bu kararın kanunun ve şeyhülislâmlık makamının itibarının zedelenmesine yol açtığını belirtmiştir.³³ Fakat Kösem Sultan’ın bu tutumuna şaşırmanın ve eserinde bunu da ifade etmiştir.³⁴ Daha sonra Osmanlı tarihinde

²⁹ “Naîmâ, ‘daha nice söz söylemiş ki bu mahalle yazılmayıp teeddüben terk olunmuştur’ diyerek Abdülaziz Efendi’nin son olarak şu cümlesini zikretmiştir, ‘Bu sebeblerden sen padişah olamazsın ve hilâfetin şer’i değildir, amma şehzâde ta’lîm kabul eder, vezir temşiyet-i umûr etmekle şer’i şerif icrâ olunur.’ Bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’îmâ*, 3/1165-1167.

³⁰ “Sultan İbrahim, beklediği yardım olmayınca onları nankörlükle suçlamış ve ellerini kaldırarak: ‘İlahi ben bunları sana saldım, sen bu zalim ve gaddarların hakkından gel. Cümlesi ittifakla benim üzerime hurûc ettiler’ sözleriyle büyük bir hayal kırıklığı içinde beddua etmiştir.” Bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’îmâ*, 3/1165-1167.

³¹ Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - II*, 350.

³² Hocazâde Ebû Said Mehmed Efendi’nin (ö. 1072/1662) şeyhülislâmlığı döneminde (1644) kayınbiraderi olan Abdülaziz Efendi’nin Anadolu kazaskeri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Anadolu kazaskerliğinden (Eylül, 1644)’te Rumeli kazaskerliğine nakledildiği hususu bir ruûs kaydında yer almakla beraber bu vazifeye fiilen tayini (9 Ağustos 1648) tarihidir. Bkz. Kaya, “Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi”.

³³ Buradaki ifadeleri “Bahâî Çelebî, İstanbul kazâsında sekizinci halefimiz iken, kalem-i fetvâyı ona teslim ettirmek ile nakz-ı kanûn-i kadîm belki hetk-i nâmûs-i şer’-i kavîm eyledi” şeklindedir. Bkz. Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, 42.

³⁴ O ifadeleri: “Büyük Vâlîde ile beynimizde mu’âdât olmağın hayâtında bi-hasebi’z-zâhir, nâ’il-i murâd olmak ihtimâlî yanımızda muhâl olup şevketlu fehvâsınca netâce-i mukaddemât-ı serzeniş ü âzarâ hâtırda dağdaga-i intizar yog idi” şeklindedir. Bkz. Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, 54-55.

bir ilk olarak, mevcut şeyhülislama mukabil Rumeli kazaskeri Abdülaziz Efendi'ye de "şeyhülislâmlık pâyesi" verilmiştir. Abdülaziz Efendi, fıkıhla ilgili te'lif ettiği (*el-Kâfi*) adlı eserini arz odasında bizzat Sultan IV. Mehmed'e (ö. 1104/1693) takdim etmiş, bunun karşılığında padişah, onu memnun etmek için (14 Eylül 1649)'da şeyhülislâmlık payesiyle mükâfatlandırmıştır. Bu durumu eserinde zikretmiştir.³⁵ Şeyhülislâmlık pâyesini layıkıyla icra edebilmek için kendi rızasıyla Rumeli kazaskerliğinden feragat etmiş, yerine (15 Ekim 1649)'da Anadolu kazaskeri Memekzâde Mustafa Efendi (ö. 1066/1656) tayin edilmiştir.³⁶

1.1.7. Şeyhülislâmlığı Devri

Şeyhülislâm Bahâî Efendi'nin tütün hakkındaki fetvası, Yeniçeri ağalarını husumete getirmiştir. Akabinde İngiliz elçisi meselesinin de vukua gelmesiyle üzerindeki muhalefet artmış ve ağaların baskısı neticesinde azledilmiştir. Onun yerine Abdürrahim Efendi'nin (ö. 1066/1656) tayin edilmesi düşünüldüyse de Kudüs'te bulunmasından dolayı vazgeçilmiştir. Bu durumda şeyhülislâmlık pâyesine sahip olan Abdülaziz Efendi, ağaların ısrarı ve desteği üzerine Vâlide Sultan'ın muhalefetine rağmen (8 Mayıs 1651)'de şeyhülislâm olarak tayin edilmiştir.³⁷ Böylece Abdülaziz Efendi senelerden beri arzu ettiği meşihat makamına kavuşmakla beraber "Karaçelebizâde" ailesinde de erişilememiş bir makama oturmuştur.³⁸ Bu tayin, aynı zamanda Kösem Sultan ile arasında devam eden mücadelede Abdülaziz Efendi'nin zaferi olarak tarihteki yerini almıştır. Nitekim bu dönem, Vâlide Kösem Sultan'ın ikbal devrinin sonunun başlangıcı olmuştur. Abdülaziz Efendi, (*Ravzatü'l-ibrâr*) eserinin zeylinde şeyhülislâm oluşunu uzunca anlatmaktadır.³⁹ Şeyhülislâmlık makamına gelenler tahsis edilen gelirlerinden el

³⁵ Burada, "Bu fakîr-i kem bidâ'a bezl-i nakdîne-i istitâ'a edüp fenn-i fikh-ı şerîfde şîrâze-bend-i te'lif olduğum metn-i latîf Arz Odası'nda bi'z-zât yedimizle yed-i mü'eyyed-i Sultâniye teslim olunup tuhfe-i hakîrânemiz hüsn-i kabûl-i Padişâhâne ile mu'azzez, hil'at-ı Sadâret-i Rumeli tîrâz-ı i'zâz-ı pâye-i Fetva ile mutarraz oldı. Fî yevmi's-sâbi' min şehri Ramazânî'l mübârek." ifadelerine yer vermiştir. Bkz. Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, 3.

³⁶ Bu durumu "Kudât hücum-ı sıkleti kayıtlarına giriftâr olmak münasib olmayup, evân-ı pîride bakiyye-i ömr-i azîzi cenâb-ı Rabbü'l-erbâb hizmetine sarf etmek" sözleriyle açıklamıştır. Bkz. Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, 37.

³⁷ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 56-62.

³⁸ Naîmâ, tarihinde bu durumdan, "...fakat Vâlide Sultan, '[Abdül]aziz bizim kâtilimiz ve düşman-ı devletimizdir' diyerek bu talepleri geri çevirdi. İşler böyle iken birdenbire her şey değişti (...) Abdülaziz Efendi şeyhülislâm oldu" sözleriyle bahsetmiştir. Bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, 1299.

³⁹ O ifadeler, "Taraf-ı saltanat-ı aliyye ile ağalar miyânında cereyân eden ahvâlden habîr u âgâh değil idim. Nâgâh ba'de edâi'z-zuhûr kethudâ-yı teberdârân gelüp cânib-i cenâb-ı saltanat-me'âbdan peyâm-ı da'vet getürdü. İmtidâd-ı zemân-ı azl ve kat'-ı ümmîd-i nasb ile esb ü esbâb mevcûd olmayup nâcâr semend-i

çekerlerdi. Bu geleneğe tâbî olanların adedi her geçen zaman diliminde eksilmekle birlikte Abdülaziz Efendi, şeyhülislâm olunca ananeyi takip ederek “Kirmastı” ve “Mihaliç” gibi arpalıklarından feragat etmiştir.⁴⁰ Adetlerine olan bağlılığını şeyhülislâm olduğu zaman da göstermiştir. Şeyhülislâm makamına tayin edilenler Divân-ı Humâyûn'da merasimle padişahın elini öper ve kendisine hil'at giydirilirdi. Zekeriyyâzâde Yahya Efendi'den (ö. 1053/1644) sonra şeyhülislâm olanlar bu âdeti terk etmişler fakat kendisi şeyhülislâm olduğunda unutulmak üze olan bu âdeti yeniden ihya etmiştir. Divân-ı Humâyûn'da teşrifât ile merasim tertip edilip padişahın elini öperek kendisine hil'at giydirilmiştir.⁴¹ Şeyhülislâmlığında “Mevleviyet”⁴² mertebesindeki müderris ve kâdılarının ta'yin edilmesine önem vermiş; vakıfların tanzimiyle uğraşarak Fâtih, I. Selim ve I. Süleyman'ın vakıf düzenini son derece titizlikle takip etmiştir. Örnek olarak Kanunî Süleyman'ın bir vakfının kazancı akça bazında yevmiye altı bin, masrafları ise yedi bin beş yüz iken harcamalarını kısmak yoluyla gelir ve gider dengesini eşitlemiştir.⁴³

Uzun bir mücadele ve bekleyişten sonra şeyhülislâm olan Abdülaziz Efendi, önceki halinin aksine saray adetlerine dikkat edip padişah ve diğer hanedan mensuplarına hürmette kusur etmemiştir. Hal böyleyken beklemediği bir zamanda çıkan esnaf ayaklanması ve devamında gerçekleşen saray ile ağaların mücadelesi sırasında istemediği halde kendini olayların içinde bulmuş ve bu durum onun azledilerek sürgüne gönderilmesine sebep olmuştur. Devlet bu devirde zor zamanlardan geçmektedir. Girit'teki başarısızlıklar ve Paros Deniz Savaşı'ndan sonra Venediklilerin Çanakkale Boğazı'nı kapatmaları ticarete büyük zarar vermiş, İstanbul sıkıntı içine düşmüştür. Bu durumlarından şikâyetçi olan tayfaların başında İstanbul esnafı vardı. Bu hal üzere esnaf birleşip divan makamına yani devrin vezîriâzamı olan Melek Ahmed Paşa'ya (ö.

müste'âr ve 'âriyetî destâr ile azm-i Dergâh-ı ikbâl u câh olundu. Dârüssa'âde ağası kapusu dâhilinde şehzâdeler ta'lîmine mahsûs mescidde yed'-i müeyyedleri iltisâmı ile istis'âd olunup, pürsiş-i hâtırdan sonra rütbe-i ulyâ-yı Fetvâ'ya is'âd-ı mutazammın hatt-ı hümayûn ihsân buyurdular: 'Cenâbınıza fetvâ hizmetin tefvîz eyledik. İmdi dîn ü devletimize ve ümmet-i Muhammed'e lâıyk olan işleri şer'-i şerîf muktezâsı üze görmeniz lâzımdır. Her emrimizi Cenâb-ı Hakk'a tefvîz cylemişiz' diyü hatt-ı şerîf ile tahrîr buyurduklarında besmele-i şerîf yâd buyurup, ba'dehu “mübarek olsun” deyü nutk-ı cân-bahş ile hâne-i kalbimizi âbâd buyurdular” şeklindedir. Bkz. Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, 55-56.

⁴⁰ Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XXII.

⁴¹ Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XXII.

⁴² Yüksek dereceli kadıları ifade eden terimdir. İlhan Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”, *Kubbealtı Lugatı* (Erişim 17 Mayıs 2024).

⁴³ Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XXII.

1073/1662) durumlarının bir hayli kötü olduğunu hatta iş yerlerinin aylıklarını dahi ödeyemediklerini, hele de yürürlüğe konulacak vergi namına hiçbir tahsilatı ödemeye kudretlerinin olmadığını bildirmişlerdir. Fakat Vezîriâzam, esnaflardan müteşekkil kalabalığı azarlayıp kovmuştur. Akabinde dükkânların kapanıp olaylara ahâlinin de dahil olmasıyla on bin kişiye yakın bir kalabalık vücuda gelmiştir. Şeyhülislâm Abdülaziz Efendi'nin konağına giderek ona dert yanmışlardır.⁴⁴ İsyancılar, önlerine Şeyhülislâm Abdülaziz Efendi'yi de almak suretiyle nâralar atarak Topkapı Sarayı'na varıp kapılara dayanmışlardır. Bunun üzerine IV. Mehmed (ö. 1104/1693) ayak divanına⁴⁵ çıkmak zorunda kalmıştır. Şikâyetleri dinleyen Sultan IV. Mehmed, “Size böyle zulm olunduğuna benim rızam yoktur” dedi. İlân edilen hatt-ı hümayunla kanuna aykırı vergi alınmayacağı duyurulmuş, akabinde Melek Ahmed Paşa'nın azledilmesiyle kalabalık bir parça yatıştırılmıştır. Yeniçerilerin şehri tutması üzerine sivil halk da iyice sindirilmiştir. Esnaf ayaklanması Melek Ahmed Paşa'nın azliyle neticelenmiş, yerine ise Siyavuş Paşa (ö. 1066/1656) tayin edilmiştir.⁴⁶ Bu süreçte Kösem Sultan'a karşı sarayda muhalefet gittikçe artmaya devam etmiştir. Bu muhalefetin başını saray ağalarının desteğini alan “Küçük Vâlîde” Hatice Turhan Sultan (ö. 1094/1683) çekmiştir. Yeniçeri ağaları Kösem Sultan tarafındaydı. Dengelerin aleyhine bozulduğunu gören Kösem Sultan ocak ağalarıyla hem rakibinden kurtulmayı hem de IV. Mehmed'i tahttan indirip kardeşi II. Süleyman'ı tahta çıkarmayı düşünmüştür. Ancak bu teşebbüsü gerçekleştiremeden haber padişaha ihbâr edilip Kösem Sultan saray ağaları tarafından (2 Eylül 1651)'de infaz edilmiştir.⁴⁷ Bunların yanında sosyal hayatta birçok hayr-u hesenâtı olan hayırhâh hanım Valide Kösem Sultan devri siyasetle fazla iştiğal ettiği için kapanmıştır. Bu olayın akabinde Padişah, Siyavuş Paşa'dan suçlu ve müteşebbislerin tespit edilerek cezalandırılmasını istemiştir. Ertesi gün ulema, ayan, eşraf ve diğer devlet erkânı saraya davet edilmiştir. Abdülaziz Efendi saraya davet edilenler arasındaydı. Aynı zaman diliminde Yeniçeri ağaları da toplantı tertip etmesiyle ve Abdülaziz Efendi'nin ağalara

⁴⁴ Abdülkadir Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - III* (Ankara: İSAM - İslam Araştırmaları Merkezi, 2022), 19-29.

⁴⁵ Padişahın olası durumların dışında Divân-ı Hümayun haricinde topladığı ve başkanlık ettiği ayrıca kendisi hariç diğer azaların ayakta olmalarından mütevellit “ayak divanı” isminin verildiği divandır. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, “Ayak Divanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).

⁴⁶ Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - III*, 19-29.

⁴⁷ Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - III*, 19-29.

vefa borcu olması hasbiyle Ağakapısı'na gitmiş ve toplantılarına iştirak etmiştir.⁴⁸ Onun bu tercihi azline ve sürgününe sebebiyet vermiştir. Nitekim sarayda padişah nezaretinde yapılan toplantıda baskın olayında parmağı olanlar hakkında idam kararı alınmıştır. Davete icabet etmeyen Anadolu ve Rumeli kazaskerleriyle Şeyhülislâm Abdülaziz Efendi (1 Eylül 1651)'de görevlerinden azledilmiştir. Abdülaziz Efendi'nin yerine Ebû Saîd Efendi (ö. 1072/1662) tayin edilmiş ve bir süre sonra Ebû Saîd Efendi'nin teşebbüsleri ile sabık şeyhülislâm Abdülaziz Efendi Sakız Adası'na sürgün edilmiştir.⁴⁹

1.1.8. Sakız Adası - Bursa Sürgünü Dönemi ve Vefatı

Bu sürgün dönemi, (1651-1658) yılları arasını kapsamakta olup vefatı ise (1068/1658) senesindedir. Venediklilerin Sakız havalisinde adalara taarruz ve işgal tehdidi dolayısıyla civar adalardaki bir kısım ahali Anadolu tarafına iskân ettirilmiştir. Tehlikenin arttığı günlerde Abdülaziz Efendi'ye yerine bir nâib bırakmak suretiyle Bursa'ya gitmesi emredilmiş, böylelikle (21 Nisan 1652)'de sürgünü Sakız'dan Bursa'ya naklolunmuştur.⁵⁰ Abdülaziz Efendi, Bursa'dayken Sakız'a nazaran daha rahat bir hayat sürmüştür. Zira Bursa'da doğmuş, çocukluk ve gençliğini burada geçirmiştir. Bursa'da bir dönem müderrislik vazifesini de îfâ etmiştir. Abdülaziz Efendi, Sakız ve Bursa'daki hayatında boş durmamış, talebe yetiştirmekle meşgul olmanın yanında kitap te'lifı gibi ilmî faaliyetlerine de devam etmiştir. Daha evvel kaleme aldığı meşhur eseri (*Ravzatu'l-ebâr*)'a Sakız'dayken zeyl yazmaya başlayıp Bursa'da tamamlamıştır. Altı yıllık Bursa'daki günlerinin nihayetinde (11 Ocak 1658 Cuma) gecesi sabaha karşı saat beşte vefat etmiş, vasiyeti üzere Bursa'da Deveciler Kabristanlığı yakınındaki "Timurtaş Muallimhânesi" civarına defnolunmuştur.⁵¹

1.1.9. Abdülaziz Efendi'nin Şahsiyeti

Osmanlı tarihinin mühim simalarından ve yaşadığı devrin büyük ricâlinden olan Abdülaziz Efendi, "Karaçelebizâde" ulema ailesine mensubiyeti dolayısıyla iyi bir tahsil görmüştür. Muhtelif sahalarda vücuda getirdiği gerek nesir gerek nazım türündeki eserleri, onun ilminin derinliğini ve kültürünün genişliğini göstermektedir. Eserlerinin

⁴⁸ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 66-67.

⁴⁹ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 68.

⁵⁰ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 68.

⁵¹ *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XXV.

yanı sıra işlerinde devrin önde gelen âlimlerinin de olduğu birçok talebe yetiştirmiştir. Servet toplama meraklısı olmadığı, rüşvetten nefret ettiği ve mal mülk peşinde koşmaya tenezzül etmediği için Abdülaziz Efendi'nin hayratı da geniştir. Nitekim, o masrafını kendisi karşılayarak cami, mescit, namazgâh, mektep, çeşme, yol, kaldırım, köprü gibi eserler inşa etmiş ve içinde yaşadığı toplumun hizmetine sunmuştur. Ayrıca kurduğu vakıflarla inşa ettiği imarların asırlarca hizmet vermesini sağlamış, ihtiyaç sahibi insanların yardımına koşmuştur. Abdülaziz Efendi'nin vakıfları denildiğinde ilk akla gelen onun su hizmetleriyle ilgili olanıdır. "Müftü Suyu" olarak ifade edilen Uludağ'dan Bursa'ya getirttiği suyu şehrin mahallelerine taksim edip ayrıca bu mahallelere elli adet de çeşme yaptırmıştır.⁵²

Kaynaklar onu; orta boylu, biraz şişmanca, ince sesli, hızlı ama düzgün konuşan, ifadeleri yerinde kullanan, hazır cevap, verdiği cevaplarla muhataplarını susturmasını bilen, lafını esirgemeyen, hırslı, öfkeli, sert tabiat ve mizaçlı, cesur, vakûr, azametli, hayır sahibi ve geleneklere bağlı biri olarak tavsîf edilmektedir.⁵³ Abdülaziz Efendi'yi muasır ulemadan farklı kılan en büyük özelliği cesaretidir. Doğru bildiği meselelerde padişah, vâlîde sultan, sadrazam, şeyhülislâm gibi devletin en yüksek idarecilerinden bile çekinmeden düşüncelerini izhâr etmiştir. Bunu yaparken kırıncı bir üslup kullanmaktan vazgeçemediği için pek çok dostun yanında bir o kadar da düşman kazanmıştır. Damadı İsâzâde, onun "Gadab etmeye ve hatır kırmaya meyilli" biri olduğunu söylemiş ve kendi kanaatiyle kayınpederini vafsetmiştir.⁵⁴ Müverrih Kâtip Çelebi ise (*Fezleketü akvâli'l-ahyâr fî 'ilmi't-târîh ve'l-ahbâr*) eserinde Ruznâmecî İbrâhim Efendi'nin biyografisini yazarken "Muhâlifleri kıyamet alametlerinden ve devletin derecelerinin azalmasını sayıp hususen alimler zümresi kendi işlerine ters bazı sıkıntı verici durumlar karşısında kötü söz ve beddua ederlerdi" ifadelerine yer vermiş devamında ise "Nitekim tarihte bazılarının ifadeleri mastûrdur (yazılmıştır)" demiştir. Burada Kâtip Çelebi'nin "bazıları" diye kastettiği kişinin Karaçelebizâde olduğu iddia edilmektedir. Bunu destekleyen delil ise

⁵² Abdülaziz Efendi'nin vakıfları hakkında Bkz. Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 93-237.

⁵³ Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, 29-33; Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, XXV-XXVI.

⁵⁴ Damadı onun hakkında: "Mevlânâ-yı mezbûr muhteşem ve vakûr, hareketi nâdir beraber, 'azâmet-i bî-endâze sâhibi, bed hilkat bir âdem idi. 'İlmi miyâne, ma'rifet ve inşâsı dahi var idi. Tevârîh-i Âl-i 'Osmân'ı bir şekle komuş; lâkin ta'assub üzere yazmışdır. Bursa şehrinde suya bir vecihle ihtiyâc yoğiken bî-nihâye mal telef edüp, çeşmeler binâ eyledi" ifadelerinde bulunmuştur. Bkz. *İsâ-zâde Târîhi*, haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1996), 50-51.

(*Fezleke*) eserini tebyiz eden kişinin bu kısmın yanına düştüğü hâşiye de bazılarının maksadın Karaçelebizâde olduğunu söylemesidir. Nitekim Karaçelebizâde'nin tarih eserlerinde de Ruznâmecî hakkında beddua olmasa dahi müsbet ifadelerine rastlanmamaktadır.⁵⁵ Müverrih Naîmâ ise (*Târih-i Na'îmâ*) eserinde Sultan İbrahim'in (ö. 1058/1648) hal edilmesini anlattığı kısımlarda Karaçelebizâde'den de bahsetmiş onun hakkında “o, mecliste kabalık gösterip padişahlık onuruna uygun olmayan sözler sarfetti” deyip devamında “daha çok sözler söylemiştir ki edeben bu sözler burada yazılmamıştır” ifadelerine yer vermiştir.⁵⁶ Eserinin başka bir yerinde “tabiatı gereği devlet adamlarına karşı dokunaklı sözler söylemekten çekinmemiştir” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁷

Ekler bölümünün “EK-4” kısmında arz ettiğimiz bir belgeyle alakalı olarak şu îzâhâtları yapmak yerinde olacaktır. (*İlmiye Sâlnâmesi*)’nden aldığımız bilgilerde “Şeyhü'l-İslâm ve Müftiyü'l-Enâm Abdülazîz Efendi” başlıklı “34. Maddenin” devamındaki belgede, “Abdülazîz Efendi, ilim ve fazîlette mümtâzdır, üslûbu zengindir, iş'ârî latîftir. Bununla beraber siyâsiyyâtla da pek çok meşgûl olmuş, ekser zamanları isyân kâfileleri arasında dolaşmıştır.” Buradan da anlaşıldığı üzere Karaçelebizâde'nin diğer birçok şeyhülislâm gibi sakin bir hayatının olmadığı devamlı hareket ve aksiyonla geçen bir ömrünün olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca problem çözme metodu diğerlerinden farklılık göstererek haksızlık olarak telakkî ettiği her durumda gerek kavî gerek fî'lî görüşlerini beyan ettiği gibi bir çok husûsiyetiyle diğerlerinden ayrıldığı görülmektedir.

Bu kısımda “EK-4”te yer alan belgenin konusu açılması dolayısıyla bahsettiğimiz belgenin devamındaki yazıları da zikretmek gerekmektedir. Mezkûr belgenin devamında aynı sayfada sırasıyla sağ başlıkta “Fetâvâ-yı şerîfe ve hatt-ı destleri numûneleri” alt-orta kısımda “Hasbiyallâh” aşağıya doğru devamında fetvâya yer verilmiştir. “**Mes'ele:** Zeyd, binâ ve vakf ile yeni mescid-i şerîfin tevliyetini ahâli-yi mahalleden müstakîm kimesneye tevcîh idüp muhâsebesini gördürmeğe kâdir olur mı? **el-Cevâb:** Olur. Allâhu a'lem” sol-alt kısımda fetvâ imzası olarak, “Ketebehû Abdülazîz el-Fakîr ‘ufiye anh” yazmaktadır. Alt tarafta yine aynı şekilde ikinci bir sual ve imza bulunmaktadır. Sayfanın en alt-sol kısmında fetvâ işleri birimine atıfla “Fetvâhâne-yi

⁵⁵ Zeynep Aycibin, *Fezleke*, ed. Selman Soydemir - Soner Demirsoy (İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 2016), 2/818.

⁵⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, 3/1165-1167.

⁵⁷ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, 4/1798.

‘ilmiyye’ yazısı en alt-sağ kısımda “Cevâb kısmıyla müşârun ileyhın el yazısıdır” yazmaktadır.⁵⁸

1.2. İlmî Eserleri

Karaçelebizâde’nin hayatı; “ilmiye” sınıfına mensup olmasından ötürü müderrislik, kâdılık ve şeyhülislamlık gibi çeşitli görevler yapmakla geçmiş, resmî işleriyle ilmî faaliyetlerini bir arada götürmüştür. Abdülaziz Efendi, Osmanlı şeyhülislamları arasında en çok eser te’lif edenlerden birisidir. Eserlerindeki üslûbu biraz ağırdır. Fıkıh, tarih, siyer, edebiyat gibi muhtelif alanlarda kitaplar te’lif ve tercüme etmiştir.⁵⁹

1.2.1. Fıkıh

Abdülaziz Efendi’nin en meşhur eserleri, fıkıh ve tarih ilmine dairdir. Kendisi kuvvetli bir tarihçi olmasının yanında İslâmî ilimlerde önemli bir müktesebata sahiptir ve fıkıh ilmi bunların başında gelmektedir. Onun fikhî eserleri;

- a) **Nefahâtü’l-üns fî şerhi Ravzatü’l-kuds:** (*Ravzatü’l-kuds*) adlı kitabına yaptığı şerhidir.⁶⁰ Taharet babıyla başlayıp vesâyâ bahsiyle biten, Arapça bir fıkıh kitabıdır. Eserin yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesinde ve Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde mevcuttur.
- b) **Hallü’l-iştibâh an ukûdi’l-eşbâh:** Bu eser, İbn Nüceym’in (ö. 970/1563) eseri olan (*Eşbâh ve’n-nezâir*)’in yeniden düzenlenmiş halidir. Abdülaziz Efendi, eseri yeniden tertip etmiş ve gerekli gördüğü yerleri şerh etmiştir. Eser, Arapça’dır.⁶¹ Eserin yazma eser nüshası, Topkapı Sarayı Kütüphanesinde ve Süleymaniye Kütüphanesinde mevcuttur.
- c) **Kitâbu’l-elgâz fî fikhî’l-Hanefî:** Abdülaziz Efendi’nin Hanefî fikhına dair eseridir. Kaynaklarda ismi geçmesine rağmen esere henüz ulaşılammıştır.⁶²

⁵⁸ *İlmiye Sâlnâmesi*, haz. Matbaa-i Âmire (İstanbul, 1334), 462-463.

⁵⁹ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 224-227; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 3, c. 3/1060,1061; Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 75-93; Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, XXIX-XXXIII.

⁶⁰ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 88.

⁶¹ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 89.

⁶² Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 89.

d) el-Kâfi: Abdülaziz Efendi'nin (14 Eylül 1649) tarihinde IV. Mehmed'e sunduğu bu eser, kendisine şeyhülislâmlık pâyesinin verilmesini sağlayacak kadar kıymetlidir.⁶³ Eserin nüshası tespit edilememiştir.

e) el-Fetâvâ: Abdülaziz Efendi'nin fetvalarının toplandığı bu eser hakkında çalışmamızın ilgili bölümünde mufassal malumat verilecektir.

Bu eserlerinin yanı sıra, Süleymânîye Kütüphanesinde yazma nüshası bulunan (*Mecmû'a fî'l-Fıkıh*), Kâdî Beyzâvî'nin bazı görüşleriyle ilgili (*Risâletün fî-kavli'l-Beyzâvî ve li'l-mu'teber tahsîs hâze'l-hükm*) adlı ve ahlakla ilgili (*Tercüme-yi Ahlâk-ı Muhsinî*) adlı eserleri de kaynaklarda mevcuttur. Yine (*Tercüme-yi Ahlâk-ı Muhsinî*) ismiyle yazma nüshası bulunan bir eser Nuruosmaniye Kütüphanesinde mevcuttur.⁶⁴

1.2.2. Tarih

Abdülaziz Efendi, tarih ilminde de mümtaz bir âlimdir. (*Zafernâme*), (*Ravzatu'l-ebrâr*) ve bunun zeyli olan eser, kendi devrinde ve günümüzde kullanılan mühim kaynak eserleri arasındadır. Burada tarihe dair tespit edilen dört eserini zikredeceğiz. Nüshası tespit edilemeyenler arasında (*Selim-nâme*) eseri zikredilebilir.

a) Ravzatü'l-ebrâr: Abdülaziz Efendi'nin en mühim ve hacimli eserlerinden olan (*Ravzatü'l-ebrârî'l-mübîn bi-vekâyi'i Selefi'l-mâziyye ve'l-ahbâr*) adlı bu kitabı umumi tarihe dairdir. Uzun isminden ziyade kısaca (*Ravzatu'l-ebrâr*) olarak tanınan eserin kelime manası, “iyilerin bahçesi” demektir. Eser, Hz. Âdem (a.s.)’dan başlayarak IV. Mehmed’in cülûs (1058/1648) yılına kadar geçen zamanda gerçekleşen olayları ihtiva etmektedir. Abdülaziz Efendi, Rumeli Kazaskeri olduğu sırada (1649) yılında tamamladığı eserini IV. Mehmed’e takdim etmiştir. Dört fasıl ve iki tekmile olarak tertip edilen eserin her bir fasılının muhtevası şu şekildedir: Birinci fasılda; “peygamberlerin hayatı”, ikinci fasılda; “Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamberliği, gazveleri ve güzel ahlakı”, üçüncü fasılda; “Hulefâ-yı Râşidîn, sonraki İslâm hükümdarları ve İslâmiyet’ten önceki meşhur hükümdarların devrindeki bazı tarihi vakalar”, dördüncü fasılda ise “kuruluşundan IV. Mehmed’in cülûsuna kadar Osmanlı Devleti tarihinden bahsedilmektedir. Eserin yazma nüshaları otuzu aşkındır. Nüshaları

⁶³ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, I/770; Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyatname ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyaz-ı İrfân'ı*, 541; Nevzat Kaya, *Kara Çelebi-Zade Abdülaziz Efendi'nin Zeyli-i Ravzatü'l-Ebrâr'ı (tahlil ve metin)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 3.

⁶⁴ Bkz. Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 89-90.

Türkiye'deki muhtelif kütüphanelerde bulunmakla beraber bir kısmı da Avrupa kütüphanelerinde mevcuttur. (1248/1832) senesinde Mısır'ın, Bulak matbaasında basılan nüshası İSAM Kütüphanesinde mevcuttur.⁶⁵

b) Zeyl-i Ravzatü'l-ibrâr: Abdülaziz Efendi, (*Ravzatü 'l-ibrâr*)'a zeyl olarak yazdığı bu eseri yazmaya sürgün hayatı yaşadığı Sakız'da başlamış ve Bursa'da tamamlamıştır. Eser; on bir bölüme taksim edilmiş, Sultan İbrahim'in tahtan indirilişinden başlamak suretiyle (1658)'e kadar vukû bulan hâdiseler anlatılmıştır. On yıllık süreyi kapsayan bir zaman diliminde bizzat şahidi olduğu veya güvenilir şahıslardan dinlediği hâdiseleri naklettiği bu kitabı Abdülaziz Efendi'nin hatıra türünden bir eseridir. Eser, orijinal ve müellifin kendi müşahedelerine dayalı bilgilerden oluşması sebebiyle eser sonraki tarihçiler tarafından daima aranılan bir kaynak olmuştur.⁶⁶ Meşhûr vak'anüvis Naîmâ da (*Ravzatu 'l-ibrâr*) ve onun zeyli hakkında bilgi verenler arasındadır.⁶⁷ Bu eserin yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesinde mevcuttur. Ayrıca (*Zeyl-i Tarih-i Abd el-Aziz Efendi*) ismiyle bir eser de Ankara Milli Kütüphanede mevcuttur. Aynı zamanda dijital erişime de açıktır.

c) Süleyman-nâme: Bir giriş ve yirmi beş bölümden oluşan eser, Kanûnî'nin cülûsundan Zigetvar Seferi'ndeki ölümüne kadar olan tarihî olayları edebi, süslü ve ağır bir dille anlatmaktadır. Bunun yanında eserde Kanûnî'nin yaptırdığı cami, çeşme vb. hayır işleri, şehzadeler, devrin sadrazamları ve âlimleri hakkında bölümler de vardır. Eseri önemli kılan özelliği on yedinci yüzyıl içinde yazılan tek Süleymân-nâme olmasıdır.⁶⁸ Eser, Bulak Matbaası'nda (1248/1832) senesinde tabedilmiştir. Nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur. Ayrıca (*Kitab-ı Süleymanname*) ismiyle bir eser de İSAM Kütüphanesinde mevcuttur. Dijital erişime de açıktır.

⁶⁵ Özgül, *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü 'l-Ebrâr adlı eseri (1299-1648) (tahlil ve metin)*; Nurdan Çimen, *Abdülaziz Karaçelebi-zâde'nin Tarih-i Ravzatü 'l-Ebrâr'ı (metin-tahlili)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

⁶⁶ Kaya, *Kara Çelebi-Zade Abdülaziz Efendi'nin Zeyl-i Ravzatü 'l-Ebrâr'ı (tahlil ve metin)*; Kaya, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü 'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*. Türk Tarih Kurumu tarafından 2003 yılında yayımlandı.

⁶⁷ Naîmâ, eser hakkında “Cümleden Ravzatü'l-ibrâr nâm bir târih yazmıştır. Mebde'-i Âdem aleyhisselâmdan Sultan Mehmed Hân ibn-i Sultan İbrahim Hân hazretlerinin cülûsuna gelince âlâ tarîki'l-ihstâr tahrîr etmiştir. Sonra Bursa'da tekmiline himmet edip mebde-i culûsdan bin altmış sekiz senesine gelince on senelik vekâyi'i müştemil bir zeyl tertib etmiştir. Lâkin meşrebleri muktezâsınca ta'assub vadişin ihtiyar edip erbâb-ı devletin cümlesine harf-endazlıkta taksirât etmemiştir” demiştir. Bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, 4/1798.

⁶⁸ Volkan Karagözlü, *Karaçelebi-Zade Abdülaziz Efendi Süleyman-Name (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021).

d) Zafernâme: Bu eser, literatürde (*Târihçe-i Feth-i Revân ve Bağdad*) adıyla da bilinir. Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın (ö. 1053/1644) isteği üzerine kaleme alınmıştır. IV. Murad'ın "Revan" ve "Bağdad" seferlerini ayrıntılı bir şekilde anlatan bu eser, sekiz bölümden müteşekkildir. Eser, IV. Murad'ın (1634) yılında Üsküdar'dan yola koyulmasıyla başlayıp İstanbul'a geliş tarihi olan (1640)'a kadar olan dönemi içermektedir.⁶⁹ Eserin nüshası, Beyazıt Kütüphanesinde mevcuttur. Ayrıca (*Tarih-i Feth-i Revân ve Bağdâd*) ismiyle Süleymâniye Kütüphanesinde de mevcuttur.

Ayrıca nüshası tespit edilemeyenler arasında (Selim-nâme) eserinin de olduğu zikredilmektedir.⁷⁰

1.2.3. Edebiyat

Diğer alanlarda olduğu kadar bu alanda da mahir olan Abdülaziz Efendi'nin edebiyatla alakalı zikredeceğimiz eserleri şunlardır;

a) Gülşen-i Niyâz: Bu eser, Abdülaziz Efendi'nin sürgün için Kıbrıs'ta bulunduğu sırada (1634)'te mesnevî tarzında yazdığı bir kitaptır. Eserin adının "Gülşen-i Niyâz" olacağını kendisi bir şiirinde ifade etmiştir. "Feilâtün/mefâilün/feilün" vezniyle yazdığı bu nasihat mesnevisindedir. Abdülaziz Efendi'nin diğer eserlerine ve dönemine nazaran bu eserinde kullandığı dil daha sadedir. Eserin el yazma nüshası, Beyazıt Kütüphanesinde mevcuttur. Eserinin adı mahiyetinde olan beyit, "Olacak ol niyâz-nâme tamam, idelüm gülşen-i niyâz ana nam"⁷¹ şeklindedir.

b) Divan (Dîvânçe): Kaynaklarda Abdülaziz Efendi'nin bir divanının olduğundan bahsedilmekte ise de henüz söz konusu esere ulaşılamamıştır. Bazı tabakât kitaplarında beyitlerine dair örnekler mevcuttur.⁷²

c) Münâca'ât: (*Zeyl-i Ravzatü'l-ibrâr*)'ın içerisinde de yer alan seksen beyitlik bu eser, Süleymâniye Kütüphanesi'nde (*Münâcât*) ve (*Terkîb-i Bend der Münâcât*) isimleriyle

⁶⁹ Ömer Kucak, *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) / Zafernâme* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Nermin Yıldırım, *Kara Çelebi-Zade Abdülaziz Efendi'nin Zafername adlı eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) (tahlil ve metin)* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

⁷⁰ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "Azîzî, Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi" (Erişim 15 Temmuz 2024).
⁷¹ Begeç, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Gülşen-i Niyaz'ı (inceleme-metin)*; Bindal, *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz: Gülşen-i Niyaz (Tenkidli metin/inceleme)*.

⁷² Bkz. Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 87.

müstakil bir risale olarak bulunmaktadır. Başlangıç beyitleri, “Hasbiyallâh zehî ma‘fîret-i Rabb-i rahîm, ni‘me Mevlâ-yı Hudâvend-ı ‘atâ balıŖ-ı kerîm” cümleleri olup bitiş beyitleri ise “Ecel alup yolum bağlanacak râh-ı girîz, ola tevhîd-i Hudâ hâtime-i ömr-i Azîz” cümleleridir.⁷³

d) Risâle-i Kalemîyye: Mevcut nüshası bulunmayan bu eser, Bursalı Mehmed Tahir’in (ö.1861-1925), (*Osmanlı Müellifleri*) eserinde bahsedilmekle birlikte başka eserlerde zikredilmemektedir.⁷⁴

1.2.4. Siyer

Abdülaziz Efendi, tarihe alaka duyduğu gibi hususen Siyer-i Nebî ile alakalı eser te’lif etmeye merak duymuştur. Burada zikredeceğimiz dört eseri kaleme almıştır. Bunlar;

a) Mir’âtü’s-safâ: Abdülaziz Efendi’nin Hz. Âdem (a.s.)’dan Hz. Muhammed (a.s.)’a kadar gelen peygamberlerin hayatını anlattığı bir kitaptır. Hz. Peygamber’in; nesebi, doğumu, miracı ve vefatına kadar ki hayatına husûsi yer verilmiştir. (1048/1638-39) tarihinde kaleme alınmış olup bizzat müellif vechinden Sultan IV. Murad’a takdim edilmiştir.⁷⁵ Eserin el yazma nüshası, Beyazıt Kütüphanesinde mevcuttur.

b) Hilîyetü’l-enbiyâ: Abdülaziz Efendi’nin peygamberlerin şemailini anlatan bir eseridir. Kaynaklarda varlığından haberdar olunan bu eserin nüshaları bulunamamıştır.⁷⁶

c) Fevâiyhu’n-Nebeviyye fî siyeri’l-Mustafaviyye: Abdülaziz Efendi’nin siyere dair bu eserine içindeki bahisler “fâiha” diye sıralandığı için “Fevâiyh” adı verilmiştir. Ağır ve sanatlı bir üslup kullanılan kitap, mukaddimeden sonra kırk beş fâiha ve bir bâb olarak tertip edilmiştir. Hz. Peygamber’in; nesebi, veladeti, izdivacı gibi nübüvvet ihbârı öncesi devri, vahyin gelişi, peygamberliğin Mekke devri, hicreti, gazve ve seriyyeleri gibi hicri yedinci yıla kadar gerçekleşen olaylar yer almaktadır.⁷⁷ Eserin yaz eser nüshası, Süleymaniye Kütüphanesinde mevcuttur.

d) Siyer-i Kâzerûnî Tercümesi: Bu eser, Abdülaziz Efendi tarafından Sa‘deddîn el-Kâzerûnî’nin (d. 758/1357) (*el-Müntekâ fî siyeri’n-Nebi, el-Müntekâ fî mevlîd-i Mustafâ*)

⁷³ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 87.

⁷⁴ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 88; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/1061.

⁷⁵ Şeyma Benli, *Karaçelebizade Abdülaziz Efendi’nin Mir’âtü’s-Safa’sı (Tenkitli metin - inceleme)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁷⁶ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 84.

⁷⁷ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 84.

adlı farsça eserinin Türkçe'ye tercümesidir. Hz. Peygamber'in hayatını ihtiva eden bu tercümeyi ağabeyi ve aynı zamanda hocası olan Karaçelebizâde Mehmed Efendi'nin ricası üzerine yapmış ve IV. Murad'a ithaf etmiştir. Eser dört kısımdır. Her kısım kendi içinde bâblar ve bir hâtîme üzerine tertip edilmiştir.⁷⁸ Eserin yazma nüshası, (*Terceme-i Siyer-i Nebevî*) ismiyle Bursa İnebey Kütüphanesinde mevcuttur.

Bu eserlerden hariç kaynaklarda zikredilen fakat nüshası bulunamayan (*Şerh-i Şifâ-i Şerîf*) eseri de vardır.

1.3. Fetâvâ-yı Karaçelebizâde

Bu bölümde; Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülazîz Efendi'nin (ö. 1068/1658) vazife müddetince vermiş olduğu fetvâların toplandığı (*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) diğer ismiyle (*el-Fetâvâ*) eserinin genel bir tanıtımı yapılmakla birlikte eserin nüshası, müracaat ettiği kaynaklar, mevzuları, muhtevası, takip ettiği usûl ve genel mânada özellikleri anlatılmaya; eserin küllî portresinin yanında ihtiyaç hâsıl olan yerlerde cüzî portresi de yansıtılmaya gayret edilecektir.

1.3.1. Eserin Genel Husûsiyetleri

Bu eser Hanefî fıkhrına göre tertip edilen ve dönemin (Mayıs, 1651) şeyhülislâmı Karaçelebizâde'ye merak edilen ve sual olunan meseleler üzerine verdiği fetvâların toplandığı bir fetvâ mecmuasıdır.⁷⁹ Eserin nüshası el yazması⁸⁰ olup matbû bir baskısı bulunmamaktadır. Eserde kullanılan dilin Osmanlı Türkçesi olmasının yanında bazı îzâhlar ve kaydedilen, iktibâs edilen deliller Arapça olarak verilmiştir. Eser, barındırdığı üslubuyla klasik bir furû-i fikh geleneğine uygun olacak şekilde “kitâb, bâb, fasl, mesâil” olarak kısımlara ayrılan ve meseleleri arz etmeye “Kitâbü't-tahâret” konusuyla başlayıp “Kitâbü'l-Ferâiz” ile bitiren bir eser olarak derç edilmiştir.⁸¹ Eserde verilen fetvâlar, kâhır ekseriyetle Hanefî fukahâsı tarafından muhtâr görülen ve esahh-ı akvâl olan görüşlerden oluşurken bunun yanında bazı meselelerde diğer Sünnî/Ehl-i sünnet mezhep

⁷⁸ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülazîz Efendi*, 85.

⁷⁹ Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülazîz Efendi*, 28-89.

⁸⁰ Bu el yazmanın müellif veya muharrir/kâtip yazması olduğuna dair bir kayıt yoktur. Fakat biz bu el yazmanın muharrir el yazması olduğunu düşünüyoruz. Çünkü der-kenar metinlerinde yapılan ilavelerin bazılarında “el-muharrir” ibaresi geçmektedir. Muharririn yazısıyla ana metin yazısı nerdeyse aynıdır. Bundan mütevellit yazının muharrir/kâtip el yazması olma ihtimali kuvvetlidir.

⁸¹ Karaçelebizâde Abdülazîz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1048).

müctehidlerinin görüşlerine de yer verilmiştir. Eserde istifade edilen kaynaklara bakıldığında ise yine Hanefî mezhebinde fetvâ verilirken sıklıkla mürâcaat edilen kitapların kullanıldığını görmemiz mümkündür. Bir sonraki başlıklarda eserin tanıtımını daha detaylı anlatılmaya gayret edilip ve üçüncü bölümün son konusunda aile hukuku mevzularını ihtiva eden “nikâh-talâk” meselelerindeki fetvâların hepsini transkribe edip gerekli gördüğümüz yerlerde îzâhatlar yapmak suretiyle eser tanıtılmaya çalışılacaktır. Eser ile ilgili genel malumatları verildikten sonra bu kısımda eserin nüshasını ve özellikleri anlatılmaya devam edilecektir.

Devletin kurulduğu erken dönemlerden itibaren ihtimamla yetiştirilen kâtipler, “Divân, Hazîne, Defterhâne ve Şer‘iyye” kâtipleri olarak dört sınıftır. Henüz matbaa kullanımının yaygın olmadığı dönemlerde kâtipler eserleri elleriyle yazarlar ve gerekli görülürse yine el yazmalarıyla çoğaltılmak suretiyle farklı versiyonlarını ortaya çıkarırlardı. Bu el yazma eserler; kitaplar, kanunnâmeler, şer‘iyye sicilleri ve fetvâ mecmuâlarından oluşmaktaydı.⁸² Mevzû-i bahis olan eserin nüshası da şer‘iyye kâtipleri tarafından yazılmış bir fetvâ mecmuâsıdır. Fetâvanın nüshası el yazma olup tek bir adettir ve arşiv bilgileri, fizikî özellikleri, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’nın yazma eserler veri tabanından⁸³ tarattırdığımız ve bizzat kütüphaneye gidip yaptığımız araştırmalar neticesinde şu şekildedir:

➤ **Eserin;**

- **İsmi:** el-Fetâvâ, Fetâvâ-yı Karaçelebizâde.
- **Müellifi:** Şeyhülislam Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi (ö.1068/1658).

➤ **Eserin bulunduğu;**

- **Kütüphane ismi:** İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi.
- **Koleksiyon ismi:** Şehit Ali Paşa.
- **Koleksiyon no.:** 01048-001.

➤ **Eserin;**

- **Tasnif no./Konu:** 297.55 / Fetvâlar.
- **Bibliyografik kayıt no.:** 328510.
- **Tarih:** H.1048, M.1638.

⁸² Nuri Kavak, “Osmanlı Muhakeme Sisteminde Katiplik Mesleğinin Yeri ve Önemi”, *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies* 2/2 (2015), 1-10.

⁸³ Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (TYEKB), “Yazma Eserler Portalı”, *Şeyhülislam Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi. el-Fetâvâ*. (Erişim 22 Mayıs 2024).

- **Materyal çeşidi:** Yazma eser.
- **Varak satır, sütun sayısı:** 1-170 varak, 29 sütun. (Nüshada bulunan diğer metinler ve malumatların olduğu kısımlar da ilave edildiğinde sayı, 1-189 varak olmaktadır.)
- **Ebatlar:** 285x171-179x84 mm.
- **Alfabe ve yazı şekli:** Arap harfli-Talik.

1.3.2. Eserin Mürâcaat Ettiği Kaynaklar

Malum olunduğu üzere Osmanlı fetvâ usûlünde “kenar müftîleri” denilen taşra müftîleri vermiş olduğu fetvâların kaynaklarını, eserlerinde zikretmektedirler ve bu şarttır. İstisnâ olarak şeyhülislâm efendi kaynak göstermeden fetvâ verebilirdi.⁸⁴ Fakat buna rağmen şeyhülislâmların fetvâlarında kaynak gösterdikleri de kimi zaman görülmektedir. Abdülaziz Efendi’nin fetvâlarında kaynaklara isnat etmekteki hassasiyeti de dikkat çekmektedir. Şöyle ki furû-i fikhin farklı eserlerinden oluşan ve zaman zaman birçok meselede aynı eserin farklı bölümleri kaynak olarak gösterilen Arapça ibârelerin adedi sayıldığında sayının üç yüz doksan (390) civarında olduğu görülecektir. Bu demek oluyor ki eserde isnat sistemi çok aktif şekilde işletilmiştir. Bu da eserin güvenilirliğini hayli artırmaktadır.

Osmanlı fetvâ kitaplarında ekseriyetle Hanefî fıkıh literatürüne göre kaynaklar zikredilmektedir.⁸⁵ Fakat ihtiyaç hasıl olduğunda diğer Sünnî mezhep fakihlerinin eserlerinden de iktibaslar yapıldığı görülmektedir. Karaçelebizâde de bu hususta aynı yolu takip etmiştir. Hanefî mezhebi kaynaklarını kâhir ekseriyetle kullanmış, ihtiyaç hâsıl olduğu vakit diğer Sünnî mezhep kaynaklarına da (Malikî, Şâfi’î) mürâcaat etmiştir. Hanefî furû-i fikh literatüründe aile hukuku için en çok kullandığı eser İbrahim el-Halebî’nin (ö. 956/1549) te’lif ettiği (*Mülteka’l-ebhur*) eseridir. Olabildiğince ercâh/muhtâr olan kavilleri zikretmeyi tercih etmiştir. Kaynakları, cevabın hemen altında değil der-kenar metinleri içerisinde zikretmiştir.

(*el-Fetâvâ*)’da kaynak olarak gösterilen eserlerin ve müelliflerin kısa bilgilerini kronolojik olarak şu şekilde aktarmak mümkündür:

- 1) **el-Muhtasar (et-Tahâvî) - (ö. 321/933):** Kaynakların bazılarında (*el-Muhtasarü’l-kebîr*) ve (*el-Muhtasarü’s-sagîr*) olarak iki versiyonunun bulunduğu kaydedilmiştir.

⁸⁴ Fahrettin Atar, “Fetvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

⁸⁵ *Osmanlı Arşivi’nde Şeyhülislam Fetvaları* (İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015), 9.

Tahâvî'nin (*el-Muhtasar*)'ı, Hanefî fıkhnın ilk muhtasar eseri olarak sayılır. Tertip olarak büyük ölçüde İsmâîl el-Müzenî'nin (ö. 264/878) (*el-Muhtasar*)'ını esas alındığı bilinmektedir. Bu eser, Cessas (ö. 370/981) ve Serahsî (ö. 571/1176) gibi Hanefî âlimleri tarafından şerh edilmiştir. Eserin müellifinin tam ismi, “Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî”dir. Hanefî mezhebinin büyük âlimlerinden olan Tahâvî başlangıçta Şâfi'î iken daha sonra Hanefî mezhebine geçmiştir. Hocası olan Ebû Ca'fer Ahmed b. Ebû İmrân el-Bağdâdî'nin yanında yirmi yıl ders görüp Hanefî mezhebini öğrenmiştir. Hanefî mezhebinin teşekkül ettiği dönemde Tahâvî, eserleriyle mezhebin oluşumuna ve yayılmasına öncülük etmiştir.⁸⁶

- 2) **el-Muhtasar (el-Kudûrî) - (ö. 428/1037):** Ahmed el-Kudûrî'nin (*el-Muhtasar*)'ı, tarihte hem ders kitabı olarak okutulmuş hem de Hanefî fıkhnın temel başvuru kaynaklarından olmuş önemli bir eserdir. Hanefî literatüründe “el-kitâb” denildiği vakit akla ilk gelen el-Kudûrî'nin (*el-Muhtasar*)'ıdır. Yaklaşık on iki bin meseleyi ihtiva ettiği bilinen bu eser, Hanefî mezhebinin en güvenilir temel metinlerinden biridir. Klasik fıkıh kitabı sistematüğinde yazılmıştır. Müellifin tam ismi, “Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Ebûbekr Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân el-Bağdâdî el-Kudûrî”dir. Kudûrî (362/973) yılında Bağdat'ta doğmuş ve (428/1037) yılında vefat etmiştir. Hocaları olan Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Cürcânî ve Muhammed b. Ali Süveyd el-Müeddib'den ilim tahsil etmiştir. Fıkıhî bilgisi ve zekâsıyla döneminde Bağdat'ta Hanefî mezhebinin önderi konumuna gelmiştir.⁸⁷
- 3) **Kitâbü Cümeli'l-ahkâm (en-Nâtîfî) - (ö. 446/1054):** (*Kitâbü Cümeli'l-Ahkâm*) yahut diğer isimleriyle (*Kitâbü'l-Ahkâm*, *el-Ahkâm fî'l-fürû*, *Ahkâmü'n-Nâtîfî*), tertip olarak klasik fıkıh kitaplarından farklı bir şekilde düzenlenmiştir. Hanefî fıkına dair pek çok mesele ele alınmıştır. Eserde yer yer ihtilaflı meselelere değinilmiş olup genelde mezhepte tercih edilen görüşler nakledilmiş ve delillere fazla yer verilmemiştir. Eserin müellifinin tam ismi, “Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ömer en-Nâtîfî et-Taberî”dir. O, Irak Hanefî fukahâsının hatırı sayılır âlimlerindendir. Bağdat'ta yaşadığı ve burada ders verdiği bilinir. Müellifin,

⁸⁶ Davut İltaş, “Tahâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2010).

⁸⁷ Mustafa Tosun, *Kudûrî'nin el-Muhtasar İsimli Eserindeki Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 15-26.

(446/1054) yılında Rey şehrinde vefat ettiği kaydedilir. Bazı kaynaklarda Bağdat'ta vefat ettiği belirtilir.⁸⁸

- 4) **en-Nütef fi'l-fetâvâ (es-Suğdî) - (ö. 398/1068):** Mezkûr olan (*en-Nütef fi'l-fetâvâ*) eseri, öğretim ve fetva bakımından son derece faydalı bir eser olarak kabul görmüştür. Eserde yalnız Sünnî mezheplere değil diğer mezheplere ve Selef ulehasının görüşlerine de yer verilmiştir. Daha sonra yazılan muteber fıkıh eserlerinde bu kitaba sıkça atıf yapılmıştır. Müellifin tam ismi, “Ebû'l-Hasen (Hüseyn) Rûknü'lislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî” olup Sâmânîler, Karahanlılar ve Gazneliler gibi Türk devletlerinin hâkim olduğu bir dönemde Buhara'da yaşamış, kâdılık yapmış, dersler ve fetvalar vermiştir. Es-Suğdî (461/1068) yılında Buhara'da vefat etmiştir.⁸⁹
- 5) **Hulâsatü'l-Muhtasar ve nukavetü'l-mu'tasar (el-Gazâlî) (ö. 505/1111):** Bahsi geçen (*Hulâsatü'l-Muhtasar ve nukavetü'l-mu'tasar*) eseri, el-Müzenî (ö. 264/878) tarafından yazılan ve İmam Şâfi'î'nin (ö. 204/820) (*el-Ümm*) adlı eserinin hulâsası olan (*Muhtasar min 'ilmi'l-imâmî'n-nefis Muhammed b. İdrîs*)'in muhtasar halidir. Müellifin tam ismi, “Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî”dir. O; Eş'arî mütekellimi, Şâfi'î fıkıh âlimi, tasavvuf ehli, filozoflara yönelttiği eleştirilerle İslâm düşündürüdür. “Hüccetü'l-islâm” lakabıyla bilinir. İmam Gazâlî, İslâm âlimleri arasında en fazla eser veren müelliflerden biridir.⁹⁰
- 6) **el-Fetâva's-suğrâ (es-Sadrüşşehîd) - (ö. 536/1141):** Zikredilen (*el-Fetâva's-suğrâ*), es-Sadrüşşehîd'in kendisine gelen meseleleri dağınık şekilde kaleme aldığı eseridir. Bu eseri tertip eden ve toplayanın Yûsuf b. Ebû Bekr el-Hâssî olduğu bilinir. Dolayısıyla eserin bazı nüshalarının iç kapağında Yûsuf el-Hâssî'nin (ö. 621/1223) adı bazı nüshalarda da es-Sadrüşşehîd'in adı geçmektedir. Eser Hanefî âlimlerinin farklı zamanlarda verdiği fetvaları ihtivâ eden bir derlemedir. Eserin müellifi, “Ebû Hafs es-Sadrüşşehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî”dir. Ona lakap olarak “es-Sadrü's-şehîd” ve “el-Hüsâmü's-şehîd” isimleri Katvân Savaşı'nda şehit

⁸⁸ Tahsin Özcan, “Nâtîfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2006).

⁸⁹ Selahaddin Abdüllatif en-Nahi, “Suğdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

⁹⁰ Mustafa Çağrıncı - H. Bekir Karlığa, “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1996).

olması hasebiyle verilmiştir. Devrinin büyük Hanefî fakihlerinden olarak bilinir ve Buhara Hanefîlerinin Reisi unvanını da almıştır.⁹¹

- 7) **el-Fetâva'l-Velvâliciyye (Velvâlicî) - (ö. 467/1146):** Mezkûr eser (*el-Fetâva'l-Velvâliciyye*), soru-cevap tarzında bir fıkıh kitabı olmamakla birlikte hukukî meseleleri ele alan bir fûrû-ı fıkıh kitabı mahiyetindedir. Eser, klasik fıkıh kitabı sistematigiyle yazılmış olup farklı meseleler ile ilgili fikhî çözümler belirtmesi açısından ayrı bir önem taşır.⁹² Müellifin ismi, “Ebü'l-Feth Abdürreşîd b. Ebû Hanîfe el-Velvâlicî”dir. Kendisi, “Velvâlic” şehrinde doğdu, burası Tohâristan sınırları içerisinde. Buhara’da birçok alimden ders aldı. Bir süre Keş şehrinde ve Semerkant’ta yaşayan Velvâlicî, tevellüd ettiği Velvâlic’de vefat etti.⁹³
- 8) **Fetâvâ Kadîhân (Kādîhan) - (ö. 592/1196):** Kaynak eserlerde (*el-Hâniyye*) yahut (*el-Fetâva'l-Hâniyye*) olarak da bilinen (*Fetâvâ Kadîhân*), Hanefî mezhebi literatürünün en itibarlı görülen fetvâ eserlerindendir. Eser daha ibditâen, fetvâ verme usûlüyle ilgili kısa malumatlar vermesiyle başlar. Hanefî imamlarının yanında önceki ve sonraki ulemânın fikirlerine yer verilmiştir. Eserde hükümlerin delillerine ve diğer mezheplerin görüşlerine pek yer verilmemiştir. Eserin müellifi; “Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî” hocası ve babasının amcazadesi olan Zahîrûddin Hasan b. Ali el-Mergînânî’den ders görmüştür. Kendisinin “Müftî’ş-şark, Rûknü'l-islâm, Fahrü'l-mille” gibi lakaplarla anılmasına sebep talebesi olan Mahmûd el-Hasîrî’dir (ö. 636/1238).⁹⁴
- 9) **el-Hidâye ve Bidâyetü'l-mübtedî (el-Mergînânî) - (ö. 593/1197):** Burhâneddin el-Mergînânî, (*Bidâyetü'l-mübtedî*) adlı eserini Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’nin (ö. 189/805) te’lif ettiği (*el-Câmiu’s-sağîr*) ve Kudûrî’nin (ö. 428/1037) te’lif ettiği (*el-Muhtasar*) adlı eserindeki meseleleri bir araya getirerek kaleme almıştır. (*el-Hidâye*), aslen bir şerh çalışmasıdır. Şerh ettiği eser ise yine kendi eseri olan (*Bidâyetü'l-mübtedî*)’dir. Yazıldığı günden itibaren Hanefî fıkıh literatürü içerisinde en muteber eseler arasına girmiştir. Müellif, eseri on üç yılda yazmış, te’lifinden itibaren büyük rağbet görmüş ve ders kitabı mesâbesinde yıllarca medreselerde okutulmuştur. Eser,

⁹¹ Abdulhalik Uygur, *Hâssî’nin “el-Fetâva’s-sugrâ” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 5-6, 53-55.

⁹² Ferhat Koca, “el-Fetâva'l-Velvâliciyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

⁹³ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 1/71-72.

⁹⁴ Ahmet Özel, “Kādîhan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

altmış civarında şerh ve hâşiye çalışmasına muhatap olmuştur. Müellifin tam ismi, “Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî”dir. O, Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) soyundan gelmektedir. Mergînânî, fıkıh ilminde mümtaz bir âlim olmasının yanında Arap dili ve belâgatı, hadis, tefsir, alanlarındaki ilmî mevkisiyle de tanınmaktadır.⁹⁵

10) el-Muhîtü'l-Burhânî (Burhaneddin el-Buhârî) - (ö. 616/1219): Müellif, (*el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*) adlı eserinde takip ettiği usûlü İmam Muhammed'in (ö. 189/805) (*Zâhirü'r-rivâye*) olarak meşhur olan altı kitabındaki meseleleri bir araya cem etmesi olmuştur. Buna ek olarak (*Vâkıât*) ve (*Nâdirü'r-rivâye*) kitaplarında zikrolunan meseleleri de ilâve etmiştir. Tabi kendi öğrendiği tamamlayıcı bilgileri de eklemeyi ihmal etmemiştir. Eser bünyesinde tarih araştırmaları için değerli bilgiler bulundurmaktadır. Eseri te'lif eden zât, “Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî”dir. O, birçok âlim yetiştiren Türkistanlı “Burhân ailesine” (Âl-i Burhân) mensuptur. Babası ve dedesinin kurmuş olduğu medresenin meşhur hocalarından ders görmüştür. Ayrıca o, Buhara ve Semerkant'a giderek devrin önde gelen âlimlerinden ders alan, fıkıh sahasında devrinde otorite kabul edilen ve Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) tarafından “meselede müctehid” olarak kabul edilen bir âlimdir.⁹⁶

11) el-Fetâva'z-Zahîriyye (Buhârî) - (ö. 619/1222): Fetvaların toplandığı eserlerden biri de (*el-Fetâva'z-Zahîriyye*)'dir. Bedreddin el-Aynî tarafından (ö.855/1451), bu fetvalardan gerekli gördüklerini seçerek (*el-Mesâ'ilü'l-Bedriyyetü'l-müntehabe mine'l-Fetâva'z-Zahîriyye*) adlı eserini meydana getirmiştir. Eserin müellifi, “Zahîrüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer” olup devrinin önde gelen âlimlerindendir ve babasından ders almış ve Buhara'da muhtesiplik⁹⁷ yapmıştır.⁹⁸

12) Fusûlü'l-İmâdî (Abdürrahîm el-Mergînânî) - (ö. 651/1253): (*Fusûlü'l-İmâdî*) olarak bilinen eserin aslen ismi, (*Fusûlü'l-ihkâm fi usûli'l-ahkâm*)'dır. Fürû-i fıkıh ve yargılama hukukuna dair bilgileri ihtivâ eden önemli bir eserdir. Eserin müellifi olan,

⁹⁵ Ferhat Koca, “Mergînânî, Burhâneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004).

⁹⁶ Mustafa Uzunpostalıcı, “Burhâneddin el-Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992).

⁹⁷ “Hisbe” teşkilatının mensuplarına verilen isimdir. Hisbe teşkilatı, İslâm devletlerinde ahlâk ve kamu düzenini tanzim ve denetlemekle görevli kişilerin mensup olduğu kurumdur. Bkz. Cengiz Kallek, “Hisbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).

⁹⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 1/98.

“Ebü’l-Feth Zeynüddîn Abdürrahîm b. Ebû Bekr İmâdüddîn el-Mergînânî” Hanefî mezhebinde önde gelen fıkıh âlimlerindendir. Hocası olan Hüsâmeddîn el-Ulyâbâdî’den fıkıh ilmini tahsil etti. (*el-Hidâye*) isimli meşhur fıkıh eserinin müellifi olan Burhâneddîn el-Mergînânî’nin (ö. 593/1197) torunudur.⁹⁹

13) Kunyetü’l-Fetâvâ (Zâhidî) - (ö. 658/1260): (*Kunyetü’l-Münye li-tetmîmi’l-ğunye*) ismi mezkûr eserin tam adıdır. Bu eser, (*Münyetü’l-fukahâ*) adlı eserin muhtasar ve düzenlenmiş halidir. (*Münye*)’nin müellifi ise Zâhidî’nin hocası Fahreddin Bedî’dir. Eser rivayetlerinin zayıflığıyla meşhur olup müellifinin de itikâdî olarak Mu’tezile olmasından dolayı pek muteber görülmemiştir. Eserin müellifinin ismi, “Ebü’r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed ez-Zâhidî el-Gazmînî” olup fıkıh ve kelam sahasındaki ilmiyle bilindiği gibi ayrıca birçok münazarada, tartışmalarda bulunan ve bu yönüyle tanınan bir âlimdir. İtikâdî olarak Mu’tezile mezhebini benimsemesi ve bazı konularda Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerini tenkit etmesinin yanında fikhî konularda ise Hanefî mezhebini benimsemiştir.¹⁰⁰

14) ez-Zehîra (Kârâfî) - (626-684 / 1229-1283): Mezkûr olan (*ez-Zehîra fi’l-fikh*) eseri, Mâlikî mezhebinin en önemli fıkıh kitapları arasında gösterilmektedir. Eserde fikhın çeşitli konularında mezhepler arası görüşler mukayese edilerek aktarılmış ve hükümler delilleriyle birlikte verilmiştir. Binâenaleyh eser, diğer mezheplerin âlimleri arasında dahi meşhur olmuştur. Müellifin tam ismi, “Ebu’l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Ebi’l-Alâ’ İdris b. Abdurrahmân b. Abdullah b. Yellîn es-Sınhâcî el-Mısırî el-Behfeşîmî el-Behnesî el-Kârâfî”dir.¹⁰¹ Mâlikî mezhebinde muteber bir âlimdir. İlim tahsili için daha küçük yaşlarda Kâhire’ye gelerek Sâhibiyye medresesinde ders görmüştür. Sâlihiyye medresesinde ders okutmuştur. Fıkıh, Arap dili ve kelâm alanında derinleşmiş, matematik, astronomi ve tıp gibi ilimlerle de uğraşmıştır.¹⁰²

15) Vikâyetü’r-rivâye (Burhânüşşerîa) (ö. 730/1329-30): (*Vikâyetü’r-Rivâye fi mesâ’ili’l-Hidâye*) eseri, Hanefî mezhebinde “mütûn-i erbaa” olarak bilinen seçkin fıkıh metinleri arasında yer alır. Eser, Hanefî fıkıh öğretiminde en meşhur ve muteber

⁹⁹ Şerif Gedik, “Fusûlü’l-İmâdî’nin Osmanlı Dönemi Fetâvâ Mecmualarına ve Hanefî Fıkıh Literatürüne Katkısı”, *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2023), 20-22.

¹⁰⁰ Şükrü Özen, “Zâhidî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

¹⁰¹ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddin Karâfî’nin Fıkıhtaki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 54, 81-82.

¹⁰² İdris Dalma, “Karâfî’nin, Ebû Hanîfe’ye Atfettiği Bazı Muhalif Görüşlerin Değerlendirmesi: Ez-Zahîre Adlı Eserin Tahâret Bölümü Örneği”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 40 (2023), 42-45.

ders kitaplarından biridir. Adından da anlaşılacağı üzere eser, *(el-Hidâye)*'deki hukukî önermelerden derlenmiştir.¹⁰³ Müellifin ismi, “Mahmûd b. Ahmed b. Ubeydullâh b. İbrâhîm b. Ahmed” olsa da “Burhânüşşerî‘a” lakabıyla bilinir. Soyu sahâbeden Ubâde b. Sâmit el-Ensârî'ye (r.a.) (ö. 34/654) dayanır. Hayatı hakkında pek bilgi olmamakla beraber müellif, Buhara ve Kirman'da müderrislik yapmış ve uzun yıllar talebe yetiştirmiştir.¹⁰⁴

16) el-Fetâva't-Tarsûsiyye (Tarsûsî) - (721-758 / 1321-1357): *(el-Fetâva't-Tarsûsiyye)*

eserinin asıl adı *(Enfau'l-vesail ilâ tahrîri'l-mesâil)*'dir. Mahkemelerde rastlanan meselelerde kâdılara kolaylık sağlamak maksadıyla derlenen bir eserdir. Bu eserin “el-Fetâva't-Tarsûsiyye” adıyla basılmasına sebep Mustafa Hafâcî'dir, (ö. 1330/1912). Eserin müellifi olan, “Ebû İshâk Necmüddîn İbrâhîm b. Alî b. Ahmed et-Tarsûsî”, Dımaşk'ta tahsil görmüştür. Yine babası, İmâdüddin et-Tarsûsî'den fıkıh tahsil etmiştir. el-İkbâliyye, en-Nûriyye, el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye, el-Reyhâniyye ve diğer bazı medreselerde ders vermiş ve Şibliyye'de müderrislik yapmıştır.¹⁰⁵

17) Şerhu Mecma'î'l-bahreyn (İbn Melek) (ö. 821/1418): *(Şerhu Mecma'î'l-bahreyn)*

eseri, Hanefî fakihlerinden Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) eserinin şerhidir. Eserin müellifi olan “İbn Melek”, Tire beldesinde Aydınoğlu Mehmed Bey'in (ö. 734/1334) bânisi olduğu medresede yıllarca ders okutmuştur. Yazdığı eserler ise Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.¹⁰⁶

18) el-Fetâva'l-Bezzâziyye (Bezzâzî) (ö. 827/1424): *(el-Fetâva'l-Bezzâziyye)*

eserinin diğer isimleri *(Fetâva'l-Kerderî)* yahut *(el-Câmiu'l-vecîz)* olarak da zikredilebilir. Bu eser, muteber kitaplardan ve özet mahiyetinde olmak suretiyle Hanefî ulemâ tarafından ortaya koyulan fetvâlardan teşekkül etmektedir. Eserde müellif yaptığı alıntıların kaynağını bazen vermiş bazen de vermemiştir ve diğer mezheplere ait görüşleri de nadiren belirtmiştir. Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye (ö. 982/1574), neden derli toplu bir fetva kitabı yazmadığı sorulduğunda “Bütün önemli konuları hakkıyla incelemiş olan Bezzâzî'nin *(Fetâvâ)* eseri varken böyle bir işe kalkışmaktan

¹⁰³ Murteza Bedir, “Vikâyetü'r-rivâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

¹⁰⁴ Ömer Faruk Atan, *Burhânü's-şerîa'nın Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 9-11, 15-16.

¹⁰⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 1/140.

¹⁰⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 1/167.

hayâ ederim” şeklinde cevap vermiştir. Müellifin tam adı, “Hâfızüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yusuf el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî”dir. Babası Muhammed el-Kerderî ve (*el-Hidâye*) şârihi Celaleddin el-Kurlânî’den (ö. 767/1366) ilim tahsil etmiştir. Bezzâzî’nin talebeleri arasında İbn Arabşah (ö. 854/1450), Şerefüddîn b. Kemal el-Kırîmî (ö. 847/1443), Kâfiyeci (ö. 879/1474) gibi önemli âlimler bulunmaktadır.¹⁰⁷

19) Şerhu Mecma‘u’l-Bahreyn (Ayaslûgî) - (ö. 831- 850/1427-1446): (*Şerhu Mecma‘u’l-Bahreyn*) eseri; üzerine birçok şerh yazılan, İbnü’s-Sâati’ye (ö. 694/1295) ait (*Mecma‘u’l-Bahreyn*) adlı eserin şerhidir. Eserde ihtilaflı mevzularda İmam Ebu Hanîfe’nin (ö. 150/767) görüşleri müellif tarafından öne çıkarılmıştır. Eserde diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Müellif, “Mehmed b. Yûnus el-Ayaslûgî”nin doğum ve vefat tarihleri tam olarak bilinmemektedir. Osmanlı padişahlarından II. Murad döneminde yaşadığı, usul ve fûrû ilimlerinde müdakkik olduğu, müderrislik yaptığı, fazilet ve kemâlât sahibi üstün yetenekli bir âlim olduğu bilinmektedir.¹⁰⁸

20) Fethu’l-kadîr (İbnü’l-Hümâm) - (ö. 861/1457): Eserin tam ismi (*Fethu’l-kadîr li’l-‘âcizi’l-fakîr*)’dir. Eser, (*el-Hidâye*)’nin şerhi hatta en önemlilerinden biri olarak kabul edilir. Bu eserde hadislerin değerlendirilmesi dikkatleri çekmiştir. Müellif, eserde mezhepler arası ihtilâflı olan hususları detaylıca tartışmış ve diğer mezheplere ait görüşlerden istifade ettiği gibi Hanefî mezhebi içindeki farklı meselelerdeki farklı görüşlerden de tercihlerde bulunmuştur. Eserin müellifi, “Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî”dir. O; fıkıh ilminin yanında mantık, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, kelâm, hadis sahalarında da derinleşmiş bir âlimdir. O, el-Eşrefiyye medresesinde müderrislik yapmasının yanında el-Mansûriyye ve el-Kubbetü Sâlih medreselerinde de ders okutmuştur. İbnü’l-Hümâm’ın ders okuttuğu öğrenciler arasında Şemseddin Sehâvî (ö. 902/1497), Takıyyüddin eş-Şümunnî (ö. 872/1468), İbn Kutluboğa (ö. 879/1474), İbn Emîru Hâc (ö. 879/1474), İbnü’l-Gars

¹⁰⁷ İbrahim Bayram, *Hâfızüddîn Muhammed el-Bezzâzî Hayatı ve el-Fetavâ Adlı Eseri Işığında Fıkhi Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 7-8, 17-24.

¹⁰⁸ Murat Peçe, *Osmanlı Fakihlerinden İbn Kâdi Ayaslûgî ve Eseri Şerhu Mecma‘i’l-Bahreyn*, ed. Yahya Solmaz (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 1/7, 99-103.

(ö. 894/1489), Kemâleddin İbn Ebû Şerîf (ö. 906/1500), İbnü'l-Kerekî (ö. 922/1516) ve Necmeddin İbn Kâdî Aclûn (ö. 876/1472) gibi âlimler bulunmaktadır.¹⁰⁹

21) Durerü'l-hükkâm ve Gurerü'l-ahkâm (Molla Hüsrev) - (ö. 885/1480): (*Gurerü'l-ahkâm*) eseri, Hanefî fıkıh kitapları esas alınarak hazırlanan kısa-öz hükümleriyle sanki bir kanun ve hukuk metni mahiyetinde bir eserdir. (*Durerü'l-hükkâm*) eseri ise (*Gurerü'l-ahkam*)'ın şerhidir. Eserde hükümlerin delilleri zikredilmemiş fakat Hanefî âlimlerin ihtilaflarına ve münakaşalarına yer verilmiştir. Bununla birlikte bazı hususlarda diğer mezheplerin görüşlerine de değinilmiştir. (*Durerü'l-hükkâm*) üzerine yirmiye yakın şerh ve hâşiye yazılmıştır.¹¹⁰ Eserlerin müellifi olan “Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Muhyiddin Hüsrevî” -tanınan ismiyle Molla Hüsrev- meşhur Osmanlı âlimi ve müftüsüdür. Sırasıyla kazaskerlik, Edirne kâdılığı, İstanbul kâdılığı ve Ayasofya medresesi müderrisliği yapmıştır. Daha sonra İstanbul müftülüğüne getirilmiştir.¹¹¹ Fâtih Sultan Mehmed'in (ö. 886/1481) onun hakkında “Zamanın Ebû Hanîfe'sidir” dediği rivayet edilir. Fıkıh, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, şiir ve hat sanatı alanlarında eserler vermesinin yanında yazdığı kitaplar Osmanlı medreselerinde yıllarca okutulmuştur.¹¹²

22) Mülteka'l-ebhur (Halebî) - (ö. 956/1549): Halebî'nin te'lif etmiş olduğu bu eserin meşhur oluşu aynı zamanda Kudûrî'nin (ö. 428/1037) (*el-Muhtasar*), Mevsîlî'nin (ö. 683/1284) (*el-Muhtâr*), Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) (*Kenzü'd-dekâ'ik*) ve el-Mahbûbî'nin (ö. 730/1330) (*el-Vikâye*) gibi Hanefî fıkının muteber eserlerine dayanmasına da bağlıdır. Bu eser, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş olup içinde on yedi binden fazla mesele barındırır. Üzerine elliden fazla şerh yazılmıştır.¹¹³ Müellif, “İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî”nin (860/1456)'lı yıllarda doğduğu rivayet edilir. Celâleddîn Süyûtî'den (ö. 911/1505) tahsil görmüştür. Fâtih Camii'nde imamlik yapmış ardından dârülkurrâya müderris

¹⁰⁹ Ferhat Koca, “İbnü'l-Hümâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

¹¹⁰ Ahmet Akgündüz, “Durerü'l-hükkâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

¹¹¹ Orhan Ençakar, “Molla Hüsrev'in Durerü'l-Hükkâm'ı Etrafında Oluşan Literatür”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 225.

¹¹² Ferhat Koca, “Molla Hüsrev”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020).

¹¹³ Şükrü Selim Has, “Halebî, İbrâhîm b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

olarak tayin edilmiştir ve İstanbul'da vefat etmiştir. Devrinde özellikle fıkıh, tefsir, hadis ve kıraat alanlarında otorite kabul edilmiştir.¹¹⁴

23) el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir (İbn Nüceym) - (ö. 970/1563): Bahsi geçen (*el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*) eseri, yedi bölümden teşekkül etmektedir. İlk bölümü, külli kaidelerden diğer bölümleri ise fikhî meselelerden oluşmaktadır. Eserin müellifi, "Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısıri" olup tanınmış Hanefî fıkıh âlimidir. Erken yaşta ders ve fetva vermeye başlayıp talebeler yetiştiren ve birçok eser te'lif eden bu zât, "İbn Nüceym" ismiyle anılmaktadır.¹¹⁵

Buraya kadar yazığımız eser/müellif bilgileri, mevzumuzu ihtiva eden nikâh/talâk meselelerinde gösterilen kaynakların bilgileri idi. Şimdi (*el-Fetâvâ*)'da kullanılan diğer kaynakları eser/müellif ve kronolojik olarak ismen zikredeceğiz.

- 1) *el-Câmi'u's-sagîr*: Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805).
- 2) *el-Câmi'u'l-kebîr*: Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805).
- 3) *Hizânetü'l-ekmel*: Ebû Abdullah Yûsuf el-Cürcânî (ö. 522/1128'den sonra).
- 4) *Şerhu't-Tahâvî*: Ali b. Muhammed b. İsmail es-Semerkandî el-İsbîcâbî (ö. 535/1140).
- 5) *Hulâsatü'l-fetâvâ*: İftihârüddîn Tâhir el-Buhârî (ö. 542/1147).
- 6) *Muhtârü'n-nevâzil*: Ebü'l-Hasen Burhânüddîn el-Mergînânî (ö. 593/1197).
- 7) *Cevâhirü'l-fetâvâ*: Ebü'l-Fazl Rüknüddîn Abdurrahmân el-Kirmânî (ö. 543/1149).
- 8) *Mecmu'ul-fetâvâ*: Ebu Ali es-Semerkandî (ö. 450/1058'den sonra).
- 9) *Muhîtü's-Serahsî*: Radiyyüddîn es-Serahsî (ö. 571/1176).
- 10) *el-Vecîz*: Radiyyüddîn es-Serahsî (ö. 571/1176).
- 11) *Câmi'u ahkâmi's-sıgâr*: Ebü'l-Feth Mecdüddîn Muhammed el-Üsrûşenî (ö. 637/1240'tan sonra).
- 12) *Münyetü'l-müftî*: Yûsuf b. Ebû Sa'id Ahmed es-Sicistânî (ö. 639/1240).
- 13) *Hizânetü'l-müftîn*: Semenânî (ö. 8/14. asır).
- 14) *el-Kâfi fi şerhi'l-Vâfi*: Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah en-Nesefî (ö. 710/1310).
- 15) *Tebyînü'l-hakâik şerhi Kenzü'd-dekâik*: Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân ez-Zeylâî (ö. 743/1343).
- 16) *Şerhu'l-Vikâye*: Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 747/1346).

¹¹⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 1/247-248.

¹¹⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 1/254-255.

- 17) *Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân*: Kıvâmüddîn Emîr Kâtib el-İtkânî (ö. 758/1357).
- 18) *el-İnâye*: Ekmelüddîn Muhammed el-Bâbertî (ö. 786/1384).
- 19) *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*: Âlim b. Alâ (ö. 786/1384).
- 20) *Câmiu'l-Fusûleyn*: Bedreddin Simâvî'nin (ö. 823/1420).
- 21) *Fetâvâ Kâri'i'l-Hidâye (el-Fetâva's-Sirâciyye)*: Kâriülhidâye Ebû Hafs Sirâcüddîn el-Mısırî (ö. 829/1426).
- 22) *Mecma'u'l-fetâvâ*: Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (ö. 922/1516).
- 23) *Islâhu'l-Vikâye*: Şemseddin Ahmed Kemalpaşazâde (ö. 940/1534).
- 24) *Îzâhu'l-Islâh*: Şemseddin Ahmed Kemalpaşazâde (ö. 940/1534).
- 25) *Câmi'u'r-rumûz*: Şemsüddîn Muhammed el-Kuhistânî (ö. 962/1555).
- 26) *Nûrû'l-'ayn fî islâhi Câmi'i'l-fusûleyn*: Nişancızâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 1031/1622).
- 27) *Melce'ü'l-kudât 'inde te'âruzi'l-beyyinât*: Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gânim el-Bağdâdî (ö. 1032/1623).
- 28) *el-Fetâva'l-Hayriyye*: Hayreddin er-Remlî (ö. 1081/1671).

1.3.3. Eserin Muhtevâsı ve Mevzûları

Bilindiği üzere fetvâ kitaplarının te'lif edilmesinde birçok faydalar vardır. Bunlardan birisi, müfti ve kâdıların vereceği kararlarda onlara kaynaklık etmesinin yanında işlerini daha hızlı ve doğru yürütebilmeleridir.¹¹⁶ Osmanlı'da bu usûl çok aktif bir şekilde yürütülmüş ve şeyhülislâmların fetvalarını içeren fetvâ eserleri te'lif edilmiştir. Bunlardan dört tanesi fetvâhâne tarafından en muteber addedilmiştir ki bu eserlerin hepsi Karaçelebizâde'nin vefatından sonra te'lif edilmiş eserlerdir. Bunlar; Çatalcalı Ali Efendi'nin (ö. 1103/1692) müellifi olduğu (*Fetâvâ-yı Ali Efendi*), Feyzullah Efendi'nin (ö. 1115/1703) müellifi olduğu (*Fetâva-yı Feyziyye*), Yenişehirli Abdullah Rûmî Efendi'nin (ö. 1156/1743) müellifi olduğu (*Behcetü'l-Fetâvâ*) ve Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin (ö. 1225/1810) müellifi olduğu (*Neîcetü'l-Fetâvâ*) eserleridir.¹¹⁷ Çalışmamızda konu edindiğimiz (*el-Fetâvâ*) eseri Osmanlı coğrafyasında bu dört eser kadar meşhur olmasa da yaptığımız çalışma ve ortaya koyduğumuz veriler onunda bu

¹¹⁶ Kavak, "Osmanlı Muhakeme Sisteminde Katiplik Mesleğinin Yeri ve Önemi", 4.

¹¹⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2017), 183.

denli öneme hâiz ve muteber fetvâ kitapları arasında yerini alması gerektiğini göstermektedir. Ne var ki bazı siyasi sebeplerin ve müellifin şeyhüislâmlık süresinin kısa olması gibi bazı sebepler bu eserin meşhur oluşunun önünde set olduğu söylenebilir. Bu durumu çalışmamızın birinci bölümünde detaylı bir şekilde anlatmış ve müellifin inişli-çıkışlı, son derece hareketli ve siyasi vâkıalarda da aktif rol alan bir şahsiyet olduğunu ifade etmiştik. Fakat eser, muhtevâ itibariyle incelendiğinde meşhur olan fetvâ eserleriyle sistematüğının neredeyse aynı olması ve istifâde edilen kaynak eserlerinin ortak olması bizce onun, muteber eserler kategorisine dahil edilmesi gerektiğini gösterebilir. Hatta bu eser mezkûr eserlerden daha önce te’lif edilmiştir.

Osmanlı fetvâ kitapları; klasik fıkıh sistematüğüne ve Hanefî literatürüne göre ele alınan, “sual-cevâb” yahut “mes’ele-cevâb” şeklinde yazılan eserlerdir. İlk kısımda çözülmesi gereken fikhî mes’ele, ikinci kısımda ise cevaplar ekseriyetle “olur-olmaz” şeklinde verilirken lüzumlu görüldüğü durumlarda bir-iki cümlelik cevaplar da verilmiştir.¹¹⁸ İncelediğimiz eserde ise “mes’ele/el-cevâb” formu görülmekte olup meselelerin muhtevâsı, dönemde yaşanmış yahut yaşanması muhtemel meseleler üzerine kurulmuştur. Bunun bir faydası da Osmanlı milletinde olası bir toplumsal durum zuhur ettiğinde cevabının kolayca bulunması ve vazifelilerin doğru karar verebilmeleri içindir.¹¹⁹

Osmanlı fetvâ kitaplarında suallerin/mes’elelerin formülize edildiği ve suallerde ismi geçen şahısların varsayılmış isimler olduğunu görmekteyiz. Bu isimlerden birkaçı erkekler için “Zeyd, Amr, Bekr” kadınlar için de “Hind, Zeyneb, Hadîce” gibi klişeleşmiş isimlerdir.¹²⁰ İhtivâ ettiği konular itibariyle yine klasik furû-i fıkıh sistematüğüne uygun yazılmaktadır. Konular “tahâret/temzilik” konusuyla başlayıp “ferâiz/miras” konusuyla bitmektedir. İncelediğimiz eserde de bu iki durumu net bir şekilde görmekteyiz. (*el-Fetâvâ*)’nın muhtevâsında mevcut olan konu başlıklarının sırasına göre isimleri ve fetvâ sayıları şu şekildedir:

¹¹⁸ Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2018), 221.

¹¹⁹ Şükrü Özen, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/4 (2005), 342.

¹²⁰ Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 221.

Konu Başlıkları	Fetvâ Sayıları
Kitâbu't-Tahâret	8
Kitâbu's-Salât	23
Kitâbu'z-Zekât	13
Fi'l-'uşri ve'l-harâc	26
Kitâbu's-Savm	3
Kitâbu'l-Hac	9
Kitâbu'n-Nikâh	19
Nikâhu'r-rakîk	15
Fi'l-muharremât	33
Babü'l-veliy-i ve'l-küfv	58
Fi'l-ihtilâfi fi'l-cihâz	4
Bâbü'l-mehr	56
Fî mâli'z-zevceci en yef'alâh	32
Kitâbu'r-Radâ	29
Kitâbu't-Talâk	58
Fî talâki'l-merîz ve yünâsibühû	5
Bâbü't-ta'lik	56
Bâbü'l-îlâ	1
Bâbü'l-hul'	30
Bâbü'l-'innîn	2
Bâbü'l-'iddet	2
Bâbü'n sübûtü'n-neseb	32
Bâbü'l-hizâne	38
Bâbü'n-nafaka	24
Fasl	35
Kitâbü'l-'Îtâk	45
Bâbü't-tedbîr	13
Kitâbü'l-Mekâtib	7
Kitâbü'l-Velâ	9
Kitâbü'l-Eymân	13

Kitâbü'l-Hudûd	19
Fî haddi's-şurb	2
Fî haddi'l-kazf	5
Faslün fî't-ta'zîr	86
Fî tecdîdi'l-eymâni ve'n-nikâh	38
Kitâbü's-Serika	5
Bâbü kat'i't-tarîk	5
Kitâbü's-Siyer	26
Fî İslâmi'z-zimmiyyi	15
Bâbü'z-zimmiyyi	22
Bâbü'l-cizyeti ve'l-kenîseti	18
Bâbü'l-mürted ve'l-bugât	12
Fî't-tûmâr vel'l-livâ	19
Bâbü'l-lükata	3
Kitâbü'l-Âbik	8
Kitâbü'l-Mefkûd	16
Kitâbü's-Şeriketi	50
Kitâbü'l-Vakf	56
Fî vakfi'l-küffâr	5
Fî tasarrufâtî'l-mütevellâ	42
Fî zamânî'l-mütevellî ve yemînihî ve ademihî	35
Fî vazâifi ve'r-rakabeti	52
Fî's-şart	78
Fî icârati'l-mu'acceleli ve'l-müecceleli	30
Mesâilün şettâ fî'l-vakf	28
Kitâbü'l-Büyû'	66
Bâbü'l-bey'i bi'l-vefâ	13
Bâbü'l-bey'i bi-tarîki'l-istiğlâ	41
Fî bey'i'l-fuzûlî ve şibhihî	25
Fî't-ta'zîri ve'l-'innîn	17
Bâbü'l-ikâle	7

Fî teslîmi'l-mebî'î ve ademi't-teslîm	5
Fî'l-makbûzi alâ süvmi's-şerâ'î	3
Bâbü'l-istihkâk	17
Fî mesâî'l-ğurûr	15
Bâbü hıyâri's-şart	1
Bâbü hıyâri'r-ru'yeti	5
Bâbü hıyâri'l-'ayb	23
Faslün fîmâ yemne'u er-reddi bi'l-'ayb	8
Bâbü's-sarf	47
Bâbü's-selem	6
Fî'l-istisnâ	2
Kitâbü'l-Kefâlet	89
Fî kefâleti racüleyn	6
Fî kefâleti bi-emri'l-mekfûli anh	5
Kitâbü'l-Havâle	17
Kitâbü'l-Kazâi	13
Faslün fî'l-habs	13
Kitâbü'l-Kâdî	6
Kitâbü's-Şehâdet	28
Fî's-şühreti ve'l-tevâtür	8
Fî cerri'l-mağnemi ve şibhihî	13
Fî def'î'l-mağrami ve şibhihî	6
Fî şehâdetü'z-zimmiyyi ve'n-nisvânî	9
Fî's-şehâdeti bi't-tesâmi'î	8
Bâbü'l-ihtilâf	17
Bâbü's-şehâdeti ale's-şehâde	6
Bâbü'r-rucû'î ale's-şehâdeti	5
Fî tercîhi'l-beyyinât	23
Kitâbü'l-Vekâle	8
Fî'l-vekâleti bi'l-bey'î ve's-şirâ'î	19
Fîmâ yusaddeku el-vekîlû fîhi ve mâ lâ yusaddek	35

Fî azlî'l-vekîl	7
Fî'r-rasûl	13
Kitâbü'd-Da'vâ	17
Fî def'i'd-da'vâ	17
Fî da've'l-ikrâr	23
Fî def'i'd-def'i bil-İkrâr	10
Fî'd-def'i bi'l-İkrâr	18
Fî men yekûnu hasmen ve men lâ yekûn	14
Mesâilün muhammese	35
Fî da've'n-nesebi	7
Fî't-tenâkuzi ve murûri'z-zamân	97
Fî't-tahlîfi ve 'ademih	34
El-kavlü li-men	14
Kitâbü'l-İkrâr	31
Fî'l-ikrâri bi'n-neseb	14
Kitâbü's-Sulh	49
Fî sulhi'l-fuzûlî ve'l-vasiyyü'l-mütevellî	25
Fî's-sulhi'l-fâsid	17
Kitâbü'l-Muzârebe	42
Kitâbü'l-Vedî'a	9
Faslün fî mâ yazmenü el-müvedda'	26
Kitâbü'l-'Âriye	7
Kitâbü'l-Hibe	12
Bâbü'r-rücû'	16
Kitâbü'l-İcâre	46
Fî'l-icâratî'l-fâside	8
Fî cehâleti'l-ücra	58
Fî ma'nâ kafizü't-tahân	10
Fî neshi'l-icâra	52
Fî zamâni'l-ecîri ve ademih	24
Fî zamâni'l-müste'ciri ve ademih	3

Kitâbü'l-İkrâh	13
Kitâbü'l-Hicri ve'l-Me'zûn	27
Fasl	9
Kitâbü'l-Gasb	112
Kitâbü'ş-Şüf'a	23
Kitâbü'l-Kısme	30
Kitâbü'l-Müzâra'a	9
Kitâbü'l-Müsâkât	1
Kitâbü'l-Kerâhiyyeti ve'l-İstihsân fî'l-ekl	4
Fi'l-kisveti	2
Fi'n-nazari ve'l-istibrâ	8
Fi'l-müteferrikât	6
Kitâbü'r-Rehn	32
Bâbün tasarrufü'l-mürtehini fî'r-rehn	30
Kitâbü'l-Cinâyât	22
Kitâbü'r-Diyât	7
Fî mâ yücibü ed-diyete ve mâ lâ yücibüh	35
Faslün fî itlâfî'l-cenîn	8
Bâbün mâ yuhdesü fî't-tarîk	5
Bâbü'l-cinâyeti fî mâ dûne'n-nefs	40
Fî cinâyeti'l-behiyyeti ve cinâyeti 'aleyhâ	14
Fî cinâyeti'r-rakîki ve cinâyeti 'aleyhâ	11
Bâbü'l-kasâme	42
Kitâbü'l-Vesâyâ	42
Bâbü'l-vasiyyi ve'l-ebü ve'l-cedd	29
Fî tasarrufâtî'l-vasiyyi	51
Fî zamâni'l-vasiyyi ve ademih	64
Mesâilün şettâ	33
Kitâbü'l-Ferâiz	3
Faslün fî's-sımfî'l-evvel	2
Fi's-sımfî's-sâlis	9

Fi's-sımfı'l-râbi	12
-------------------	----

Tablo 1: Fetâvâ-yı Karaçelebizâde'nin Fihrist Tablosu

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo-1'i incelediğimizde eserle ilgili şu sonuçları çıkarmamız mümkündür:

Kitâb: 47 bölüm, 1181 fetvâ

Bâb: 34 bölüm, 818 fetvâ

Fî: 59 bölüm, 1283 fetvâ

Fasl: 8 bölüm, 187 fetvâ

Mesâil: 3 bölüm, 96 fetvâ

Vesâir¹²¹: 2 bölüm, 29 fetvâ

Bu eserin toplamda 153 bölümü ve 3586 fetvâyı ihtivâ ettiğini söylememiz mümkündür.

Ayrıca alt başlıkları, “bâb, fî, fasl, mesâil, vesâir” üst başlığın “kitâb” içine ilhâk ettiğimizde oluşan tablo şu şekilde olmaktadır:

Kitâb Bölümü	Fetvâ Sayıları
Kitâbu't-Tahâret	8
Kitâbu's-Salât	23
Kitâbu'z-Zekât	43
Kitâbu's-Savm	3
Kitâbu'l-Hac	9
Kitâbu'n-Nikâh	218
Kitâbu'r-Radâ	29
Kitâbu't-Talâk	283
Kitâbü'l-İtâk	58
Kitâbü'l-Mekâtib	7
Kitâbü'l-Velâ	9
Kitâbü'l Eymân	51
Kitâbü'l-Hudûd	112
Kitâbü's-Serika	10
Kitâbü's-Siyer	115
Kitâbü'l-Âbik	8

¹²¹ Bu şekilde isimlendirmemizin sebebi diğer beş bölümün isimlendirmesine uymayan sadece iki bölüm olduğu içindir. Bundan dolayı diğer manasına gelen “vesâir” ismi tercih edilmiştir.

Kitâbü'l-Mefkûd	16
Kitâbü'ş-Şeriket	50
Kitâbü'l-Vakf	326
Kitâbü'l-Büyû'	284
Kitâbü'l-Kefâlet	100
Kitâbü'l-Havâle	17
Kitâbü'l-Kazâi	26
Kitâbü'l-Kâdî	6
Kitâbü'ş-Şehâdât	123
Kitâbü'l-Vekâle	82
Kitâbü'd-Da'vâ	286
Kitâbü'l-İkrâr	45
Kitâbü's-Sulh	95
Kitâbü'l-Muzârebe	42
Kitâbü'l-Vedî'a	35
Kitâbü'l-Âriye	7
Kitâbü'l-Hibe	118
Kitâbü'l-İcâre	201
Kitâbü'l-İkrâh	13
Kitâbü'l-Hicri ve'l-Me'zûn	26
Kitâbü'l-Gasb	112
Kitâbü'ş-Şüf'a	23
Kitâbü'l-Kısme	30
Kitâbü'l-Müzâra'a	9
Kitâbü'l-Müsâkât	1
Kitâbü'l-Kerâhiyyeti ve'l-İstihsân fî'l-ekl	20
Kitâbü'r-Rehn	62
Kitâbü'l-Cinâyât	22
Kitâbü'r-Diyât	162
Kitâbü'l-Vesâyâ	186

Kitâbü'l-Ferâiz	26
-----------------	----

Tablo 2: “Kitâb” Kısımlarının Toplam Fetvâ Sayıları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo-2’yi incelediğimizde ise şu sonuçları çıkarmamız mümkündür:

En çok fetvâ verilen bölümler/fetvâ sayıları: Kitâbü'l-Vakf/326, Kitâbü'd-Da‘vâ/286, Kitâbü'l-Büyû‘/284, Kitâbu’t-Talâk/283, Kitâbu’n-Nikâh/218.

En az fetvâ verilen ilk üç bölüm/fetvâ sayısı: Kitâbü'l-Müsâkât/1, Kitâbu’s-Savm/3, Kitâbü'l-Kâdî/6, Kitâbü'l-Âriye/7, Kitâbü'l-Âbik/8.

Baktığımızda “vakıf” meselelerini ihtivâ eden fetvâların en çok olduğunu görmekteyiz. Buradan sonuç olarak Abdülaziz Efendi’nin vakıflara çok ehemmiyet atfettiğini anlayabilmemiz mümkündür. Çünkü onun yaptırmış olduğu vakıf eserleri, “han, dükkân, mektep, ev, çeşme” gibi yüz otuz (130) adetten fazladır. Bunun yanında seksen bin (80.000) akça civarında da vakfettiği nakit para vardır. Bu vakıfların neredeyse tamamı Bursa’dadır.¹²² Diğer fetvâların oranlarına baktığımızda “davâ, alım-satım, boşama, evlilik” gibi konuların da çok olduğunu görmekteyiz. Bu verilen fetvâlardan yaşanan devrin sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel okumalarını da yapmak mümkündür. Çünkü bahsettiğimiz üzere fetvâlar bizzat toplumu ilgilendiren alanlarda verilmiştir. Demek oluyor ki Abdülaziz Efendi’nin şeyhülislâmlık yaptığı dönemde yaşayan insanların bahsettiğimiz alanlardaki mevzuların cevaplarına daha çok ihtiyacı olduğu saptanabilir. Duruma tersinden baktığımızda en az “bahçe ortaklığı” meselelerini ihtiva eden konuda fetvâ verildiğini görmekteyiz. Bunu sırasıyla “oruç, kâdılık, ödünç verme, kölelik” mevzuları izlemektedir.¹²³

Arapça olarak gerek fikhî eserlerden iktibâs edilmiş gerekse fetvâ olarak yazılan metinlerin sayılarına baktığımızda üç yüz doksan (390) civarında kısa ve uzun yazılmış fetvâlar olduğunu görmekteyiz. Bu yönüyle de eserimiz hem klasik kaynakları kullanma yönüyle yüksek güvenilirliğe hem de sunduğu metinler itibariyle zengin ve çeşitli bilgi birikimine sahiptir.¹²⁴

¹²² Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, 116.

¹²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048).

¹²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048).

Mezkûr (*el-Fetâvâ*)’nın muhtevâ özelliklerinden bahsettiğimiz bu kısımda el yazma nüshanın muhtevâsından da bahsetmek isteriz. Nüsha, üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, (*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) eserinin metni; ikinci kısımda¹²⁵ (*Risâletü fi teâruzî’l-beyyinât*)¹²⁶ eserinin metni; üçüncü kısımda ise (*Risâletü fi nizâmi’l-âlem*)¹²⁷ eserinin metni bulunmaktadır.

Ayrıca nüshanın ön kapak sayfasında sırasıyla; hangi ilim dalına ait olduğu, eserin isminin ne olduğu, nüshanın kime ait olduğu bilgileri sırasıyla verilmektedir. Bunlar: (من (فتاوى قره جلبى زاده) - (س: ٢٩) - (كتب الفقير علي عفي له (تملكه العبد الفقير إلى الله الفقير إليه علي ابن عبدالله القاضي عفي عنه) ibaresi yer almaktadır. Bir sonraki varakta yüz elli beş (155) başlıktan oluşan bir fihrist mevcuttur. Fihristten sonraki varakta ise -bir önceki sayfada îzah ettiğimiz üzere- nüshanın bir “fetâvâ” eseri, bir “te’âruz” ve bir “nizâm-ı âlem” risalelerini ihtivâ ettiği yazılmıştır. Hemen sağ altına ise (h.1048) tarihli “Şehîd Ali Paşa Vakıf Mührü” vurulmuştur. Bu varak aynı zamanda eserin ilk varakı olarak sayılır. Bu varaktan sonra artık mes’elelerin başladığı ana metin gelmektedir.¹³⁰ Fetâvâ’nın bâbları bittikten sonra iki adet mezkûr

¹²⁵ Bu kısımda Hisâlî’nin (ö. 1087/1676) risalesinin hemen arkasına bir te’âruz risalesi daha eklenmiştir. Bu risâlenin ilk satırlarında belirtildiği üzere müellifi Ğânim b. Muhammed el-Bağdâdî’dir. Yine aynı satırlarda risâlenin isminin (*Melce’ü’l-kudât ‘inde te’âruzî’l-beyyinât*) olduğu müellif tarafından beyân edilmektedir. Nüshadaki risâle toplamda bir (1) varaktır. Bir sonraki dipnotta “te’âruz” hakkında daha detaylı bilgi verilmiştir. Bkz. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), vr. 175.

¹²⁶ Bu risâle, Es-Seyyid Abdürrahmân bin Süleymân eş-Şehîr bi-Hisâlî (Hisâlî Abdurrahmân Çelebi) (ö. 1087/1676) tarafından eserde (تمق هذه الرسالة في اواسط شهر رمضان المبارك بسنة ثمان وتسعين و الف) belirtildiği şekliyle (1098/1687) yılı Ramazân ayının ortalarında te’lif edilmiştir. Eserin girişinde de belirtildiği üzere (*Beyyine leha’r-rüchân ‘inde te’âruzî’l-burhân*) maksadıyla yazılan ve yine bu isimle müsemma yargılama hukuku üzerine kaleme alınan Arabî bir risâledir. Nüshada bulunan risale yüksek ihtimalle müellif hattı nüshasıdır. Çünkü, nâsih olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Davanın seyri açısından kâdılarının başvurduğu önemli eserlerdendir. Çünkü, davada sunulan birbirine zıt delillerin (beyyine) karşı karşıya geldiği (te’âruz) durumunda hangisinin tercihe şâyan (rüşhân) olacağını açıklar. Risâlenin girişinde de yazılma maksadının bu olduğu ifade edilir. Eser, muteber Hanefî fıkıh literatürüne göre tertip edilmiş ve sırasıyla bâblar şeklinde tasnif edilmiştir. Bkz. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), vr.171; Cengiz Kallek, “Hisâlî Abdurrahman Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).

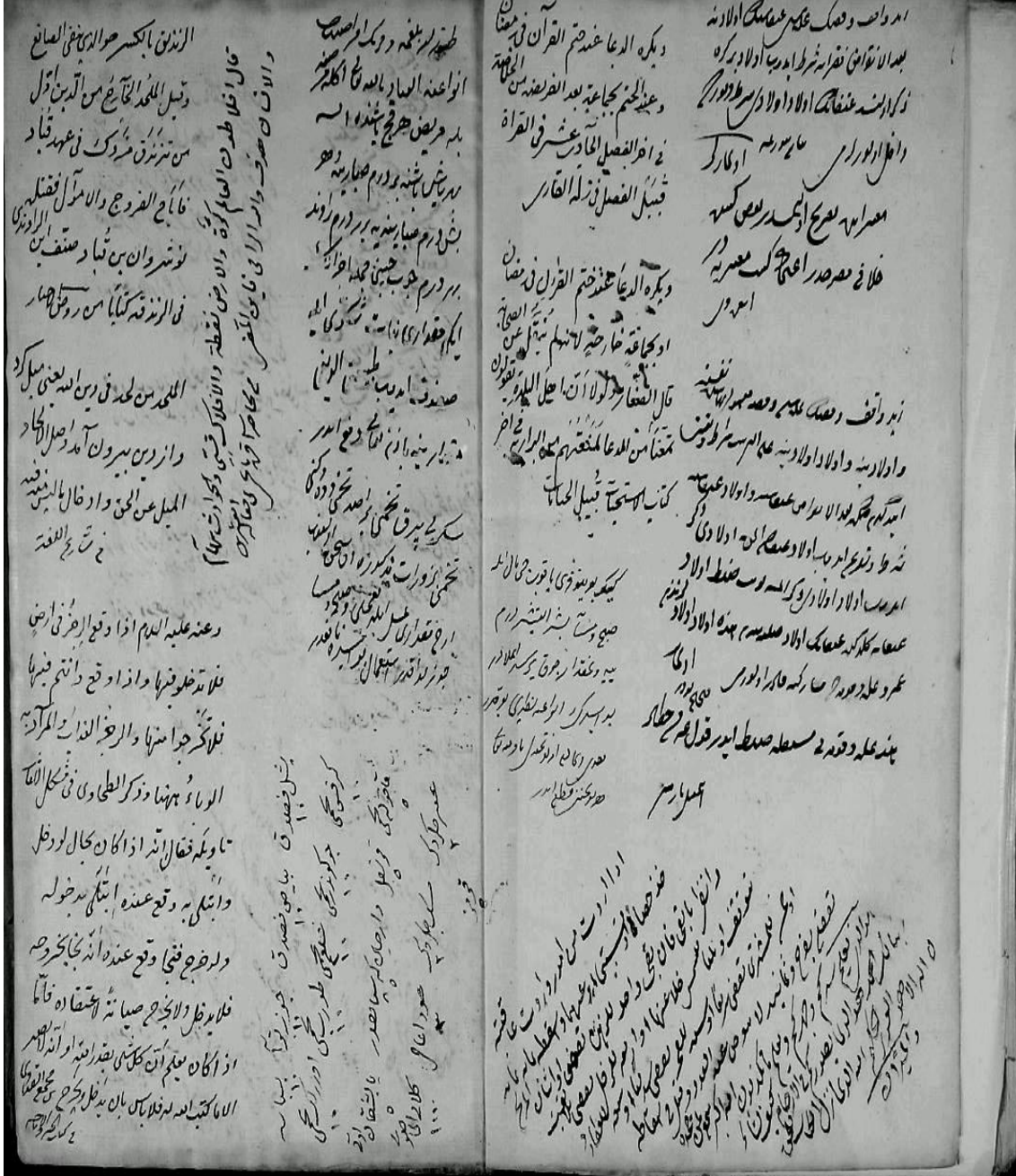
¹²⁷ Bu risâle, Hasan Kâfî el-Akhisârî (ö. 1024/1615) tarafından (1004/1596) tarihinde (*Usûlü’l-hikem fi nizâmi’l-âlem*) ismiyle kaleme alınan siyâset eseridir. Müellif, eserin girişinde te’lif maksadı olarak Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu; siyâsi, sosyal, adlî durumdan memnun olmadığı ve bu sorunları tespit edip çözüm bulmak için yazdığını belirtmiştir. Bu risâle, devrin padişahı Sultan 3. Mehmed’e (ö. 1012/1603) takdim edilmiştir. Bkz. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), vr.191; Muhammed Aruçi, “Hasan Kâfî Akhisârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

¹²⁸ Bu nüshanın Ali isminde birinin kitapları arasında olduğu bilgisi verilmektedir.

¹²⁹ Bu ibârede eseri daha sonra mülküne alanın Ali bin Abdullah el-Kâdî isimli birisi olduğu ifade edilmektedir.

¹³⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), vr. 1-2.

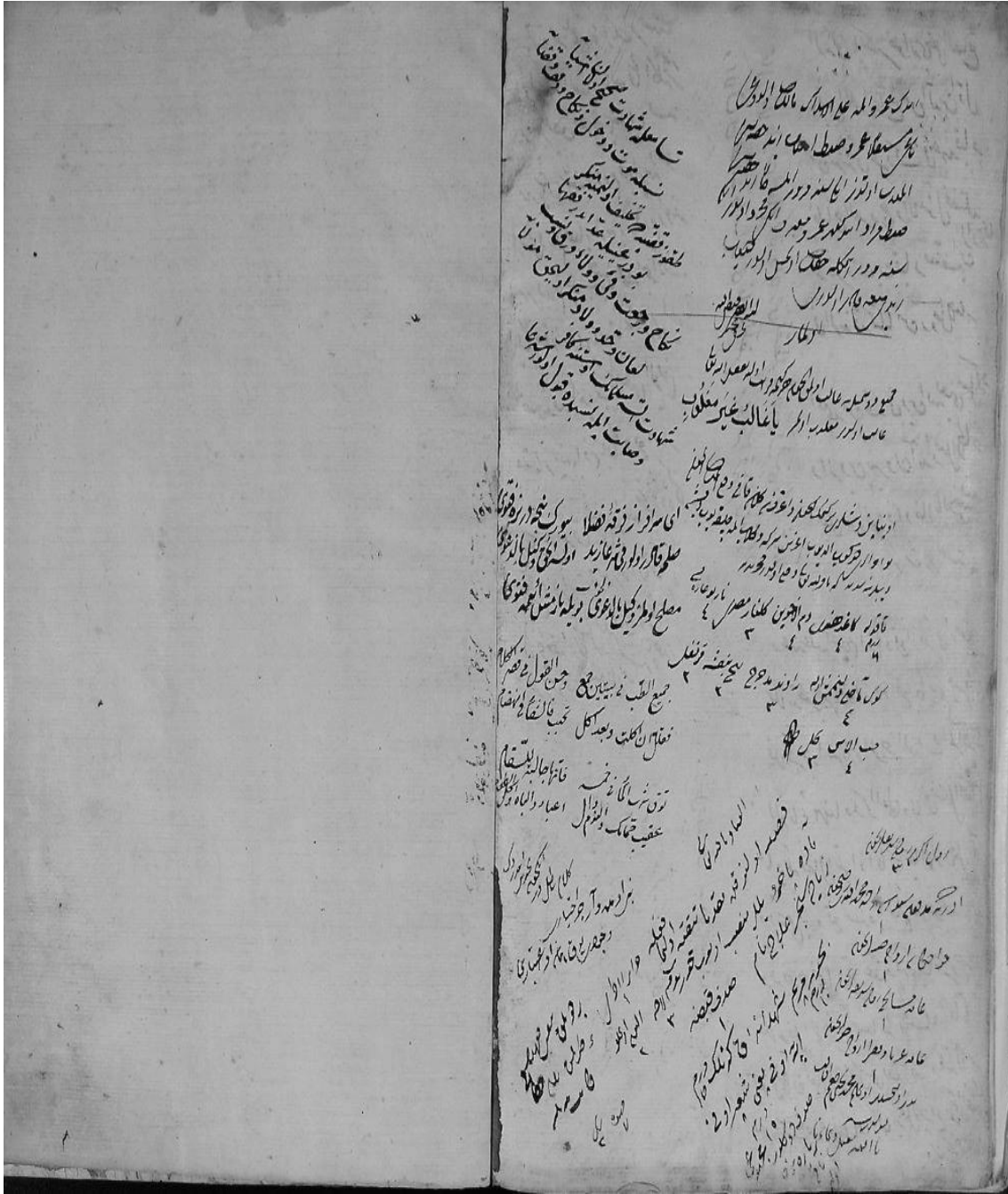
risâle metinleri, metinlerin bitimine müteâkiben yine ilk sayfada olduğu gibi vakıf mührü yer almaktadır. Vakıf mühründen sonra üç sayfa kadar muhtelif konularda küçük küçük el yazma notlar düşülmüştür.¹³¹

Fotoğraf 1: Nüshada Bulunan El Yazma Notları-1

Kaynak: Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), vr.189

¹³¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048).

Fotoğraf 2: Nüşhada Bulunan El Yazma Notları-2

Kaynak: Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Fetâvâ-yı Karaçelebizâde (Şehid Ali Paşa, 1048), vr.190

Bu nüsha içerisine neden bu kadar eser ve bilginin derç edildiği sorusu akıllara gelebilir. O halde şu cevapları vermek yerinde olacaktır: Nüşha; fetvâlar, kaynaklar, te'âruz risâlesi, siyâset risâlesi olarak temelde dört bölümden oluşmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu tip eserler; kâdı ve müfîller için bir el kitapçığı, başucu kitabı, mürâcaat eseri olarak hazırlanmıştır. Müfî efendi, bu eseri incelediğinde şeyhülislâm

efendinin vermiş olduğu fetvâları görüp aynen uygular. Çünkü en yüksek fetvâ mercî şeyhülislâmdır. Şayet direkt kaynağa inmek gerekirse kaynağından bilgiyi alır. Yahut iki zıt delilin karşı karşıya gelmesi durumunda esahh olan hükmü nasıl vereceğini kolayca anlar. Ayrıca kendisi de bir devlet vazifelisi olduğu için siyaset risâlesini okur, devlet-millet ilişkisinde nerede yanlış yapılıyor nerede hata var bunların çözümlerine ulaşır, sorunları çözer ve adaletle hükmeder. Bunlar gibi birçok fayda içerdiği için nüsha bu denli çeşitli mevzuları ihtivâ etmektedir.

1.3.4. Eserin Takip Ettiği Usûl ve Karaçelebizâde'nin Fıkâhî Yönü

Genel olarak, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin vermiş olduğu fetvâlar ve fetvâ mecmuası incelendiği zaman genel usûlün klasik Hanefî fetvâ literatürüne muvâfık olduğu görülecektir. Gerek konuların “Kitabu'n-nikâh” ile başlayıp peşi sıra “Kitâbu'l-Ferâiz”e kadar dizaynı gerek meselelere verilen cevaplardaki kaynak kullanımı gerekse verdiği cevapların kısa ve öz olması eserin klasik fetvâ külliyyâtı çizgisinde olduğunu göstermektedir. Şimdi genel olarak önceki başlıklarda değindiğimiz hususiyetleri maddeler halinde ve örneklerle izah etmeye çalışacağız.

1) Eserin; mevzuları kategorize ederken kullandığı başlıklandırma şekli, “kitâb, bâb, fî, fasl ve mesâil” şeklindedir. En temel ana başlık “kitâb” mefhumuyla ifade edilmiştir ki “Kitâbü'n-Nikâh, Kitâbü't-Talâk” buna örnektir. Daha sonra gerektiği zaman diğer mefhumlar alt başlıklar için kullanılmıştır. Bunlara örnekler verecek olursak; “Kitâbü'l-İtâk”ın alt başlığı “Bâbü't-tedbîr”, “Kitâbu't-Talâk”ın alt başlığı “Fî talâk'l-merîz ve yünâsibühû”, “Bâbü'l-mehr”in alt başlığı “Fî mâli'z-zevceti en yef'alâh”, “Bâbü hıyâri'l-'aybi”n alt başlığı “Faslün fîmâ yemne'u er-reddi bi'l-'ayb” olarak görmekteyiz.¹³²

2) (*el-Fetâvâ*)'yı diğer bazı fetvâ mecmûalarından ayıran tarafı suallere net cevaplar vermenin yanında teorik/usûlî bilgilere yer vermemesidir. Meseleler arz edilir, akabinde bunların cevabı verilir. Cevaplar verilirken cevabın sadece o konuyu ilgilendiren boyutta ve devrin ihtiyacını karşılayacak tarzda olmasına dikkat edilmiştir. Şöyle ki “Bâbü'n-nafaka” başlığı altında yer alan “Fasl” bölümünün “1. Mes'ele”sine bakıldığında “*bâliğa olan fakir bir kadının nafakasını kimin ödeyeceği*” sorusu cevaplandırılmıştır. Burada nafaka hakkında teorik/usûlî malumatlara değinilmeden

¹³² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048).

“nafakanın evvelâ babasının vermesi gerektiği” belirtilmiştir.¹³³ Belki de bu duruma ihtiyaç duymamasının sebebi der-kenar metinlerinde yaptığı iktibasların yeterli olduğu kanaati olabilir.

- 3) Ek olarak, bazı fetâvâ eserlerinde konular tek başlık altında ele almıştır. Örneğin, *(Fetâvâ-yı el-Üskübî)*’de “Kitâbü’n-Nikâh” konusu tek bir başlık altında ele alınırken *(Fetâvâ-yı Karaçelebizâde)*’de ise “Nikâhu’r-rakîk, Fi’l-muharremât, Bâbü’l-mehr” gibi ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Tam tersini söylemek de mümkündür. Meselâ, bazı eserlerde “Bâbü’l-velîyyi” ve “Bâbü’l-küfvi” ayrı ayrı telakkî edilirken Karaçelebizâde, iki konuyu bir mütâlaa edip “Bâbü’l-velîyy-i ve’l-küfv” başlığı altında birleştirmiştir.¹³⁴
- 4) Eserde bazen müstakil bir konuyu ayrıca ele almayıp onu irtibatlı gördüğü başka mevzuların altında zikrettiğini görmekteyiz. Mesela, *(Mülteka’l-Ebhur)*’da “Fuzûlî Nikâh” kısmı ayrı bir fasıl olarak telakkî edilirken Karaçelebizâde bu konuyu “Kitâbü’t-Talâk” başlığı altında telakkî etmiştir.
- 5) Karaçelebizâde, kaynaklardan iktibaslarda bulunurken de çoğu zaman titiz davranmıştır. Eserin ismi verilir, devamında hangi bâbda olduğu da zikredilir. Mesela, “Bâbü sübûtü’n-neseb” başlığı altında yer alan “32. Mes’ele”de: “Bir kadın evlendikten on ay sonra doğursa ve kocası ‘bu çocuk benim değildir’ dese kadın da bu sözü onaylasa” durumu sorulmaktadır. Cevabında: “Karı-kocanın bu şekilde çocuğun nesebini reddetme haklarının olmadığı” belirtilir. Bu mes’elenin der-kenarında iktibas edilen kaynağın *(Dürerü’l-hükkâm)* eserinin “Li’ân” babında olduğu kaydı düşülmüştür.¹³⁵
- 6) Eserde elliden fazla muteber kaynağın kullanıldığını da görmekteyiz. Bu kaynakları zikrederken kimi zaman eser isimlerini kimi zaman da müellifin ismini/nisbesini kullanmıştır. Mesela; eser ismi kullanırken “Gurerü’l-Ahkâm” yahut sadece “Gurer” olarak isim zikrederken asıl adı “el-Câmi’u’l-vecîz” olan eseri, müellifinin meşhur olan nisbesiyle yani “el-Fetâvâ’l-Bezzâziyye” olarak kaydetmiştir.¹³⁶ Yine iktibâs yapılan kaynaklardan “Mültekâ, Durer ve Gurer, Eşbâh, Bezzâziyye, Nâtîfî” eserlerine çok başvurulduğunu görmekteyiz.¹³⁷

¹³³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26b.

¹³⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

¹³⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹³⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

¹³⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048).

- 7) Bahsettiğimiz üzere kaynak iktibasında umumî olarak Hanefî fıkıh külliyyatı tercih edilmiştir. Fakat nadiren diğer Sünnî mezheplerin eserlerinden de faydalanılmıştır. Örneğin; “Babü’l-veliy-i ve’l-küfv” konusunun “51. Mes’ele”nde “*Bir adam/kadın evlenmek istediği zaman ailesi veya kâdı onlardan nikâh yapmak için para talep ederse bunun rüşvet olacağı*” belirtilmiştir. Buna delil olarak ise önde gelen Şâfi’î âlimlerinden Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî’nin muhtasar fıkıh eseri olan (*Hulâsatü’l-Muhtasar*) eseri gösterilmiştir.¹³⁸ Ek olarak, genelde eserlerdeki malumatlar aynen verilir fakat bazen özet olarak verdiği de görülmektedir. Bu özet olarak verdiği yerleri de “mülâhhas” mefhumuyla ifade etmiştir.¹³⁹
- 8) Mes’elelere verdiği cevaplara baktığımız vakit kâhir ekseriyetle “*olur, olmaz*” şeklinde cevaplar vermiş nadiren îzâhât yapmıştır. Örneğin, “Fi’l muharremât”ın “13. Mes’ele”sinde: “*Bir adamın baba bir kız kardeşinin torunuyla evlenmenin caiz olup olmaması*” sualine direkt olarak “*olmaz*” cevabını vermiştir. Lakin “Bâbün sübûtü’n-neseb”in “10. Mes’ele”sinde: “*Bir adam cariyesini erkek kölesiyle evlendirdiği altı ay sonra ise cariyesinin doğum yaptığı efendisinin ise çocuğun kendisinden olduğunu söylemesi durumunda çocuğun nesebinin efendisinden mi olacağı*” sorusuna karşın, “*Olmayacağını ve çocuğun âzad olup cariyesinin ümm-ü veled olacağı*” cevabını vermiştir.¹⁴⁰
- 9) Karaçelebizâde, fetvâlarını verirken fikhî hükümleri ihlal etmemek kaydıyla olabildiğince uzlaşmacı ve sual soranları mağdur etmemek usûlünü takip etmiştir. Mesela, “Kitâbü’r-Radâ”nın “19. Mes’ele”sinde: “*Bir adam bir kadınla evlenip üzerine başka bir kadınla daha evlenince ikinci kadının annesi, ‘iki kadını da emzirdiğini ve süt kardeşler olduğunu’ söylese ikinci kadından boşanmasının lâzîmiyeti*” sualine karşın, “*Olmaz (gerekmez), fakat anne itimat edilen biriye ayrılmanın evlâ olacağı*” cevabını vermiştir.¹⁴¹
- 10) Bazı fetvâlarında mezhep içi tercih yaptığı da görülmektedir. Mesela, “Bâbü’l-‘innîn” mevzûsunun “2. Mes’ele”sinde: “*Bir kadının, kocasında cüzâam olduğunu bilmeden evlendiği ve bu durumdan razı olmadığını kâdıya gidip boşanmak istemesi*”

¹³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

¹³⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

¹⁴⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁴¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

sorulmuştur. Cevabında: “Boşanma olmayacağını ve kâdının İmâm Muhammed’in (r.h.) kavline göre karar vermesi gerektiği” belirtilmiştir.¹⁴²

- 11) Karaçelebizâde, fetvâlarını verirken o anki şartları ve tarafların hallerini de gözetmesi dikkat çekmektedir. Bazı durumlarda ebeveynin arasındaki ülfeti, bazı durumlarda ise ebeveynin kendi aileleri arasındaki huzurun tesisi için kararlar vermiştir. Mesela, “Fî mâli’z-zevceti en yef’alâh” başlığı altındaki, “19. Mes’ele”de: “Evli bir kadının her cuma annesini ziyaret için evine gitmesini kocası sebepsiz yere engelleyebilir mi” sualine, “engelleyemeyeceği” cevabını vermiştir. Diğer bir mesele olan “20. Mes’ele”de ise: “Damadın kaynanası, damadın evine gün fark etmeksizin gitse damat bu durumdan rahatsız olsa ve cuma günleri dışındaki günlerde kaynanasını evine almayabilir mi” sualine, “Eve almayabilir” cevabını vermiştir.¹⁴³
- 12) Müellifin meselelerin cevaplandırılmasındaki usûlü, çoğu zaman Hanefî mezhebi müctehidlerinin verdiği hükümler, bunlardan da mezhebin külliyyâtı içerisinde müftâbih (fetvâ için tercih edilen, muhtâr) kavilleri/fetvâları tercih etmek olmuştur.¹⁴⁴ Bunun en bariz örneğini “ikrâh” mevzusunda verdiği fetvâda görmekteyiz. “Kitâbü’n-Nikâh”ın “12.Mes’ele”sinde: “İkrâh ile yapılan nikâh akdi geçerli olur mu?” sualine karşın “Olur” cevabını vermiştir. Halbuki bu hüküm sünnî mezhepler içinde ittifakla kabul edilmeyip cumhura göre ikrâh altında yapılan evlilik geçerli değildir. Buradan da anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti mahkemelerinin kazâi (ailevî) meselelerde verilen kararlarda olduğu gibi Karaçelebizâde’nin de Hanefî mezhebi ictihadlarına göre fetvâ verdiği görülmektedir.¹⁴⁵
- 13) Bir diğer dikkat çeken husus Karaçelebizâde’nin fetvâlarında sıklıkla ve yeri geldikçe diğer dinler ve mensuplarına atıflarda bulunmasıdır. Bunlardan birisi olan “Kitâbü’n-Nikâh”ın “2. Mes’ele”sinde: “Hristiyan olan bir kadının Müslüman olan kocası vefat ettiğinde iddet süresi geçtikten sonra zimmî olan başka bir erkekle evlenebilmesi” sualine cevâbı “Olur” şeklindedir. Bir diğer mes’ele olan “Fi’l-muharremât”ın “33. Mes’ele”sinde: “Yahûdilikte kardeşinin kızıyla (yeğen) evlenmenin câiz olmasıyla birlikte Yahûdî bir adam kız yeğeniyle evlense bu evlenen ikisi hâkime başvurmadiği zaman ayrılmalarına hüküm verilir mi?” Suali üzerine

¹⁴² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

¹⁴³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

¹⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048).

¹⁴⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

cevaben “Verilmeyeceğini” söylemiştir. Fetvâ, bu iki misalde görüldüğü üzere Karaçelebizâde’nin hem diğer dinlerin ailevî hükümleri hakkında bilgi sahibi olduğu hem de onların İslâm hukukunda uymaları gereken hükümlere dikkat çekmiş ve fetvâlarını da buna göre vermiştir.¹⁴⁶

- 14) Fetvâlarını verirken her zaman niyeti ve kastedilen manayı öncelediği görülmektedir. Mesela: “Kitâbü’t-Talâk”ın “16. Mes’ele”sinde: “*Adamın, - kızgınlıkla- hanımına ‘Bre kahbe’ demesiyle boşanma olur mu?*” sualine karşın “*Olmaz*” cevabını vermiştir. Başka bir yerde yine aynı bölümün “21. Mes’ele”sinde: “*Bir adamın -kızgınlıkla- hanımına boşama niyeti olmadan ‘Var babanın evine git’ demesiyle talâkın gerçekleşmesi*” sualine karşın “*Gerçekleşmeyeceği*” cevabını vermiştir.¹⁴⁷
- 15) Vurgulamak istediğimiz mühim bir durum var ki, yine aynı bölümün “43. Mes’ele”sinde: “*Bir kadın, evlenirken talak hakkının kocasından kendisine verilmesi (tefvîzü’t-talâk) üzerine evlense kadının boşama hakkının olup olmayacağı*” suali üzerine “*Kadının dînen kendisini boşayabileceğini*” ifade etmiştir. Bu demek oluyor ki hem İslâmiyet’te hem de Osmanlı Devleti’nde kadının boşama hakkı olduğunu bunun aksine ‘İslâm’da kadının boşanmaya hakkı yok, kadın ikinci sınıf insan’ gibi muâriz olarak yöneltilen ithamların doğru olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁸
- 16) Karaçelebizâde’nin insanların sıkıntıları gidermek için dîne uygun çıkış yolları aramak olan “hiyel/hîle-i şer’iyye” usûlünü de fetvâlarında tatbîk ettiğini görmekteyiz. Mesela, “Bâbü’t-ta’lîk” bölümünün “7. Mes’ele”sinde: “*Bir adam, ‘falan işi yaparsam hanımım üç talâk boş olsun’ dedikten sonra o işi yapmadan hanımını bir talâk boşasa iddet süresi geçtikten sonra nikâhını tecdîd etse sonra falanca işi yapsa hanımının üç talâk boşanması*” sualine karşın “*Üç talâk boşanmayacağı*” cevabını vermiştir.¹⁴⁹
- 17) Karaçelebizâde’nin farklı fikhî hüküm verme usûllerini tercih ettiği görülmektedir. Mesela, “Bâbü’l-hizâne” konusunun “30. Mes’ele”sine bakıldığında: “*Bir kadının vefat eden kocasından terbiyesiyle ilgilendiği küçük çocuğu olsa bu çocuk*

¹⁴⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5a, 7a.

¹⁴⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

¹⁴⁸ Ayten Erol - Fatma Gökalp, “İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı”, *Kalemname - Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (Haziran 2022), 11-32; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

¹⁴⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

yedi yaşını doldurunca baba tarafından fâsık, müfsîd olan amcası hariç hiçbir erkek akrabası olmasa çocuğu ahlaken ve dînen kötü etkileme ihtimali olduğu zaman hâkim, çocuğun annesinde kalması kararını verdiğinde amcası itiraz etse bu itirazın geçerliliği” suali üzerine “İtirazın geçerli olmayacağı ve çocuğun annesinin yanında kalması gerektiği” hükmü verilmiştir. Buna göre Karaçelebizâde’nin burada “sedd-i zerî‘a” delilini çalıştırdığı görülmektedir.¹⁵⁰

- 18) Eserde tetkîk ettiğimiz mevzularda dikkatimizi çeken bir başka husus ise bazı fetvâ kitaplarının *-(Fetâvâ-yı Ankaravî)* gibi- aksine müellifin ayet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden nakiller yapmadığıdır.¹⁵¹
- 19) Eserin lisânı Osmanlı Türkçesidir. Lakin der-kenar metnindeki kaynaklardan yapılan iktibaslar ve bazı der-kenar sualleri Arapça olarak verilmiştir.¹⁵²
- 20) Son olarak birkaç örnekte bahsettiğimiz üzere Karaçelebizâde’nin istinbât metoduna bakıldığında usûl-i fıkhnın, aslî ve ferî‘î delillerini kullanmıştır. Gerek muteber eserlerden naklettiği fetvâ sahibi Hanefî müctehidlerin “Kitap, Sünnet, İcmâ, Kıyâs” gibi delillerini kullanmaları dolayısıyla gerekse bizzat kendisi -Hanefî mezhebinde delil olarak kullanılan- “İstislâh, İstihsân, İstishâb, Sedd-i zerî‘a ve Örf” delillerini kullanması onun fikhî yönü hakkındaki bir tespittir.¹⁵³ Bunların örnekleri *(el-Fetâvâ)*’nın muhtelif mevzûlarında görülmektedir. Biz burada bir tanesine örnek vermekle iktifâ edeceğiz. Karaçelebizâde’nin “Örf” delilini kullandığına örnek olarak, “Bâbü’t-ta‘lîk”in “50. Mes’ele”sinde: “Bir adam, ‘falanca işi yaparsam üç talâk üzerime olsun’ dese ve bu falanca işi yapsa hanımı üç talâk boş olur mu” sualine karşın, “eğer bu sözünden maksat örflerinde ‘hanımım bende üç talak boş olsun’ manasındaysa hanımı üç talâk boş olur” cevabını vermiştir.¹⁵⁴

Yirmi madde halinde îzah ettiğimiz bu bölümümüz hem eserin takip ettiği metodu/usûlû gösterirken hem de Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’nin fikhî yönünü gözler önüne sermektedir.

¹⁵⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

¹⁵¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5a-27a.

¹⁵² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048).

¹⁵³ Ahmed Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 42-53; Zekiyyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkhn)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Anakara: TDV Yayınları, 2017), 55-61.

¹⁵⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

1.3.5. Eserin Transkripsiyonunda Takip Edilen Usûl

On üç madde halinde açıkladığımız bu kısımda (*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) eserin transkripsiyonunu yaparken izlenen usûl/metot ve dikkat edilen hususlardan bahsedilmektedir.

- 1) Öncelikle esas aldığımız nüshada herhangi bir değişikliğe gitmeden orijinal metne sadık kaldık.
- 2) Osmanlı Türkçesi ile yazılmış el yazma metinleri nüshadaki sırasına göre “Mes’ele/el-Cevâb” şeklinde numaralandırarak verdik.
- 3) Araştırmacılara kolaylık olması açısından bölümleri ana metne bağlı kalarak konu başlıklarıyla birbirinden ayırdık. Her bir konu başlığının ihtiva ettiği lügavî ve ıstilahî manalarını dipnotlarda vererek konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalıştık.
- 4) Der-kenar metinlerinde yer alan Türkçe fetvâları intizam ve kolaylık olması açısından ana metnin içerisine aldık ve bunu dipnotta belirttik.
- 5) Yine der-kenar metinlerinde yer alan Arapça ibâreleri bilgisayar hattına döküp ana metinde ilgili konunun altına aldık ve dipnotlarda tercümelerine yer verdik.
- 6) Arapça metinlerde verilen kaynak eserleri dipnota işleyip kaynak gösterilmeyen eserlerin kaynaklarını tespit etmeye çalıştık. Tespit edemediklerimize ise dipnotta “tespit edilemedi” kaydını düştük.
- 7) Metinleri nüshanın-tarihin ruhuna uygun bir şekilde yazıldığı dönemin dil-ağız yapısına göre kelimelerin kullanım kültürünü gözetererek değiştirmeden vermeye dikkat ettik.
- 8) Anlamakta güçlük çekileceğini düşündüğümüz kelimeleri; muteber Arapça, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi lügatlerinden istifade ederek dipnotlarda günümüz mânalarını vermeye çalıştık.
- 9) Orijinal metinde eksik kalan yahut silinmiş cümleleri tamir ederek metnin özüne uygun kelimeleri getirerek eksik yerleri gidermeye çalıştık ve bu ilaveleri “[]” ile gösterdik.
- 10) Bazı mes’elelerden sonra yeni bir سوال “mes’ele” olarak başlamayıp “bu sûretde” diye başlamaktadır. Önceki mes’ele ile bağlantılı olan bu tarz suallerin başına “mes’ele” yazarak metnin içinde mütâlâa ettik. Çünkü fetvâ sayılarının tespiti ve metnin bütünlük arz etmesi için bunu yapma ihtiyacı hissettik.

- 11) Muharririn, Arapça metinlerin anlaşılmasında der-kenarlara yapmış olduğu ilaveleri ise “()” ile gösterdik.
- 12) Aranılan mes’elenin orijinal nüshadan kolayca bulunabilmesi için nüshadaki varak numaralarını yazdık. Bunları “vr.5a ,5b...” olarak gösterdik.
- 13) Metinde kapalı olarak gördüğümüz kelimelerle birlikte bazı cümleleri de metindeki mefhuma sadık kalarak îzah etme yoluna gittik.
- 14) Metinde cevabı verilmeyen mes’eleler tespit ettik. Bunları dipnotlarda belirtmenin yanında hem fıkıh ahkâmına hem de metnin cevap verme usûlüne uygun bir şekilde cevaplandırma yoluna gittik.

Bundan mütevellit tüm araştırmacılara kolaylıklar dileriz. Buradan sonraki ikinci bölümde “fetvâ ve iftâ müessesesi” ve “Osmanlı hukuk nizâmı” mevzûları ele alınacaktır.

2. BÖLÜM: FETVÂ MÜESSESESİ, İSLÂM AİLE HUKUKU VE OSMANLI HUKUK NİZÂMI

2.1. Fetvâ ve İftâ Müessesesi

2.1.1. Fetvâ Kavramı

2.1.1.1. Fetvânın Lügat ve Istılâhî Manası

Fetvâ (فتوى) kelimesi; genç, delikanlı gibi anlamları olan fetâ (فتى) ve fiil hali olarak genç, bahadır olmak anlamında fetiye (فتي) ve fetüve (فتو) kelimelerinden teşekkül bir isimdir.¹⁵⁵ Çoğul sîgaları olarak ise fetâvâ (فتاوى) ve fetâvin (فتاوي) isimleri zikredilebilir. Aynı manayı barındıran bir başka çoğul sîgası ise fütüvâ (فتيا) kelimesidir ki söz konusu sîğanın kullanımının fetâvâ (فتاوى) kelimesinden daha fasih bir kullanım olacağını beyan edenler olmuştur.¹⁵⁶

Fetvânın lügavî manası, “bir olayın hükmünü açıklayan, zor meseleyi çözen kuvvetli cevap, beyan” manasına gelmektedir. Istılâhî mânası ise “muâmelât veya ibadâta ait bir durumun dinî-hukukî hükmünü beyân eden cevap” veya “amelî bir meselenin şer’î hükmünü îzah eden cevap” olarak da tanımlanabilir.¹⁵⁷

Fetvâ vermeye ehil olan zâta sual sormaya istiftâ’ (استفتاء), buna mukâbil gerek şifâhen gerekse kitâbî bir şekilde bu suali cevaplandırmaya iftâ (افتاء) denilir. Soruyu sorup cevap bekleyen kişiye müstefî (المستفتي), bu suale cevaben fetvâ veren zâta müftî (المفتي) denilmektedir.¹⁵⁸ Var olan birçok ictehad içerisinde tercih edilen kavle ise müftâ bih (المفتى به) denilir.¹⁵⁹

2.1.1.2. Fetvâ Vermenin Hükmü

Fetvâ vermek her fert üzerine “farz-ı ayn” olmasa dahi toplumda bu görevi îfâ edecek mesûliyet sahibi kimselerin olması gerekmektedir. Bu durumda âlimlerin fetvâ vermeleri “farz-ı kifâye” olmaktadır. Tarih âlimi ve devlet adamı olan İbn Haldun, (ö. 808/1406)

¹⁵⁵ Atar, “Fetvâ”.

¹⁵⁶ Ahmet Yaman, *Fetva Usûlü ve Âdâbı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 19; Yaman, *İslam Kamu Hukuku*, 30.

¹⁵⁷ Yaman, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, 19.

¹⁵⁸ Fahrettin Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985), 20; Atar, “Fetvâ”.

¹⁵⁹ Yaman, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, 20.

bu görevin İslâm halifesine ait olduğunu eğer bu mesûliyeti yerine getirecek zaman ve imkân bulamazsa îfâ edecek şahısların yetiştirilmesinin elzem olduğunu belirtmiştir. Hanefî fıkıh âlimi İbn Nüceym el-Mısri (ö. 970/1563) de aynı şekilde görüş beyan etmiş, göreve getirilen kimselerin hükümet tarafından iâşelerinin karşılanması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁶⁰

2.1.1.3. Fetvânın Kaynağı

Kur'ân-ı Kerîm'de “fetvâ” kelimesi iki çeşit mânada kullanılmıştır. Birincisi, “bir meselenin hükmünü beyan”; ikincisi, “rûya tabir etmektir.” Bizim mevzûmuzun kapsamına giren ilk mâna, Kur'ân-ı Kerîm'de müştâklarıyla birlikte yirmi dört (24) yerde geçmektedir. Bunların dokuz (9) tanesi direkt olarak “fetvâ” kelimesinden türeyerek gelmiş, on beş (15) tanesi ise sual kelimesinin türevlerinden “sana soruyorlar” manasındaki (يسألونك) kelimesinden gelmiştir.¹⁶¹

2.1.1.4. Fetvâ ile İctihad Arasındaki Fark

İctihad (الاجتهاد) kelimesi lügatte, “bir şahsın zor ve meşakkatli bir mevzûyu çözüme kavuşturmak için olanca gücünü ortaya koyması” manasına gelmektedir.¹⁶² Fıkıhî ıstılahta ise “müctehidin, şer'î-amelî hükümleri, tafsilî delillerinden istinbât etmek için tüm çabasını sarfetmesi” demektir.¹⁶³ O halde hangi mevzûların icihadın kapsamına gireceği meselesi de ortaya konulmalıdır. Usûl-i fikh âlimleri, hem sübûtu kat'î (varlığı kesin) hem de delâleti kat'î (göstergesi açıkça belli) olan herhangi bir nass üzerinde icihadın caiz olmayacağını söylemişlerdir. Buna karşın sübûtu ve delâleti zannî, sübûtu zannî ve delâleti kat'î, sübûtu kat'î ve delâleti zannî ayrıca hakkında açıkça icmâ yahut nass bulunmayan hükümler icihad alanına dahildir.¹⁶⁴ Fetvâ ise zannî veya kat'î meselelerde var olan hükümlerin müsteftîye ulaştırılmasından ibarettir.¹⁶⁵ Sonuç olarak “icihad kavramı”; ortaya yeni bir ürün koymak, gizli ve derinde olanı ortaya çıkarmak olurken

¹⁶⁰ Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, 37.

¹⁶¹ Atar, “Fetvâ”.

¹⁶² Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 365.

¹⁶³ Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, 573.

¹⁶⁴ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 365; Atar, “Fetvâ”; Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 172; Talip Türkan (ed.), *İslam Hukuku El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 264; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, 572-574.

¹⁶⁵ Atar, “Fetvâ”.

“fetvâ kavramı” ise var olanı sunmak, ortada olanı getirmektir, denilebilir. Müftî aynı zamanda fetvâ veren, müctehid olan kimse demek olurken müctehid olmayan kimselere neden bu kavramın verildiğini soracak olursak bu kavramın mecâzen verildiği söylenilebilir. Çünkü bu âlimler mukallit olup yalnızca fetvâları nakletme işiyle meşgul olurlar.¹⁶⁶ Zaten, Osmanlı müftülerinin, “Biz müctehid değiliz, bizim yaptığımız ictihad etmek değil, fetvâ vermektir” sözleri de bu kanıyı destekler mahiyettedir.¹⁶⁷

2.1.1.5. Fetvâ ile Kazâ Arasındaki Münasebet

Fetvâ gibi bir diğer hukukî müessese de “kazâ” müessesidir. Kazânın dar ve kapsamlı olarak iki anlamı vardır. Kapsamlı mânada, “adliye teşkilâtının vazifesi olan adaleti sağlama çarkının sorunsuz dönmesidir.” Dar mânada ise “hâkimin duruşma neticesinde verdiği karara” denilmektedir.¹⁶⁸ Bu iki müessesinin her ne kadar birbirleriyle ortak noktaları olsa da aralarında önemli farklar da mevcuttur.¹⁶⁹ Bunlardan birkaçı şöyledir:

- 1) “Fetvâ”, dinî bir hükmün aktarılıp beyan edilmesidir. Müsteftî fetvâdan aldığı cevapla amel edip etmemede hür olup müftî ona cebredemez. “Kazâ” ise bir yargı hükmü olduğu için buna uymak mecburidir. Kararın yerine getirilmemesi halinde yetkili merciler tarafından önce îkaz sonra ilzâm yoluyla yerine getirilmesi sağlanır.¹⁷⁰
- 2) “Fetvâ”, genel bir hüküm mahiyetindedir. Yani müftînin verdiği fetvâ, müsteftînin vaziyetinde olan herkes için geçerlidir. Fakat “kazâ” ise hususî olup kâdının verdiği hüküm yalnızca muayyen şahıs veya taraflar için geçerli olacaktır.¹⁷¹
- 3) Fetvânın şümûlü, kazâdan daha geniştir. Fetvâ; ibâdât, ukûbât ve muâmelâta dair meseleleri de içine alır. Fakat kişinin hususî hayatına dair meselelerde hüküm beyan etmesi söz konusu değildir. Kazâ ise daha çok adlî hâdiselerde hüküm beyan eder. Mesela kâdî, “bu oruç sahih değildir” gibi bir hükümde bulunamaz.¹⁷²
- 4) Müftînin fetvâsı daha çok uhrevî/vicdânî, kâdının hükmü ise dünyevî/zahirîdir. Örneğin; bir kimse müftîye gidip borcunu ödediğini söyleyerek bir cevap beklerse

¹⁶⁶ Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 269.

¹⁶⁷ Süleyman Kaya, “Osmanlı Fetvası Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013), 84.

¹⁶⁸ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 397.

¹⁶⁹ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 157.

¹⁷⁰ Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 270; Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 206.

¹⁷¹ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 157.

¹⁷² Atar, *Fıkıh Usûlü*, 402.

müftînin ona cevabı, borcun onun üzerinden kalkmış olduğu yönünde olacaktır. Fakat kâdı bu ikrâr ile yetinmeyip ispat isteyecektir.¹⁷³

- 5) “Fetvâ”, ilmî yetkinliğe bağlıdır. Böyle bir salahiyyete sahip olan bir kimse; kadın, çocuk ve hatta köle dahi olabilir. Ancak kazâ, devlet adına yürütülür. Yetkilendirilmeyen ve şahitlik için geçerli şartlara haiz olmayan bir kimsenin hükmü zinhar geçerli değildir.¹⁷⁴
- 6) Bir kimsede hem “fetvâ” hem de “kazâ” vazifesi birleşebilir. İslâm halifelerinden müctehid olan ve Osmanlılar’da kâdılık mevkîsine getirilmiş müftîler bunlara örnek olarak verilebilir.¹⁷⁵
- 7) Müftî hem kendisine hem de akrabalarına fetvâ verebilir. Fakat kâdı bir davada kendine, usûl ve furû’una, hanımına ve malî ortağına hüküm veremez.¹⁷⁶

2.1.2. Fetvâ-İftânın Tarihi Serüveni, Ehemmiyeti ve Müftî

2.1.2.1. Fetvânın Tarihi Serüveni

Fetvâ kavramının teşekkülünde ilk devir, “Hz. Peygamber (a.s.) devridir.” Fetvâ faaliyetini bu devirle başlatmak yerinde olacaktır. Efendimiz dönemini “Mekke” ve “Medine” dönemi olarak incelememiz mümkündür.¹⁷⁷ Mekke döneminde henüz İslâm hukukunun esaslarına dair prensipler ortaya konulmayıp daha temelde itikadî ve ahlakî umdeler üzerinde durulmuştur. Medine döneminde ise bir tadrîcîlik söz konusudur. Yeni vâki olan hâdiselerin çözümünde izlenilen yol, Hz. Peygamber’in ashabına gerekli hükümleri/fetvâları vermesi olarak tarif edilebilir.¹⁷⁸ Hz. Peygamber, hükümleri beyan etmenin yanında yeni oluşan meselelere karşı ashabının iftâ/ictihad etmelerini de teşvik etmiştir. Bunun en meşhur örneği Hz. Peygamber’in Muaz b. Cebel’i (r.a.) (ö. 17/638) Yemen’e kâdı tayin ettiğinde buyurdıklarıdır. Efendimiz, ona vazifesini yaparken karşısına bir mesele çıktığında nasıl hüküm vereceğini sorduğunda Muaz b. Cebel’den sırasıyla, “Allah’ın kitabı ve Resûlü’nün sünnetine bakacağını fakat aradığı şeyi açıkça

¹⁷³ Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 270; Osman Kaşıkçı, *İslam-Osmanlı Hukuku* (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2015), 91.

¹⁷⁴ Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 206; Ahmet Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017), 375.

¹⁷⁵ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 158.

¹⁷⁶ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 404; Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, 376.

¹⁷⁷ Abdullah Demir, *Türk Hukuk Tarihi* (İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2011), 43-44.

¹⁷⁸ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2017), 44-46.

bulamazsa kendi ictihadına göre hüküm vereceği” şeklindeki cevabını işittiğinde duyduğu memnûniyet bu duruma misal olarak verilebilir.¹⁷⁹ Bu minvalde şöyle denilebilir ki Hz. Peygamber’in, bu dönemde tatbik ettiği metot mühimdir. Zira Hz. Peygamber, vefat ettiğinde ümmetine miras olarak yalnızca kitap ve sünneti değil, ahkama hâkim ve hüküm istinbât edebilecek bir zümreyi de bırakmıştır.¹⁸⁰

İkinci devir, “sahabeler devri”dir. Bu devirde yapılan fütûhatlarla birlikte İslâm devletinin toprakları genişlemiştir. Hz. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) (ö. 23/644) döneminde Fustat, Basra ve Kufe gibi büyük beldeler kurulmuş, bu beldelere İslâm ahkâmını anlatmak için bir çok sahabe gitmiştir.¹⁸¹ Bu beldelere giden sahabelerin isimleri şöyle zikredilebilir; Kufe’de: “Hz. Ali bin Ebî Tâlib (ö. 40/661), Sa’d bin Ebî Vakkas (ö. 55/675), Abdullah İbn Mes’ûd (ö. 32/652-53), Ammâr bin Yâsir (ö. 37/657), Ebû Mûsâ el-Eş’arî (ö. 42/662-63), Mugîre bin Şu’be (ö. 50/670), Enes bin Mâlik (ö. 93/711-12), Huzeyfe bin el-Yemân (ö. 36/656), Abdullah bin Abbâs (ö. 68/687-88).” Şam’da; “Muaz bin Cebel (ö. 17/638), Ebu’d-Derdâ (ö. 32/652 [?]), Muâviye bin Ebî Süfyan (ö. 60/680).” Mısır’da: “Amr bin el-Âs (ö. 43/664) ve oğlu Abdullah (ö. 65/684-85).” Medine’de ikamet ederek burada ilmi yayan sahabelere ise “Zeyd bin Sabit (ö. 45/665 [?]), Abdullah bin Ömer (ö. 73/693), Übey bin Kâ’b (ö. 33/654 [?]), Talha bin Ubeydullah (ö. 36/656), Abdurrahman bin Avf (ö. 32/652) ve Ebû Hüreyre (ö. 58/678)” (r.ah.) isimli sahabeler örnek verilebilir.¹⁸² Bu sahabelerin toplum içerisindeki verdikleri fetvâlarının sayıları değişmektedir. Sahabe devrinin en meşhur ve en çok fetva veren tabiri câizse müftî sahebeler: “Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk (ö. 13/634), Hz. Ömer el-Fârûk (ö. 23/644), Hz. Osmân b. Affân Zi’n-nûreyn (ö. 35/656), Hz. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661), Abdullah bin Mes’ud (ö. 32/652-53), Ebu Musa el-Eş’ari (ö. 42/662-63), Muaz bin Cebel (ö. 17/638), Ubeyy b. Ka’b (ö. 33/654 [?]) ve Zeyd b. Sabit (ö. 45/665 [?])” (r.ah.) isimli sahabelerdir.¹⁸³

Üçüncü devir “tâbiîn âlimleri” devridir. Hulefâ-yi Raşidîn devrinde büyümeye başlayan İslâm devletinin sınırları daha da gelişmeye devam etmiştir. Bu tekâmülün yeni toplumları hakimiyet altına almasıyla da ortaya çıkacak yeni meselelere kapı araladığı da aşîkardır. Sahabelerin gitmiş oldukları beldelerde kurduğu ilim halkalarından yetişen

¹⁷⁹ Kaşıkçı, *İslam-Osmanlı Hukuku*, 75.

¹⁸⁰ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 43-44.

¹⁸¹ Muhammed el-Hudari, *İslam Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1974), 135-136.

¹⁸² *İslâm Hukuku Tarihi* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2015), 33.

¹⁸³ el-Hudari, *İslam Hukuku Tarihi*, 156.

tâbiîn devri âlimleri ihtiyaçlara binaen fetvâlar vererek İslâm dininin kendi zamanlarında neşvünemâ bulmasını sağlamışlardır.¹⁸⁴ “Ehl-i hadîs” ve “ehl-i re’y” olarak adlandırılan ekollerin bu dönemde çıktığı söylenilebilir. Ehl-i hadîsin Medine civarında teşekkül etmesi ve sahabelerin tesirinin fazlaca bulunması hasebiyle müşkilâtları “Kur’an” ve “Sünnet”in ışığında çözüme kavuşturmuşlardır. Ancak ehl-i re’yin bulunduğu coğrafi yapı, karşılaştıkları çeşitli fırkalar ve sosyolojik değişiklikler iki ekol arasında hukukta birtakım usûl farklılıklarını doğurmuştur.¹⁸⁵ Ayrıca tedvîn faaliyetlerinin de bu dönemde ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁸⁶ Bu dönemde, “fukahâ-yı seb‘a” olarak bilinen Medine’de yetişen en meşhur fıkıh âlimleri: “Saîd bin Müseyyeb (ö. 94/713), Urve bin Zübeyr (ö. 94/713), Kâsım bin Muhammed (ö. 107/725 [?]), Hârice bin Zeyd (ö. 100/718-19), Ebû Bekir bin Abdurrahman (ö. 94/713), Süleyman bin Yesâr (ö. 107/725), Ubeydullah bin Abdullah (ö. 98/716)” (rh.a.) isimli âlimlerdir.¹⁸⁷ Tedvîn faaliyetleri, mezheplerin oluşum süreciyle hızlanmıştır. İlmî münazaralar ise hızlandırmıştır.¹⁸⁸ Bu devir Emevîler’in¹⁸⁹ son yıllarını ve Abbasîler’in ilk yıllarını içermektedir.¹⁹⁰

Tedvîn faaliyetinin en hızlı dönemi Abbasiler¹⁹¹ devridir. Bunun en büyük etkeni ise Emevî halifelerinin daha çok fütuhât, ekonomi ve isyanlarla uğraşmalarının aksine Abbasî halifelerinin âlimlere gösterdikleri yakın alakadır.¹⁹² Buna bir misal olarak ikinci Abbasî halifesi Ca‘fer el-Mansûr’un (ö. 158/775) İmam Mâlik b. Enes’in (ö. 179/795) te’lif ettiği (**Muvatta**) eserini resmîyette uygulamaya koymak istediğini söylemesi binâenaleyh İmam Malik’in bunu reddetmesi verilebilir.¹⁹³ Yine bu dönemde olan ilmî

¹⁸⁴ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 49-50.

¹⁸⁵ Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, 45-46; Kaşıkçı, *İslam-Osmanlı Hukuku*, 96-97.

¹⁸⁶ Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, 28.

¹⁸⁷ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 431; Atar, “Fetvâ”.

¹⁸⁸ *İslâm Hukuku Tarihi*, 79.

¹⁸⁹ Emevî Devleti, Hz. Muaviye (r.a.) (ö. 60/680) tarafından (41/661) yılında kurulmuştur. Adını kurucusunun da mensup olduğu Benî Ümeyye kabilesinden almıştır. Emevî Devleti, tarihi boyunca Süfyanî veya Mervanî kollardan gelen on dört halife tarafından yönetilmiştir. (133/750) yılında yıkılan devletin son halifesi ise II. Mervân b. Muhammed (ö. 132/750)’dir. Bkz. İsmail Yiğit, “Emevîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

¹⁹⁰ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986), 19.

¹⁹¹ Abbâsiler Devleti, (132/750) yılında kurulmuştur. Adını Hz. Peygamber’in amcası Abbas b. Abdülmuttalib’e (ö. 32/653) nispetle almıştır. Abdülmuttalib b. Haşim’e (ö. 577) de nispet edilerek “Hâşimîler” olarak da adlandırılmaktadır. Otuz yedi halifenin idare ettiği devlet, son halife Müsta‘ım Billâh (ö. 656/1258) döneminde (656/1258) yılında yıkılmıştır. Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).

¹⁹² Atar, *Fıkıh Usûlü*, 432.

¹⁹³ Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, 19.

ilerleyişin bir başka tesiri de muhtelif dillerden yapılan eser tercümesi faaliyetleridir.¹⁹⁴ Birçok müctehidin yaşadığı dönemdeki âlimlere örnek olarak Ehl-i sünnet mezhep imamı olan: “Ebu Hanife Numân bin Sâbit (ö. 150/767), Malik bin Enes (ö. 179/795), İdrîs eş-Şâfi‘î (ö. 204/820) ve Ahmet bin Hanbel (ö. 241/855) (rh.a.)” haricinde, “Abdurrahmân el-Evzaî (ö. 157/774), Taberî (ö. 310/923) ve Süfyan-ı Sevrî (ö. 161/778) (rh.a.)” gibi âlimlerin isimleri de verilebilir.¹⁹⁵ Abbasîler devletinin gerileme dönemine girmesiyle ortaya çıkan siyasi ayrılıklar sonucu halifeye tâbi olan devletler, Şi‘î Fâtımîler’e¹⁹⁶ karşı durup Sünnî Âli Selçuk¹⁹⁷ tarafında olmuşlardır.¹⁹⁸ Bu döneme “fıkhın duraklama devri” denilir.¹⁹⁹ Bu dönemde iftâ ve kazâ müessesinde adliye “şer‘î-örfî hukuk” olarak ikiye ayrılmıştır. Şer‘î davalara bakan kâdılar Hanefî yahut Şâfi‘î fıkhına bağlı şekilde hüküm veren âlimlerdi. Şer‘î hukukun en üst mevkiinde “kâdî-l-kudât” bulunur ve bizzat sultan tarafından atanırdı. “Örfî” hukukta ise devlete isyan edenlerin davaları görülürdü. Baş mevkiide ise “emîr-i dâd” bulunurdu. Devlet görevlilerinin yargılandığı ve hükmü bizzat sultanın verdiği makam “Divan-ı Mezâlim” mahkemesidir.²⁰⁰

2.1.2.2. Osmanlı’da Meşihat

Çalışmamızın konusu olan Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’nin te’lif ettiği (*el-Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) eserinin yazıldığı devir olan Osmanlı devletinde fetvâ müessesine baktığımızda şeyhülislâmın bâriz ağırlığı görülmektedir. Şeyhülislâm, Osmanlı devlet

¹⁹⁴ el-Hudari, *İslam Hukuku Tarihi*, 191.

¹⁹⁵ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 53; Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, 29.

¹⁹⁶ Fâtımîler, (297-567/909-1171) tarihleri arasında Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye havâlisine hâkim olan bir Şi‘î devletidir. Devlet ismini Hz. Peygamberin kızı olan Hz. Fâtıma’dan alır. Kurucuları seyyid olduklarını ve Şi‘a’nın klasikleşen tabiriyle ehl-i beytin yolundan gittiklerini söylerler. Bu iddianın doğruluğu geçmişten beri tartışılmalıdır. Hareketin kökeni aslen İsmâilîlik’e dayanır. Bkz. Eymen Fuâd Seyyid, “Fâtımîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

¹⁹⁷ Büyük Selçuklu Devleti (432-708/1040-1308) yılları arasında Kuzey Hindistan, Güneybatı Asya, Türkistan, Arabistan ve Anadolu’da hüküm süren Türklerin kurdukları en büyük hânedanlardandır. Gaznelilerle (352-582/963-1186) yapılan Dandanakan savaşındaki (431/1040) zaferin ardından devletin ilk hükümdarı Tuğrul Bey (ö. 455/1063) olmuştur. Devlet, adını Tuğrul Bey ve Çağrı Bey’i (ö. 451/1059) büyüten dedesi Selçuk Bey’den (ö. 397/1007 [?]) almıştır. Bkz. Faruk Sümer, “Selçuklular”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

¹⁹⁸ Ahmet Ocak, “Selçuklular-Dinî, İlmi, Fikrî ve Tasavvufî Hayat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

¹⁹⁹ Hayreddin Karaman, “Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996).

²⁰⁰ Zeki Atçeken - Bedirhan Yaşar, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2012), 64; Erdoğan Merçil, “Selçuklular- Selçuklularda Devlet Teşkilatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

teşkilatının omurgasını oluşturan; “seyfiye, ilmiye ve kalemîye” teşkilatlarından “ilmiyeye” sınıfına mensuptur.²⁰¹ Şeyhülislâm kelimesi “ulemânın reisi” manasına gelirken kullanılan bu kelimenin kökü onuncu yüzyıla kadar uzanmaktadır.²⁰² Karaçelebizâde’nin de ifade ettiği üzere Osmanlı’da (828/1425)’de ilk defa müftülük makamına getirilerek Bursa’ya tayin edilen kişinin Molla Fenarî (ö. 834/1431) olduğu ifade edilmektedir.²⁰³ Bu hâdise aynı zamanda Osmanlı’da şeyhülislâmlık makamının da başlangıç tarihi olarak addedilmektedir.²⁰⁴ Aslında devletin kurulduğu tarihten itibaren fetvâ verme ameliyesi yürütüldüğünden başlangıç tarihi devletin kurulduğu yıllara götürülebilir.²⁰⁵ Osmanlı’da “fetvâ/şeyhülislâmlık payesi”, şeyhülislâm olmasa dahi bu makama layık görülen kişilere verilmektedir. Bu pâyeye Osmanlı tarihinde sadece iki kişiye verilmiştir. Bunlardan birisi çalışmamızın mevzû-i bahsi olan Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’dir. (1059/1649) tarihinde Rumeli kazaskeri iken bu pâyeye mazhâr olmuştur. Bir diğeri ise Sultan II. Mustafa’nın (ö. 1115/1703) hocası Seyyid Feyzullah Efendi’nin (ö. 1115/1703) oğlu Seyyid Fethullah Efendi’dir (ö. 1115/1703).²⁰⁶ Osmanlı’da görevliler şahsî konaklarının bir bölümünü devlet işlerinde de kullanırdı. Buna imkânı olmayanlarsa münâsip bir konak kiralardı. Sultan II. Mahmud (ö. 1255/1839) döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırılıp Ağakapısı boşaltılınca şeyhülislâm makamı buraya taşınmış ve ismi “Fetvâhâne” olarak değiştirilmiştir.²⁰⁷ Görevliler; kazasker, şeyhülislam ve kâdılar yeni mekanları olan fetvâhaneye geçerek mekânda birlik sağlanmıştır.²⁰⁸ Osmanlı’da şeyhülislâm ve müftüler sayısız fetvâlar vermişler ve bunların bir kısmı kitap haline getirilmiştir. Te’lif edilen fetvâ mecmualarında halkın her türlü sosyal, ekonomik ve hukuki sorunlarına cevaplar verilmiştir.²⁰⁹ Bunlardan bazıları; (*Mecmau’l-fetâva*,

²⁰¹ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

²⁰² Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

²⁰³ Ekrem Kaydu, “Osmanlı Devletinde Şeyülislâmlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1977), 204.

²⁰⁴ Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye’nin Temeli* (Ankara: İSAM Yayınları, 2020), 269.

²⁰⁵ Ferhat Koca, “Fetvâhâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995).

²⁰⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 209-210.

²⁰⁷ Talip Ayar, *Osmanlı Devleti’inde Fetvâ Eminliği(1826-1922)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2011), 64-65.

²⁰⁸ Mehmet İpşirli, “Bâb-ı Meşihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991).

²⁰⁹ Ayar, *Osmanlı Devleti’inde Fetvâ Eminliği(1826-1922)*.

Fetâvây-ı Sâdiye, Fetâvâ-yı Ebüssu'ûd Efendi, el-Fetâva'l-Hâmidîyye, Fetâvâ-yı Minkârîzâde, Behcetü'l-Fetâvâ, Fetâvâ-yı Feyziyye) eserleridir.²¹⁰

2.1.2.3. Fetvânın Ehemmiyeti

Fetvânın İslâm ve Osmanlı hukuk mekanizmasında önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren oluşan müktesebat, İslam hukukunun tedvîn döneminde de artarak devam etmiştir. Avâmın günlük hayatlarında karşılaştıkları birçok meselelerde direkt olarak dini kaynaklara başvuramamalarından dolayı müftîlere ve fetvâlarına çok iş düşmektedir. Bu müessesenin kazâ müessesesine olan katkısı ise kâdının ilmî mevzûlarda zaman zaman başvurup danıştığı kişinin müftî olması vechiyledir. Tabi te'lif edilen fetvâ kitapları hâkimlerin istifadesine de sunulmuştur.²¹¹

2.1.2.4. Müftînin Ehliyet Şartları ve Mesûliyeti

Fetvâ, bir mükâfat vesilesi olduğu kadar ahirete taalluk eden mesuliyetli bir ameliyedir. Fetva verecek şahsın gerekli şartları sağlaması gerekmektedir. “Caizdir, caiz değildir, helaldir ve haramdır” gibi hükümler vereceğinden kabiliyetli, bilgili ve ihtisas sahibi bir âlim olması gerekmektedir.²¹² Müftîde bulunması gereken vasıflardan bazıları şunlardır:²¹³

- 1) **İslâm:** Fetvâ makamı dinî bir müessese olduğundan suistimale yol açılmaması için gayrimüslim birine vazife verilememektedir.
- 2) **Adalet:** Fetvâ verebilme şartlarından birisi de adalettir. Müftî, âdil bir şekilde ve şer'î şerîfe uyarak hüküm vermeli ve adalet vasfını zedeleyici bir şekilde töhmet altında kalmak gibi mevzularda dikkatli olmalıdır.
- 3) **İlim:** Müftî; “Kur'an, sünnet, icmâ ve kıyas” delillerinde mümtâz olmalıdır. Dinî ve fennî ilimlerde de bir o kadar kendini geliştirmiş olmalıdır.
- 4) **Akıl:** Müftî; zeki ve hafızası güçlü olmalıdır. Deli ve mecnuna bu makam verilemez.
- 5) **Bülûğ:** Müftî; bülûğ çağına girmiş olmalıdır. Mesela, bülûğ çağına henüz erken yaşta giren İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) on altı yaşındayken fetvâ vermiştir.

²¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 197; Atar, “Fetvâ”.

²¹¹ Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, 45-48; Osman Şahin, *İslam Hukukunda Fetva Usulü* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002), 24-25.

²¹² Atar, “Fetvâ”.

²¹³ Şahin, *İslam Hukukunda Fetva Usulü*, 56-61; Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, 31-34.

Müftî, toplumun ahvalini, dinamiklerini bilirken başka milletlerin ahvalinden de bîgâne kalmaması gerekmektedir. Daima ifâ ettiği vazifesinde teyakkuz halinde bulunmalıdır. Vukû bulan hâdiselerde kötü etkilenebilir tabiata sahip olmamalıdır. Hakikat nâmına herhangi bir şahıs veya makama bağlı kalmadan görevini icrâ etmesi gerekmektedir.²¹⁴ Müftînin fetvâ verirken dikkat edeceği bazı hususlar şöyledir:²¹⁵

- 1) Verdiği fetvânın delilini ortaya koymalıdır.
- 2) Bilgisinin dışındaki bir meselede hüküm vermemelidir.
- 3) Ayrıntılarını bilmediği meselede tahminlerle hüküm vermemelidir.
- 4) Tevîl edilebilecek meselelerde tevîl etmeden şahsın küfrüne fetvâ vermemelidir.
- 5) Danışması gereken konularda itibar ettiği şahıslara danışmalıdır.
- 6) Tahrif ve tagayyüra kaçmadan zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişebileceğini,²¹⁶ toplumun adetlerini ve nassların tevile açık yanlarını gözeterek fetvâ vermeyi göz ardı etmemelidir.

2.2. İslâm Aile Hukuku

Bu kısım; tezimizin mevzunu ihtiva eden İslâm aile hukukunu, muhtasar bir şekilde ele alıp bahsi geçecek olan kavramların lügat ve ıstılah manalarını vermek suretiyle tarif ettiğimiz bölümdür. Bu bölümde, genel hatlarıyla nikâhın tarifi, nikâh akdinin; unsurları, şartları, çeşitleri, neticeleri ile talâkın tarifi, boşama salahiyeti ve ehliyeti, talâkın çeşitleri ve talakla ilgili ıstılahlar, konularını anlatmaya çalışacağız.

2.2.1. Nikâh Kavramı

2.2.1.1. Nikâh Kavramının Lügat ve İstılah Anlamları

Nikâh kelimesinin lügat anlamı, “cinsel ilişkide bulunmak” demektir. Hukuki anlamı ise “bir şeyi diğerine katma” ve “akit” olduğu ifade edilmiştir.²¹⁷ İslam hukukunda nikâh/evlenme akdi, erkek ve kadının aralarında evlenmeleri hususunda herhangi bir engelin bulunmaması ayrıca kısa süreli olmayıp devamlı bir hayat ortaklığı tesis etmek

²¹⁴ Yaman, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, 231-238.

²¹⁵ Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, 35; Yusuf Ziya Yörükân, “Bir Fetva Münasebetiyle”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2-3 (1952), 140; Atar, “Fetvâ”; Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, 58.

²¹⁶ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, 58.

²¹⁷ Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muḥammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Seraḥsî, *el-Mebṣuṭ* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 4/192.

niyetiyle birbirlerine kavuşturan, bu akit neticesinde karşılıklı bir takım hak ve mesuliyetler yükleyen bağıdır, diye tarif olunmuştur.²¹⁸

Cenâb-ı Allah, “İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır.”²¹⁹ buyurarak evlenmeği emretmiştir. Hz. Peygamber (a.s) bir hadîsinde, “Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirir ise benden değildir.”²²⁰ başka bir hadîsinde ise “Ey gençler! Sizlerden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin.”²²¹ buyurarak müminleri evliliğe teşvik eylemiştir.

2.2.1.2. Nikâh Akdinin Unsurları

Bir evlenme akdinin vücut bulabilmesi için lâzım gelen unsurların mevcut olması icap etmektedir. Bunlara “in’ikâd şartları” ve nikâh akdinin rükünleri denir ki bunlar kurucu unsurlardandır. Bu şartlar; taraflar, evliliğe yönelik irade beyanı (icap ve kabul) ve evlenme mânilerinin bulunması olarak üç tanedir.²²²

- 1) **Taraflar:** Nikâh akdinde taraflar, en önemli unsur kabul edilir. Taraflar denilince bizzat izdivâc edecek olanlarla bunların vekil yahut velileri kastedilir. Nikâh akdini tarafların kendileri gerçekleştirebilecekleri gibi velileri ve vekilleri vasıtasıyla da gerçekleştirebilirler. İzdivâc/Evlilik salahiyetine hâiz ve herhangi bir surette evliliklerinde mânilerin bulunmadığı kişiler nikâh akdinde taraf olabilir.²²³
- 2) **İrade Beyanı:** İrade beyanı, Hanefî mezhebinde nikâh akdinin en önemli unsuru olup evlenme isteğinin ortaya konulması demektir. İrade beyanı fikhî ıstılahta “icap-kabul” olarak ifade edilmiştir.²²⁴
- 3) **Evlenme Engellerinin Bulunmaması:** Nikâh akdinin geçerli olabilmesi için taraflar arasında evliliğe mâni herhangi bir engelin bulunmaması şarttır. Fikhî ıstılahta “muharremât” olarak ifade edilen bu durumlar pek çok âyet-i kerîme²²⁵ ve hadis-i

²¹⁸ Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 177.

²¹⁹ *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, thk. Hilmi Kutulmuş vd., çev. İbrahim Kâfi Dönmez vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), en-Nûr, 24/32.

²²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi 'u 'ş-şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001)“Nikah 1”; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi 'u 'ş-şahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56)“Nikah 5”.

²²¹ Buhârî, *Buhârî*“Savm 10”, “Nikah 2”; Müslim, *Müslim*“Nikah 1,3”.

²²² Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 178; Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 287.

²²³ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 178,179; Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 287.

²²⁴ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 182-183; Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 287.

²²⁵ en-Nisâ, 4/22-24; el-Bakara, 2/221; el-Mümtehhine, 60/10.

şerif²²⁶ ile beyan edilmiştir. Doğumdan meydana gelen kan hısımlığı, evlenme sebebiyle meydana gelen hısımlık ve süt emzirmeden doğan hısımlıklar devamlı evlenme engelleri olarak ifade edilmiştir. Din farkı, üç kere boşama, iddete bağlı evlenme engeli, çok eşliliğe bağlı evlenme engeli, kadının başkasıyla evli olması ve zevcenin hısımlı olma engelleri ise geçici evlenme engelleri olarak sayılmaktadır.²²⁷

2.2.1.3. Nikâh Akdinin Geçerlilik (Sıhhat) Şartları

Nikâh akdinin sahih olması ve hukukî sonuçlar doğurması için lazım gelen şartlara sıhhat şartları denir. Bunlar akit esnasında şahitlerin bulunması, evlilikte rıza ve ihtiyarın bulunmasıdır.

- 1) **Şahitlerin bulunması:** Kur’ân-ı Kerîm’de “müdâyene âyeti” olarak bilinen Bakara sûresi’nin 282. âyetinde bir akit yapıldığı takdirde şahit tutulması tavsiye olunmuştur. Bu âyet-i kerîmeden ve Hz. Peygamber’in, “Nikâh ancak şahitle geçerli olur”²²⁸ hadis-i şerifinden hareketle Mâlikî mezhebi hariç Ehl-i sünnetin²²⁹ diğer üç mezhep imamı, şahitleri nikâh akdinin sıhhat şartı olarak görmüştür. Maliki mezhebi ise evliliğin ilanını şart koşturmuştur.²³⁰
- 2) **Evlilikte rıza ve ihtiyarın bulunması:** Hanefî mezhebi haricindeki diğer üç mezhep mükrehin nikâhını geçerli kabul etmemişlerdir. Hukuk-ı Âile Kararnamesi’nde de

²²⁶ Buhârî, *Buhârî*“Nikah 20”, “Şehâdât 7”; Müslim, *Müslim*“Radâ 1”; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvaftâ*, nşr. Abdüvehhâb Abdüllatif (Kahire: y.y., 1382/1962)“Radâ 1”.

²²⁷ Serahsî, *el-Mebşut*, 4/198-203; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 180-182; Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 289-292.

²²⁸ Muhammed b. İsâ b. Şevre b. Mûsa b.ed-Đahhâk et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, ed. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fu’âd ‘Abdûlbâkî-İbrâhîm Utve ‘Avd (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Muştafa el-Bâbî el-Halebî, ts.)“Nikah 15”.

²²⁹ Ehl-i sünnet, lügatte manevî yolu benimseyenler manasına gelirken ıstılâhî olarak dinin temel mevzularında Hz. Peygamber ve sahabe-i kirâmın yolunu takip edenlere verilen isimdir. Cemâat mefhumu sahabelerle birlikte “sevâd-ı a‘zamı”da ifade etmektedir. Dolayısıyla tabiîn nesli ve müctehid imamların yolu olarak da tarif edilebilir. Esasen Ehl-i sünnet mefhumu, Hulefâ-yi Raşidîn’in yolunu da ifade eder. Çünkü Müsned, Ebû Dâvud ve İbn Mâce gibi muteber hadis kaynaklarında da zikredilen “Bir ihtilâfla karşı karşıya geldiğinizde size düşen vazife, benim sünnetime ve hulefâ-yi râşidîn’in sünnetine tâbi olmaktır” hadisine göre de böyle olduğu anlaşılmaktadır. Birçok âlimde olduğu gibi Takiyyüddîn Sübkî (ö. 756/1355) ve oğlu Taceddîn Sübkî’de de Ehl-i sünnet vurgusu dikkat çekmektedir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994); Mustafa Fayda, “Hulefâ-yi Râşidîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998); Bilal Aybakan, “Sübkî Takiyyüddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010); Rıdvan Karaman, “Takiyyüddîn es-Sübkî’nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri”, *Nous Academy Journal* 2 (2024), 27-48.

²³⁰ Serahsî, *el-Mebşut*, 5/31; Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 297-298.

“ikrâh altında vuku bulan nikâh fasittir” hükmü kabul edilerek mükrehin ve cebir altında olan kimsenin nikâhı geçerli sayılmamıştır.²³¹

2.2.1.4. Nikâh Akdinin Nefâz Şartları

Hukuken bir akdin sonuçlarını hemen doğurmasına “nefâz”, bu neticeleri sağlayan şartlara ise “nefâz şartları” denilmektedir. Kuruluş ve sıhhat şartları bulunan bir nikâh akdinin netice verebilmesi için bazen birtakım icazetlere ihtiyaç duyulabilir. Fuzûlinin yapmış olduğu bir akit icazet olmadan yapılan bir akit olduğundan mevkûf yani askıda sayılır ve netice doğurmaz.²³²

2.2.1.5. Nikâh Akdinin Bağlayıcılık (Lüzum) Şartları

Nikâh akdi aslı itibariyle lazım yani bağlayıcı bir akit olup tek taraflı bozulamaz. Akdi feshetme hakkı doğuran şartlara, bağlayıcılık/lüzum şartları denilmektedir. Bu şartlar bulunmadığı takdirde taraflar yahut veliler itiraz ederek nikâh akdini feshedebilirler.²³³

2.2.1.6. Nikâh Akdinin Çeşitleri

- 1) **Sahih nikâh akdi:** Sahih nikâh, yukarıda ifade edilen in‘ikâd, sıhhat, nefâz ve lüzum şartlarının tamamını sağlayan ve hiçbir eksikliği olmayan nikâh akdidir. Böyle bir nikâh akdi evliliğin bütün hukukî neticelerini doğurur.²³⁴
- 2) **Fasit nikâh akdi:** İn‘ikâd şartları denilen nikâh akdinin unsurları bulunmakla birlikte, akdin sıhhat şartlarındaki eksikliklerden dolayı sahîh olmayan evlilik akdidir. Fasit nikâh akdi sahîh nikâhın sonuçlarını doğurmaz. Lakin zifaf gerçekleşmiş ise birtakım haklar ve neticeler hasıl olur.²³⁵
- 3) **Bâtıl nikâh akdi:** İn‘ikâd şartlarında eksiklik bulunan nikâh akdine, “bâtıl evlenme akdi” denir. Böyle bir akit hiçbir hüküm ve anlam ifade etmez. Tarafların derhal ayrılmaları zorunludur.²³⁶

2.2.1.7. Nikâh Akdinin Mâlî Neticeleri

²³¹ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 183-184; Türçan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 300.

²³² Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 184; Türçan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 301.

²³³ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 184; Türçan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 301.

²³⁴ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 185; Türçan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 310.

²³⁵ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 185; Türçan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 310-311.

²³⁶ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 186; Türçan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 311.

1) **Mehir:** Zevcin zevcesine verdiği yahut vermeyi taahhüt eylediği mal veya paradır. Âyet-i kerîmelerde ve hadis-i şeriflerde mehrin kadının hakkı olduğu ifade edilerek mehrin ehemmiyetine işaret edilmiş ve hangi durumlarda ne kadar mehir hak ettikleri izah edilmiştir. Âyetlerde;

*“Kadınlara mehirlerini, borcunuzu öder gibi verin”*²³⁷ âyetinin tefsirlerinden de anlaşıldığı üzere kadınlara verilen mehirlerin gönül hoşluğuyla verilmesine dikkat çekilmiştir. Diğer başka âyette, *“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın”*²³⁸ buyrularak verilen mehrin geri alınmaması gerektiği belirtilmiş ve diğer âyette *“...Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir vecibesini göz ardı etmeden) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan karı-koca ilişkisi yaşadıklarınıza kararlaştırılmış olan mehirlerini verin”*²³⁹ buyrularak mehrin muhakkak verilmesi gerektiği beyan edilmiştir.

Müctehid imamlar bu âyet-i kerîmelerden hareketle mehir ahkâmını beyan etmişlerdir. Mehir; müsemma, müaccel, müeccel ve misil olmak üzere dört çeşittir.²⁴⁰ Bunlar;

- **Mehr-i müsemma**, nikâh akdi sırasında tarafların konuşup belirledikleri mehirdir.
- **Mehr-i misil**, nikâh akdi sırasında belirlenmemiş mehirdir ki kadın yakın akrabasından kendisine benzer özelliklerdeki birisinin mehri dikkate alınarak belirlenen mehre hak kazanır.
- **Mehr-i mu‘accel**, nikâh akdi esnasında peşin olarak öden mehirdir.
- **Mehr-i müeccel**, nikâh akdi esnasında peşin olarak ödenmeyip daha sonra ödenecek olan mehirdir.

2) **Nafaka:** İslam hukukunda evlilik sürecinde zevcin hanımı ve çocukları için karşılamak zorunda olduğu masraflara “nafaka” denilmiştir.²⁴¹ Örnek olarak, *“Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur.”*²⁴² *“O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi*

²³⁷ en-Nisâ, 4/4.

²³⁸ en-Nisâ, 4/20.

²³⁹ en-Nisâ, 4/24.

²⁴⁰ Muhammed Revvas Kal’acî, *Fıkıh Lüğatı* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 337; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 187; Türkan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 320-321; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/10.

²⁴¹ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2017, 188.

²⁴² el-Bakara, 2/233.

oturduğunuz yerde oturtun.”²⁴³ âyetleri ve Hz. Peygamber’in “Hanımlarınızın sizin üzerinizdeki hakkı, örfe uygun olarak nafakalarını temin etmeniz ve giyim kuşamlarını karşılamanızdır”²⁴⁴ hadis-i şerifi nafakayı erkeğe bir sorumluluk olarak yüklemiştir.²⁴⁵

2.2.2. Talâk Kavramı

2.2.2.1. Talâk Kavramının Lügat ve Istılah Anlamları

Talâk kelimesi, lügat anlamı itibariyle “ayırarak, bağı çözmek, esiri serbest bırakmak” anlamlarına gelen Arapça bir mastardır.²⁴⁶ Talâk kavramının fıkıh ıstılahındaki anlamı ise nikâh akdini birtakım sözlerle hemen veya ileriki bir tarihte çözmek, nikâh bağına iptal ve izale etmek, demektir.²⁴⁷

Talâk kavramı, iki yerde Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilmektedir. Bunlardan birisi, “*Eğer onlar boşamayı kastederlerse, şüphesiz Allah her şeyi işiten ve bilendir*”²⁴⁸ diğeri ise “*Boşama iki defadır*”²⁴⁹ âyetleridir. Ondan fazla âyet-i kerîmede ise tef’îl bâbından mastar olarak “tatlık”, kocanın eşini boşaması manasında kullanılmıştır. Mesela, “*Ey peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onların iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de iyi sayın.*”²⁵⁰ âyetinde olduğu gibidir.

2.2.2.2. Boşama Salâhiyeti

Boşama salâhiyeti, talâkın hukuken bir anlam ifade etmesi için bu yetkiyi kullanacak kişinin boşamaya ehil ve yetkili olması anlamına gelmektedir. İslam dininde bu yetkinin kocaya ait olduğu ifade edilmiştir. Birçok âyet-i kerîme ve hadis-i şerifte kocanın

²⁴³ et-Talâk, 65/6.

²⁴⁴ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*“Radâ 11”; Ebû ‘Abdirrahmân Ahmed b. Şu‘ayb b. ‘Alî el-Ĥorâsânî en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, ed. Hasan ‘Abdülmeam Şelebî (Beyrut: Mü’essesetü’r-Risâle, ts.), 12/V/572; Ebû ‘Abdillâh b. Yezîd el-Ĥazvînî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, ed. Muhammed Fu’âd b. ‘Abdîl bâkî (b.y.: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabîyye;Fayşal ‘İsa el-Bâbî el-Halebî, ts.)“Nikah 3”.

²⁴⁵ Serahsî, *el-Mebşut*, 5/181.

²⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Kahire: Dâru’l-Meârif, 1199), 10/226.

²⁴⁷ Serahsî, *el-Mebşut*, 6/2; ‘Abdülğani b. Tâlib b. Hammâde Meydânî el-Guneymî Ed-Dımaşkı - Muhammed Muhyiddin el-‘Abdülhamid, *el-Lübâb fî şerhi’l-Kitâb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, ts.), 4/3/37; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175.

²⁴⁸ el-Bakara, 2/227

²⁴⁹ el-Bakara,2/229

²⁵⁰ Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, *Ebussûd Tefsiri*, thk. H. Necati Demirtaş, çev. Ali Akın (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2006), et-Talâk, 65/1.

boşamaya yetkili olduğu beyan edilmiştir.²⁵¹ Koca bu hakkı dilerse bazı kimselere devredebilir. Kocanın talâkı zevcesine temlik ve havale etmesi veya talâkı vekiline, resulüne veya zevcesinin velisine tevdî eylemesine “tefvîz-i talâk” denir.²⁵²

2.2.2.3. Boşama Ehliyeti

Boşamanın hukuken geçerli olabilmesi için kocada boşama ehliyeti, kadında ise boşanma ehliyeti olmalıdır. Yani kadın sahih bir nikâh akdi ile boşayacak kimseyle evli olmalıdır. Bir şahsın boşama ehliyetine sahip olabilmesi için “âkil” ve “bâliğ” olmuş koca yahut bu şartta hâiz bir kocanın vekili olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu durumda çocuğun, akıl hastasının, bunak bir kimsenin, uyku veya baygın halde olanın ve boşama vekâleti bulunmayan kimselerin yapacakları boşama hukuken geçerli değildir.²⁵³

2.2.2.4. Talâkın Çeşitleri

Talâk, sünnete uygun olup olmama ve nikâhı derhal sona erdirip erdirmemesine göre farklı kısımlara ayrılmaktadır. Sünnete uygun olan ve olmayan, nikâhı derhal sona erdiren ve erdirmeyen olarak dört çeşit talâk vardır.

1) **Talâk-ı sünnî:** Sünnete uygun olan talâk şekli olup iki çeşittir. Bunlar,²⁵⁴

- **Talâk-ı ahsen,** duhûlün gerçekleştiği bir zevceyi içinde mukârenet bulunmayan bir temizlik halinde bir ric‘î talâk ile boşamaktır. İddeti sona erinceye dek bekleyip bir daha tatlik eylememektir.²⁵⁵
- **Talâk-ı hasen,** duhûlün gerçekleştiği bir zevceyi içinde mukârenet bulunmayan bir temizlik halinde bir ric‘î talâk ile boşayıp hayız müddetini bitirip temizlik döneminde ikinci kere boşama ve tekrar hayız müddetini bitirip temizlik süresi içinde üçüncü boşamanın gerçekleşmesiyle olan talâktır.²⁵⁶

²⁵¹ Bakara 2/226, 232,237; Talâk 65/1; Buhârî, *Buhârî*“Talâk 1-3”; Müslim, *Müslim*“Talâk, 1-5”; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. ‘Amr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, ed. Şu‘ayb Arnavut-Muhammed Kâmil karh Belelî (b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, ts.)“Talâk 4,38.”

²⁵² Serahsî, *el-Mebşu’*, 6/197; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/177.

²⁵³ Ebû’l-Hasen Burhânüddîn ‘Alî b. Ebî Bekr b. ‘Abdîcelîl Fergânî El-Mergînânî - Tallal el-Yusuf, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti’l-Mübtedî* (Beyrut: Daru’l-İhyâ’i Tûrâşî’l-‘Arabi, ts.), 4/1/229; ‘Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Aḥmed, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i fî tertîbi’s-şerâ’i* (Beyrut: Dâru’l-Kütûbi’l-‘İlmiyye, 1986), 3/99.

²⁵⁴ Kal’acî, *Fıkıh Lügatı*, 205.

²⁵⁵ Serahsî, *el-Mebşu’*, c. 6/4; Kal’acî, *Fıkıh Lügatı*, 205; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/176.

²⁵⁶ Serahsî, *el-Mebşu’*, 6/4; Kal’acî, *Fıkıh Lügatı*, 205; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/176.

- 2) **Talâk-ı bid'î:** Sünnete uygun olmayan boşama türü olup bir temizlik süresi içerisinde bir lafızla birden çok boşamanın vuku bulması veya temizlik müddeti içerisinde cinsi münasebette bulunularak gerçekleştirilen talâktır.²⁵⁷
- 3) **Talâk-ı bâin:** Bir kimsenin hem boşamak hem de başka manalar için konulmuş olan kinayeli lafızlar veya kesinlik bildiren lafızlarla zevcesini boşamasıdır ki nikâh akdini anında sona erdirir. Bu durumda boşama sayısı üçten az olsa dahi koca, tek taraflı olarak hanımına dönemez. Dönüş için nikâh akdini yenilemek ve mehir vermek lâzım gelmektedir.²⁵⁸
- Kişinin zevcesini bir ric'î talâk yoluyla boşayıp iddet müddeti içerisinde hanımına geri dönememesi durumunda bu talâk, “talâk-ı bâin beynûnet-i suğrâ” olarak isimlendirilir.²⁵⁹ Üç talâkın vuku bulması durumunda ise bu talâk “talâk-ı bâin beynûnet-i kübrâ” olarak isimlendirilir ve kocaya hanımına geri dönme imkanını ortadan kaldırır.²⁶⁰
- 4) **Talâk-ı ric'î:** Kocanın hanımını bâin talâk lafzı olmayan sarîh lafızlarla temizlik, hayız döneminde veya cinsi münasebetten sonra bir veya iki defa boşamasıdır. Bu boşamadan sonra koca, iddet müddeti devam ettiği sürece hanımına dönme hakkına sahiptir.²⁶¹

2.2.2.5. İddet

İddet, kâmusta “sayı” manasına gelirken fikhî istilahtaysa bir erkek veya bir kadının talâktan sonra bir başkası ile evlenmesine mâni olan ve beklemesi gereken belli bir müddete denir. İddet; boşanan kadının iddeti, hamile kadının iddeti ve kocası ölen kadının iddeti olmak üzere üçe ayrılır.

Boşanmış kadının bekleyeceği süreyi Cenâb-ı Allah, “*Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler*”²⁶² buyurarak ifade etmiştir. Buradaki üç kur'un hayız mı yoksa temizlik mi olduğu hususunda dört mezhep uleması ihtilaf etmekle

²⁵⁷ Serahsî, *el-Mebşut*, 6/4; Kal'acî, *Fıkıh Lüğatı*, 205; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/176.

²⁵⁸ Serahsî, *el-Mebşut*, 6/18; Kal'acî, *Fıkıh Lüğatı*, 205; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175.

²⁵⁹ Kal'acî, *Fıkıh Lüğatı*, 205; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175.

²⁶⁰ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175; Serahsî, *el-Mebşut*, 6/26; Kal'acî, *Fıkıh Lüğatı*, 205.

²⁶¹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175; Serahsî, *el-Mebşut*, 6/19; Kal'acî, *Fıkıh Lüğatı*, 205.

²⁶² el-Bakara, 2/228.

birlikte Hanefî ve Hanbelî mezhebi fukahâsı, “hayz”; Şâfi‘î ve Mâlikî mezhebi fukahâsı ise “tuhr” olduğunu beyan etmişlerdir.

Hamile kadının iddetini ise Cenâb-ı Allah, “*Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla sona erer*”²⁶³ buyurarak ifade etmiştir.

Kocası ölen kadınların bekleyeceği süre ise “*İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler*”²⁶⁴ âyet-i kerîmesiyle beyan buyrulmuştur.

2.2.2.6. Talâk ile Alakalı Diğer İstilahlar

- 1) **Î‘lâ:** Lügatte “yemin etmek” manasına gelip ıstılahta ise sıhhî bir mâni olmamasına rağmen erkeğin hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin etmesidir.²⁶⁵
- 2) **Li‘ân:** Lügatte “lanetleşmek” anlamına gelirken ıstılahta ise zevc ile zevcenin zina konusunda ve hâkim huzurunda dörder defa “Allah şahidim olsun ki ben zina iddiasında ve isnadında doğruyu söylüyorum” şeklinde şهادette bulunduktan sonra beşincide kendilerine lanet ve gazap okumalarıdır.²⁶⁶ Bu erkek için kazf haddi, kadın için ise zina haddi yerine kâimdir.²⁶⁷
- 3) **Muhâle‘a:** Kadının kocasından kendisini bir bedel karşılığında boşamasını istemesidir.²⁶⁸
- 4) **Zihar:** Zevcin zevcesini nesep, süt veya müsâheret cihetinden ebedi mahremi olan bir kadının kendisinin bakması caiz olmayan bir uzvuna teşbih eyleyerek cinsi münasebeti kendisine kefarete ödeyinceye dek haram kılmasıdır.²⁶⁹

2.3. Osmanlı Hukuk Nizâmı

²⁶³ et-Talâk, 65/4.

²⁶⁴ el-Bakara, 2/234.

²⁶⁵ Serahsî, *el-Mebşu‘*, 7/19; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/178; Kal’acî, *Fıkıh Lügatı*, 57.

²⁶⁶ Serahsî, *el-Mebşu‘*, 7/39; Kal’acî, *Fıkıh Lügatı*, 280; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/179.

²⁶⁷ Kal’acî, *Fıkıh Lügatı*, 280.

²⁶⁸ Serahsî, *el-Mebşu‘*, 6/171; Kal’acî, *Fıkıh Lügatı*, 298; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/178.

²⁶⁹ Serahsî, *el-Mebşu‘*, 6/224; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/179; Kal’acî, *Fıkıh Lügatı*, 209.

2.3.1. Osmanlı Hukuk Tarihi

Toplum içerisinde adâletin sağlanması, asâyişin ve kamu düzeninin hakkaniyet üzerine oturtulması için kanun ve hukuk hâkimiyeti elzemdir. Adâlet, toplumun her açıdan refah düzeyini yükseltir. Adaletin bulunması ve uygulanması neticesinde elde edilen toplumdaki güven duygusu, toplumu maddî ve manevî olarak müreffeh kılar. Hukukun ve adâletin olmadığı veya tatbik edilemediği toplumlarda, toplumsal kamu düzeninin sağlanması da hayli güçtür. İşte Osmanlı altı asırdan fazla bir müddet zarfında halkını adaletli bir şekilde idare etmeye, hukuk kaidelerini yerli yerince oluşturmaya ve tatbik etmeye gayret eden bir devlet olarak tanımlanabilir. Osmanlı Devleti, geliştirdiği ve ciddi anlamda müesseseleştirdiği hukuk sistemi ile bünyesinde bulunan onlarca farklı etnik köken, din ve mezhebe ait milletleri uzun müddet zarfında idare edebilmiştir. Bunun içindir ki Avrupalı aydınlar Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu belli dönemleri, “Pax Ottomana”²⁷⁰ kavramıyla adlandırmışlardır. Öncelikle şu ifade edilmelidir ki, Osmanlı Devleti tarih sahnesine çıktıktan sonra sıfırdan yeni bir hukuk sistemi ihdâs etmeyip kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinin hukukî müktesebatını ve mirasını devralıp bu yapıyı daha da güçlendirmeye gayret etmiştir.²⁷¹

Osmanlı Devleti, bir İslam Devleti olmasından mütevellit hukukî yapısının temel taşıını İslam hukuku oluşturmuştur. İslâmiyet; yalnızca inanç ve ibadet esaslarından değil uhrevî tarafının oluşunun yanında dünyevî hukuk nizâmını da içine alacak şekilde hayatın bütün yönlerine şâmil olan ve onu intizâm eden bir dindir. Bu bağlamda İslâmiyet'i benimseyen toplumlar bu kabul edişin bir îcabı olarak İslam hukukuna riayet edip onu tatbik etmişlerdir. Şu da ifade edilmelidir ki, Osmanlı Devleti -İslâm hukukuna alenen muhalif olmayacak şekilde- “Örfî Hukuk” olarak da adlandırılan padişah ve devlet ricâlinin hazırlamış olduğu kanunnâmeleri yönetimde aktif bir biçimde yürürlükte mer'î kılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı'da “Şer'î” ve “Örfî” olarak adlandırılan ikili hukuk yapısı mevcuttur.²⁷² Osmanlı Devleti'nin hukukî yapısı Tanzimat Devri'ne kadar yeknesak bir şekilde devam etmiştir. Osmanlı'da 19. yüzyılı kapsayan Tanzimat Devri'nde birçok alanda olduğu gibi -bilhassa idarî, askerî ve malî- hukukî alanda da birtakım ıslahatlar

²⁷⁰ Latince bir terim olan bu kelime “Osmanlı Barışı” manasına gelmektedir. “Tureng - Türkçe İngilizce Sözlük”, *Tureng - pax* (Erişim 09 Haziran 2024).

²⁷¹ Coşkun Üçok - Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982), 134.

²⁷² Mehmet Âkif Aydın, “Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

meydana gelmiş, resepsiyon²⁷³ yoluyla yeni kanunlar ihdâs edilmiştir. Adliye teşkilatında da değişimler yaşanmış, yeni mahkemeler teşekkül etmiştir.²⁷⁴ Yapılan köklü ıslahatlara paralel olarak hukukî-adlî reformlarda klasik Osmanlı hukukî yapısının hüviyetini değiştirmiştir. Bu nedenle Osmanlı hukukunu tarihî seyir itibariyle “Klasik Devir” ve “Tanzimat Devri” şeklinde iki döneme ayırmak doğru olacaktır.²⁷⁵

2.3.2. Şer‘î Hukuk

İslâm hukuk ahkâmı, Osmanlı hukukunun temel taşlarını oluşturduğunu yukarıda ifade etmiştik. İslâm hukuku, -yani kanunnâmelerde ve sâir belgelerdeki ifade tarzıyla “şer‘i şerîf”- temelde edille-i şer‘iyye ve fıkıh ahkâmına dayanan normlar manzumesidir.²⁷⁶ İslâm hukuku, İslâm’ın zuhuru ile ortaya çıkmış bir şerîattır. Sonraki asırlarda da müesseseleşmiştir. Osmanlı hukuku, kendisine ulaşana kadar ki süreç olan yaklaşık yedi asırlık müddetteki bir tecrübeyi devralıp bunun üzerine ciddi bir gelişim ve zenginlik kazandırmıştır. Osmanlı Devleti var olduğu tarihten itibaren İslâm hukukunu tatbik etmiştir. Osman Bey (1302-1324) döneminden itibaren Anadolu ve diğer İslâm memleketlerinin muhtelif yerlerinden gelen âlim ve mutasavvıflar, devletteki bu yapıyı güçlendiren unsurlardan olmuşlardır.²⁷⁷ Bu erken dönemlerden itibaren Osmanlı idarecilerinin İslâm hukukunu tatbik konusunda ciddi bir istek ve irade koydukları noktasında araştırmacı ve sahanın mütehassısları neredeyse görüş birliği içerisinde. Osmanlı Devleti’nin bir bütün itibariyle İslâm hukukunu tatbik bakımından diğer Müslüman devletlerden daha dikkatli ve başarılı olduğu ifade edilebilir. Öyle ki bu bağlamda Amerikalı Şarkiyatçı Bernard Lewis (ö. 2018): “Şerîatı; devletin etkin hukuku yapmaya, onu bütün ülkede uygulamaya, mahkemelere ve onların âmiri kâdılara tam bir otorite, saygı sağlamaya çalışanların ilk defa Osmanlılar olduğu bile söylenebilir...”

²⁷³ Resepsiyon, yabancı hukuk kurallarının İradî olarak aynen alınıp kendi hukuk kurallarının üzerinde tatbik edilmesidir. Kodifikasyon ise iç dinamikleri göz önünde tutarak var olup yaşayan örf-adet ve kuralların derlenmek suretiyle yazılı hâle getirilmesidir. Bkz. Sevgi Kayak, “Türk Hukuk Tarihinde Medeni Hukuk Alanındaki Resepsiyon Sürecinin Meşruluğu”, *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri* (İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, ts.), 55-62.

²⁷⁴ Ahmed Akgündüz - Halil Cin, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2017), 157-158.

²⁷⁵ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 541.

²⁷⁶ Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 63-105.

²⁷⁷ Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye’nin Temeli*, 46.

demektedir.²⁷⁸ (3 Kasım 1839) tarihinde ilân edilen Gülhane Hatt-ı Hümayûnunda²⁷⁹ yer alan²⁸⁰: “Cümleye ma’lûm olduğu üzere Devlet-i Aliyyemizin bidâyet-i zuhûrundan beri ahkâm-ı celîle-i Kur’âniyye ve kavânîn-i şer’iyyeye kemâliyle riâyet olunduğundan...” ifadesi bu sözümüzü tasdik ve teyit etmektedir.

Osmanlı Türkleri ve devletin kurulduğu coğrafyadaki halk, Hanefî mezhebine mensuptur. Buna paralel olarak da devletin resmi mezhebi Hanefî mezhebi olmuştur.²⁸¹ Hukukî ve adlî işler bu mezhebin ahkâmına uygun tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda idarî ve adlî işlerde Hanefî mezhebinin ictihadına muvâfık karar ve hükümler verilmiştir. Lakin diğer mezhep mensuplarının yoğunlukta yaşadığı coğrafyalarda ise Sünnî mezheplerden kâdî tayin edilip o bölgelerdeki yargı o mezheplerin ictihadlarına muvâfık uygulanmıştır. Böylelikle diğer mezheplere mensup olan halk mağdur edilmemiştir.²⁸² Osmanlı’da şahıs²⁸³, aile, miras²⁸⁴, borçlar²⁸⁵, eşya²⁸⁶, ticaret²⁸⁷ ve kamu hukuku²⁸⁸ içinden usul hukukunun tamamı; ceza²⁸⁹ ve malî hukukunun²⁹⁰ çoğunluğu; devletler²⁹¹, idare²⁹² ve anayasa²⁹³ hukukunun ise genel esaslarında şer’î hükümler mer’îdir. Bu yönüyle Osmanlı hukukunun %85’ni “şer’î şerîf” hükümleri oluşturur. Bu sebeptendir ki, Molla Hüsrev’in (ö. 885/1480) “Dürer ve Gurer”i ile İbrahim Halebî’nin (ö. 956/1549) “Mültekâ”sı Osmanlı Devleti’nin medeni kanunu olarak görülmüştür.²⁹⁴

²⁷⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 13.

²⁷⁹ Sultan Abdülmecid’in fermanı olup Mustafa Reşid Paşa (ö. 1858) tarafından Gülhane’de (1839) yılında okunmuştur. Tanzimat dönemini başlattığından dolayı “Tanzimat Fermânı” da denilir. Bkz. Ali Akyıldız, “Tanzimat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011).

²⁸⁰ T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Müzehep Ferman ve Beratlar (MFB), no. 48.

²⁸¹ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 103.

²⁸² Aydın, “Osmanlılar”, 33/518.

²⁸³ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 391.

²⁸⁴ Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 423.

²⁸⁵ İslâm’da borçlar hukukunun tarihi seyri ve Osmanlı’daki uygulaması üzerine bkz. Nuri Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 27-30.

²⁸⁶ Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslam Hukuku*, ed. Murat Demirkol (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları (BİLAY), 2022), 337.

²⁸⁷ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 507.

²⁸⁸ Yaman, *İslam Kamu Hukuku*, 54.

²⁸⁹ Hukuk sistematigi içinde ceza hukukunu yeri ve tarihi için bkz. Nuri Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslâm Ceza Hukuku*, ed. Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 28-31.

²⁹⁰ Yaman, *İslam Kamu Hukuku*, 137.

²⁹¹ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 298.

²⁹² Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 231.

²⁹³ Yaman, *İslam Kamu Hukuku*, 49.

²⁹⁴ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukûkî Tahlilleri* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1990), 1/41-46.

2.3.3. Örfî Hukuk

Örf kelimesi lügatte, “iyi olan, bilinen ve peş peşe gelen” mânalarına gelirken hukukî ıstılahta, “padişahın idare ve tatbik etme salahiyetini” ifade eder. Osmanlı hukunda “örfî hukuk” denildiğinde padişahın fermanları ve emirleriyle oluşan hukuk akla gelmektedir.²⁹⁵ Kaynaklarda hukukî olarak örf kelimesine ilk defa atıfta bulunan kişi, Fatih Sultan Mehmed dönemi müverrihlerinden olan Tursun Bey’dir (ö. 896/1491’den sonra). O, örf kavramını “Yani bu tedbir ol mertebe olmazsa belki mücerret tavr-ı akl üzere nizâm-ı âlemi zâhir için meselâ tavr-ı Cengiz Han²⁹⁶ gibi olursa sebebine izâfe ederler, siyâset-i sultânî ve yasağ-ı pâdişahî derler ki örfümüzce ona ‘örf’ derler”²⁹⁷ ifadeleriyle belirtmektedir. Osmanlı’da örfî hukukun mevcudiyeti kaynaklarda Osman Gâzi (ö. 724/1324) dönemine kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda örfî hukuk devletin ilk zamanlarından itibaren uygulanmış ve gelmiştir. Nitekim Osman Gâzi, Karacahisar’ı fethettiğinde (687/1288) şehirde bulunan pazardaki ticaret için vergiye bağlamıştır.²⁹⁸

²⁹⁵ Mehmet Akman, “Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

²⁹⁶ Tarihte, “Cengiz” adıyla bilinen “Timuçin” (549 /1155)’te Türk takvimine göre domuz yılının başına rastladığı dönemlerde doğdu. Tangut ülkesinin başşehrine sefere giderken (624/1227) senesinde öldü. Türk olarak addedilse de aslen “Moğol”dur. O, tarihte birçok ilke imza attığı gibi gittiği beldelerde teslim olmamakta direnen şehirleri ve halkları çocuk, kadın, masum demeden yekûnüyle ortadan kaldırırdı. Hatta hüküm sürdüğü devirde yazdığı (*el-Kâmil*) ve (*Üsdü’l-gâbe*) eserleriyle meşhur olan tarihçi İbnü’l-Esîr, bu vehâmeti Hz. Âdem’den yaşadığı döneme kadar İnsanlığın yaşadığı en büyük felâketin Moğolların istilâsı olduğunu ifade eder ve “Keşke annem beni doğurmasaydı da tüyler ürpertici zulüm ve katliamları görmeseydim!” demiştir. Timuçin’in askerleri girdikleri bölgelerde omuz üstünde baş, taş üstünde taş bırakmamıştır. Hatta bu vahşete birçok İslâm ve Türk beldeleri de maruz kalmıştır. Türk-İslâm beldelerinde önemli tarihî ve kültürel varlıkları tahrip etmişlerdir. Bu devir câmilerin ahır yapıp birçok mukaddesatın ayaklar altına alınmasına şahit olmuştur. Kendisinin bıraktığı mirası başta oğlu Hülâgü (ö. 663/1265) ve diğer ahfadı olmak üzere devralmış, çok sayıda Müslüman’ın canına kıyılıp cami, medrese ve kütüphaneleri yıkılıp binlerce el yazma eser yakılmıştır. Bu yaşanan hadiseler Türk ve İslâm Tarihi’nin yaşadığı en büyük bâdirelerdendir. Bkz. Karaman, “Takiyyüddin es-Sübkî’nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri”; Mustafa Kafalı, “Cengiz Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993); Abdülkadir Yuvalı, “İlhanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000); Abdülkadir Yuvalı, “Hülâgü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998); Osman Gazi Özgüdenli, “Moğollar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020).

²⁹⁷ Tursun Bey, *Tarih-i Ebü’l Feth* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1977), 1/12.

²⁹⁸ “Çün kim kâdî ve sübaşı nasb alundı ve Pazar dahî turdı ve hutbe dahî kendü adına akundı, bu kez bu halk kanun isterler. Germiyan’dan bir kişi geldi. Eydür: "Bu pazarun bacını bana satun" dir. Bu kavim eyitdiler: "İmdi hana var" didiler. Ol kişi sürdi Osman Gâzi’ye geldi, sözünü söyledi, eyitdi: "Hânüm! Bu bazarun bacını bana sat" didi. Osman Gâzi eydür: "Bac nedür?" Ol kişi eydür: "Bazara her nekim gelse ben andan akça alurın" dir. Osman Gâzi eydür: "Bire kişi senün bu bazarda gelenlerde alırun mı var kim bunlardan akça istersin?" Ol kişi eydür: "Hânüm! Bu töredür, ve adettür. Cemî vilayetlerde vardur kim padişahlar aldılar" didi. 'Osman Gâzi eydür: "Tanrı buyruğı ve peygamber kavli midur veya ol beğler kendülerinden mi itdiler?" didi. Bu kişi eydür: "Töredür hânüm evvelden kalmışdur" didi. Osman Gazi gayetde gazaba geldi. Eydür: "Bire kişi kim kazana, kendünün mülki olur. Ben mal anun malında ne kodum ki bana akça vir diyem? Bire kişi! Yöri git! Bana bu sözi söyleme kim sana ziyanum değer." didi. Ve bu halk eyitdiler kim "Hânüm! Bu bazarı bekleyenlere nesne gerek;adettür, bir nesnecük vireler" didiler. Osman Gâzi: "Çün kim imdi siz eyledirsiz, her kişi kim bir yük getüre sata iki akça virsün" didi. "Ve her

Osmanlı Devleti'nde bilinen en eski örfî hukuk tatbiki bu hâdisedir. Örfî hukukun tarihte sadece Osmanlılara has olmadığı, diğer Türk-İslâm devletlerinde de mevcut olduğu görülmektedir. Nitekim Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan (ö. 882/1478), Memlûk Sultanı Eşref Kayıtbay (ö. 901/1496) ve Dulkadiroğulları Beyi Alâüddevle Bozkurt Bey (ö. 921/1515) kanunları buna örnektir.²⁹⁹ İslâm hukuku, teferruatlı olarak hüküm vazetmediği alanlarda hukuk kaideleri koyma yetkisini ve salahiyetini dönemin meşrû idaresine bırakmıştır. İdare, İslâm ahkâmına muhalif olmamak suretiyle belli alanlarda İslam hukukunun aslî ve talî kaynaklarıyla örf ve adetlerden de yararlanarak hukuk kaideleri ihdâs etmiştir. Bu bağlamda örfî hukuk, şer'î hukuktan bağımsız yahut ona muhalif olmayıp şer'î hukukun idareye tanıdığı kanun koyma yetkisinden başka bir şey değildir.³⁰⁰ Ulema buna delil olarak: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'-l-emre de."*³⁰¹ mealindeki âyet-i kerîmeyi esas almışlardır.

Osmanlı Devleti'nde örfî hukuk hükümlerinin tedvîn edildiği ferman ve kanunnâmeler, ilmiye kökenli kendisine "müftî-yi kânun" da denilen Divan-ı Hümayun ricalinden Nişancı tarafından divanda tanzim edilir,³⁰² padişahın da onayı alındıktan sonra şer'î ahkâma uygunluğunun tespiti için Şeyhülislam'ın fetvâsı da alınırdı. Fetvâ alındıktan sonra hüküm ve kanun meşrû sayılır, tatbik edilirdi. Uygun görülmeyen meselelerde Şeyhülislam fetva vermeyebilirdi. Zaman zaman şeyhülislâmların bazı kanun ve uygulamalara karşı çıktıkları bilinmektedir. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) ve Sultan II. Selim (ö. 982/1574) devri Şeyhülislamlarından Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), kapitülasyonlarda ecnebilerin şahitliklerinin mahkemelerde zimmîlere³⁰³ karşı kabul edilmesine dair ifadeye "Nâ-meşrû olan nesneye emr-i sultânî olamaz" diyerek karşı çıkmıştır.³⁰⁴ Osmanlı kanunnâmelerini; idâre, askerî ve mâlî hukuk, istisnai

kim ki satmasa hiç nesne virmesün" dedi. "Ve her kişi kim bu kanunumu boza Allah anun dinin ve dünyasın bozsun" dedi. "Ve dahî her kime kim bir tınar virdüm anun elinden sebebsüz almayalar" dedi. "Ve hem öldüğü vaktin oğlına vireler, eğer küçük dahî kalursa vireler. Hizmetkarları sefer vaktında onun uçun sefere varalar ta ol oğlan sefere yara yınça. Ve her kim bu kanlım dahî bozarsa Allah andan razı olmasun. Ve eğer benüm neslûme bu kanundan gayrı bir kanun dahî koduracak olurlarsa idenden ve itdürenden Allahü te'âla razı olmasun" dedi." Bkz. Aşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç (İstanbul: K Kitaplığı, 2003), 73-75.

²⁹⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukûkî Tahlilleri*, 1/78-81.

³⁰⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukûkî Tahlilleri*, 1/51-63; Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 170-171.

³⁰¹ en-Nisâ 4/59.

³⁰² Erhan Afyoncu, "Nişancı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

³⁰³ Ecnebî ve zimmîlerle ilgili bkz. Yaman, *İslam Kamu Hukuku*, 68-70.

³⁰⁴ "Mes'ele: Emanla gelen harbîler Amr-ı zimmî üzerine bir hususta şehâdet eyleseler, Padişâh-ı âlempenâh, "Harbîlerin zimmî üzerine şehâdetleri tutula" diyü ellerinde temessükleri olucak, mezbûrların

olarak bazı anayasa hukuku konuları, eşya hukukunun mîrî araziye dair konuları, ceza hukukunun ta'zir konusu³⁰⁵ ve bazı istisnai özel hukuk konularına dair hükümler ihtivâ etmektedir. Bunlar hukuk nizamının ancak %15'ini teşkil eden mevzuattır.³⁰⁶

2.3.4. Hukukî-Adlî Müesseseler

Osmanlı Devleti, hukukî yapıda olduğu gibi adlî teşkilâtında da kendinden önceki İslâm devletlerinin vârisi olup benzer yapıda bir sistem kurmuştur. Osmanlıların klasik döneminde toplum, askerî (idâre) ve reâyâ (millet) denilen iki gruptan teşekkül etmekteydi. Askerîler; kökenleri, yetişme tarzları, bulundukları konum ve üstlendikleri vazifeler bakımından “ehl-i şer‘î” ve “ehl-i örfî” olarak ikiye ayrılmaktaydı. Ehl-i şer‘î, Müslüman aile menşeli olan ve genellikle medreselerde okuyup icâzet aldıktan sonra kazâ, eğitim ve dinî alanlarda vazifelendirilen ulemâ zümresini ihtivâ etmekteydi. “Seyfiye ricâlî” de denilen ehl-i örfî ise vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi padişahın askerî, idarî ve icraî yetkilerinin mümessili olan; ulemâ dışındaki yöneticilerden teşekkül etmekteydi. Devletin; hukukî, adlî ve eğitim işleri ehl-i şer‘î sınıfından olan “ilmiye” tarafından deruhte edilirdi.³⁰⁷

Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren İslâm devletlerinde adliyenin başı hükümdardır. Yalnızca İslam devletlerinde değil İslamiyet’ten evvel Türk devletlerinde de durum aynıdır. İlk dönemlerde bu yetki tatbikatta olurken sonradan hükümdar bu yetkisini ehil olan kimselere -vekaleten- tevdi etmiştir. Bununla beraber kâdılık ve kâdılkudâtlık gibi müesseseler ortaya çıkmıştır. Fâtih Sultan Mehmed’in (ö. 886/1481) Teşkilât Kanunnamesinde, “Cümle umûrun vekîl-i mutlâkıdır” diye tarif edilen³⁰⁸ vezîriâzam/sadrâzam, Osmanlı Hükümeti’nin ve yürütme mekanizmasının başı olması ve Dîvân-ı Hümâyûn’a da başkanlık etmesinin yanında divandaki adlî-idarî yargının tatbikine de öncülük etmiştir. Sadrazam, Dîvân-ı Hümâyûn’a gelen şikâyet ve davaları muhtevalarına göre taksim edip örfî-idarî olanlarını kendisi halleder, hukukî-şerî olanları kazaskerlere havale ederdi. Ayrıca Dîvân-ı Hümâyûn’a intikâl edip orada bakılmasına

üzerine şehâdetleri kabûl olunur mı? el-Cevâb: Aslâ olunmaz, ahidnâmelerinde ol küttâb yazmışlardır, kaydı cehele-i nâ-meşrû olan nesneye emr-i sultanî olmaz.” Bkz. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16 Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1978), 98.

³⁰⁵ Tazir cezaları için bkz. Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslâm Ceza Hukuku*, 257-261.

³⁰⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukûkî Tahlilleri*, 1/41-46.

³⁰⁷ Mehmet İpşirli, “Ehl-i Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994); İpşirli, “İlmiye”.

³⁰⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukûkî Tahlilleri*, 1/318.

gerek olmayan idare ve tımarla alakalı davaları kendi divanı olan “İkinci Divânı’nda” hallederdi. Sadrazam divanda bir adlî ve idarî mahkeme gibi dava dinleyip kararlar verirdi. Bu dava dinleme ve icra etme işi Dîvân-ı Hümayunun, “İkinci, Çarşamba ve Cuma” divanlarında olduğu gibi sefere giderken veya dönerken de şehirlerde kurulan divanlarda da yapılabilirdi.³⁰⁹ Osmanlı’da ilmiye sınıfının başı, şeyhülislamdır. Şeyhülislam tabiri onuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve unvan olarak kullanılmıştır. Dinî bir müessese haline gelmesi ise Osmanlılar devrinde olmuştur. Osmanlı Devleti’nin ilk şeyhülislamı Sultan II. Murad (ö. 855/1451) döneminde tayin edilen Molla Fenari’dir (ö. 834/1431). Mütevazı bir fetvâ müessesesi olan bu makam XVI. yüzyılda Zenbilli Ali Efendi (ö. 932/1526), Ahmed İbn Kemal (ö. 940/1534) ve Ebussuûd Efendi’nin (ö. 982/1574) bu makamda bulunması ile önem ve itibarı artmıştır. Şeyhülislâmlık bu dönemden itibaren sadece müftîlerin idaresinden sorumlu olmaktan çıkmış bütün mevleviyetleri idare eden bir konuma gelmiştir. Fetvâ yetkisiyle siyasî olarak ön plana çıkan şeyhülislâmlar Dîvân-ı Hümayun azâsı olmamalarına rağmen gerektiğinde divana dahil olurlardı. Devlet protokolünde sadrazamdan hemen sonra yerini almıştır. Şeyhülislâm, büyük müderris ve kâdıların -ki bunlara mevâlî denilir- idaresinden sorumlu olduğu gibi bütün müftî teşkilatının idaresinden de sorumludur. Onun nüfuz ve itibar kaynağı aslen, fetvâ mercî olmasının yanında reîsü'l-ulemâ vasfının da mevcudiyetidir. Şeyhülislâmların fetvâları ekseriyetle günlük hayat, muamelat ve ibâdât mevzuları olmasının yanında zaman zaman verdiği siyasî ve idarî fetvâları da tartışma konusu olmuştur. Şeyhülislâmlık makamının merkez teşkilatını oluşturan nâm-ı diğer “Bâb-ı Meşihat” veya “Fetvâhâne’de” geniş bir maiyet bulunurdu. Bunlar; idarî, ilmî ve dinî konulara bakar ve gerekli olanları şeyhülislâmın tetkikine sunarlardı. Taşradaki eyalet, sancak ve kazalardaki müftülükler ise meşihat makamının taşra teşkilatını oluşturmaktadır.³¹⁰

Hız. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) (ö. 23/644) devrinde teessüs olunan “kazaskerlik/kadiaskerlik” müessesesi, ardıl İslâm devletlerinde mevcudiyetini muhafaza ederken Osmanlılara da Selçuklulardan intikal etmiştir. Osmanlı Devleti’nde kazaskerliğin resmî bir müessese halinde ortaya çıkışı Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr (ö.

³⁰⁹ Mehmet İpşirli, “Sadrazam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008).

³¹⁰ Murat Akgündüz, “Osmanlı Devletinde Şeyhülislâmlık” (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002); İpşirli, “Şeyhülislâm”; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 173-215.

791/1389) devri başlarında olmuş, başına ise Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa (ö. 789/1387) tayin edilmiştir. İlmiye sınıfına mensup kazaskerler, Dîvân-ı Hümâyûn âzalarındandır. Kazaskerlik, devletin topraklarının genişlemesi ile Fâtih döneminde Rumeli ve Anadolu olarak ikiye ayrılmıştır. Geniş bir maiyeti olan kazaskerler, divandaki şer‘î ve hukukî davalara bakar ayrıca müesseselerini ilgilendiren meselelerle de alakadar olurlardı. Kazaskerler, devletin adlî ve idarî teşkilâtının esas birimi olan kâdılıklar ve eğitim müessesesinin temelini teşkil eden medreselerin idaresiyle müderris ve kâdıların tayin-azil işlerine de bakarlardı. Devlet protokolünde vezirlerden sonra gelen kazaskerler, devletin adlî ve eğitim alanındaki âmiri konumundadırlar.³¹¹ Kaynaklara göre Bilecik'in fethinden sonra Bilecik Kâdılığına getirilen Dursun Fakih (ö. 726/1326'dan sonra), Osman Gazi (ö. 724/1324) tarafından tayin edilen ilk kâdıdır. Osmanlı Devleti'nde kâdılık müessesesi oldukça geniş bir sahayı kapsarken kâdıların temel vazifesi, halkın şer‘î hukuk davalarına bakmaktır. Osmanlı kâdılarının görevi yalnızca adlî işlerle sınırlı olmayıp mülkî, beledî ve askerî alanlarda da birçok görev ve yetkiye sahiptirler. Ayrıca Osmanlı taşra teşkilatında kazâların idarî âmiri konumundadırlar.³¹²

³¹¹ Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devleti’nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıla kadar)”, *Belleten* 61/232 (Aralık 1997), 597-700; Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2005); Mehmet İpşirli, “Kazasker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022); Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 151-161.

³¹² İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı* (İstanbul: Kronik Kitap, 2016); A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015); İlber Ortaylı, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001); Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 83-133.

3. BÖLÜM: FETÂVÂ-YI KARÂCELEBİZÂDE’NİN NİKÂH-TALÂK FETVÂLARININ TRANSKRİPSİYON METNİ VE LÜZUMLU ÎZÂHATLAR

3.1. Kitâbu’n-Nikâh³¹³

1. **Mes’ele:** Hind,³¹⁴ Zeyd’e “beni şu kadar akça mehr ile tezevvüc³¹⁵ eyle” diyü izn vermekle Zeyd dahi şuhûd mahzarlarında³¹⁶ Hind’i ol kadar akça mehr ile tezevvüc eylese akd-i mezbûr³¹⁷ sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olur.³¹⁸

2. **Mes’ele:** Hind-i Nasrâniyye’nin³¹⁹ zevci Zeyd-i Müslim, fevt³²⁰ oldukda Hind ba‘de inkîzâ’-i l-‘iddet³²¹ nefsini³²² Amr-ı zimmîye³²³ tezvîce³²⁴ kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.³²⁵

³¹³Bu kısım, metnimizin ilk ana bölümünü oluşturmaktadır. Nikâh, lügatte “evlenme, evlilik” mânalarına gelirken fikhî ıstılahta ise şer‘î şartlar muvacehesinde aralarında evlilik engeli bulunmayan erkek ve kadının hayatlarını bir sürelik olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akit demektir. Bu vecihle taraflar arasında ortaya çıkan evlilik ilişkisini ifade etmektedir. Bkz. Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

Bu bölüm, evlilik meselelerinin anlatıldığı fetvâları ihtivâ eden ana bölümdür. İleriki sayfalarda bu bölümün alt konuları olan “bâblar” ve “fasıllar” bilâhare aktarılacaktır.

³¹⁴Metinlerde geçen; Hind, Zeyd, Amr, Bekr, Zeyneb, Hadice, Âişe, Fâtıma, Sevde gibi isimler şahısların gerçek isimleri olmayıp misal olarak zikredilmiş isimlerdir.

³¹⁵Evlenme, zevce, hanım olarak almak. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, thk. Mustafa Çiçekler, haz. Aydın Sami Güneşçâl (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2012), 1289.

³¹⁶Şahitler huzurunda. Bkz. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 660; Şemseddin Samî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, ed. Süleyman Köklü (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2015), 620.

³¹⁷Mezbûr; bahse konu olan, sözü edilmiş olan demektir. Bkz. İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, thk. Fahrunnisa Bilecik vd. (İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi, 2011), 2/2085.

³¹⁸Karâcelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karâcelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5a.

³¹⁹Hristiyan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 947.

³²⁰Elden kaybetmek, yitirmek, ölmek manalarına gelmektedir. Metnimizde bu kelime ölüm manasında kullanılmaktadır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 302.

³²¹İddet süresi bittikten sonra. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1434.

³²²Kendisini. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2353.

³²³Zimmî, İslâm hukukunun mer‘î olup Müslümanların hâkim olduğu memlekette yaşayan gayr-i müslim teba demektir. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

³²⁴Evlendirmek. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

³²⁵Karâcelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karâcelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5a.

3. **Mes'ele:** (علا)³²⁶ Hind'in zevci Zeyd, âhar³²⁷ diyârda iken birkaç kimesneler³²⁸ gelüp "Zeyd fevt oldu" diyü Hind'e ihbâr³²⁹ eyleseler Hind inanıcak ba'de inkızâ'-i'l-'iddet³³⁰ nefsinî âhara tezvîce kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.³³¹

وفي الصغرى إذا شهد اثنان أن فلانا طلق امرأته والزوج غائب لا تقبل -أي لا تقبل الشهادة- وإن شهدا عند المرأة حل لها أن تعتد وتزوج بزوج آخر وكذا إذا شهد عندها رجل عدل وقال الشهادة والإخبار عند ولي المرأة كالشهادة والإخبار عندها
وفي شهادات فتاوى قاضي خان ولو شهد عند المرأة واحد بموت زوجها أو برده أو بطلاقه إياها حل لها أن تتزوج

وفي الذخيرة وإذا غاب الرجل عن امرأته فأخبرها عدل أن زوجها طلقها ثلاثاً أو مات عنها فلها أن تعتد وتتزوج بزوج آخر وإن كان المخبر فاسقاً تحرت وفي إخبار العدل بالموت انما يعتمد على خبره إذا قال عاينته ميتاً أو شهدت جنازته أما إذا قال أخبرني مخبر بذلك لا يعتمد على خبره
في أوائل فصل الثالث عشر من الفصول العمادية³³²

4. **Mes'ele:** Bu sûretde Hind inanup ba'de inkızâ'-i'l-'iddet nefsinî Amr'a tezvîc itdikde Hind'in mahallesî ahâlîsinden³³³ [vr 6b] birkaç kimesneler "biz Zeyd'in vefâtını işitmedik" diyüp Hind'i Amr'dan tefrîk itdirmeğe kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.³³⁴

³²⁶ Müellif/Kâtip, bu meseleye ek olarak fıkıh eserlerinin bazılarında tahriçler yaparak bu sayfanın sol kısmına Arabî haşîye ilave etmiştir. Bu ilaveleri göstermek içinde ilâve kelimesinin kısaltması olarak (علا) kullanılmıştır.

³²⁷ Diğer. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

³²⁸ Kimseler. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1730.

³²⁹ Haber vermek. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1380.

³³⁰ İddet, fıkıh terminolojisinde nikahı fesh olan kadının yeniden nikahlanabilmesi için beklemesi gereken süre manasına gelmektedir. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

³³¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5a.

³³² "İki kişi, falanca birisi hanımını boşadı ve zevci de gâib oldu diye şahitlik etseler bu şahitlikleri kabul olmaz. Bu iki kişi kadının yanındayken şahitlik etseler o zaman bu kadının iddet bekleyip başka bir erkekle evlenmesi caiz olur. Aynı şekilde o kadının yanında tek bir adil erkek şahitlik etse durum yine böyledir. Kadının velisinin yanında şahitlik etmek, aynı o kadının yanında şahitlik etmek gibidir."

(*el-Fetâva's-Sugrâ*)

"Kadının yanında tek bir kişi zevcinin öldüğüne, mürted olduğuna veya o erkeğin hanımını boşadığına dair şahitlik etse o kadının yeniden evlenmesi caiz olur." (*el-Fetâva'l-Kâdihân, fî şehâdâtî*)

"Bir adam kaybolursa adil bir kişi de adamın hanımını üç talakla boşadığını veya öldüğü haberini verse o zaman iddet sonrası başka bir adamla evlenmesi caizdir. Eğer ki haber veren fasıksa kadın, haberin doğru olup olmadığını kendisi araştırır. Fasığın getirdiği bu bilgiye ancak 'ben onun öldüğünü bizzat gördüm, cenazesine katıldım' demesi durumunda güvenilir. Yoksa 'bana birisi bunu söyledi' demesine güvenilmez."

(*ez-Zehîra*)

(*Fusûlu'l-İmâdiyye, fî evâil-i faslî's-sâlisî aşera*)

Burada tercüme ettiğimiz metnin tamamı (*Fusûlu'l-İmâdiyye*) eserinin on üçüncü faslının baş taraflarından nakledilmiştir.

³³³ Memlekette, beldede yaşayan halk. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

³³⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

5. **Mes'ele:** Bir belde³³⁵ ahâlîsinden Hind'in zevci Zeyd, âhar diyâra gitdikden sonra Amr ve Bekr, ol diyârdan gelüp "Zeyd seni bâinen tatlîk³³⁶ eyledi" diyü Hind'e ihbâr itmeleriyle Hind inanup ba'de inkızâ-i'l-'iddet nefsi Bişr'e tezvîc eylese belde-i mezbûre kâdîsı, "mücerred talâk³³⁷ benim huzûrumda sâbit olmadı" diyü hasm yoğ-iken Hind'i Bişr'den tefrîke kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz.³³⁸
6. **Mes'ele:** Hind, nefsi Zeyd'e şu kadar akça mehr ile tezvîce Amr'ı tevkîl³³⁹ itdikden sonra Amr, şuhûd mahzarında Zeyd'e "Hind'i ol kadar akça mehr ile sana virdim" diyüp Zeyd dahi "Aldım!" dise nikâh mu'tekid³⁴⁰ olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.³⁴¹
7. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i tezevvüc ettikten sonra kable'd-duhûl³⁴² Zeyd fevt olsa Hind, Zeyd'e vârise³⁴³ olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.³⁴⁴
8. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i tezevvüc itdikden sonra kable'd-duhûl Hind fevt olup zevci Zeyd'i ve babası Amr'ı terk idüp Zeyd, tereke-i³⁴⁵ Hind'den hisse-i zevc almak istedikde Amr, "Sen, Hind'e dâhil olmadın Hind fevt olmağla vâris olmazsın" diyüp hissesini ahzdan³⁴⁶ men'a³⁴⁷ kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz.³⁴⁸
9. **Mes'ele:** Hind-i Nasrâniyye, şeref-i İslâm ile müşerref[e] oldukda zevci Zeyd-i Nasrânî dahi şeref-i İslâm'la müşerref olsa Zeyd, tecdîd-i nikâh³⁴⁹ itmedin Hind ile ezvâc mu'âmelesine kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.³⁵⁰

³³⁵ Memleket, şehir, kent. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 93.

³³⁶ Boşamak, nikahı feshetmek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1213.

³³⁷ Boşamak, boşanmak, ayrılmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1200.

³³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³³⁹ Vekil kılma. Bkz. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1285.

³⁴⁰ Tasdik olunan, kabul edilen, akdedilen. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

³⁴¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁴² Cimâ etmek, demektir. Bu cümlede ise cimâ öncesi anlamına gelir. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1517.

³⁴³ Miras almaya hak kazanan kimse. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1325.

³⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁴⁵ Her türlü kalan miras malı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1263.

³⁴⁶ Almak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 22.

³⁴⁷ Engellemek. Bkz. *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2025.

³⁴⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁴⁹ Nikahı yenilemek, tazelemek. Bkz. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1224.

³⁵⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

10. Mes'ele: İkrâh-ı mu'tebere³⁵¹ ile yapılan nikâh şer'an sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁵²

11. Mes'ele: Hind, hasta olup aklı bi'l-küllîyye zâil iken nefsinin Amr'a tezvîc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁵³

12. Mes'ele: Cunûn-ı mutbık³⁵⁴ ile mecnûne olan Hind, nefsinin Zeyd'e tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁵⁵

13. Mes'ele: Cunûn-ı mutbık ile mecnûne olan Zeyd, Hind'i tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁵⁶

14. Mes'ele: Ma'tûh olan Zeyd, velisi iznsiz Hind'i tezevvüc eylese akd-i mezbûr nâfiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁵⁷

وحكمه حكم الصبي مع العقل³⁵⁸

15. Mes'ele: Hind, nefsinin şu kadar akça mehr ile Zeyd'e tezvîce Amr'ı tevkîl itdikden sonra Amr, Hind'i ol kadar akçadan ekall mehr tesmiyesiyle tezvîc eylese Hind vâkıfe oldukda kabûl itmeyüp red idicek akd-i mezbûr bâtil olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁵⁹

ووقف تزويج فضولي او فضولين على الاجازة³⁶⁰

³⁵¹ İkrâh, lügatte “zorlamak” manasına gelirken fıkıh terminolojisinde, tehdit yoluyla kişiyi razı olmadığı bir söz veya davranışa mecbur bırakmak anlamında kullanılır. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, thk. Hüseyin Okur vd., haz. Abdullah Kahraman, ed. Kemal Yıldız (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 142.

Muteber, lügatte “geçerli, kabul edilen” manasına gelmektedir. İstilahtaki manası ve akitte ne şekilde muteberlik söz konusu olacağı için bkz. Yaşar Yiğit, “Cezaî Sorumluluk Bağlamında İkrâh ve Hukuki Sonuçları”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/1 (25 Mart 2021), 125-128.

³⁵² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁵³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁵⁴ Cünûn, lügatte “örtünmek” anlamına gelirken fıkıh terminolojisinde ise bir ehliyet arızası olan ve uzun süreli devam eden akıl hastalığına denir. Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, *Fıkıh ve Fıkıh Tarihi İncelemeleri*, ed. Tuncay Başoğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2015), 159.

³⁵⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁵⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁵⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁵⁸ “Onun hükmü [ma'tuh olan Zeyd'in] akıllı çocuğun hükmündedir.”

(*Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gururi'l-ahkâm*)

³⁵⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁶⁰ “Vekili olmaksızın başkası namına iş yapan kimse, haberleri olmaksızın bir hanım veya adamı başkasıyla evlendirse bu işin kabulü vekâlet sahibinin iznine bağlıdır.” (*Mülteka'l-ebhur, fi'l-fasl*) Bkz. İbrâhim b.

16. Mes'ele: Zeyd-i sagîrin³⁶¹ babası Amr, Hind-i bâliğayı Hind'in iznsiz Zeyd'e tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁶²

17. Mes'ele: Zeyd, Hind'i iki bin akça mehr ile kendüye tezvâce Amr'ı tevkîl itdikden sonra Amr, Zeyd'in iznsiz Hind'i sekiz bin akça mehr ile Zeyd'e tezevvüc eylese Zeyd vâkıf oldukda kabûl itmeyüp red idicek akd-i mezbûr bâtil olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁶³

18. Mes'ele: Zeyd, oğlu Amr-ı sagîre Hind'i tezevvüc itdikde mehr-i mislinden³⁶⁴ ziyade-i fâhişe ile tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁶⁵

19. Mes'ele: Hind-i sagîre-yi mümeyyize, velîsi iznsiz nefsinin Zeyd'e tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁶⁶

20. Mes'ele: Mümeyyiz³⁶⁷ olan Zeyd-i sagîr, velîsi iznsiz Hind'i tezevvüc eylese akd-i mezbûr nâfiz olur mı?

[vr 6a] el-Cevâb: Olmaz.³⁶⁸

3.1.1. Nikâhu'r-rakîk³⁶⁹

1. Mes'ele: Zeyd'in kulu³⁷⁰ Amr, Zeyd'in iznsiz Hind'i tezevvüc eylese Zeyd vâkıf oldukda kabûl itmeyüp red idicek akd-i mezbûr bâtil olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁷¹

Muhammed el-Halebî, *İzâhlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, çev. Mustafa Uysal (Konya: Uysal Yayınları, 1980), c. 1/360.

³⁶¹ Henüz bulûğ çağına ermemiş çocuk. Bkz. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 645.

³⁶² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁶³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁶⁴ Nikâh esnasında mehrin miktarının tespit edilmemesi veya tespit edilen mehrin bir problemten dolayı iptal olması hâlinde, evlenen kadının emsaline göre hak ettiği mehre "mehr-i misil" denir. Bkz. Talip Turcan vd., *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Turcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 321.

³⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁶⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁶⁷ İnsanın söz ve fiillerinin neticelerini anlayabilmesi, iyiyi ve kötüyü birbirinde ayırt edebilmesidir. Bkz. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 1088.

³⁶⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

³⁶⁹ Rakîk, lügatte "köle" veya "cariye" manasına gelmektedir. Fıkıh terminolojisinde ise malî yönü olmayan dinî mükellefiyetler açısından hür insan ile aynı fakat hukukî ve ictimâî bakımlardan farklı olan statüdeki insanlara denilmektedir. Bu bâb, kölelerin evlilik meselelerinin fetvalarını ihtivâ etmektedir. Bkz. Mehmet Âkif Aydın, "Köle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

³⁷⁰ Kölesi. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lügatı Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1803.

³⁷¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

وقف نكاح القن والمكاتب والمدير وام الولد بإذن المولى ان اجاز نفذ وان رد بطل³⁷²

2. **Mes'ele:** Zeyd çiftlik bekçisi olup mahcûr olan kulu Amr'a nikâha izn virmekle Amr dahi Hind'i şu kadar akça mehr ile tezevvüc itdikden sonra Amr âzad olmadın fevt olsa Hind, ol çiftlikte bulunan Zeyd'in mâlından mehr ve hisse-i zevce nâmına nesne³⁷³ almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁷⁴

3. **Mes'ele:** Hind, Zeyd'in câriyesi Zeyneb'i fuzûlen³⁷⁵ Amr'a tezevvüc idüp ba'dehû Zeyd mücîz³⁷⁶ olmadın fevt olsa Zeyd'in veresesi, tezvîc-i mücîzler olmayup Zeyneb'i istirkâk³⁷⁷ ve bey'a kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olurlar.³⁷⁸

4. **Mes'ele:** Zeyd'in mukâteb kulu Amr, Zeyd'in iznsiz Hind'i tezevvüc idüp ba'dehû Zeyd mücîz olmadın fevt olsa veresesi, akd-i mücîzler olmayup red idicek akd-i mezbûr bâtil olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁷⁹

5. **Mes'ele:** Dârü'l-harbde³⁸⁰ esîr olan Zeyd'in zevcesi Hind, nefsinı Amr'a tezevvüc eylese Zeyd esîrden halâs olup geldikde Hind'i Amr'dan tefrîk itdirmeye kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁸¹

³⁷² "Kınn [erkek köle], mükâteb [bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle anlaşılan köle], müdebbber [efendisinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşmak üzere âzad edebilir köle] ve ümm-ü veledin [efendisinden bir çocuk doğuran ve onun ölümünden sonra başka bir muameleye gerek olmaksızın hürriyetini elde eden câriye] evlenmesi efendisinin iznine bağlıdır. Nikahlarına izin verirse nâfiz, vermezse bâtil olur." (*Gurerü'l-ahkâm ve Dürrü'l-hükkâm*)

³⁷³ Herhangi bir şey. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2362.

³⁷⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁷⁵ Asıl, velî veya vekîl olmayan bir şahsın başkası adına yapmış olduğu nikahtır. Bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/6.

³⁷⁶ İzin veren, onaylayan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 823.

³⁷⁷ Köle olarak almayı ifade eden kavramdır. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1475.

³⁷⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁷⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁸⁰ Bir tarife göre Müslümanlar ile aralarında barış ve sulh bulunmayan gayrimüslimlerin ülkesidir. Bkz. Şeyh Nizâm Burhânîpûrlu vd., *Fetâvâyı Hindîyye (Fetâvâyı Alemgiriyye)*, thk. İsmail Karakaya, çev. Mustafa Efe (Ulus, Ankara: Akçağ Basım Yayın Pazarlama, 1988), c. 16/193.; *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 59.

Diğer bir tarife göre ise hakimiyetin gayrimüslimlerin elinde olduğu ve İslam hukukunun idarede mer'î olmadığı memleketlere denir. Bkz. Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükûmler*, 272.

³⁸¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

6. **Mes'ele:** Hind'in zevci Zeyd, esîr olup ba'dehû Zeyd'in fevti şâyi olmağla Hind, nefsinin Amr'a tezevvüc idüp Amr'dan veled getürdükden sonra hayyen gelüp Hind'i Amr'dan tefrîk itdürse Zeyd, ba'de inkızâ'i'l-'iddet tecdîd-i nikâh itmedin Hind ile ezvâc mu'âmelesine kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁸²

7. **Mes'ele:** Zeyd, câriye-i müdebberesi Hind'i i'tâk³⁸³ itmedin tezevvüc idüp ba'dehû Zeyd fevt olsa Hind, Zeyd'e vârise olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁸⁴

ولا يصح تزوج امته³⁸⁵

8. **Mes'ele:** Hind'in zevci Zeyd, âhar diyâra gitdikde Zeyd'in üvey babası Amr, "Zeyd beni talâka tevkîl itdi" diyü Hind'i itlâk etmekle Hind nefsinin Bekr'e tezevvüc itdikden sonra Zeyd geldikde tevkîli inkâr idüp vekâlet sâbite olmasa Zeyd, Hind'i Bekr'den tefrîk itdirmeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁸⁶

9. **Mes'ele:** Zeyd-i müteveffânın³⁸⁷ ümm-ü veledi³⁸⁸ Hind, iddet-i münkaziye³⁸⁹ olmadın nefsinin Amr'a tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁹⁰

10. **Mes'ele:** Zeyd, ümm-ü veledi Hind'i i'tâk itmedin şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁹¹

11. **Mes'ele:** Bu sûretde³⁹² Zeyd fevt oldukda Hind, terekeden mehr ve hisse nâmına nesne almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁹³

³⁸² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁸³ Hür kılmak, âzad etmek. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1491.

³⁸⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁸⁵ "Onun [câriye-i müdebberesi olan Zeyd'in] kölesi ile evlenmesi sahîh değildir." (*Mülteka'l-ebhur, fi'l-muharremât*) Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/332.

³⁸⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁸⁷ Vefat etmiş, ölmüş. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2300.

³⁸⁸ Müstevelede de denir. Cariyenin efendisinden evladı olması manasına gelen fikhî ıstılahtır. Bkz. Burhânîpûrlu vd., *Fetâvâyı Hindîyye (Fetâvâyı Alemgirîyye)*, c. 16/273.

³⁸⁹ Sona ermiş, tükenmiş. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 853.

³⁹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁹² Bir önceki meselenin devamı niteliğinde olduğu için ayrıca mesele şeklinde yazılmamıştır.

³⁹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

12. Mes'ele: Zeyd, Hind'i tezevvüc itdikde Zeyd ve Hind'den gayrı³⁹⁴ ancak Amr hâzır olsa akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁹⁵

13. Mes'ele: Bu sûretde Zeyd, Hind'i vech-i muharrer³⁹⁶ üzere nikâh-ı fâsid ile tezevvüc itdikden sonra Hind'e "Üç talâk boş ol!" dise, Zeyd Hind'i hüllesiz tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.³⁹⁷

14. Mes'ele: Zeyd, Hind'i kendüye tezvîce Amr'ı tevkiîl idüp Hind dahi babası Bekr'i tevkiîl itmekle [vr 7b] Amr ve Bekr, Zeyd ve Hind'in gıyâblarında³⁹⁸ akd-i nikâh itdiklerinde mezbûrlardan mâ'adâ ancak Bişr hâzır olup âhar kimesne olmasa akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.³⁹⁹

15. Mes'ele: Hind, câriyesi Zeyneb'i kulu Amr'a şuhûd mahzarlarında tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁰⁰

3.1.2. Fi'l-muharremât⁴⁰¹

1. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'in radâ'an⁴⁰² kızı Zeyneb'i vat' eylese Hind, Zeyd'e harâm olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁰³

2. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'in zevc-i âhardan olan kızı Zeyneb'i şehvet ile mess eylese Hind, Zeyd'e harâm olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁰⁴

³⁹⁴ Başka. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 322.

³⁹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁹⁶ Yazıldığı üzere. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2147.

³⁹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

³⁹⁸ Yokluk, bulunmamak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 333.

³⁹⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴⁰⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴⁰¹ Muharremât, lügatte "yasaklananlar" anlamına gelmektedir. Fikhî ıstılahta ise evlenilmesi haram olan kadınlar demektir. Bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/8.

Bu bâb, evlilik yasaklarından bahseden fetvâları ihtivâ etmektedir.

⁴⁰² Süt emmek. Bkz. Burhânîpûrlu vd., *Fetâvâyı Hindiyye (Fetâvâyı Alemgiriyye)*, c. 16/285.

⁴⁰³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴⁰⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

3. **Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind'den olup müştehiyât⁴⁰⁵ olan kızı Zeyneb gece ile korkup Zeyd'in döşegine vardıkda Zeyd'in âleti münteşir olup Zeyd'in ba'zı a'zâsı Zeyneb'in ba'zı a'zâsına bilâ-hâil⁴⁰⁶ şehvet ile mümâsil⁴⁰⁷ olsa Hind, Zeyd'e harâm olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁰⁸

فثبتت حرمة المصاهرة بالزنا وبالمس والنظر إلى الفرج بشهوة وحدها إن كان شابا أن ينتشر آلته به أو تزداد انتشارا إن كانت منتشرة قبله وإن كان شيخا أو عنيئا فحدها أن يتحرك قلبه أو يزداد تحركه ولا يعرف ذلك إلا بقوله⁴⁰⁹

4. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind ve kayınanası Zeyneb ile bir odada yaturlarken Zeyd gece kalkup taşra giderken ayağı min gayr-ı kasdin ve şehvetin Zeyneb'in ayağına dokunsa Hind Zeyd'e harâm olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴¹⁰

5. **Mes'ele:** Zeyd, gece ile zevcesi Hind'den olan kızı Zeyneb'in döşegine Hind'in döşegi olmak zannı ile varup lâkin bedeni Zeyneb'in bedenine dokunmadın vâkîf olmağla dönüp gitse bu mertebe ile Hind, Zeyd'e harâm olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴¹¹

6. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'in bir uzvunu şehvet ile mess eyledikten sonra Zeyd'in oğlu Amr, Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴¹²

7. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'in a'zâsından bir uzvunu şehvet ile mess eylese Zeyd'in oğlu Amr, Hind'in kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴¹³

⁴⁰⁵ Arzulu, istekli. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁴⁰⁶ Engelsiz. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1126.

⁴⁰⁷ Temas eden, dokunan. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2233.

⁴⁰⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴⁰⁹ "Hürmet-i musâhere; zinayla şehvetli dokunmakla ve tenâsül uzvuna şehvetli bakmakla gerçekleşir. Bu durumun sınırı; genç, yaşlı ve iktidarsız olana göre değişir. Şayet genç ise zinayla dokunmakla ve bakmakla tenasül uzvu intişâr ediyor veya zaten kendiliğinden intişâr etmiş ama durumu ziyâdeleşmiş ise hürmet-i müsâhere durumu onu da kapsar. Şayet yaşlı veya iktidarsız ise onların kalbinin hareketlenme ve coşmasıyla anlaşılır. Kalbinde bir coşku önceden varsa o zaman coşkunun artmasına bakılır. Bu da zaten bu durumu yaşayan kişinin söylemesiyle anlaşılır." (İbn Melek, *Şerhu Mecma'u'l-bahreyn*)

⁴¹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴¹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴¹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴¹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

8. **Mes'ele:** Zeyd, câriyesi Hind'i şehvet ile öpdükden sonra Zeyd fevt olup oğlu Amr'ı terk eylese Hind'in vat'i Amr'a halâl olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴¹⁵

9. **Mes'ele:** Zeyd, babası Amr-ı müteveffâdan kendüye irsen intikâl⁴¹⁶ idüp Amr'ın mevtüesi⁴¹⁷ olan câriyeyi vat' itmek halâl olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴¹⁸

10. **Mes'ele:** Zeyd, zevce-i mevtüesi Hind'i tatlık ittikten sonra Zeyd, Hind'in radâ'an kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴¹⁹

11. **Mes'ele:** Zeyd, mezniyesi Hind'in radâ'an kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴²⁰

12. **Mes'ele:** Zeyd'in li-ebeveyn kız karındaşının oğlunun kızı Hind, Zeyd'e muharrem⁴²¹ midir?

el-Cevâb: Muharremdir.⁴²²

وأخته وابنتها وإن سفلت⁴²³

13. **Mes'ele:** Zeyd, li-eb kız karındaşı Hind'in oğlunun kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴²⁴

⁴¹⁴ “[Bir erkek] babasının hanımı ve usûlleriyle evlenemez. Erkek veya kadından birisi diğerinin avret mahalline [tenâsül veya ferc] dokunsa hürmet-i müsâhere gerçekleşir. [Fetâvânın mezkûr mahallinde kayda düşülmemiş ama Mültekâ'da ‘bi-şehvetin’ kaydı da geçmektedir.] Bu durumda dokunma şehvetli olduğunda hürmet-i müsâhere gerçekleşmektedir.” (*Mülteka'l-ebhur fi'l-muharremât*) Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/331.

Aynı der-kenarda (hâmiş, hâşiye) metinden bağımsız olarak bir alt satırda “بوجهما” ve “ملخصا” ifadelerine de yer verilmiştir. Bu iki vecihle durumun özetlendiği ifade edilmiştir. Bu der-kenarda kitabın iki farklı yerinden iktibaslar yapıp aynı sualde zikredilmiştir. İlk cümlede evlilik yasağından bahsedilen kısım, ikinci cümlede ise hürmet-i müsâhere bahsinin geçtiği kısım iktibas edilmiştir.

⁴¹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴¹⁶ Miras yoluyla geçmek. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1441.

⁴¹⁷ Cinsel ilişkide bulunduğu kişi. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 740.

⁴¹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴¹⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴²⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴²¹ Mahrem manasına gelen ve birbiriyle evlenmesi dinen yasak olan yakın akraba anlamında kullanılır. A.g.e. Bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/8.

⁴²² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴²³ “Bir erkeğin kız kardeşiyle ve fûrularıyla evlenmesi haramdır.” (*Gurerü'l-ahkâm*)

⁴²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

14. **Mes'ele:** Zeyd, anası Hind'in üvey anası Zeyneb'i tezevvüc etmek caiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴²⁵

15. **Mes'ele:** Zeyd, zevce-i mevtûesi Hind'in zevc-i âhardan olan oğlu Amr'ın kızı Zeyneb'i tezevvüc etmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴²⁶

16. **Mes'ele:** Zeyd, oğlu Amr'ı müteveffânın zevcesi Hind'i tezevvüc etmek câiz olur mı?

[vr 7a] **el-Cevâb:** Olmaz.⁴²⁷

وزوجه أصله وإن علا وفرعه وإن سفلت⁴²⁸

17. **Mes'ele:** Dört zevcesi olan Zeyd, Hind'i dahi tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴²⁹

لا يصح تزوج خامسة في عدة رابعة ابانها⁴³⁰

18. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'in zevc-i âhardan olan oğlu Amr-ı müteveffânın zevcesi Zeyneb'i tezevvüc idüp Hind ile cem etmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴³¹

19. **Mes'ele:** Zeyd, üvey oğlu Amr-ı müteveffânın zevcesi Hind'i tezevvüc etmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴³²

20. **Mes'ele:** Zeyd, üvey anası Hind'in radâ'an kızı Zeyneb'i tezevvüc etmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴³³

21. **Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind'den mütevellid oğlu Amr, Zeyd'in zevce-i uhrâsı Zeyneb'in zevc-i âhardan mütevellide kızı Hadîce'yi tezevvüc etmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴³⁴

⁴²⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴²⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

⁴²⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴²⁸ “Bir erkeğin hanımı tarafından usûlleri ve fûrularıyla ayrıca gelinleri ve onun fûrularıyla da evlenmesi haramdır.” (*Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*)

⁴²⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴³⁰ “Dört hanımı olan bir erkek, hanımlarının birini iddet zamanında bâin talakla boşasa beşinci bir kadınla evlenmesi sahîh olmaz.” (*Mülteka'l-ebhur, fî'l-muharremât*) Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/332.

⁴³¹ *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴³² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴³³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴³⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

22. Mes'ele: Hind'in zevci Zeyd'den olan kızı Zeyneb, Hind'in zevc-i âharı Amr'ı zevce-i uhrâsından olan oğlu Bekr'e muharrem midir?

el-Cevâb: Değildir.⁴³⁵

23. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'in li-eb er karındaşı Amr'ın li-üm kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc idüp Hind ile cem itmek câiz olur m?

el-Cevâb: Olur.⁴³⁶

24. Mes'ele: Zeyd, Amr'ın kızı Zeyneb'i tezevvüc itdikden sonra Amr'ın mü'tekası⁴³⁷ Zeyneb'i, Hind'in üzerine tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴³⁸

25. Mes'ele: Zeyd'in zevcesi Hind fevt olduktan sonra birkaç gün mürûrunda⁴³⁹ Zeyd, Hind'in kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁴⁰

إذا ماتت امرأة الرجل وتزوج أختها بعد يوم مجاز وكذا لو كان له أربع نسوة ماتت إحادهن وتزوج بالخمس بعد يوم مجاز⁴⁴¹

26. Mes'ele: Zeyd'in, zevcesi Hind fevt olduktan sonra Zeyd, Hind'in üvey anası Zeyneb'i tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁴²

27. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'i tatlik itdikden sonra ba'de inkızâ'-i'l-'iddet Zeyd, Hind'in kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁴³

28. Mes'ele: Zeyd, sinnen kendüden ekber olan kız karındaşı Amr-ı müteveffânın zevcesi Hind'i ba'de inkızâ'-i'l-'iddet tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁴⁴

⁴³⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴³⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴³⁷ Âzadlı köle. Bkz. Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 148.

⁴³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴³⁹ Geçmek, geçip gitmek. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2255.

⁴⁴⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁴¹ “Bir erkeğin hanımı vefat etse erkekte hanımının kız kardeşiyle vefattan bir gün sonra evlense bu caizdir. Yine o erkek dört hanımla evli olsa ve onlardan biri vefat etse hemen bir gün sonra beşinci bir hanımla evlenmesi caizdir.” (Bu metnin kaynağı eserde verilmemiştir. Fakat bu bilgiye benzer bir bilgi “*Mülteka'l-Ebhûr*”, eserinin “Bâbü'l-muharremât” kısmında “ولا خامسة في عدة رابعة إبانها” ibaresi geçmektedir.)

⁴⁴² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁴³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

29. Mes’ele: Zeyd, anasının li-ebeveyn kız karındaşı Hind’in kızını tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁴⁵

30. Mes’ele: Zeyd, mezniyesi Hind’i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁴⁶

31. Mes’ele: Zeyd, Hind-i ecnebiyyeyi âhiret ana⁴⁴⁷ idindikden sonra Hind’i tezevvüc itmek câiz olur mı

el-Cevâb: Olur.⁴⁴⁸

32. Mes’ele: Hind-i ecnebiyye Zeyd’e namzed olduktan sonra akd-i nikâh olmadın Zeyd, Hind’e “kız karındaşım ol!” dise Zeyd, Hind’i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁴⁹

33. Mes’ele: Yahûd tâifesinin dînlerinde karındaşı kızı tezevvüc câiz olmağla Zeyd-i Yahûdi, karındaşı kızı Hind-i Yahûdiyye’yi tezevvüc eylese Zeyd ve Hind hâkime terâfû itmeyince Hind, Zeyd’den tefrîk olunur mı?

el-Cevâb: Olunmaz.⁴⁵⁰

3.1.3. Bâbü’l-veliiyyi ve’l-küfvi⁴⁵¹

1. Mes’ele: Zeyd, sagîre kızı Hind’i kâdî iznsiz Amr’a tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el- Cevâb: Olur.⁴⁵²

2. Mes’ele: Hind-i sagîrenin velâyet-i tezvîci anası Zeyneb ile li-ebeveyn kız karındaşı Hadîce’den kangısındır?

el-Cevâb: Zeyneb’indir.⁴⁵³

⁴⁴⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁴⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁴⁷ Bu ibareden ne kastedildiğini tam çözemedik fakat “ahiret ana” ibaresinden sanki günümüzde kullanılan “dünya, ahiret bacımsın” ifadesinin o zamanki versiyonu olduğunu düşünmekteyiz.

⁴⁴⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁴⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁵⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁵¹ Velâyet, lügatte “yakınlık” manasına gelirken fıkıh terminolojisinde hukukî yetkinliği ve sorumluluğu ifade etmektedir. Kefâet ise lügatte “denklik” manasına gelirken fıkıh terminolojisinde “evlenecek tarafların (erkek-kadın); dinî, iktisadî ve ictimâî mevkîleri bakımından uyumu demektir. Bkz. Ekinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 396-400.

Bu bâb, “velâyet” ve “kefâet” meselelerinin fetvâlarını ihtivâ etmektedir.

⁴⁵² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁵³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

3. **Mes'ele:** Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammı Amr hâzır iken anası Zeyneb, Amr'ın iznsiz Hind'i Bekr'e tezvîc eylese Amr vâkıf oldukda mücîze olmayup akdi fesha kâdir olur mı?⁴⁵⁵

el-Cevâb: Olur.⁴⁵⁶

4. **Mes'ele:** Hind-i sagîre-yi Müslime'nin anası Zeyneb, kâfire olup [vr 8b] Hind'in ehl-i İslâm'dan babasının li-ebeveyn hâlesi oğlu Amr'dan gayrı kimesnesi olmasa Hind'in velâyet-i tezvîci Zeyneb ile Amr'dan kangısının[dır]?

el-Cevâb: Amr'ındır.⁴⁵⁷

5. **Mes'ele:** Hind-i bâliğa veliyy-i akrabı babası Zeyd'in iznsiz nefsinı küfvi⁴⁵⁸ olmayan Amr'a tezvîc idüp lâkin Hind'in Amr'dan veledi olmayup Hind'i Amr'dan hâkime tefrîk itdirmeye kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁵⁹

وينعقد نكاح حرة مكلفة بلا ولي وله الاعتراض في غير كفؤ ما لم تلد منه⁴⁶⁰

6. **Mes'ele:** Hind-i bâliğa, nefsinı veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammı Amr'ın iznsiz küfvi olmayan Bekr'e tezvîc idüp lâkin Bekr'den veled getürme Amr râzî olmayup Hind'i Bekr'den tefrîk itdirmeye kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁶¹

7. **Mes'ele:** Dokuz yaşını tekmîl idüp cüssesinin bulûğa tahammülü olan Hind, hayz görüp “Bâliğa oldum” diyü ikrâr⁴⁶² itdikden sonra nefsinı mehr-i misliyle küfvi Amr'a tezvîc eylese veliyy-i akrabı ceddesi Zeyneb, “İznim bulunmadı” diyü akd-i mezbûrı fesha kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁶³

⁴⁵⁴ “Velayet, ebeveynde önce anne sonra kız kardeşe verilir. (Dürerü'l-hükkâm)

⁴⁵⁵ Bu mesele sayfa solundaki der-kenarda kayda alınmıştır.

⁴⁵⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

⁴⁵⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁵⁸ Denklik. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 614.

⁴⁵⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁶⁰ “Hür ve mükellef kadının velisi -izni- olmasa bile nikah akdi gerçekleşmiş olur. Lakin kadının evlendiği erkek, kadının küfvi değilse ve o erkekten çocuğu olmadığı sürece velinin itiraz etme hakkı vardır.” (Dürerü'l-hükkâm ve Gurerü'l-ahkâm)

⁴⁶¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁶² Açıklamak, itiraf etmektir. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1396.

⁴⁶³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

8. **Mes’ele:** Hind-i bâliğa nefsinin Amr’a tezvîc itdikde kâdî izni bulunmasa akd-i mezbûr sahîh olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁴⁶⁴
9. **Mes’ele:** Hind-i bâliğa nefsinin mehr-i misliyle küfvi Amr’a tezvîc eylese Hind’in babası Bekr, “İznim bulunmadı” diyü akd-i mezbûr feshâ kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁶⁵
10. **Mes’ele:** Hind, nefsinin küfvi Zeyd’e mehr-i misliyle tezvîc itdikden sonra oğlu Amr, “akd-i mezbûrâ rızâm yokdur” diyüp Hind’i Zeyd’den tefrîk itdirmeğe kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁶⁶
11. **Mes’ele:** Hind-i sagîrenin veliyy-i akrâbı li-ebeveyn ammı Zeyd, mesâfe-yi seferden baî’d âhar diyârda olmağla Hind’in Zeyd’den sonra veliyy-i akrabı olan atasının li-ebeveyn hâli Amr ve Hind’i küfüvv-i hâtib⁴⁶⁷ Bekr’e mehr-i misliyle tezevvüc eylese Zeyd geldikde “İznim bulunmadı” diyü akd-i mezbûr feshâ kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁶⁸
12. **Mes’ele:** Hind, sagîre kızı Zeyneb’i veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammı Zeyd’in iznsiz mehr-i misliyle küfvi Amr’a tezvîc itdikden sonra Zeyd akd-i mezbûr fesh itmeyüp mevkûf iken Zeyneb bâliğa olup akd-i mücîze olsa Zeyd, “İznim bulunmadı” diyü akd-i mezbûr feshâ kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁶⁹
13. **Mes’ele:** Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı Zeyd, sekiz sâ’atlık bu’dı olan âhar diyârda iken sagîrenin anası Zeyneb, sagîreyi Zeyd’in iznsiz Amr’a tezvîc eylese akd-i mezbûr nâfiz olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁷⁰
14. **Mes’ele:** Bu sûretde, Zeyd akd-i mezbûr mücîz olmayup sagîreyi mehr-i misliyle küfvi Bekr’e tezvîce kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁴⁷¹

⁴⁶⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁶⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁶⁷ Kız ile nişanlanmaya, evlenmeye talip ve kızın küfvi olan damat namzeti erkektir. Bkz. Semra Betül Doğangüzel, *Osmanlı Hukukunda Nişanlanma* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3.

⁴⁶⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁶⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁷⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁷¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

- 15. Mes’ele:** Hind-i sagîreyi ecânibden Zeyd, veliyy-i akrabı anası Zeyneb’in iznsiz mehr-i misliyle küfvi Amr’a tezvîc idüp ba‘dehû Zeyneb vâkıfe oldukda akd-i mezbûrı mücîze olsa akd-i mezbûr nâfiz olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁴⁷²
- 16. Mes’ele:** Hind-i sagîreyi ecânibden Zeyd, velîsi iznsiz Amr’a tezevvüc idüp ba‘dehû velîsi mücîz olmadın Hind bâliğa olsa Hind mücîze olmayup akd-i mezbûrı fesha kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁴⁷³
- 17. Mes’ele:** Hind-i sagîrenin ammı Zeyd, sagîreyi [vr 8a] babası Amr’ın izniyle şuhûd mahzarlarında küfvi Bekr’e mehr-i misliyle tezevvüc itdikden sonra Amr izne nâdim⁴⁷⁴ olup akd-i mezbûru fesha kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁷⁵
- 18. Mes’ele:** Zeyd-i müteveffânın sagîre kızı Hind’i veliyy-i akrabı anası Zeyneb, mehr-i misliyle küfvi Amr’a tezvîc eylese Zeyd’in anasının babası Bekr, “İznim bulunmadı” diyü akd-i mezbûrı fesha kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁷⁶
- 19. Mes’ele:** Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammesi Zeyneb, sagîreyi mehr-i misliyle küfvi Amr’a tezvîc eylese sagîrenin âhar li-ebeveyn ammesi Hadîce, “İznim bulunmadı” diyü akd-i mezbûrı fesha kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁷⁷
- 20. Mes’ele:** Bu sûretde Hadîce, “İznim bulunmadı” diyü sagîreyi Bekr’e dahi tezevvüc eylese akd-i sâni sahih olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁷⁸
- 21. Mes’ele:** [Hind-i] sagîrenin⁴⁷⁹ veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammı Zeyd, sagîreyi küfvi olan sagîr oğlu Amr’a mehr-i misliyle tezevvüc eylese Hind’in âhar li-ebeveyn ammı Bekr, “İznim bulunmadı” diyü akd-i mezbûrı fesha kâdir olur mı?

⁴⁷² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁷³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

⁴⁷⁴ Üzüntü, pişmanlık. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2313.

⁴⁷⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁷⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁷⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁷⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁷⁹ Metinde hatalı olarak “Zeyd-i sagîrenin” diye yazılmıştır.

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁸⁰

- 22. Mes'ele:** Sülehâdan Zeyd-i müteveffânın sagîre kızı Hind'i veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammi Amr, müdmin-i hamr olup fâsık olan Bekr'e tezvîc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁸¹

- 23. Mes'ele:** Zeyd, kızı Hind-i bâliğayı Hind'in izniyle kulu Amr'a tezvîc eylese Hind'in anası Zeyneb, "İznim bulunmadı" diyü akd-i mezbûr feshâ kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁸²

- 24. Mes'ele:** Hind-i sagîrenin babası Zeyd hâzır iken Hind'in anasının babası Amr, Hind'i Zeyd'in iznsiz Bekr'e tezvîc eylese akd-i mezbûr nâfiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁸³

- 25. Mes'ele:** Bu sûretde Zeyd, akdi mücîz olmadın fevt [olsa] Hind bâliğa olsa Hind, mücîze olmayup akd-i mezbûr feshâ kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁸⁴

- 26. Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammi oğlu Amr hâzır iken Zeyd'in anası Hind, Amr'ın iznsiz Zeyneb'i şu kadar akça mehr tesmiyesile Zeyd'e tezvîc idüp ba'dehû Amr mücîz olmadın Zeyd, kable'l-bulûğ ve'd-duhûl fevt olsa Zeyneb tereke-i Zeyd'den mehr ve hisse nâmına nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁸⁵

- 27. Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin vasîsi Hind, Zeyd'e velîsi iznsiz Zeyneb'i tezvîc idüp ba'dehû velîsi mücîz olmadın Zeyd, kable'l-bulûğ fevt olsa Zeyneb, Zeyd'e vârise olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁸⁶

- 28. Mes'ele:** Hürretü'l-asl⁴⁸⁷ olan Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı li-ebeveyn er karındaşı Zeyd, Hind'i, hürü'l-asl olmayup âzadlu⁴⁸⁸ olan Amr'a tezvîc idüp ba'dehû Hind fevt olsa Amr, akd-i mezbûra binâen⁴⁸⁹ Hind'e vâris olur mı?

⁴⁸⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁸¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁸² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁸³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁸⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁸⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁸⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁸⁷ Hiçbir zaman köle olmayıp aslen hür olan kimse. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1332.

⁴⁸⁸ Evvelen köle olup sonra serbestliğine kavuşan, hür kimse. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 63.

⁴⁸⁹ Dayanarak, bu sebepten. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 120.

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁹⁰

- 29. Mes'ele:** Babası hürrü'l-asl Müslim olup anası ümm-ü veled olan Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı li-ebeveyn er karındaşı Zeyd, Hind'i dârü'l-harbdan seby⁴⁹¹ ve istirkâk idüp ba'dehû İslâm'a gelüp i'tâk olunan Amr'a tezvîc itdikden sonra Hind fevt olsa Amr, akd-i mezbûra binâen Hind'e vâris olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁹²

- 30. Mes'ele:** Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı anası Zeyneb hâzire iken Zeyneb'in anası Hadîce, Zeyneb'in iznsiz Hind'i [vr 9b] Amr'a tezvîc eylese akd-i mezbûr nâfiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁹³

- 31. Mes'ele:** Zeyd, sagîre kızı Hind'i Amr'a tezvîc eylese Hind, bâliğa oldukda akd-i mezbûrı hıyâr-ı bulûğla⁴⁹⁴ feshâ kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁹⁵

وإن كان أبا أوجدا لزم -أي النكاح- وإن كان غيرهما فلهما -أي الصغير والصغيرة- الخيار إذا بلغا أو علما بالنكاح بعد البلوغ⁴⁹⁶

- 32. Mes'ele:** Hind-i sagîreyi veliyy-i akrabı anası Zeyneb, Zeyd'e tezvîc itdikden sonra Hind bâliğa olduğu anda nefsinı ihbâr ve işhâd idüp hıyâr-ı bulûğla akd-i mezbûrı Zeyd'in huzûrunda hâkime fesh itdirmeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁴⁹⁷

- 33. Mes'ele:** Hind-i sagîreyi veliyy-i akrabı ammesi Zeyneb, Zeyd'e tezvîc itdikden sonra Hind, bâliğa olduğu anda nefsinı ihbâr ve işhâd idüp hıyâr-ı bulûğla akd-i mezbûrı Zeyd'in huzûrunda hâkime fesh itdiricek nefsinı âhara tezvîce kâdire olur mı?

⁴⁹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁹¹ Harpte esir alınıp getirilen erkek ve kadını ifade eden kavramdır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1082.

⁴⁹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8a.

⁴⁹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁴⁹⁴ Klasik dönem fıkıh kitaplarında geçtiği üzerine henüz bulûğa ermemiş bir kız çocuğu ilk derecedeki velileri (usul) tarafından evlendirildiğinde bulûğa erince bahsi geçen evlilikten zarar görmesi durumunda nikâhı feshettirebilir. Bu hakka "bulûğ muhayyerliği" veya "hıyâr-ı bulûğ" denilir. Bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/8.

⁴⁹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁴⁹⁶ "Eğer baba veya dede [daha bulûğa ermemiş oğlan veya kıızı nikahlamış] ise nikah onlar için lâzım [bağlayıcı] olur. Eğer ki bunları nikahlayan baba veya deden başka biri ise oğlan veya kıızı muhayyerdir. Bu ikisi bulûğa erdiklerinde veya bulûğa erdikten sonra nikahı öğrendiklerinde muhayyerdirler." (*Mülteka'l-ebhur, bâbü'l-evliyâ'i ve'l-ekfâ'i*) Bkz. el-Halebî, *İzâhlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/349.

Bu der-kenar metni 31,32,34 ve 35. meselelere de şamildir.

⁴⁹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

el-Cevâb: Olur.⁴⁹⁸

- 34. Mes'ele:** Hind-i bîkr-i sagîreyi veliyy-i akrabı anası Zeyneb, küfvi Zeyd'e mehr-i misliyle tezvîc itdikden sonra Hind bâliğa olup akdi âlime oldukda sükût⁴⁹⁹ idüp nefsinı ihtiyâr⁵⁰⁰ eylemese Hind, bir ay mürûrunda akd-i mezbûrı hıyâr-ı bulûğla fesh itdirmeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁰¹

وسكوت البكر ههنا رضى حين بلوغها او حين علمها بالنكاح بعد البلوغ⁵⁰²

- 35. Mes'ele:** Hind-i sagîreyi, veliyy-i akrabı anası Zeyneb, Zeyd'e tezvîc itdikden sonra Hind bâliğa olup ba'dehû akd-i mezbûra âlime olduğu anda nefsinı ihtiyâr ve işhâd idüp hıyâr-ı bulûğla akd-i mezbûrı Zeyd'in huzûrunda hâkime fesh itdirmeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁰³

- 36. Mes'ele:** Hind-i sagîreyi eb[bi] ve ceddı olmayan veliyy-i akrabı Amr, mehr-i misliyle küfvi Bekr'e tezvîc itdikden sonra Hind, bâliğa oldukda Bekr gâib iken akdi hıyâr-ı bulûğla hâkime fesh itdirse akd-i mezbûr münfesihi olup Hind, nefsinı âhara tezvîce kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁰⁴

- 37. Mes'ele:** Zeyd, ümm-ü veledi Hind'i Amr'a tezvîc itdikden sonra Zeyd, Hind'i i'tâk eylese Hind ol meclisde⁵⁰⁵ ihtiyâr idüp hıyâr-ı bulûğ ile akd-i mezbûrı fesha kâdire olur mı?

e-Cevâb: Olur.⁵⁰⁶

- 38. Mes'ele:** Mahmûru'l-hâl⁵⁰⁷ olan Zeyd, kızı Hind-i sagîreyi âzadlu kulı Amr'a tezvîc itdikden sonra Zeyd, nâdim olup akd-i mezbûrı fesha kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁰⁸

⁴⁹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁴⁹⁹ Susmak. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1131.

⁵⁰⁰ Tercih etmek, seçmek. Bkz. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayın, 1995), 254.

⁵⁰¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵⁰² “Bâkire kadın bulûğa erdiğinde veya bulûğa erdikten sonra nikahı öğrendiğinde susması rıza manasına gelir.” (*Mülteka'l-ebhur, bâbü'l-evliyâ'ı ve'l-ekfâ'i*) Bkz. el-Halebi, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/349.

⁵⁰³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵⁰⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵⁰⁵ Toplantı, oturulan yer, görüşme için toplanılan yer. Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 124.

⁵⁰⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵⁰⁷ Sarhoş halde olan. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1931.

⁵⁰⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

- 39. Mes'ele:** Hind-i Müslime-i bâliğanın veliyy-i akrabı Zeyd, Hind'i rızâsıyla kıbt⁵⁰⁹ olan Amr-ı Müslime nikâh-ı sahîh ile tezvîc itdikden sonra Hind, nâdime olup “Mücerred Amr kıbt olmağla nikâh, sahîh olmaz” diyü akd-i mezbûrı feshâ kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz.⁵¹⁰
- 40. Mes'ele:** Kâdiden başka velîsi olmayan Hind-i sagîreyi kâdî, mehr-i misliyle küfvi Amr'a tezvîc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵¹¹
- 41. Mes'ele:** Zeyd, maraz-ı mevtinde⁵¹² kızı Hind-i sagîreyi ammı oğlu Amr'a şuhûd mahzarlarında tezvîc idüp Amr dahi kabûl eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵¹³
- 42. Mes'ele:** Zeyd, Amr'a “Kızım Hind'i oğlun Bekr'e tezvîc ideyim” diyü va'd idüp lâkin tezvîc eylemese Amr, Zeyd'e “Mücerred va'd itmekle Hind'i Bekr'e tezvîc eyle” diyü cebre kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz.⁵¹⁴
- 43. Mes'ele:** Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı hâlesi oğlu Amr hâzır iken kâdî, sagîreyi Amr'ın iznsiz tezvîce kâdir olur mı?⁵¹⁵
- el-Cevâb:** Olmaz.
- 44. Mes'ele:** Zeyd, Amr'a şuhûd mahzarlarında [vr 9a] “Sagîre kızı Hind'i sagîre oğlu Bekr'e nikâhla virdim” diyüp Amr dahi “Bekr için kabûl eyledim” dise nikâh mün'akid olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵¹⁶
- 45. Mes'ele:** Zeyd, câriyesi Hind-i sagîreyi i'tâk itdikden sonra Zeyd, Hind'in veliyy-i akrabı olmağla Hind'i kendüye tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahîh olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵¹⁷

⁵⁰⁹ Kıbtî, eski Mısır halkına mensup olanlara verilen isimken burada anlam dönüşmesiyle çingene manasında kullanılmıştır. Çingene için bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

⁵¹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵¹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵¹² Ölüm hastalığı. A.g.e. Bkz. Burhânîpûrlu vd., *Fetâvâyı Hindîyye (Fetâvâyı Alemgiriyye)*, c. 16/257.

⁵¹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵¹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵¹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

⁵¹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵¹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

46. **Mes'ele:** Hind-i sagîrenin li-ebevyn⁵¹⁸ ammı oğlu ve veliyy-i akrabı Zeyd, Hind'in küfvi olmağla Hind'i mehr-i misliyle kendüye tezvîce kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵¹⁹

47. **Mes'ele:** Zeyd, kızı Hind-i bîkr-i bâliğayı Hind'in iznsiz Amr'a şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezvîc idüp ba'dehû Zeyd, akd-i mezbûrî Hind'e i'lâm itdikde Hind sükût eylese Amr, Hind'e duhûl murâd⁵²⁰ itdikde Hind, nâdime olup akd-i mezbûrî feshâ kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵²¹

48. **Mes'ele:** Hind-i bîkr-i bâliğayı, veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammı Zeyd, Hind'in iznsiz Amr'a şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezvîc idüp ba'dehû Zeyd, vech-i meşrûh⁵²² üzere tezvîc itdiğini Hind'e i'lâm itdikde Hind sükût idüp dört ay mürûr itdikden sonra Hind, "Râziye olmam" diyüp nefsinı Bekr'e tezvîc eylese akd-i sâni sahîh olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵²³

49. **Mes'ele:** Zeyd'in âzadlu kulı Amr, hürretü'l-asl olan Hind'e küfv olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵²⁴

50. **Mes'ele:** Fâsık olan Zeyd, Amr-ı sâlihın kızı Hind-i sâlihaya küfv olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵²⁵

51. **Mes'ele:** Hind-i bâliğa nefsinı Zeyd'e tezvîc itmek istedikde kâdî, "Bana izn akçası nâmına şu kadar akça vormeyince tezvîc itdirmem" diyü Hind'i men'a kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵²⁶

وفي الخلاصة الذي خطب امرأة في بيت أخيها فأبى أن يدفعها حتى يدفع إليه درهم فذفع فتزوجها يرجع بما دفع لأنه رشوة⁵²⁷

⁵¹⁸ Anne ve baba bir. A.g.e. Bkz. *Kubbealtı Lugatı Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1892.

⁵¹⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵²⁰ Dilek, arzu, istek, maksat, meram. A.g.e. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 797.

⁵²¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵²² Açıklandığı şekilde, tarzda. A.g.e. Bkz. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 1151.

⁵²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵²⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵²⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵²⁷ "Bir kadına onun erkek kardeşinin evinde evlenme teklifi yapıldığında [evlilik teklif eden erkekten başlık parası olarak bir miktar dirhem istense] erkekte o kadın için bir şey vermeyi reddederse [nikâhlanamayacağını anlayıp] erkek kardeşe bir miktar dirhem vermeyi kabul edip evlense bu ödediğini geri alır, çünkü bu rüşvettir." (*Hulâsatü'l-Muhtasar ve nukâvetü'l-Mu'tasar, tenbih fi bâbi'l-ibâha*) Bu nakil 51-56. meselelere de şamildir. Ayrıca tercih edilen bu eser Şâfi'î fıkıh eserleri arasındadır.

Aynı şekilde adam, evleneceği kadını kendisine eş olarak çabucak vermelerinden dolayı kadının ailesine (para vb.) bir şeyler verdiğinde bunları onlardan geri alma hakkına sahiptir. Çünkü bu rüşvet olur. Bkz.

- 52. Mes'ele:** Zeyd, Hind-i bâliğayı tezevvüc murâd itdikde Amr, “Kâdî bana şu kadar akça vormeyince nikâha mâni olup Hind’i nikâh itdirmem” demekle Zeyd, Amr’a ol kadar akça virüp ba‘dehû Hind’i tezevvüc eylese Zeyd, meblağ-ı mezbûrî Amr’dan istirdâda kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵²⁸
- 53. Mes'ele:** Zeyd, Amr’ın kızı Hind’i tezevvüc murâd itdikde Amr, “Bana nefsim için bir at vormeyince nikâh itdirmem” demekle Zeyd, Amr’a bir at virüp Hind’i tezevvüc eylese Zeyd, ol atı Amr’dan almağa kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵²⁹
- 54. Mes'ele:** Hind, kızı Zeyneb’i tezevvüc itmek için Zeyd’e ba‘zı eşyâ virüp Zeyd dahi Zeyneb’i tezevvüc eylese Hind, eşyâ-yı merkûmeyi⁵³⁰ Zeyd’dan istirdâda kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵³¹
- 55. Mes'ele:** Hind, Zeyd’e kendüyi tezevvüc itmek için ergenlik⁵³² nâmına şu kadar akça virüp Zeyd dahi Hind’i tezevvüc eylese Hind, meblağ-ı mezbûrî Zeyd’dan istirdâda kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵³³
- 56. Mes'ele:** Zeyd, Amr’ın kızı Hind’i tezevvüc murâd itdikde Amr, “Bana nefsim için şu kadar akça vormeyince nikâh itdirmem” demekle Zeyd, Amr’a ol kadar akça virüp Hind’i tezevvüc itdikden sonra Zeyd meblağ-ı mezbûrî Amr’dan almadın Amr fevt olsa Zeyd, meblağ-ı merkûmı Amr’ın terekesinden almağa kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁵³⁴
- 57. Mes'ele:** Zeyd[’in] karındaşı Amr, Bekr’in kızı Hind’i tezevvüc murâd itdikde Bekr, Zeyd’e “Mâlından bana nefsim için yüz on gurus [vr 10b] vormeyince Hind’i Amr’a

Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkıhı (el-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi’l-erba’a)*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994), c. 5/2268.

⁵²⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵²⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵³⁰ Merkûm; yazılmış, adı geçen zikredilen şey, nesne demektir. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lügati Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2044.

⁵³¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵³² Osmanlı Türkçesi’nde üç manaya tekabül eden bu kelime siyak ve sibaka göre “dul kadın bekar erkek ile evlenmek istediğinde erkeğin bekarlık hakkı olarak hediye vermesi” manasına gelmektedir. Bkz. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 79.

⁵³³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

⁵³⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9a.

nikâh itdirmem” demekle Zeyd mâlından Bekr’e yüz on guruş virüp ba‘dehû Amr Hind’i tezevvüc eylese Zeyd, meblağ-ı mezbûrî Bekr’dan isitirdâda kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵³⁵

3.1.4. Fi’l-ihtilâfî fi’l-cihâz⁵³⁶

1. **Mes’ele:** Evsât-ı nâsdan olan Zeyd, kızı Hind’i ere virdikde Hind’e bir mikdar cihâz esvâbı⁵³⁷ virüp ba‘dehû Zeyd, esvâb-ı mezbûrenin ba‘zı içün “Şu esvâbı âriyet tarîkiyle virmişdim” diyüp ve Hind, “Hibe itmişdin” diyü da‘vâ idüp lâkin müdde‘âsını isbât idemese Zeyd, yemîni ile tasdîk olunur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵³⁸

جهز بنته وزوجها -زوج بنته و جهزها- ثم ادعى أن ما دفعه لها عارية وقالت تمليكا أو قال الزوج ذلك بعد موتها ليرث منه وقال الأب عارية قيل القول للزوج ولها لأن الظاهر شاهد به إذ العادة دفع ذلك إليها هبة واختاره السعدي

واختيار الإمام السرخسي كون القول للأب لأن ذلك يستفاد من جهته والمختار للفتوى القول الأول إن كان العرف ظاهرا بذلك كما في ديارهم كما ذكره في الواقعات وفتاوى الخاصي وغيرهما وإن كان العرف مشتركا فالقول للأب وقيل إن كان الرجل ممن - مثله - يجهز البنات تمليكا فالقول للزوج وإلا فله⁵³⁹

2. **Mes’ele:** Eşrâfdan olan Zeyd, kızı Hind’e cihâz nâmına ba‘zı eşyâ virdikden sonra Zeyd, “Eşyâ-yı merkûmeyi âriyet tarîkiyle virmişdim” diyüp ve Hind, “Hibe

⁵³⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵³⁶ Cihâz, lügatte “gelinin malzemeleri” manasına gelirken fıkıh ıstılahında gelinin baba evinden götürdüğü eşya ve malzemeler demektir. A.g.e. Bkz. Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 53.

Ek bilgi olarak “cihâzın” Türkçe karşılığı “çeyiz, cehiz”dir. Günümüzde adet olarak da yürütülen bu uygulama aşırıya kaçıldığı durumlarda birçok maddi problemlere de yol açmaktadır. Nişan öncesinde erkek tarafının gelin için hazırladığı bazı yörelerde “gelin bohçası, nişan bohçası” diye adlandırılan bazı yörelerde “gelin çeyizi” denilen uygulamalarda mevcuttur. Bu bâb, çeyiz meselelerinin anlatıldığı fetvâları ihtivâ etmektedir.

⁵³⁷ Giyecek şeyler, elbise. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 269.

⁵³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵³⁹

“Bir baba kızının çeyizini hazırlasa ve onu evlendirse -baba kızını evlendirse ve çeyizini hazırlasa- sonra kızına hazırladığı bu çeyizi ona âriyet [ödünç] olarak verdiğini iddia etse lakin kızı o çeyizlerin temlik [mülkünde olma] olduğunu veya adamın kızı öldükten sonra zevci çeyizden miras payı alabilmek için temlik olduğunu söylese kadın ve zevcin sözü kabul edilir, çünkü adet böyledir. Durumun zâhiride [dış görünüşü] baba ve annesinin çeyizini hazırladığı ve çeyizini verdiğini gördüğünde babanın sözü kabul edilir, görüşünü tercih etmiştir. Yaşadıkları belde zâhiri örf birinci kavli es-Suğdî destekliyse vâkıât eserlerinde (*Fetâvâ'l-Hâssî*)’de ve (*Fetâvâ's-Suğrâ*) belirtildiği üzere müftâbih kavil zikredilen birinci kavildir. Eğer ki o yaşanan belde örf müsterekse [yani iki türlü uygulamada yapılıyorsa] o zaman babanın sözü kabul edilir. Bu mevzuda şöyle bir görüş de var ki bu adam kızların çeyizlerini temlik olarak hazırlayan biri olarak biliniyorsa o zaman zevcin sözü böyle değilse babanın sözü kabul edilir.” (*Fethü'l-Kadîr, fî evâhiri'l-mehr*)

itmişdin” diyüp Zeyd müdde‘âsını isbât idemese Zeyd, yemîn ile eşyâ-yı merkûmeyi Hind’den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁴⁰

قال مولانا رحمه الله وينبغي أن يكون الجواب على التفصيل إن كان الأب من الكرام والأشراف لا يقبل قول أبي لأن مثله يأنف عن الإعارة وإن كان من أوساط الناس يكون القول قول الأب لأنه هو الدافع وليس بمكذب فيما قال من حيث الظاهر⁵⁴¹

3. **Mes’ele:** Evsât-ı nâsdan olan Hind, kızı Zeyneb’i ere virdikde Zeyneb’e bir mikdâr cihâz esvâbı virüp ba‘dehû Zeyneb fevt olup Hind, sâir veresesini⁵⁴² terk itdikde Hind, esvâb-ı mezbûrenin ba‘zı içün “Şu esvâbı âriyet tarîkiyle virmişdim” diyüp ve sâir verese[ler], “Hibe itmişdin” diyü da‘vâ idüp lâkin müdde‘âlarını isbât idemeseler Hind, yemîni ile tasdîk olunur mı?

el-Cevâb: Olunur.⁵⁴³

4. **Mes’ele:** Eşrâfdan olan Hind, kızı Zeyneb’e cihâz nâmına şu kadar eşyâyı virdikden sonra Hind, “Eşyâ-yı merkûmeyi âriyet tarîkiyle virmişdim” diyüp ve Zeyneb, “Hibe itmişdin” diyüp Hind müdde‘âsını isbât idemese Hind, yemîni ile eşyâ-yı mezbûreyi Zeyneb’den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁴⁴

3.1.5. Bâbü’l-mehr⁵⁴⁵

1. **Mes’ele:** Zeyd, Hind’i şuhûd mahzarlarında tezevvüc itdikde mehr tesmiye olunmayup ba‘dehû bir nesne üzerine terâzî⁵⁴⁶ bulunmadın Zeyd fevt olsa Hind, tereke-i Zeyd’den ne mikdâr mehr alır?

⁵⁴⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵⁴¹ “Mevlânâ, (Allahu teâla ona rahmet eylesin) dedi ki: ‘Tafsilatlı cevap şöyledir ki baba eşrâftan [zengin, tanınmış] ve kerîmlerden [cömert] ise o zaman babanın sözü kabul edilmez çünkü onun gibiler bir şeyi âriyet olarak vermeye tenezzül etmezler. Eğer baba evsâtan [orta halliler] ise babanın sözü kabul edilir çünkü çeyizi veren odur. O zaman zâhire göre söylediği yalanlanmaz.”

(*el-Fetâvâ ‘l-Kâdihân, fî faslin fî hibetü ‘l-vâlidî li-veledihî min Kitâbu ‘l-Hibe*)

Burada “mevlânâ” ifadesinden maksat, hocası yahut mezhebin önde gelen imamlarının olduğunu tahmin etmekteyiz.

⁵⁴² Diğer vârisler. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1337.

⁵⁴³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵⁴⁵ Mehir, lügatte “ücret” manasına gelirken fıkıh ıstılahında ise erkeğin evleneceği kadına evlilik esnasında ödediği altın, gümüş, para yahut malı ifade etmektedir. Bu bâb, mehir meselelerini ihtivâ eden fetvâları içermektedir. Bkz. İkinci, *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*, 404.

⁵⁴⁶ İki tarafın birbirinden razı olma durumudur. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

el-Cevâb: Mehr-i misl [alur].⁵⁴⁷

وان سكت عنه أو نفاه لزم مهر المثل بالدخول أو الموت وبالطلاق قبل الدخول والخلو متعة معتبرة بحاله في

الصحيح⁵⁴⁸

2. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şuhûd mahzarlarında tezevvüc itdikde mehr tesmiye olunmayup ba'dehû Zeyd, Hind'e dâhil olduktan sonra bir nesne üzerine terâzî bulunmadın Hind'i tatlık eylese Hind, Zeyd'den ne mikdâr mehr alır?

el-Cevâb: Mehr-i misl alır.⁵⁴⁹

3. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i on dirhemden ekall olan şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc ve duhûl itdikden sonra Zeyd, Hind'i tatlık eylese Hind, Zeyd'den tamâmen on dirhem gümüş almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁵⁰

ولو سمي دونها لزممت العشرة⁵⁵¹

4. **Mes'ele:** Hind'in mehr-i misli bilinmek lâzım oldukda ne ile ma'lûm olur?

el-Cevâb: Babası cânibinden olan nisâya kıyâs ile [ma'lûm olur].⁵⁵²

ومهر مثلها يعتبر بقوم أبيها ان تساوتا سنا وجمالا ومالا وعقلا ودينا وبلدا وعصرا وبكارة وثيبا فإن لم يوجد

منهم فمن الأجانب⁵⁵³

5. **Mes'ele:** Hind'in mehr-i misli bilinmek lâzım olup lâkin babası cânibinden nisvândan kimesnesi olmasa Hind'in mehr-i misli, kime kıyâs ile ma'lûm olur ?

el-Cevâb: Ecânibden Hind'e mûmâsile olan nisâya kıyâs ile [ma'lûm olur].⁵⁵⁴

⁵⁴⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵⁴⁸ “Nikah akdinde mehir zikredilmezse veya verilmeyeceği söylense o zaman zıfafa birlikte yahut birisinin ölmesi suretiyle mehr-i misil vermek lâzım olur. Zıfaf ve halvetten önce talak vâkî olursa mut'a [kadını tepeden tırnağa kadar örten elbise, baş örtüsü] lâzım olur. Sahih olan görüşe göre mut'a verme hususunda muteber olan erkeğin [maddi] durumudur.” (*Mültekâ'l-ebhûr; bâbü'l-mehri*) Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/361.

⁵⁴⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵⁵⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵⁵¹ “Daha azı belirtilmişse on tane gereklidir.” (*Mültekâ'l-ebhûr; bâbü'l-mehri*) Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/365.

⁵⁵² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

⁵⁵³ “Kadının alacağı mehr-i misil miktarı kadının babasının tarafına göre belirlenir. Bu belirlemede Mehr-i misli alacak kadın ve bu kadına kıyas edilecek baba tarafındaki diğer kadınların; yaş, güzellik, mal, akıl, din, memleket, zaman, bakirelik ve dul olma bakımından eşit olmaları şartı esastır. Eğer baba tarafında böyle kıyas edilecek birisi yoksa aileden olmayan yabancı kimselere bakılarak belirlenir.” (*Mültekâ'l-ebhûr; bâbü'l-mehri*) Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/366.

⁵⁵⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 9b.

6. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu kadar bin akça mehr-i müeccel⁵⁵⁵ tesmiyesiyle tezevvüc idüp mehr-i mu'accel⁵⁵⁶ zikr ve tesmiye olunmasa hâlen [vr 10a] Hind fevt oldukça Zeyd, sâir vereseye mehr-i müsemâmâdan⁵⁵⁷ hisselerini virirken sâir verese Zeyd'e, "Mücerred velâyetimizde mehr-i mu'accel dahi tesmiye olunagelmıştır. Öyle oluncak mehr-i mu'accel dahi lâzım olmuş olur. Bize mehr-i mu'accelden dahi hisse vir!" dimeğe kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.⁵⁵⁸

7. **Mes'ele:** Zeyd, mehâriminden Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle halâl olmak zannı ile tezevvüc ve vat' idüp ba'dehû tefrîk olunsâ Hind, Zeyd'den mehr-i müsemâmâyı almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Mehr-i misl ile müsemâmâdan ekallini alır.⁵⁵⁹

8. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i üç talâk ile tatlîk itdikden sonra Zeyd, hülle itdirmedin Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc ve vat' idüp ba'dehû Hind Zeyd'den tefrîk olunsâ Hind, [mehr-i] müsemâmâyı Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Mehr-i misl ile müsemâmâdan ekallini alır.⁵⁶⁰

9. **Mes'ele:** Hind'in zevci Zeyd, âhar diyârda iken Amr, Hind['i] Zeyd'in menkûhası⁵⁶¹ idiğini bilmemekle Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc ve vat' itdikden sonra Zeyd gelüp Hind'i Amr'dan tefrîk itdirse Hind, mehr-i müsemâmâyı Amr'dan almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Mehr-i misl ile müsemâmâdan ekallini alır.⁵⁶²

ويجب في النكاح الفاسد بالوطئ لا الخلوة مهر المثل ولا يزداد على المسمى وعليها العدة أي في العقد الفاسد⁵⁶³

10. **Mes'ele:** Hind, Zeyd'i müddet-i radâ'da irdâ itdikden sonra Zeyd, bâliğa oldukça bilmemekle Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc ve vat' idüp ba'dehû

⁵⁵⁵ Mehir ödenme zamanına göre, ikiye ayrılır. Sonradan vadeli olarak ödenmeye bırakılan mehre, "mehr-i müeccel" denir. Bkz. Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 253-254.

⁵⁵⁶ Ödeme zamanına göre peşin olarak ödenen mehre, "mehr-i muaccel" denir. Kadın mehr-i muacceli almadan kocanın evine gitmeme hakkına sahiptir. Bkz. Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 253-254.

⁵⁵⁷ Miktarı nikâh esnasında taraflarca tespit edilen mehre "mehr-i müsemâmâ" denir. Bkz. Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 253-254.

⁵⁵⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10a.

⁵⁵⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10a.

⁵⁶⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10a.

⁵⁶¹ Nikahlı hanım, zevce. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2031.

⁵⁶² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10a.

⁵⁶³ "Fâsid bir nikahta mehr-i misil cima sebebiyle vacip olurken halvet sebebiyle olmaz. Mehr-i müsemâmâ üzerine ziyade yapılmaz. [Velev ki mehr-i mislin miktarı, mehr-i müsemâmânın miktarından çok olsa bile buna itibar edilmez çünkü kadın mehr-i müsemâmâda anlaşılan miktara razı olmuştur.] Ayrıca kadına iddet beklemede vacip olur." (*Dürerü'l-hükkâm ve Gurerü'l-ahkâm*)

radâ beyyineyle sâbit olup Hind Zeyd'den tefrîk olursa Hind, mehr-i müsemâmâyı Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Mehr-i misl ile müsemâmâdan ekallini alır.⁵⁶⁴

- 11. Mes'ele:** Zeyd, mezniyesi Hind'in radâ'an kızı Zeyneb'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc ve vat' itdikden sonra Zeyneb Zeyd'den tefrîk olursa Zeyneb, mehr-i müsemâmâyı Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Mehr-i misl ile müsemâmâdan ekallini alır.⁵⁶⁵

- 12. Mes'ele:** Zeyd'in kulu Amr, Zeyd'in iznsiz Hind-i hürreyi şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc ve vat' itdikden sonra Zeyd akd-i mezbûrı müciz olmadın Amr, Hind'i tatlık idüp ba'dehû Zeyd Amr'ı i'tâk eylese Hind, mehr-i müsemâmâyı Amr'dan almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Mehr-i misl ile müsemâmâyı tecâvüz eylemez.

- 13. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra halvet-i sahîha vâkı'a olup lâkin Zeyd innîn olmağla Hind'i vat'e kâdir olmayup ba'dehû Hind'i tatlık eylese Hind, mehr-i müsemâmâyı tamâmen Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.

وإذا خلى بها بلا مانع من الوطء حسا او شرعا أو طبعاً لزمه تمام المهر ولو كان -اي الزوج- خصياً أو

عنينا⁵⁶⁶

- 14. Mes'ele:** Hind-i sagîreyi veliyy-i akrabı anası Zeyneb, mehr-i misli olan şu kadar akça mehr tesmiyesiyle Zeyd'e tezvîc idüp Zeyd, Hind'i vat' itdikden sonra Hind bâliğa olduğu anda nefsinı ihtiyâr ve işhâd idüp hıyâr-ı bulûğla akd-i mezbûrı Zeyd'in huzûrunda fesh itdirse Hind, mehr-i müsemâmâyı Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁶⁷

- 15. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra zifâf vâkı olup lâkin Hind ratkâ'⁵⁶⁸ olup vat' mümkün olmamağla Hind'i tatlık eylese Zeyd

⁵⁶⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10a.

⁵⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10a.

⁵⁶⁶ "Koca, karısıyla halvet yaşasa yani hissî, tabî' ve şerî' olarak cimaya engel olacak bir durum da olmasa velev ki koca hadım edilmiş veya iktidarsız olsa da mehrin tamamını vermesi lâzımdır."

(*Mültekâ'l-ebhûr, bâbü'l-mehr*)

⁵⁶⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10a.

⁵⁶⁸ "Aslık"ta denilir. Kadının fercinde bulunup tevlîdi ve cinsel ilişkiyi engelleyen bir et parçasıdır. Bkz. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 516.

mehr-i müsemânın nısfını Hind'e virirse Hind râziye olmayup tamâmen almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁶⁹

والرقت تمنع الخلوة لأنه يمنع الجماع وذكر في -كتاب- طلاق الأصل أن العدة تجب على الرقاء ولها نصف المهر⁵⁷⁰

16. Mesele: Zeyd, kızı Hind-i kebîrenin bîkr câriyesi Zeyneb'i Hind'in iznsiz Amr'a [vr 11b] tezvîc idüp Amr dahi Zeyneb'i vat' idüp izâle itdikden sonra Hind, vâkıfe oldukda nikâhı kabûl itmeyüp tefrîk eylese Zeyneb'in noksân bekâreti mehr-i mislinden ezîd olmağla Hind, Zeyneb'in noksân bekâretini Amr'a tazmîne kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁷¹

17. Mes'ele: Zeyd, Hind'i yirmi bin akça mehr ile kendüye tezevvüce Amr'ı tevkîl itdikden sonra Amr, Hind'i Zeyd'e otuz bin akça mehr ile tezvîc idüp ba'dehû Zeyd, bilmedin Hind'e dâhil olup ba'dehû bildikde akd-i mezbûrı red ile Hind'in mehr-i misli yirmi bin akça olmağla Zeyd, Hind'e yirmi bin akçayı virirken Hind, "Mücerred vekîlin otuz bin akça mehr ile tezvîc itdi" diyü yirmi bin akçadan ziyâde nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁷²

18. Mes'ele: Zeyd, Amr'a "kızım Hind'i şu kadar akça mehr-i mu'accel ile tezevvüc eyle Hind'i sana şu kadar cihâz esvâbı ile vireyim" demekle Amr dahi Hind'i, mehr-i mu'accel mislinden ziyâde ol kadar akça mehr-i mu'accel ile tezevvüc ve meblağ-ı mezbûrı Zeyd'e teslîm idüp ba'dehû Zeyd, Hind'i Amr'a virdikde ol mikdâr cihâz esvâbı virmese Amr, Hind'e vech-i muharrer üzere virdiği akçadan Hind'in mehr-i mislinden ziyâdesini Zeyd'den istirdâda kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁷³

19. Mes'ele: Zeyd-i müteveffânın zevcesi Hind, sâir vereseden "Zeyd zimmetinde olan mehrim şu kadardır" diyü da'vâ ve sâir verese, "Şu kadar nâkısıdır" diyüp Hind'in

⁵⁶⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10a.

⁵⁷⁰ "Kitab-ı talâkta bahsedildiği üzere ratak, halvete manidir. Ratak, cimaya mâni olduğu için halvete de mânidir. Asıl olan şudur ki cinsi uzvunda ratak teşekkül eden kadına iddet beklemesi vacip olur ve mehrin yarısını alır." (*el-Fetâvâ'l-Kâdihân*)

⁵⁷¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10b.

⁵⁷² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10b.

⁵⁷³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10b.

mehr-i misli sâir veresinin didikleri mikdâra müsâ'id olsa Hind, müdde'âsına ikâmet-i beyyine idicek didiği mikdârı tereke-i Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁷⁴

20. **Mes'ele:** Zeyd, fevt olup zevcesi Hind'i ve sâir veresesini terk itdikde Hind, "Zeyd zimmetinde olan mehrim şu kadardır" diyü da'vâ ve sâir verese, "Şu kadar nâkısıdır" diyü da'vâ idüp tarafeynin beyyineleri olmasa Hind'in mehr-i misli Hind'in dediği mikdâra müsâ'id olıcak Hind yemîni ile tasdik olunur mı?

el-Cevâb: Olunur.⁵⁷⁵

21. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i bir câriye mehr-i mu'accel tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra virmedin Zeyd fevt olsa Hind, Zeyd'in terekesinden bir vasat câriye yâhut bir vasat câriye kıymetini almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁷⁶

22. **Mes'ele:** Zeyd-i müteveffânın zevcesi Hind, sâir veresesinden "Zeyd zimmetinde olan mehrim şu kadardır" diyü da'vâ ve sâir verese, "Şu kadar nâkısıdır" diyü da'vâ idüp tarafeynin beyyineleri olmasa Hind'in mehr-i misli Hind'in dediği mikdâra müsâ'id olmayıcak Hind, yemîni ile tasdik olunur mı?

el-Cevâb: Olunmaz.⁵⁷⁷

23. **Mes'ele:** Hind ba'dehû zevci Zeyd fevt olup Hind'in verese, Zeyd'in veresesinden "Hind'in Zeyd zimmetinde olan mehr-i müsemması şu kadar akçadır" diyü da'va idüp ve Zeyd'in verese, "Şu kadar nâkısıdır" diyüp tarafeynin beyyineleri olmasa kav⁵⁷⁸ kangısındır?

el-Cevâb: Verese-i Zeyd'indir.⁵⁷⁹

24. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu makûle⁵⁸⁰ şu kadar esvâb mehr-i mu'accel tesmiyesiyle tezevvüc idüp ba'dehû virmedin Hind'e duhûl eylese Hind, [vr 11a] esvâb-ı merkûmenin vasatlarını yâhut vasatlarının kıymetlerini Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

⁵⁷⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10b.

⁵⁷⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10b.

⁵⁷⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10b.

⁵⁷⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10b.

⁵⁷⁸ -Konuşulan- söz. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1632.

⁵⁷⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 10b.

⁵⁸⁰ Cins, çeşit, şekil manasına gelmektedir. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1947.

el-Cevâb: Olur.⁵⁸¹

- 25. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu makûle şu kadar esvâb mehr-i mu'accel tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra virmedin Hind fevt olsa Hind'in sâir veresesi, esvâb-ı merkûmenin vastalarından yâhud vasatlarının kıymetlerinden hisselerini Zeyd'den almağa kâdire olurlar mı?

el-Cevâb: Olurlar.⁵⁸²

- 26. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu kadar esvâb-ı muayyene mehr-i mu'accel tesmiyesiyle tezevvüc ve duhûl idüp esvâb-ı mezbûreyi Hind'e virdikden sonra Amr, esvâb-ı merkûmeye müstehak çıkup Hind'den alsa Hind, esvâb-ı merkûmenin kıymetlerini Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁸³

- 27. Mes'ele:** Zeyd, Hind'e namzed oldukda Hind'e mehr-i mu'accel nâmına şu kadar eşyâ gönderüp ba'dehû Hind'i tezvîcden fârig olsa Zeyd, eşyâ-yı merkûmeyi Hind'den istirdâda kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁸⁴

- 28. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra nikâh kâim iken Zeyd, sıhhatinde Hind'in mehri üzerine şu kadar ziyâde olsa Hind dahi kabûl idüp ba'dehû Zeyd fevt olsa Hind, tereke-i Zeyd'den mehr-i müsemâmâ ve ziyâdeyi almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁸⁵

- 29. Mes'ele:** Zeyd-i Nasrânî, Hind-i Nasrânîye'yi şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc ve duhûl itdikden sonra Hind, şeref-i İslâmla müşerreffe olup Zeyd'e İslâm arz olundukda Zeyd ibâ'⁵⁸⁶ itmeğle Hind, Zeyd'den tefrîk olunsa Hind, mehr-i müsemâmâyı Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁵⁸⁷

⁵⁸¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁸² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁸³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁸⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁸⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁸⁶ Rıza olmamak, kabul etmemektir. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 462.

⁵⁸⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

- 30. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i bir mu'ayyen mülk menziliyle⁵⁸⁸ bağçesi ve şu kadar eşyâ-yı mu'ayyenesi mehr-i mu'accel olmak üzere tezevvüc itdikden sonra Zeyd, fevt olsa Hind, ol menzil ve bağçe ve eşyâyı almağa kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁵⁸⁹
- 31. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu kadar eşyâ mehr-i mu'accel üzerine tezevvüc idüp eşyâ-yı merkûmeyi Hind'e virdikden sonra Zeyd kable'd-duhûl ve'l-halve⁵⁹⁰ Hind'i tatlık ile Zeyd, eşyâ-yı mezbûrenin nısfını Hind'den istirdâda kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁵⁹¹
- 32. Mes'ele:** Cunûn-ı mutbık ile mecnûn olan Zeyd'in veliyy-i akrabı li-ebeveyn ammi Amr, Hind'i mehr-i misli olan şu kadar akça mehr tesmiyesiyle Zeyd'e tezvîc itdikden sonra Zeyd fevt olsa Hind, Zeyd'in terekesinden mehr-i müsemâyı ve mâ'dâdan hissesini almağa kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁵⁹²
- 33. Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin veliyy-i akrabı anası Hind, Zeyd'e Zeyneb'i mehr-i misli olan şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezvîc itdikden sonra Zeyd, sığarında kable'd-duhûl fevt olsa Zeyneb, mehr-i müsemâyı tereke-i Zeyd'den almağa kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁵⁹³
- 34. Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin ammi veliyy-i akrabı, Zeyd'e Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezvîc itdikden sonra kable'd-duhûl Zeyd bâliğ olup hıyâr-ı bulûğla akd-i mezbûrı hâkime fesh itdirse Hind, mehr-i müsemânın nısfını Zeyd'den almağa kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁵⁹⁴
- 35. Mes'ele:** Zeyd bir avrat⁵⁹⁵ nikâhlansa halvet-i sahîha olmadın Zeyd fevt olsa avrat, tamâm mehrin almağa kâdire olur mı? ^{596 597}

⁵⁸⁸ Ev, konak. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2033.

⁵⁸⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁹⁰ Halvet, fıkıh terminolojisinde nikâh akdinden sonra karı ve kocanın baş başa bir yerde yalnız kalması demektir. A.g.e. Bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/11.

⁵⁹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁹⁵ Kadın, hatun. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 60.

⁵⁹⁶ Der-kenâra yazılmış bu meseleyi ana metnin içerisine aktardık.

⁵⁹⁷ الله اعلم كتبه علي الفقير عني عنه ibaresi 35 ve 36. Meselelerin kenarına yazılmıştır. Burada [Allahu teâlâ en iyisini, en doğrusunu bilir. Bu meseleyi fakir (tevazu ifadesi) yazdı, Allah onu bağışlasın] denilmektedir. Burada bu kaydı düşenin muharrir olması kuvvetli ihtimaldir.

el-Cevâb: Olur.⁵⁹⁸

- 36. Mes'ele:** Zeyd bir avrat nikâhlansa halvet-i sahîha olmadın talâk virse mezbûra avrat, Zeyd-i mezbûrdan tamâm mehrin almağa kâdire olur mı?⁵⁹⁹

el-Cevâb: Nısf mehrin alur.⁶⁰⁰

- 37. Mes'ele:** Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı anası Zeyneb, Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle Zeyd'e [vr 12b] tezvîc itdikden sonra Hind, kable'd-duhûl bâliğa olup hıyâr-ı bulûğla akd-i mezbûrı hâkime fesh itdirse Hind, Zeyd'den mehr nâmına nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁰¹

- 38. Mes'ele:** Hind-i sagîre velîsi iznsiz nefsin şü kadar akça mehr tesmiyesiyle Amr'a tezvîc itdikden sonra Hind'in velîsi mücîz olmayup Amr, kable'd-duhûl fevt olup ba'dehû Hind bâliğa olsa Hind, Amr'ın terekesinden mehr nâmına nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁰²

- 39. Mes'ele:** Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı anası Zeyneb, Hind'i küfvi Zeyd'e mehr-i misli olan şü kadar akça mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezvîc idüp Zeyd dahi Hind'i vat' itdikden sonra Hind bâliğa olup akd-i mezbûrı hıyârı bulûğla hâkime fesh itdirse Hind, mehr-i müsemâyı Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁰³

- 40. Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin veliyy-i akrabı li-ebeveyn er karındaşı Amr hâzır iken Zeyd'in ammı Bekr, Amr'ın iznsiz Hind'i Zeyd'e tezvîc idüp ba'dehû Amr, akdi mücîz olmadın Zeyd kable'l-bulûğ ve'd-duhûl fevt olsa Hind, akd-i mezbûra binâen Zeyd'in terekesinden mehr nâmına nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁰⁴

- 41. Mes'ele:** Zeyd'in kulu Amr, Hind'i Zeyd'in izniyle şü kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra Amr fevt olsa Hind, Zeyd'e "Mücerred Amr kulın olmağla mehrimi mâlından bana edâ eyle"⁶⁰⁵ dimeğë kâdire olur mı?

⁵⁹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁵⁹⁹ Bu meseleyi de aynı şekilde ana metnin içerisine aktardık.

⁶⁰⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

⁶⁰¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶⁰² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶⁰³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶⁰⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶⁰⁵ Borç ödemek, yerine getirmek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 230.

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁰⁶

- 42. Mes'ele:** Hind-i sagîreyi veliyy-i akrabı Zeyd, mehr-i misliyle küfvi Amr-ı sagîre tezvîc idüp Amr'ın babası Bekr dahi kabûl itdikden sonra Amr fevt olup mâlî olmasa Bekr, mehre zâmin⁶⁰⁷ olmuş vekîl iken Hind'in vasîsi Bişr, Bekr'e, "Mücerred Amr'ın babası olmağla Hind'in mehrini mâlından edâ eyle" diyü cebre kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁰⁸

- 43. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu makûle şu kadar esvâb mehr-i mu'accel tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra Zeyd'in babası Amr olmağla ol kadar esvâbı kendi mâlından teberru'an Hind'e virse Amr, nâdim olup esvâb-ı merkûmeyi Hind'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁰⁹

- 44. Mes'ele:** Hürretü'l-asl olan Hind-i sagîrenin veliyy-i akrabı ammı Zeyd, Hind'i hürretü'l-asl olmayup âzad olunan Amr'a şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezvîc itdikden sonra kable'l-vat'i Hind Amr'dan tefrîk olunsa Hind, bâliğa oldukda Amr'dan mehr nâmına nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶¹⁰

- 45. Mes'ele:** Hind-i sagîrenin babası Zeyd hâzır iken sagîreyi ammı Amr, Zeyd'in iznsiz şu kadar akça mehr tesmiyesiyle Bekr'e tezvîc itdikden sonra Zeyd, vâkıf oldukda mücîze olmayup kable'l-bulûğ ve'd-duhûl akd-i mezbûrı fesh eylese Zeyd, Hind'in mehri nâmına Bekr'den nesne almağa kâdir olur mı?⁶¹¹

el-Cevâb:⁶¹²

- 46. Mes'ele:** Bu sûretde Bekr, mehr-i mu'accel olmak üzere Hind için Amr'a şu kadar şu kadar akça ile bir mikdâr esvâb virse meblağ-ı mezbûrı ile esvâb-ı merkûme Amr'ın olmağla Bekr, meblağ-ı mezbûrı ile esvâb-ı merkûmeyi Amr'dan almağa kâdir olur mı?

⁶⁰⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶⁰⁷ Tazmin edecek olan, kefil, garantör. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1361.

⁶⁰⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶⁰⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶¹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶¹¹ Bu meselenin cevabı nüshadan silinmiş yahut yazılmadığından gözükmemektedir. Lakin, fikhî kaidelerin gözetilip diğer sorulara verilen fetvalara bakıldığında bu sualin cevabı, "olmaz" olarak verilebilir. Çünkü, Zeyd hâzırdır ve icâzet vermemiştir. Bundan dolayı akit gerçekleşmemiş olur. Akit gerçekleşmeyince mehir de lâzım olmaz. A.g.e. Bkz. Burhânîpûrlu vd., *Fetâvâyı Hindîyye (Fetâvâyı Alemgiriyye)*, c. 2/351-352.

⁶¹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

el-Cevâb: Olur.⁶¹³

47. **Mes'ele:** Deyni⁶¹⁴ terekesinden ezîd olduğu hâlde fevt olan Zeyd'in [vr 12a] dâiyinleri,⁶¹⁵ "Tereke-i Zeyd'i deynlerimize göre iktisâm⁶¹⁶ idelim" didiklerinde zevcesi Hind, râziye olmayup "Mehrimi terekeden temâmen istîfâ iderim" dimeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶¹⁷

48. **Mes'ele:** Zeyd, sıhhatinde Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc itdikten sonra Zeyd deyni terekesinden ezîd olduğu hâlde fevt olsa Hind, terekeden mehr-i müsemma'ya isâbet iden müzdâdı almak istedikde sâir dâinler, "Cümle terekeyi biz aluruz" dimeğe kâdire olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.⁶¹⁸

49. **Mes'ele:** Züyûf akça⁶¹⁹ râic⁶²⁰ iken Zeyd, Hind'i şu kadar züyûf akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc itdikten sonra züyûf akça kâsid⁶²¹ olup ba'dehû Hind fevt olsa Zeyd, ol kadar züyûf akçanın altun ya gümüşden olan kıymetlerinden sâir vereseye hisselerini virirken sâir verese, almayup "Züyûf adedince ceyyid⁶²² akça vir" dimeğe kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.⁶²³

وإن تزوجها على الدراهم الرائجة فكسدت قال بعضهم عليه مهر مثلها. وقال الفقيه أبو جعفر لها قيمة الدراهم من الذهب والفضة قبل الكساد وهو الصحيح قاضي خان في الصرف⁶²⁴

⁶¹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11b.

⁶¹⁴ Borç almak. Bkz. Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 60.

⁶¹⁵ Borç veren ve alacaklı olan kimsedir. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 192.

⁶¹⁶ Bölüşme, paylaşma. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁶¹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12a.

⁶¹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12a.

⁶¹⁹ Akça, 1687 tarihine kadar yürürlükte olan Osmanlı'nın resmi para birimidir. Züyûf akça ise kalp ve mağşuş akçalar için kullanılır. Bu kavram genelde saf olmayan, hileli ve düşük değerli sahte akçalar için kullanılır. A.g.e. Bkz. Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 299; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1393.

⁶²⁰ Geçer, sürümde olan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1023.

⁶²¹ Revaçtan düşen, sürümünü kaybeden ve geçmez akçalar için kullanılan kavramdır. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁶²² Bozulmamış, iyi, güzel manasına gelmektedir. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁶²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12a.

⁶²⁴ "Bazı fakihlere göre bir erkek, kadınla rayiç olan [geçer ve değerli durumda olan] dirhemden evlendiğinde daha sonra bu dirhemler şayet revaçtan düşerse bu durumda erkeğin mehri misil vermesi lâzım olur. Fakih Ebu Cafer'e göre ise kadın ister altın ister gümüş olsun bu bahsi geçen dirhemlerin revaçtan düşmeden önceki kıymetini alma hakkı vardır. Sahih olan [ercâh olan, tercih edilen] görüşte bu şekildedir." (*el-Fetâva'l-Kâdihân, fi's-sarf*)

50. Mes'ele: Guruş,⁶²⁵ ceyyid akça ile yetmiş akçaya râic iken Zeyd, Hind'i ol makûle ceyyid akçadan şu kadar akça mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezevvüc idüp bu'd-ı zamân züyûf akça zâhir olup guruş, züyûf akça ile iki yüz akçaya râic olup ol makûle ceyyid akça eydi-yi nâsdan münkâtı olduktan sonra Zeyd fevt olsa Hind, ol mâkule ceyyid akçanın yevm-i inkıtâ'da⁶²⁶ olan kıymetlerini terekeden almak istedikde sâir verese râzîler olmayup Hind'e, "her iki yüz ceyyid akça mukâbelesinde bir guruş al yâhud ceyyid adedince züyûf akça al" dimeğe kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.⁶²⁷

ولو تزوج امرأة على ألف -من- دراهم البلد فكسدت قبل القبض وصار النقد غيرها قالوا إن كانت تلك الدراهم تروج لو وجدت فلها تلك الدراهم لا غير وإن قلت قيمتها من الذهب وإن انقطعت تلك الدراهم فلا توجد أو صارت لا تروج فيما بين الناس كان على الزوج قيمة تلك الدراهم قبل الكساد ولو كانت ثمنًا فكسدت قبل القبض فسد البيع في قول أبي حنيفة⁶²⁸

51. Mes'ele: Zeyd, Hind'i mehr-i mislinden ziyâde şu kadar akça mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra Zeyd fevt olup Hind'i ve li-ebeveyn er karındaşı Amr'ı terk eylese Hind, mehr-i müsemâyı terekeden almak istedikde Amr, "Mehr-i mislinden ziyâdeyi aldığına râzî olmam" diyü Hind'i bi-gayrı vechin tamâmen ahzdan men'a kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶²⁹

رجل تزوج امرأة على ألف درهم من الدراهم التي نقد البلد فكسدت وصار النقد غيرها كان على الزوج قيمة تلك الدراهم يوم كسدت هو المختار ولو كان مكان النكاح بيعًا فسد البيع⁶³⁰

⁶²⁵ Osmanlı Devleti'nde ilk olarak III. Ahmed Han zamanında (1703-1730) gümüşten darp edilip kullanılan madeni paralardır. İlk basıldığında 1 Osmanlı guruşu, 120 akça civarında ve yaklaşık 16 gram saf gümüşe haizdi. Bkz. Şevket Pamuk, "Kuruş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

⁶²⁶ Değeri düştüğü son bulunduğu gün. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1434.

⁶²⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12a.

⁶²⁸ "Erkek, bir kadınla kadının yaşadığı şehirde rayiç olan bin dirhemle evlenirse sonra bu dirhemler kadının eline geçmeden revaçtan düşerse ve geçer akçe başka bir şey olursa bu durumda fakihler, bu dirhemler kadında mevcutken rayiç olsaydı, her ne kadar kıymeti altından daha az olsa bile kadının geçer bin dirhemi olurdu. Bu dirhemler kaybolsa veya rayiç olmasa veya olup da revaçta değilse o zaman erkeğin bu dirhemlerin kıymetini kadına ödemesi gerekir. Eğer mesele alım-satım olursa bu dirhemler satıcının eline geçmeden revaçtan düşerse bu alışveriş Ebu Hanife (rahimehullah) kavline göre fasit olur."

(*el-Fetâva 'l-Kâdihân min nikâhin fi mesâili 'l-mehr*)

⁶²⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12a.

⁶³⁰ "Muhtar [tercih edilen] kavle göre bir erkek kadınla yaşadıkları şehrin geçer akçesi olan bin dirhem üzerine evlenirse sonra bu dirhemler revaçtan düşer ve başka bir kıymet rayiç olursa erkek, dirhemlerin revaçtan düştüğü günün kıymetini kadına verir. Bahis geçen mesele nikah yerine alım-satım ise bu akit fasit olur." (*el-Fetâva 'l-Velvâciyye, min nikâhin mine 'l-fasli 's-sânî*)

52. Mes'ele: Zeyd, fevt olup zevcesi Hind'i ve sâir veresesini terk itdikde sâir verese, Hind'in Zeyd zımnında olan şu kadar akça mehri terekede olan akçadan virirlerken Hind almayup mukâbelesinde, “terekeden bir menzil alurum” dimeğe kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁶³¹

53. Mes'ele: Zeyd, Hind'i şu kadar akça mehr tesmiyesiyle tezevvüc itidikden sonra Zeyd fevt olup Hind'i ve sâir veresesini terk itdikde sâir verese terekeden ol kadar akça Hind'e virilerken Hind, almayup mukâbelesinde, “Şu kadar gurus alurum” dimeğe kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁶³²

54. Mes'ele: Gurus, iri ceyyid akça ile seksen akçaya râic iken Zeyd, Hind'i ol makûle ceyyid akçadan şu kadar akça mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezevvüc idüp bu'd-ı zamân hurda akça⁶³³ zâhir olup gurus, hurda akça ile yüz yirmiye râic olup ol makûle iri ceyyid akça eydi-yi nâsdan münkatı olduktan sonra Zeyd fevt olsa Hind, ol makûle ol kadar ceyyid akçanın yevm-i inkıtâ'da olan misillerini terekeden almak istedikde sâir verese, râzîler olmayup Hind'e “Yüz yirmi iri ceyyid akça mukâbelesinde [vr 13b] bir gurus al yâhut dâimi ceyyid adedince akça al” dimeğe kâdir olurlar mı?
el-Cevâb: Olmazlar.⁶³⁴

3.1.6. Fî mâli'z-zevci ve'z-zevceti en yef'alâh⁶³⁵

- 1. Mes'ele:** Zeyd'in menkûhası Hind-i sagîre dokuz yaşında olup cimâ'a mutbîka olmağa Zeyd, Hind'i hâzinesi⁶³⁶ vâlidesi Zeyneb'den almağa kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁶³⁷
- 2. Mes'ele:** Zeyd'in menkûhası olup Zeyd'in hâzinesi anası Hind'in yanında olan Zeyneb-i sagîre yedi-sekiz yaşında olup lâkin mehzûle⁶³⁸ olup cimâ'a mutbîka olmasa Zeyd, Zeyneb'i Hind'den almağa kâdire olur mı?

⁶³¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12a.

⁶³² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12a.

⁶³³ Bozuk, hileli olan. Burada “züyûf akça” manasında kullanılmaktadır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 439.

⁶³⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶³⁵ Bu bâb, koca ve kadının kendi mallarını ve bu ikisinin arasındaki mehir, nafaka gibi durumlarda ortaya çıkan ilişkileri ve ikisinin birbirlerine karşı olan fiiliyatlarını anlatan meseleleri ihtivâ eden fetvâları içermektedir.

⁶³⁶ Fıkîhî ıstılahta çocukların terbiyesiyle meşgul olan kadın demektir. Bkz. Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

⁶³⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶³⁸ Zayıf, güçsüz, çelimsiz. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2011..

el-Cevâb: Olmaz.⁶³⁹

3. **Mes'ele:** Hind-i sagîreyi veliyy-i akrabı anası ve hâzinesi Zeyneb, Amr'a tezvîc eylese Hind, maslahât-ı ricâle sâliha olmadın Amr, Hind'i yerinden almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁴⁰

4. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu makûle şu kadar esvâb mehr-i mu'accel tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra virmedin Hind'i vat' murâd ile Hind, Zeyd'e "Esvâb-ı merkûmenin vasatı yâhut vasatının kıymetlerini almayınca nefsimi sana temkîn itmeyim" dimeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁴¹

5. **Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind, menziline kaçıp kız karındaşı Zeyneb'in menziline varsa Zeyd, mehr-i mu'accelini îfâ itmeğe Hind'i menziline getürmeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁴²

6. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i bir belde mahallâtından bir mahallede şu kadar akça mehr-i mu'accel ve şu kadar akça mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezevvüc idüp lâkin mehr-i mu'accelini virmese Zeyd Hind'i âhar mahallede istîcâr⁶⁴³ itdiği menzile getürmek istedikde Hind, "Mehr-i mu'accelimi almayınca gitmem" dimeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁴⁴

7. **Mes'ele:** Zeyd bir kasaba ahâlîsinden Hind'i şu kadar akça mehr-i mu'accel ile tezevvüc itdikden sonra mehr-i mu'accelini virmedin Hind'i kasaba garbında olan karyesine⁶⁴⁵ getürmek murâd itdikde Hind, "Mehr-i mu'accelimi almayınca gitmem" dimeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁴⁶

8. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i bir belde mahallâtından bir mahallede tezevvüc itdikden sonra mehr-i mu'accelini îfâ itmeğe Hind'i evvel belde âhar mahallede olan kendi menziline getürmek istedikde Hind, imtinâ'a⁶⁴⁷ kâdire olur mı?

⁶³⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁴⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁴¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁴² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁴³ Kiralamak demektir. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1465.

⁶⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁴⁵ Köy, belde. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 565.

⁶⁴⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁴⁷ Çekinmek, geri durmak demektir. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1419.

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁴⁸

وإذا أوفاهـا ذلك فله نقلها حيث شاء ما دون السفر⁶⁴⁹

9. **Mes'ele:** Zeyd, bir kasaba ahâlîsinden Hind'i evvel kasabada tezevvüc itdikden sonra mehr-i mu'accelini îfâ itmeğle Hind'i mesâfe-i seferden ekall olan kendi karyesine getürmek istedikde Hind, imtinâ'a kâdire olur mı? ⁶⁵⁰

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁵¹

وينقلها فيما دون مدته أي مدة السفر اتفاقا إذ في قرى المصر القريبة لا يتحقق الغربة⁶⁵²
صححه في الوقاية والدرر والملتقى وجاء به صاحب الهداية بصيغة التمریض ولهم تصحح التفصيل في
أنفع الوسائل⁶⁵³

10. **Mes'ele:** Zeyd, bir kasabada tezevvüc itdiği Hind'i mehr-i mu'accelini ifâ itmeğle evvel kasabaya Müslim mahallesinde olan mülk-i menziline getürmek istedikde Hind, "Mücerred evvel mahallede birkaç kefare menzilleri vardır" diyü bi-gayrı vechin imtinâ'a kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁵⁴

11. **Mes'ele:** Bu sûretle Hind, Zeyd'in menziline gitmeyüp Zeyd'in iznsiz bir müddet kendi menziline yalnız sâkine⁶⁵⁵ olsa evvel müddetde Hind'in nafakası Zeyd üzerine lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁵⁶

12. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i müddet-i seferi ba'îd âhar diyâra getürmek istedikde Hind râziye iken Hind'in anası Zeyneb, Zeyd'i men'a [vr 13a] kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁵⁷

⁶⁴⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁴⁹ "Erkek evlendiği kadına tecil edilmiş mehrin tamamını verirse o zaman onu seferilik mesafesinden az olması şartıyla istediği yere götürebilir." (*Mülteka 'l-ebhûr*)

⁶⁵⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁵¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁵² "Erkekler hanımını sefer müddetinden az olan bir yere götürmesi ittifakla caiz olur, çünkü şehre yakın köylerde gurbet, yabancılık tahakkuk etmez." (*Dürrü 'l-hükkâm, fi 'l-mehr*)

⁶⁵³ "(*Vikaye*), (*Dürrer*) ve (*Mülteka*) kitaplarını yazan fakihlere göre erkeğin hanımını seferilik mesafesinden az olan bir yere götürmesi caiz olur, çünkü 'şehre yakın köylerde gurbet olma durumu tahakkuk etmez' hükmünü sahih görmüşlerdir. Lakin (*el-Hidâye*) kitabının sahibi [Burhânüddin Merginâni] ise bu durumu temrîz sigasıyla belirtmiştir. Bir şeyi tafsilatlı zikrederken temrîz yoluyla değil, en faydalı yolla sahih olan yolla zikretmelidir." (*el-Fetâva 't-Tarsûsiyye*)

⁶⁵⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁵⁵ Yerleşmiş, oturan, ikamet eden. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1069.

⁶⁵⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 12b.

⁶⁵⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

- 13. Mes'ele:** Zeyd, bir belde ahâlîsinden Hind'i evvel beldede tezevvüc itdikden sonra Zeyd, Hind'i rızâsınsız müddet-i seferi ba'ide olan belde-i âhara getürmeğe kâdir olur mı? ⁶⁵⁸
- el-Cevâb:** Olmaz. ⁶⁵⁹
- 14. Mes'ele:** Zeyd, bir kasaba ahâlîsinden Hind'i tezevvüc itdikden sonra Zeyd, Hind'i mesâfe-yi seferden ba'id olan beldesine getürmek istedikde Hind râziye iken akrabâsı, "Râzî olmaz" diyü mâni'a kâdir olurlar mı?
- el-Cevâb:** Olmazlar. ⁶⁶⁰
- 15. Mes'ele:** Zeyd, İstânbûl'da muvattîne ⁶⁶¹ olan Hind'i İstânbûl'da tezevvüc itdikden sonra Zeyd, Hind ile bir maslahât için Edirne'ye gelüp ba'de mehr-i mu'accelini îfâ itmemiş olmağla Zeyd, Hind'i İstânbûl'a getürmek istedikde Hind imtinâ'a kâdire olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz. ⁶⁶²
- 16. Mes'ele:** Zeyd, bir belde ahâlîsinden Hind'i tezevvüc itdikden sonra Hind'i cebren müddet-i seferi ba'id olan kendi beldesine getürse Hind, evvel beldede durmayup muharremden biri ile kendi beldesine gitmeye kâdire olur mı?
- el-Cevâb:** Olur. ⁶⁶³
- 17. Mes'ele:** Zeyd, bir kasaba ahâlîsinden Hind'i tezevvüc itdikden sonra Hind, Zeyd'in iznsiz âhar kasabaya gitse Zeyd, mehr-i mu'accelini îfâ itmeğle Hind'i ol kasabadan kasaba-ı ûlâya getürmeğe kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olur. ⁶⁶⁴
- 18. Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind, cum'ada bir kerre vâlidesinin menzillerine varup mezbûrları görmek murâd eylese Zeyd, Hind'i bi-gayrı vechin men'a kâdir olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz. ⁶⁶⁵
- 19. Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind, cum'ada bir kerre anası Zeyneb'in menziline varup Zeyneb'i görmek murâd itdikde Zeyd, Hind'i bi-gayrı vechin men'a kâdir olur mı?

⁶⁵⁸ Bu mesele aynı sayfanın der-kenara yazılmış olup ilave sual olduğu için metnin içerine aktarılmıştır.

⁶⁵⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁶⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁶¹ Kendine vatan eden, bir mekâna yerleşen. Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 992.

⁶⁶² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁶³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁶⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁶⁶

قال محمد بن مقاتل ليس للرجل ان يمنع امرأته من زيارة الأبوين⁶⁶⁷

- 20. Mes'ele:** Zeyd'in kayınanası anası Hind bir gün Zeyd'in menziline gelür olsa Zeyd, râzî olmayup bir cum'adan gayrı eyyâmda menziline duhûlden men'a kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁶⁸

وزيارة المحرم في الشهر مرة أو مرتين⁶⁶⁹

- 21. Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind, ziyâret-i kubûr için mezâristana gitmek murâd itdikde Zeyd, Hind'i men'a kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁷⁰

- 22. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i zevce-i uhrâsı Zeyneb ile bir odada iskân eylese Hind, râziye olmayup Zeyd'e, "Beni ğaleği⁶⁷¹ başka âhar odada iskân eyle" dimeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁷²

المرأة إذا امتنعت عن السكنى مع ضررتها وطلبت بيتا على حدة في داره وجب عليه ليس لها غير ذلك ولها أن لا تسكن معها في بيت واحد⁶⁷³

- 23. Mes'ele:** Zeyd, câriye-i mevtûesi Hind'i zevcesi Zeyneb ile sâkin olduğu menzilin odalarından bir odada sâkin eylese Zeyneb, Zeyd'e "Hind'i menzilden ihrâc eyle" diyü cebre kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁷⁴

- 24. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i tezevvüc ve vat' idüp lâkin Hind veled getürmese Hind, Zeyd'e "Senden veled olmamağla beni tatlık eyle" diyü cebre kâdire olur mı?

⁶⁶⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁶⁷ "Muhammed b. Mukâtil dedi ki: 'Erkeğin hanımını anne babasını ziyaretten menetmeğe hakkı yoktur.' (Kitâbü Cümeli'l-ahkâm - Ahkâm-ı Nâtıfî)

Ulaştığımız bilgiye göre bu eserde ismi nakledilen zat Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862) olup Hanefî fıkıh âlimlerindendir. Talebeleri arasında İmam Mâturidi'de vardır. Kendi hocaları ise İmam Muhammed eş-Şeybânî vasıtasıyla İmam Ebû Hanife'ye dayanmaktadır. Bkz. Sıddık Korkmaz, "İmam Ebu Mansur el-Maturidi'nin Hayatı ve Eserleri", *Dini Araştırmalar* 4/10 (Ağustos 2001), 118-119.

⁶⁶⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁶⁹ "Erkek, hanımının ayda bir veya iki kez olan mahrem akraba ziyaretine mâni olamaz."

(Kitâbü Cümeli'l-ahkâm - Ahkâm-ı Nâtıfî)

⁶⁷⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁷¹ Kilit. Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 633.

⁶⁷² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁷³ "Kadın kumasıyla birlikte yaşamayı kabul etmeyip kocasının evinde kendine has bir beyt [oda] talep ederse erkeğin bu hanımına ayrı bir beyt tahsis etmesi gerekir. Kadın kumasıyla tek bir beyitte kalmayabilir ama bundan başka talebi olamaz." (Kitâbü Cümeli'l-ahkâm - Ahkâm-ı Nâtıfî)

⁶⁷⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁷⁵

- 25. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i babası Amr ve anası Zeyneb ile bir beytde iskân eylese Hind, Zeyd'e "Ben, Amr ve Zeyneb ile sâkine olmam. Beni ğaleği başka beytde sâkine eyle" dimeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁷⁶

- 26. Mes'ele:** Bâyi'i kettân⁶⁷⁷ olmayan Zeyd, iştirâ itdiği⁶⁷⁸ kettânı menziline getürdükde zevcesi Hind'e nesne virmedin Hind, kettânı azl idüp ba'dehû ipliği nessâce⁶⁷⁹ virüp nesc itdirse nesc olunan bez, Zeyd ve Hind'den kangısının olur?

el-Cevâb: Zeyd'in olur.⁶⁸⁰

- 27. Mes'ele:** Papağı⁶⁸¹ bey itmek âdeti olmayan [vr 14b] Zeyd, iştirâ itdiği papağını menziline getürdükde zevcesi Hind'e nesne virmedin Hind, papağı azl idüp kilim dokusa ol kilim Zeyd ve Hind'den kangısının olur?

el-Cevâb: Zeyd'in olur.⁶⁸²

- 28. Mes'ele:** Papağı bey iden Zeyd, bey için iştirâ itdiği papağını menziline getürdükde zevcesi Hind, Zeyd'in iznsiz ol papağını azl idüp kilim dokusa Hind papağını Zeyd'e zâmine olurken Zeyd, râzî olmayup "Kilimi alurum" dimeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁸³

إذا تنازعا الزوجان في متاع البيت فإن كان الرجل قد جاءها بالصوف فأمرها بالغزل فغزلته المرأة فالتامع للزوج ويجب أجر المثل للمرأة وإن جاءها بالصوف ولم يأمرها بالغزل فغزلت فالتامع للمرأة فيجب قيمة الصوف وإن كان لا يعرف أمر فهو نصفان⁶⁸⁴

- 29. Mes'ele:** Zeyd, iştirâ itdiği kettân ve papağını menziline getürdükde zevcesi Hind'e "Kettân ve papağını azl idüp bez ve kilim, bez ve kilim beyninde⁶⁸⁵ müşterek⁶⁸⁶

⁶⁷⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁷⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁷⁷ Keten. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1685.

⁶⁷⁸ Satın almak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 535.

⁶⁷⁹ Dokumacı, dokuyucu. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2362.

⁶⁸⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13a.

⁶⁸¹ Kuzu derisinden yapılmış bir çeşit serpuş, başlık.

⁶⁸² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁶⁸³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁶⁸⁴ "Karı ve koca evin eşyası hakkında ihtilafa düştükleri zaman eğer ki erkek, kadına yün getirip eğirmesini emretmişse ve karısı da eğirmişse bu durumda ortaya çıkan mal erkeğe ait olur ve kadına ecr-i misl vermesi gerekir. Eğer ki yün getirmiş fakat eğirmesini emretmediği halde kadın eğirmişse bu durumda ortaya çıkan mal kadına ait olup kadının yünün kıymetini kocasına ödemesi gerekir. Emredip emretmediği bilinmediği durumda ortaya çıkan malı yarı yarıya bölüşürler." (*el-Fetâva 'z-Zahîriyye*)

⁶⁸⁵ Arasında. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 108.

⁶⁸⁶ Ortak. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2279.

olsun” demekle Hind, azl idüp bez ve kilim dokuduktan sonra Hind fevt olsa Zeyd, sâir vereseyle Hind’in amelinin ecr-i mislinden hisselerini virüp ol bez ve kilimi müstakillen⁶⁸⁷ almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁶⁸⁸

- 30. Mes’ele:** Zeyd, Hind’e namzed⁶⁸⁹ oldukda Hind’e mehr-i mu’accel nâmına bir mikdâr papağı virüp Hind’den papağı iğirüp kilim dokuduktan sonra Zeyd, Hind’i tezevvücden fâriğ olsa evvel papağını Zeyd’e zâmine olurken Zeyd, râzî olmayup “Kilim alurum” dimeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁹⁰

- 31. Mes’ele:** Hind, zevci Zeyd’e “tarafımdan akrabâna ihdâ⁶⁹¹ iyle” diyü şu kadar esvâb virüp lâkin Zeyd, esvâbı ihdâ itmeyüp yedinde⁶⁹² iken Hind’i tatlîk eylese Hind, esvâb-ı merkûmeyi Zeyd’den taleb itdikde Hind, esvâbı Zeyd’e temlîk⁶⁹³ itmiş değil iken Zeyd, “Mücerred vech-i muharrer üzere virmenle mülküm olmuş olur” diyüp virmemeye kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁶⁹⁴

3.2. Kitabu’r-Radâ⁶⁹⁵

- 1. Mes’ele:** On iki yaşında olan Zeyd, Hind’in memesini emse Zeyd, Hind’in kızı Zeyneb’i tezevvüc etmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olur.⁶⁹⁶

- 2. Mes’ele:** Hind, üç yaşında olan Zeyneb’i irdâ⁶⁹⁷ eylese hükm-i radâ sâbit olmuş olur mı?

⁶⁸⁷ Tek başına, başlı başına. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2266.

⁶⁸⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁶⁸⁹ Aday. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/944.

⁶⁹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁶⁹¹ Hediye verme, hediye gönderme. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/478.

⁶⁹² El. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1349.

⁶⁹³ Bir nesneyi birinin üstüne yapma, mülk olarak verme. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1252.

⁶⁹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁶⁹⁵ Radâ, lügatte “süt emmek” manasına gelirken fıkıh istılahında ise bir kadının (sütanne) sütünün emzirme şekliyle başka bir kimse (bebek) tarafında içilmesidir. Bu bâb, radâ mevzularını ihtivâ eden fetvâları içermektedir. Bkz. Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku*, ed. Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 66.

⁶⁹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁶⁹⁷ Emzirmek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 516.

el-Cevab: Olmaz.⁶⁹⁸

وهي -اي مدة الرضاع- حولان ونصف وعندهما حولان⁶⁹⁹

3. **Mes'ele:** Hind, kızı Zeyneb ile Zeyd'i müddet-i radâ'da irdâ eylese Zeyd, Hind'in âhar kızı Hadîce'yi tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olmaz.⁷⁰⁰

4. **Mes'ele:** Hind, Zeyneb'i müddet-i radâ'da irdâ eylese Zeyneb'in neseben⁷⁰¹ karındaşı Zeyd, Hind'i tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olmaz.⁷⁰²

5. **Mes'ele:** Zeyd, radâ'an anasının neseben kız karındaşının Hind'i, tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olmaz.⁷⁰³

6. **Mes'ele:** Zeyd, neseben kız karındaşının radâ'an kızı Hind'i tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olmaz.⁷⁰⁴

7. **Mes'ele:** Zeyd, radâ'an kız karındaşı Hind'in radâ'an kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olmaz.⁷⁰⁵

8. **Mes'ele:** Zeyd, radâ'an oğlu Amr'ın neseben kız karındaşı Hind'i tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olur.⁷⁰⁶

9. **Mes'ele:** Hind, Zeyd'in oğlu Amr'ı müddet-i radâ'da irdâ [vr 14a] eylese Zeyd, Hind'in kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olur.⁷⁰⁷

10. **Mes'ele:** Hind, Zeyd'in li-bevyn kız karındaşı kızı Zeyneb'i müddet-i radâ'da irdâ eylese Zeyd, Hind'in kızı Hadîce'yi tezevvüc itmek caiz olur mı?

⁶⁹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁶⁹⁹ "Emzirme müddeti [râcih kavle göre] iki buçuk sene olup İmameyn'e göre iki senedir."

(*Mültekâ'l-ebhûr*)

⁷⁰⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁷⁰¹ Soy, ata. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2361.

⁷⁰² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁷⁰³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁷⁰⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁷⁰⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁷⁰⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

⁷⁰⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 13b.

el-Cevab: Olur.⁷⁰⁸

11. **Mes’ele:** Hind, Zeyd’i müddet-i radâ’da irdâ eylese Hind’in oğlu Amr, Zeyd’in neseben kız karındaşı Zeyneb’in kızı Hadîce’yi tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olur.⁷⁰⁹

12. **Mes’ele:** Hind, Zeyd’i müddet-i radâ’ada irdâ eylese Hind’in oğlu Amr, Zeyd’in neseben kız karındaşı Zeyneb’in kızı Hadîce’yi tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olur.⁷¹⁰

13. **Mes’ele:** Zeyd’in zevcesi Hind, Zeyd’den olan Sevde ile Amr’ın kızı Zeyneb’i müddet-i radâ’da irdâ eylese Zeyd’in zevce-i uhrâdan olan oğlu Bekr, Zeyneb’i tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olmaz.⁷¹¹

14. **Mes’ele:** Hind, Zeyneb’in oğlu Amr’ı müddet-i radâ’da irdâ eylese Zeyneb’in âhar oğlu Bekr, Hind’i tezevvüc itmek caiz olur mı?

el-Cevab: Olur.⁷¹²

15. **Mes’ele:** Hind, Zeyd’i müddet-i radâ’da irdâ eylese Zeyd, Hind’in oğlunun kızı Zeyneb’i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷¹³

16. **Mes’ele:** Hind, Zeyd’in kızı Hadîce’yi müddet-i radâ’da irdâ idüp Zeyneb dahi Âişe’nin kızı Fâtıma’yı müddet-i radâ’da irdâ eylese Hind’in oğlu Amr, Fâtıma’yı tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁷¹⁴

17. **Mes’ele:** Zeyd’in anası Hind, “Zeyd’i Zeyneb’in kızı Hadîce ile müddet-i radâ’da irdâ eyledüm” diyü haber virse Hind adl ve sika⁷¹⁵ oluncak Zeyd, Hadîce’yi tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷¹⁶

⁷⁰⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷⁰⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷¹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷¹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷¹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷¹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷¹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷¹⁵ Güvenilir ve doğru sözlü kimse. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1110.

⁷¹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

- 18. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i tezevvüc murâd itdikde Zeyneb, "Zeyd ve Hind radâ'an karındaşlar" diyü haber virüp lâkin Zeyneb adl ve sika olmayup Zeyd ve Hind, Zeyneb'i tekzîb⁷¹⁷ eyleseler Zeyd, Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁷¹⁸
- 19. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'in üzerine Zeyneb'i tezevvüc itdikden sonra Zeyneb'in anası Hadîce, "Hind'i müddet-i radâ'da irdâ itmişdim" dise mücerred Hadîce böyle demekle Hind, Zeyneb'in radâ'an kız karındaşı olduğu sâbit olup Zeyneb'i Zeyd'den tefrîk lâzım olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz, amma Hadîce sika ise tenezzüh⁷¹⁹ evlâdır.⁷²⁰
- 20. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i tezevvüc itdikden sonra Zeyneb ve Hadîce, "Âişe, Zeyd ile Hind'i müddet-i radâ'da irdâ itmişdi" diyü ihbâr eyleseler radâ sâbit olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz, lâkin tenezzüh idüp müfâarakat⁷²¹ itmek evlâdır.⁷²²
- 21. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'in üzerine Zeyneb'i tezevvüc itdikden sonra Hind, "Ben, Zeyneb'i müddet-i radâ'da irdâ itmişdim" dise mücerred Hind böyle demekle radâ sâbit olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz, lâkin Hind sika ise tenezzüh evlâdır.⁷²³
- 22. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'in üzerine Zeyneb'i tezevvüc itdikden sonra Hind, "Ben, Zeyneb'i müddet-i radâ'da irdâ itmişdim" dise mücerred Hind böyle demekle radâ sâbit olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz, lâkin Hind sika ise tenezzüh evlâdır.⁷²⁴
- 23. Mes'ele:** Zeyd, Hind için "radâ'an kız karındaşımdır" diyü ikrâr itdikden sonra Zeyd, nefisini tekzîb idüp Hind dahi Zeyd'i tasdik eylese Zeyd, Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁷²⁵
- 24. Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd'in karındaşı Amr'ı müddet-i radâ'da irdâ eylese Hind, Zeyd'den boş olur mı?

⁷¹⁷ Yalanlamak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1245.

⁷¹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷¹⁹ Uzak olmak, uzaklaşmak. Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 878.

⁷²⁰ Daha uygun, daha iyi. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 275; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷²¹ Ayrılmak. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2136.

⁷²² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷²⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

el-Cevâb: Olmaz.⁷²⁶

- 25. Mes'ele:** Hind, nefsinı Zeyd'e tezvîc itdikden sonra Hind, "Ben, Zeyd'i müddet-i radâ'da irdâ itmişdim" didikde Zeyd, inkâr [vr 15b] idüp radâ sâbit olmasa Hind, kavli mücerredıyla kendüyi Zeyd'den tefrîk itdirmeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷²⁷

- 26. Mes'ele:** Zeyd, zevce-i mevtûesi Hind'i tatlîk itdikden sonra Zeyd, Hind'in radâ'an kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷²⁸

- 27. Mes'ele:** Zeyd, Hind'i tezevvüc itdikden sonra Zeyd ve Hind radâ'an karındaşlar olduğu vech-i şer'î⁷²⁹ üzere sâbit olsa Hind, Zeyd'den tefrîk olunmak lâzım olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁷³⁰

- 28. Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind'in anası Zeyneb, Zeyd'in oğlu Amr'ı müddet-i radâ'da irdâ eylese Hind, Zeyd'e harâm olmuş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷³¹

3.3. Kitâbu't-Talâk⁷³²

- 1. Mes'ele:** İkrâh ile olan talâk vâki olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁷³³

- 2. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind-i mükrehi⁷³⁴ tatlîk eylese talâk vâki olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁷³⁵

- 3. Mes'ele:** Zeyd-i sagîr zevcesi Hind'i tatlîk eylese talâk vâki olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷³⁶

⁷²⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

⁷²⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷²⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷²⁹ Kanûna ve hukûka uygun şekil, yol. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1331.

⁷³⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷³¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷³² Talâk, lûgatte "serbest kalmak, her çeşir bağı kaldırmak" manasına gelirken fıkıh ıstılahında ise bazı malum lafızların söylenmesi durumunda kadını boşamak, nikâh akdinin bozulması demektir. Bkz. el-Halebî, *İzâhlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 2/5.; Turcan vd., *İslam Hukuku El Kitabı*, 324.

Bu bölüm, metnimizin ikinci temel kısmıdır. Talâk meselelerini ihtivâ eden fetvâları içermektedir. Bu bölümün alt başlıklarını olan bâb ve fasılları ileriki sayfalarda zikredilecektir.

⁷³³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷³⁴ Bir işin yapılmasına zorlanan, ikrah edilen. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2227.

⁷³⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷³⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

4. **Mes’ele:** Zeyd, nâim⁷³⁷ iken “Avratım boş olsun” dise avratı boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷³⁸

5. **Mes’ele:** Zeyd-i mecnûn,⁷³⁹ cunûnî⁷⁴⁰ hâlinde zevcesi Hind’e “Benden üç talâk boş ol” dise Hind, üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷⁴¹

ويقع طلاق كل زوج عاقل بالغ ولو مكرها أو سكران أو أخرس بإشارته المعبودة لا طلاق صبي ومجنون ونائم

742

6. **Mes’ele:** Cunûn-ı mutbık ile mecnûn olan Zeyd, zevcesi Hind’i üç talâk ile tatlîk eylese talâk vâki olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷⁴³

المجنون (لا يستقيم كلامه وأفعاله إلا نادرا) والمعتوه (من يختلط في كلامه وأفعاله) لا يقع طلاقهما⁷⁴⁴

7. **Mes’ele:** Zeyd, hasta olup akı bi’l-küllîye⁷⁴⁵ zâil⁷⁴⁶ iken zevcesi Hind’i tatlîk eylese talâk vâki olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷⁴⁷

8. **Mes’ele:** Zeyd, âhar diyâra gitdikden sonra zevcesi Hind’e ma’nûn⁷⁴⁸ ve mersûm⁷⁴⁹ mektûb tahrîr⁷⁵⁰ idüp mektûbda “Benden boş ol” diyü kitâbet⁷⁵¹ idüp Hind’e irsâl⁷⁵² idüp Hind dahi Zeyd’den ‘iddet çıkup ba’de inkızâ’-i’l-‘idde nefsinî Amr’a tezvîc eylese Zeyd geldikde Hind’i Amr’dan tefrîka kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷⁵³

⁷³⁷ Uyumakta olan kişi. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/23318.

⁷³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷³⁹ Aklın zâil olması, delirmiş. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1998.

⁷⁴⁰ Çıldırmak, delirmek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 167.

⁷⁴¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁴² Âkil ve bâliğ olan her kocanın boşaması gerek ikrah edilerek gerek sarhoş olarak olsun yahut dilsiz dahi olsa bir işaret yapmasıyla gerçekleşir. Çocuğun, delinin ve uyuyanın boşaması gerçekleşmez. (*Mülteka’l-Ebhur*)

⁷⁴³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁴⁴ Delinin (söz ve fiilleri nadiren düzgün olan kişinin) ve bunağın (söz ve fiillerini karıştıran kişinin) boşaması gerçekleşmez. (*el-Eşbâh ve’n-Nezâir*)

⁷⁴⁵ Büsbütün, tamamen. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 119.

⁷⁴⁶ Sona eren, ortadan kalkan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1359.

⁷⁴⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁴⁸ Ünvanlı, başlıklı, adres belirtilmiş. Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 604.

⁷⁴⁹ Yazılmış, resmedilmiş, buyrulmuş, emredilmiş, müeyyideli. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/2045.

⁷⁵⁰ Yazmak, deftere geçirmek, yazılmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1192.

⁷⁵¹ Yazı yazmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 601.

⁷⁵² Göndermek, yollamak. Bkz. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2/1450.

⁷⁵³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

9. **Mes’ele:** Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı⁷⁵⁴ Hind’e “Boş ol” dise vâki olan talâk ric’î⁷⁵⁵ midir yoksa bâin⁷⁵⁶ midir?
el-Cevâb: Ric’îdir.⁷⁵⁷
10. **Mes’ele:** Hind’in zevci Zeyd, âhar diyâra gitdikden sonra Amr gelüp, “Zeyd, fevt oldu” diyü Hind’e ihbâr eylese Amr, adl olup Hind inanacak ba‘de inkızâ-i'l-‘idde nefsinî âhara tezvîce kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁷⁵⁸
11. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’e “Boş ol” didikde cehren⁷⁵⁹ ve muttasilen⁷⁶⁰ “İnşâallâh” dise boş olur mı? ⁷⁶¹
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁶²
12. **Mes’ele:** Zeyd, Amr’ın zevcesi Hind’i fuzûlen tatlîk eylese Amr mücîz olmayıcak Hind, boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁶³
13. **Mes’ele:** Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind’e “Boş ol” dise Zeyd, Hind’e ‘iddeti içinde mürâce‘at idüp tecdîd-i nikâh itmedin Hind ile izvâc mua‘melesine kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁷⁶⁴
14. **Mes’ele:** Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind’i bâinen tatlîk itdikden sonra ‘iddeti içinde Hind’e “Üç talâk boş ol” dise Hind, üç talâk boş olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁷⁶⁵
15. **Mes’ele:** Zeyd, zevceleri Hind ve Zeyneb’e “İkiniz üç talâk boş olun” dise mezbûralar kaçar talâk boş olurlar?

⁷⁵⁴ Kendisiyle gerdeğe girilmiş kadın. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 693.

⁷⁵⁵ Geri dönüşü mümkün olan talaktır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1043; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175.

⁷⁵⁶ Geri dönüşü mümkün olmayan talaktır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1200; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175.

⁷⁵⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁵⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁵⁹ Açıkça, alenen. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 146.

⁷⁶⁰ Ara vermeden, bitişik olarak, peşi sıra.

⁷⁶¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁶² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁶³ Burada zikredilen 10- 12. sualler der-kenarda işlenmiş olup bu suallerin ana metinden kopuk olmaması için ana metin içine aldık.

⁷⁶⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

el-Cevâb: Üçer talâk boş olurlar. Tevzî⁷⁶⁶ murâd idicek ikişer talâk vâki olur, lâkin hilâf-ı zâhir⁷⁶⁷ olmağla kazâen⁷⁶⁸ tasdik olunmaz.⁷⁶⁹

16. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e "Bre kahbe" dise mücerred böyle demekle Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷⁷⁰

17. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'e "Anasını falan itdiğim" diyü cimâ lafzı ile şetm⁷⁷¹ eylese Hind, Zeyd'den boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷⁷²

18. Mes'ele: Zeyd, zevcesi medhûlün bihâsını talâk-ı ric'î ile tatlîk itdikden sonra Hind, ba'de inkızâ'-i'l-'idde nefsinin Amr'a [vr 15a] tezvîc itdikde Zeyd, Amr'ın huzûrunda Hind'den "Ben, kable inkızâ'-i'l-'idde sana mürâce'at itmişdim" diyü da'vâ ve Hind ve Amr inkâr idüp Zeyd müdde'âsına ikâmet-i beyyine⁷⁷³ idemese kavli-i mücerrediyile⁷⁷⁴ Hind'i Amr'dan tefrîk itdirmeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷⁷⁵

19. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e "Beş talâk boş ol" dise Hind kaç talâk boş olur?

el-Cevâb: Üç talâk.⁷⁷⁶

20. Mes'ele: Zeyd, zevcesi "Hind'e şimden sonra anam ol" dise harâm olmak murâd idicek Hind, mübâne⁷⁷⁷ olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁷⁷⁸

21. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind ile çekişdikde⁷⁷⁹ "Var babanın evine git" diyü lâkin talâk niyyet eylemese boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁷⁸⁰

⁷⁶⁶ Dağıtmak, paylaştırmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1286.

⁷⁶⁷ Görünen durumun aksi. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 424, 1358.

⁷⁶⁸ Mahkeme kararı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 574.

⁷⁶⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁷⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁷¹ Sövmek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1159.

⁷⁷² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14b.

⁷⁷³ Açık, sağlam bir delil ortaya koymak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 472.

⁷⁷⁴ Bahsi geçen yalnızca bu sözle. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 572.

⁷⁷⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁷⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁷⁷ Bâin talakla boşanmış. Bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175.

⁷⁷⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁷⁹ Kavga etmek. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁷⁸⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

22. **Mes’ele:** Zeyd, Amr’ın kızı Hind’i tezevvüc itdikden sonra Zeyd, Hind için “Kızımdır” dise Hind’in Amr’dan nesebi ma’rûf⁷⁸¹ iken mücerred Zeyd’in böyle dimesiyle Hind, Zeyd’e harâm olmuş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁸²
23. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’e “Kız karındaşım ol” diyüp nesne niyyet eylese böyle demekle Hind, boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁸³
24. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind ile çekişdikde “Var yıkıl git” diyü lâkin talâk niyyet eylemese Hind, mübâne olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁸⁴
25. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind ile çekişdikde Hind’e “Var yıkıl git” diyüp talâk niyyet eylese Hind, mübâne olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁷⁸⁵
26. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’e “Seni istemem” diyü mücerred böyle demekle Hind, boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁸⁶
27. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’in mehr-i müeccelini virüp lâkin talâk niyyet eylemese mücerred mehrini virmeğle Hind, boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁸⁷
28. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’e “Seni istemem kime istersen var” dise Zeyd, talâk niyyet idicek Hind, mübâne olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁷⁸⁸
29. **Mes’ele:** Zeyd’in zevcesi Hind, babası Amr’ın menziline sâkine olmağla Zeyd, Amr’dan talep idüp Amr, “Hind’i virmem” didikde Zeyd, “Bende Hind’i istemem” dise böyle demekle Hind, boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁸⁹

⁷⁸¹ Bilinen. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 671.

⁷⁸² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁸³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁸⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁸⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁸⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁸⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁸⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁸⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

- 30. Mes'ele:** Zeyd'e "Zevcen Hind'in nafakasını niçün virmezsin" denildikde Zeyd, "Bana avrat lâzım değil" dise bu söz ile Hind, Zeyd'den boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁹⁰
- 31. Mes'ele:** Hind'in zevci Zeyd, Hind'in babası Amr ile mâle müte'allik⁷⁹¹ davasından sulh⁷⁹² oldukda Zeyd, Amr'a "Sende ve kızında alâkam yokdur" diyüp lâkin talâk niyyet eylemese böyle demekle Hind, boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁹³
- 32. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'e "Zeyneb'in menziline varırsan benden ayrılmak lâzım gelür" diyüp gayrı nesne söylemese Hind, Zeyneb'in evine varıcak bu söz ile Hind, Zeyd'den boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁹⁴
- 33. Mes'ele:** "Senden geçdim müfâratat itdim" ma'nâsına müte'ârif⁷⁹⁵ olan belde ahâlisinden Zeyd, zevcesi Hind'e "Senden geçdim" dise Zeyd talâk niyyet idicek Hind, mübâne olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁷⁹⁶
- 34. Mes'ele:** "Senden geçdim müfâratat itdim" manasına müte'ârif olan belde ahâlisinden [vr 16b] Zeyd, müzâkere-yi⁷⁹⁷ talâk esnâsında "Zevcem Hind'den geçdim" dise Hind, mübâne olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁷⁹⁸
- 35. Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd'e "Ben sana avrat olmam" didikde Zeyd "Öyle ise benim avratım bu kadar" dise böyle demekle Hind, boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁷⁹⁹
- 36. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'e talâk niyyet itmeksizin "Sen pazar ipiyle bağlı değilsin"⁸⁰⁰ dise böyle demekle Hind boş olur mı?

⁷⁹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁹¹ Alakalı, ilgili. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 889.

⁷⁹² Uyuşma, uzlaşma, barış. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1123.

⁷⁹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁹⁵ Bilinen, meşhur. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 889.

⁷⁹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15a.

⁷⁹⁷ Görüşmek, karşılıklı konuşmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 927.

⁷⁹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁷⁹⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸⁰⁰ O dönemin bir tabiridir. Bağlılık manasındadır.

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁰¹

37. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind için “Beynimizde nikâh yokdur” diyüp talâk niyyet eylese Hind, Zeyd'den mübâne olur mı?⁸⁰²

el-Cevâb: Olur.⁸⁰³

38. Mes'ele: Hind'in zevci Zeyd'e “Avratın var mıdır” denildikde Zeyd, “Bu kadar” dise mücerred böyle demekle Hind boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁰⁴

39. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e “İrâdetin⁸⁰⁵ elinde olsun” didikde Hind ol meclisde sükût idüp nesne söylemese mücerred Zeyd böyle demekle Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁰⁶

40. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e, “İrâdetin elinde olsun istersen üç talâk boş ol” diyüp lâkin Hind ol meclisde sükût idüp nesne söylemese mücerred Zeyd böyle demekle Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁰⁷

41. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e “İrâdetin elinde olsun” diyüp Hind dahi ol meclisde Zeyd'e “Ancak gönlün bilür” diyüp gayrı nesne söylemese Hind, Zeyd'den mübâne olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁰⁸

42. Mes'ele: Zeyd, müzakere-yi talâk esnasında zevcesi Hind'e “İrâdetin elinde olsun” diyüp Hind dahi meclisde nefsinı tatlîk eylese Hind mübâne olur m?

el-Cevâb: Olur.⁸⁰⁹

43. Mes'ele: Zeyd, Hind'i tezevvüc ider okdukda talâk emri Hind'in yedinde olup Hind dilediği vaktde kendüyi tatlîk itmek üzere tezevvüc eylese Hind, nefsinı tatlîke kâdire olur mı?⁸¹⁰

el-Cevâb: Îcâb, Hind tarafından olucak Hind, nefsinı tatlîke şer'an kâdire olur.⁸¹¹

⁸⁰¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸⁰² Bu mesele der-kenardan ana metne alınmıştır.

⁸⁰³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸⁰⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸⁰⁵ İstek, tercih. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 511.

⁸⁰⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸⁰⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸⁰⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸⁰⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸¹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸¹¹ Bu cevapta “(zâid) Hind nefsinı tatlîke şer'an kâdire (ilâ)” gösterdiğimiz bu kısım sonradan ilave edilmiş, kapalı verilen cevabı daha da açıklığa kavuşturmuştur.

44. **Mes’ele:** Hind’in zevci Zeyd’den üç defa kelime-i küfr⁸¹² sâdire⁸¹³ olsa Zeyd, tecdîd-i îmân itdikden sonra Hind’i rızâsıyla bilâ-hülle⁸¹⁴ tezevvüc itmek caiz olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁸¹⁵
45. **Mes’ele:** Zeyd’den kelime-i küfr sâdire olmağla zevcesi Hind bâine olup ‘iddet-i münkaziye olduktan sonra Zeyd, Hind’i tezevvüc itmedin Hind’e “Üç talâk boş ol” dise Zeyd, Hind’i bilâ-hülle tezevvüc itmek caiz olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁸¹⁶
46. **Mes’ele:** Zeyd-i Müslimden kelime-i küfr sâdire olmağla zevcesi Hind bâin olduktan sonra Zeyd, tecdîd-i îmân idüp lâkin tecdîd-i nikâh itmedin Hind’in ‘iddet-i münkaziye olup ba‘dehû Zeyd, Hind’e “Üç talâk boş ol” dise Zeyd, Hind’i rızâsıyla bilâ-hülle tezevvüc itmek caiz olur mı? ⁸¹⁷
47. **Mes’ele:** Zeyd’den kelime-i küfr sâdire olup zevcesi Hind mübâne olduktan sonra Zeyd, tecdîd-i îmân idüp ba‘dehû tecdîd-i nikâh murâd itdikde Hind imtinâ eylese Zeyd, Hind’e “Nefsini bana tezvîc eyle” diyü cebre kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁸¹⁸
48. **Mes’ele:** Zeyd’in zevcesi Hind’den kelime-i küfr sâdire olup ba‘dehû tecdîd-i îmân eylese Zeyd, Hind’i tezevvüce kâdire olucak Hind, mehr-i yesîr⁸¹⁹ ile nefsinin Zeyd’e tezvîce cebr olunur mı?
el-Cevâb: Olunur.⁸²⁰
49. **Mes’ele:** Zeyd’in zevcesi Hind’den kelime-i küfr [vr 16a] sâdire olmağla Zeyd’den bâin olduktan sonra Hind tecdîd-i îmân idüp ba‘dehû Zeyd, tecdîd-i nikâh murâd itdikde Hind imtinâ eylese Hind, tecdîd-i nikâha cebr olunur mı?

⁸¹² Dinen çıkaracak, itikadı bozacak her türlü söz. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 580, 613.

⁸¹³ Çıkan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1286.

⁸¹⁴ Hüllesiz. Hülle, fıkıh terminolojisinde üç talâkla boşanmış bir kadının boşandığı kocasıyla tekrar evlenebilmesi için önce başka erkeklerle evlenmesini ifade eden kavramdır. Bkz. Molla Husrev, *Gurer ve Dürer Tercümesi*, nşr. Halil Eser, thk. Ayhan Yalçın, çev. Arif Erkan (İstanbul: Kit-san Matbaacılık ve Neşriyat, 1980), 2/218.

⁸¹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸¹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸¹⁷ Bu sorunun cevabı metinde verilmemiştir. Lakin cevap “olur” şeklinde olmalıdır. Çünkü daha hanımı olmadan boşaması söz konusu değildir.

⁸¹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸¹⁹ Az miktarda. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1353.

⁸²⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

el-Cevâb: Olunur.⁸²¹

50. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind-i hâmilî⁸²² üç talâk ile tatlık eylese Zeyd, Hind'e hülle itdirmedin Hind'i tezevvüce kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸²³

51. Mes'ele: Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind'e "Benden boş ol" didikden sonra 'iddeti içinde bir saat mürûrunda Zeyd, Hind'e "Üç talâk boş ol" didikden sonra Zeyd, Hind'i bilâ-hülle tezevvüce kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸²⁴

52. Mes'ele: Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind'i tatlık idüp ba'dehû Amr, Zeyd'e "Hind'i bir talâk ile mi tatlık idtin yoksa üç talâk ile mi tatlık idtin" diyü suâl itdikde Zeyd, "Bir, iki, üç, dört, beş" diyüp bu vech⁸²⁵ ile ikrâr eylese Hind üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸²⁶

53. Mes'ele: Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind'e "Boş ol" didikden sonra birkaç gün mürûrunda Amr, Zeyd'e "Avratını boşadın mı" diyü suâl itdikde "Boşadım" diyüp ba'dehû Bekr dahi suâl itdikde "Boşadım" diyüp Zeyd'in murâdı inşâ⁸²⁷ olmayup ihbâr murâd eylese mücerred böyle demekle Hind üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸²⁸

54. Mes'ele: Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind'i üç talâk ile tatlık idüp ba'de inkızâ'-i'l-'iddet Hind nefsinî Amr'a tezvîc idüp ba'dehû Amr, Hind'i tatlık itdikden sonra bir müddet mürûrunda Hind nefsinî Zeyd'e tezvîc murâd idüp "Amr bana dâhil oldu" didikde Amr, Hind'i tekzîb idüp lâkin Zeyd, Hind'i tasdik eylese kavl Hind'in olup Zeyd'e halâl olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸²⁹

55. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'i üç talâk ile tatlık idüp 'iddet-i münkaziye olduktan sonra Hind nefsinî velîsi izniyle Zeyd'in karındaşı Amr'ın kulu Bekr'e, Amr'ın izniyle

⁸²¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 15b.

⁸²² Yüklü, gebe, hamile. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 370.

⁸²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

⁸²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

⁸²⁵ Tarz, biçim. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1330.

⁸²⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

⁸²⁷ İnşâallah demek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 507.

⁸²⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

⁸²⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

nikâh-ı sahîh ile tezvîc idüp ba‘dehû Bekr, Hind’i vat’ itdikden sonra Amr, Bekr’i Hind’e hibe ve teslim idüp nikâh bâtil olsa Hind’in Bekr’den ‘iddet-i münkaziye olucak Zeyd, Hind’i rızâsıyla tezvîc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸³⁰

- 56. Mes’ele:** Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind’i üç talâk ile tatlik idüp ‘iddet-i münkaziye olduktan sonra Hind, nefsinı Amr’a tezvîc idüp lâkin Amr, kable’ d-duhûl Hind’i tatlik eylese tahlîl-i şer‘⁸³¹ hâsıl olup Zeyd, Hind’i tezvîc itmek şer‘an câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸³²

ينكح مبانته بلا ثلث في العدة وبعدها لا بها لو حرة او اثنتين لوامة حتى يطأها غيره ولو مراها بركاح صحيح ويمضي عدته لا سيدها⁸³³

3.3.1. Fî talâki’l-merîzi ve mâ yünâsibüh⁸³⁴

- 1. Mes’ele:** Zeyd, maraz-ı mevtinde⁸³⁵ zevce-i medhûlün bihâsı Hind’in rızâsınsız bâinen tatlik itdikden sonra ‘iddet-i münkaziye olmadın Zeyd fevt olsa Hind, Zeyd’e vârise olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸³⁶

- 2. Mes’ele:** Zeyd, merîz⁸³⁷ iken zevcesi Hind’i bâinen tatlik itdikden sonra Zeyd sıhhat bulup ba‘dehû Hind’in ‘iddeti münkaziye olmadın Zeyd maraz-ı âhardan fevt olsa Hind, Zeyd’e vârise olur mı?

[vr 17b] el-Cevâb: Olmaz.⁸³⁸

⁸³⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

⁸³¹ Kocası tarafından üç talak ile boşanmış kadının iddetini bekledikten sonra tekrar aynı kocayla evlenebilmesi için başvurulana yola Türkçede “hülle” denilmektedir. Bunun Arapça da ki karşılığı ise “tahlîl”dir. Tahlîl, bir şeyi helal kılmak demektir. Bu meselede hülle yapıldığından bahsedilmektedir. A.g.e. Bkz. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 189; Husrev, *Gurer ve Dürer Tercümesi*, 2/218.

⁸³² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

⁸³³ Koca, üç talak olmadan bâin talak ile boşadığı hanımını iddet zamanı içerisinde ve iddetten sonra tekrar nikahlayabilir. Eğer ki kadın hür ise üç talakla veya cariye ise iki talakla boşamış olması halinde kendi kocasından başkası bu kadınla sahîh bir şekilde nikahlanıp onunla cima edene kadar tekrar nikahlayamaz. Bu diğer kocanın mürâhık (on iki yaşını bitirip de bâliğ olmamış erkek çocuk) olması farketmez ve ikinci kocanın iddet süresi de geçmesi lâzımdır. Efendisinin kendi cariyesiyle ciması hülle olmaz. (*Gurerü’l-ahkâm, fî âhiri bâbi’r-ric’a*)

⁸³⁴ Bu bâb, hasta bir kimsenin talak vermesi ve ona uygun olan hallerden bahseden fetvâları ihtivâ etmektedir.

⁸³⁵ Ölüm hastalığı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 670.

⁸³⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16a.

⁸³⁷ Hasta. Bkz. Mevlüd Sarı, *el-Mevârid Littullâb (Arapça - Türkçe Talebe Lûgati)* (İstanbul: Bahar Yayınları, ts.), 719.

⁸³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

إذا طلق الرجل امرأته في مرض موته طلاقاً بانئنا فمات وهي في العدة ورثت منه وكذا إذا طلقها ثلاثاً. وإن مات بعد انقضاء عدتها فلا ميراث لها. وقال الشافعي لا ترث في الوجهين وأجمعوا على أنه إذا مات بعد انقضاء العدة إنها لا ترث إلا في قول ابن أبي ليلى ومالك فإنها ترث عندهما ما لم تتزوج والمراد به إذا طلقها من غير سؤال منها ولا رضاها ومات في مرضه ذلك وهي في العدة أما إذا سألته الطلاق فطلقها بانئنا أو ثلاثاً أو خالعتها أو قال لها إخطاري فاخترت نفسها ثم مات وهي في العدة لم ترث لأنها رضيت بإبطال حقها وإنما ذكر البائن لأن الرجعي لا يحرم الميراث في العدة سواء طلقها بسؤال منها أو بغير سؤال منها لأن الرجعي لا يزيل النكاح⁸³⁹

رجل طلق امرأته رجعيًا ثم مات وهي في العدة ورثت كان الطلاق في الصحة أو بالمرض وكذا لو ماتت المرأة في العدة ورثها زوجها⁸⁴⁰

3. **Mes'ele:** Zeyd, sıhhatinde zevcesi Hind'i bâinen tatlık itdikden sonra 'iddeti içinde Zeyd fevt olsa Hind, Zeyd'e vârise olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁸⁴¹
4. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i bâinen tatlık itdikden sonra Hind 'iddeti içinde fevt olsa Zeyd, Hind'e vâris olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁸⁴²
5. **Mes'ele:** Zeyd maraz-ı mevtime zevce-i medhûlün bihâsı Hind'e "Altı ay mukaddem⁸⁴³ seni üç talâk ile tatlık itmişidim" didikde Hind inkâr idüp ba'dehû sekiz gün mürûrunda Hind'in 'iddeti içinde Zeyd, fevt olsa Hind terekeden hissesini almak istedikde sâir verese, "Zeyd'in vech-i muharrer üzere tatlıki sâbit değil iken mücerred

⁸³⁹ Bir koca ölüm hastalığındayken hanımını bâin talakla boşadıktan sonra hanımı iddet beklerken kocası vefat ederse hanımı kocasına vâris olur. Üç kere boşarsa dahi durum bu şekildedir. Kocasını eğer ki iddet bittikten sonra vefat etmişse hanımı kocasından mîras alamaz. Hz. İmâm Şâfi'î, bu kadının iki şekilde de vâris olamayacağını ifade etmiştir. Şayet mezkûr koca, hanımının iddeti bittikten sonra vefat etmişse Hz. İbn Ebî Leylâ (ö. 83/702) ve Hz. İmâm Mâlik (ö. 179/795) hariç fakihler, -in ekserisi- bu kadının mîras alamayacağı hususunda icmâ etmişlerdir. Bu iki zâtın kavli, kadının evlenmediği sürece miras alacağı yönündedir. Bu kavilden maksat, eğer hanımın kendi talebi ve rızası yokken kocası onu boşamış olup hanımı iddet beklerken kocası ölüm hastalığındayken ölmüşse -durum böyledir.- Tam tersine eğer bu kadın kocasından boşanmayı talep edipte kocası kadını; bâinen, üç talakla, hul yoluyla boşamış veya "kendini ihtiyar et" diyip o da kendini ihtiyar ettikten sonra bu kadın iddet beklerken kocası öldüyse kadın kocasından mîras alamaz. Çünkü, kendi hakkını reddetmeye razı olmuştur. Burada bahsedilen mevzu -ric'î talak değil- bâin talak üzerinedir. Çünkü, ric'î talak izâle etmediği için gerek bu kadının kendi talebiyle gerek kendi talebi dışında bir boşama olsun iddet beklemek mirastan mahrum etmez.

(*el-Kudûrî, fî kitâbi't-talak*)

⁸⁴⁰ Bir koca, hanımını ric'î talakla boşadıktan sonra hanımı iddet beklerken kocası ölürse hanımı ona varis olur. Bu talak, ister kocasının sağlığında olsun isterse hastalığında olsun fark etmez. Bu verilen hüküm her iki taraf için de geçerlidir. Kadın, iddet beklerken vefat ederse bu sefer erkek hanımına vâris olur.

(*el-Fetâvâ'l-Kâdihân, fî evveli faslin fî mu'teddeti elle'ti terise*)

⁸⁴¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁴² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁴³ Önce gelen. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 789.

Zeyd böyle demekle vârise olmazsın” diyü Hind’in hissesini ahzden men‘a kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.⁸⁴⁴

3.3.2. Bâbü’t-Ta‘lîk⁸⁴⁵

1. **Mes’ele:** Zeyd, Amr’a “Falan fi‘li işlersen avratın boş olsun mı?” diyüp Amr dahi “Olsun didikde” cehren de muttasilen “İnşâallah” diyüp ba‘dehû ol fi‘li işlese avratı boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁴⁶

2. **Mes’ele:** Zeyd, “Falan fi‘li işlersem şart olsun” diyüp ba‘dehû ol fi‘li işlese murâdı şart-ı talâk olacak Zeyd’in zevcesi Hind, Zeyd’den boş olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸⁴⁷

3. **Mes’ele:** Zeyd, “Falan fi‘li işlersem avratım boş olsun” diyü lâkin ol fi‘li işlemese mücerred böyle demekle avratı boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁴⁸

4. **Mes’ele:** Zeyd, Amr’a “Falan fi‘li işlersen avratın üç talâk boş olsun mı?” didikde Amr, sükût idüp nesne söylemeyip ba‘dehû Amr ol fi‘li işlese mücerred Zeyd böyle diyüp Amr, sükût itmekle avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁴⁹

5. **Mes’ele:** Zeyd, Amr’a “Falan fi‘li işlersen avratın üç talâk boş olsun mı?” diyüp Amr dahi “Olsun” didikde cehren ve muttasilen “İnşâallâh” diyüp ba‘dehû ol fi‘li işlese avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁵⁰

⁸⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁴⁵ Ta‘lîk, lügatte bir hususun başka bir hususa bağlı olması demek olurken bir diğer manada yolu açılmış esri demektir. Bir başka tabirde de bir cümlenin içerdiği anlamın, meydana gelmesine bağlamaktır yani sonucun şarta bağlanması demektir. Bkz. Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 197; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *İbn-i Âbidîn, (Redd’ü’l-muhtâr ale’ d-Dürrü’l-muhtâr)*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1983), c. 6/373.

Bu bâbda, ıstılâhî manasıyla hukuki bir işlemin hükümlerinin işlemeye başlamasının veya son verilmesiyle ileride ne gibi durumların ve sonuçların ortaya çıkacağını ihtivâ eden fetvâları içermektedir.

⁸⁴⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁴⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁴⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁴⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁵⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

6. **Mes’ele:** Zeyd, “Falan fi’li işlersem halâlîm harâm olsun” didikden sonra Zeyd, ol işi işleyüp zevcesi Hind mübâne olsa Zeyd, Hind’i rızâsıyla tezevvüc itmek câiz olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁸⁵¹
7. **Mes’ele:** Zeyd, “Falan fi’li işlersem zevcem Hind üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd ol fi’li işlemedin Hind’i bir talâk ile tatlîk idüp ‘iddet-i münkaziye olduktan sonra Zeyd, ol fi’li işleyüp ba‘dehû Hind’i tezevvüc eylese şart-ı mezbûreye binâen Hind, üç talâk boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁸⁵²
8. **Mes’ele:** Zeyd, “Kayınatam Amr’ın menziline girersem şart olsun” didikden sonra Zeyd, Amr’ın menziline girüp murâdî “Avratım boş olsun” demek olmağla zevce-i medhûlün bihâsı Hind talâk-ı ric’î ile boş olsa Zeyd, Hind’e ‘iddeti içinde mürâce‘at idüp tecdîd-i nikâh itmedin Hind ile izdivâc mu‘âmelesine kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁸⁵³
9. **Mes’ele:** Zeyd, kayın [vr 17a] anası Hind’e “Ba‘de’l-yevm menziline girersem zevcem Zeyneb üç talâk boş olsun” diyüp ba‘dehû Hind, menzili Zeyneb’e hibe ve teslîm idüp kendisi çıkdıktan sonra Zeyd ol menzile girse Zeyneb, şart-ı mezbûreye binâen üç talâk boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁸⁵⁴
10. **Mes’ele:** Zeyd, “Kayınatam Amr’ın menziline girersem avratım Hind üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd ol menzile girmedin Amr fevt olup kızı Hind’i terk itmekle Amr’ın menzili Hind’e intikâl idüp ba‘dehû Zeyd, ol menzile girerse şart-ı mezbûreye binâen üç talâk boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁸⁵⁵
11. **Mes’ele:** Zeyd, Amr’a “Seni menzilime korsam avratım üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd menziline yoğ-iken Amr, iznsiz Zeyd’in menziline girse mücerred girmekle Zeyd’in avratı üç talâk boş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁸⁵⁶

⁸⁵¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁵² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁵³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 16b.

⁸⁵⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

⁸⁵⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

⁸⁵⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

12. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e "Bir dahi Amr'ın menziline varırsan halâlîm harâm olsun" didikden sonra Hind, Amr'ın menziline varsa Hind, Zeyd'den mübâne olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸⁵⁸

كُلُّ حَلٍّ عَلَى حَرَامٍ تَحْمِلُ عَلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلَّا أَنَّهُ يَنْوِي غَيْرَ ذَلِكَ وَالْفَتْوَى عَلَى بَيِّنَةٍ أَمْرَاتُهُ بَلَا نِيَّةَ لُغْلَبَةٍ
الاستعمال فيه⁸⁵⁹

13. Mes'ele: Bir karye ahâlîsinden Zeyd, koyunları âhar karye mer'âsında otlarken Zeyd, koyunlarını karye-yi ûlâ mer'âsında otlatmak murâd itdikde karye-yi ûlâ ahâlîsinden birkaç kimesneler Zeyd'e incinmekle "Koyunlarını mer'âmızda otlatırsan avratlarımız boş olsun" diyüp ba'dehû Zeyd otlatmadın koyunlarını oğlu Amr-ı kebîre hibe ve teslim idüp Amr dahi kabz itdikden sonra Amr, koyunları karye-yi ûlâ mer'âsında otlatırsa ol kimesnelerin avratları boş olur mı?

el-Cevâb: Olmazlar.⁸⁶⁰

14. Mes'ele: Zeyd, dâin Amr'a "Deynîmi sana falan mahalde edâ itmezsem avratım üç talâk boş olsun" didikden sonra Zeyd, Bekr ile deyn-i mezbûrî Amr'a gönderüp Bekr dahi ol mahalde Amr'a teslim idüp edâ-i deyn eylese Zeyd, bizzat kendi teslim ve edâ itmeyecek avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁶¹

15. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind için "İznîsiz Amr'ın evine varırsa boş olsun" didikden sonra Zeyd, Hind'in gıyâbında "Amr'ın evine varsın" diyü Hind'e izn virüp ba'dehû haber-i izn Hind'e vâsıl olmağla⁸⁶² Hind, Amr'ın evine varsa Hind şart-ı mezbûreye binâen Zeyd'den boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁶³

⁸⁵⁷ -Ahdeden kişi eliyle vs.- işaret vermezse -ahdedilen durum- ortadan kalksa bile kişinin yemini bozulmaz. (*Gureru'l-ahkâm, fî bâbîn halîfî'l-kavl*)

⁸⁵⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

⁸⁵⁹ -Bir koca-, "helaller bana haram olsun" derse bu söz yiyecek ve içeceğe hamledilirken başka bir şeylere niyet ederse bunlara hamledilmez. Mezkûr meseledeki fetvâ, kullanımının yaygın olmasından dolayı niyetsiz hanımının bâin talak ile boş olmasındır. (*Gureru'l-ahkâm, mülâhhasan fî'l-eymân*)

⁸⁶⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

⁸⁶¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

⁸⁶² Ulaşan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1326.

⁸⁶³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

16. Mes'ele: Bi-nefsihî⁸⁶⁴ da'vâya mübâşeret⁸⁶⁵ ider makûlesinden olan Zeyd, “Falan husûsu Amr'dan da'vâ idersem avratım üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd, husûs-ı mezbûrî Amr'dan da'vâyâ Bekr'i tevkiîl idüp Bekr dahi ol husûsu Amr'dan da'vâ eylese Zeyd'in avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁶⁶

في آخر الأيمان في الدرر مطلقا وفي القنية مقيدا⁸⁶⁷

17. Mes'ele: Zeyd, “Amr'ın eşyâsından menzilimde nesne var ise avratım boş olsun” didikden sonra hînü halfde⁸⁶⁸ Amr'ın eşyâsından bir kilim Zeyd'in menzilinde olduğu sâbit ve zâhir olsa Zeyd'in avratı boş olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸⁶⁹

18. Mes'ele: Zeyd'e “Zevcen zâniye ve fâhişedir” denildikde Zeyd, “Hind zâniye ise boş [vr 18b] olsun” diyüp lâkin Zeyd, Hind'in zâniye olmadığına musır⁸⁷⁰ olup zâniye olduğu sâbit olmasa mücerred böyle demekle talâka hükm olunur mı?

el-Cevâb: Olunmaz.⁸⁷¹

19. Mes'ele: Zeyd, “Eğer şu iskeleden sefîneye binüp deryâyâ sefer idersem avratım üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd, ol iskeleden sefîneye binmeyüp âhar iskeleden sefîneye binüp deryâyâ sefer eylese avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁷²

20. Mes'ele: Hind zevci Zeyd'e “Bre zânî ve lûtî⁸⁷³” didikde Zeyd, “Eğer ben zânî ve lûtî isem üç talâk boş ol” diyüp lâkin Zeyd, zânî ve lûtî olmadığına musır olup zânî ve lûtî idiği sâbit olmasa gazab hâlinde olmayup Zeyd ta'lîk⁸⁷⁴ murâd idicek Hind üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁷⁵

⁸⁶⁴ Kendisiyle. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 121.

⁸⁶⁵ Başlama, girişme. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 817.

⁸⁶⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

⁸⁶⁷ (*Dürerü'l-hükkâm*)'da “yeminler” bölümünde kayıt, “mutlak” olarak geçerken (*Kunyetü'l-fetâvâ*)'da ise “mukayyed” olarak geçmektedir.

⁸⁶⁸ Yemin anında, yemin sırasında. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 365.

⁸⁶⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17a.

⁸⁷⁰ Israrcı. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

⁸⁷¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁷² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁷³ Homoseksüellik. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

⁸⁷⁴ Sonraya bırakmak, ertelemek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1201.

⁸⁷⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

21. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e "Üzerine evlenirsem alacağım boş olsun" didikden sonra Zeyd, Hind'in üzerine Zeyneb'i tezevvüc eylese Zeyneb, Zeyd'den boş olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸⁷⁶

22. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e "Üzerine tezevvüc idersem alup alacağım boş olsun" didikden sonra Zeyd, Hind'in üzerine Zeyneb'i tezevvüc eylese Hind ve Zeyneb boş olurlar mı?

el-Cevâb: Olurlar.⁸⁷⁷

23. Mes'ele: Hind, zevci Zeyd'e "Benim üzerine evlenirsen" didikde "Senin üzerine her kimi tezevvüc idersem boş olsun" diyüp ba'dehû Zeyd, Hind'in üzerine Zeyneb'i tezevvüc eylese Zeyneb, boş olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸⁷⁸

24. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e "Sen fevt olduktan sonra evlenirsem anam avratım olsun" didikden sonra Hind fevt olup Zeyd, Zeyneb'i tezevvüc eylese böyle demekle Zeyneb, Zeyd'den boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁷⁹

25. Mes'ele: Zeyd, Amr'a "Falan fi'li işlersen alup alacağın boş olsun mı?" didikde Amr dahi "olsun" didikden sonra Amr ol fi'li işleyüp ba'dehû Hind'i tezevvüc eylese Hind, Amr'dan kaç talâk boş olur?

el-Cevâb: Bir talâk [boş olur.]⁸⁸⁰

26. Mes'ele: Bu sûretde Amr, Hind'i yine tezevvüc idicek Hind şart-ı mezbûreye binâen tekrâr boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁸¹

رجل حلف أن لا يتزوج امرأة فروجه رجل امرأة بغير إذنه فبلغه فأجاز إن أجاز بالقول أو بالفعل كسوق الهدي وغيره اختلف المشايخ فيه منهم من قال يحنث في الوجهين ومنهم من قال لا يحنث في الوجهين والمختار أنه يحنث في الوجه الأول ولا يحنث في الوجه الثاني والفرق أن النكاح تصرف يختص بالقول ففي الوجه الأول الحكم يثبت بقوله وإن كان لا ينعقد بقوله وفي الوجه الثاني الحكم لا يثبت بقوله كما لا ينعقد بقوله فينعدم شرطه⁸⁸²

⁸⁷⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁷⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁷⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁷⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁸⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁸¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁸² Bir adam, hiçbir kadınla evlenmeyeceğine dair yemin etse başka bir kişi de bu adamı izni olmadan bir kadınla evlendirse adam bu durumu öğrendiğinde sözle, hediye kurban hayvanı göndererek veya herhangi bir davranışıyla nikahı onaylasa fukahâ bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Fukahânın bir kısmı, edilen yeminin iki durumda da bozulacağını bildirmekte bir kısmı ise iki durumda da bozulmayacağını

27. Mes'ele: Hind'in zevci Zeyd, "Falan fi'li işlersem alup alacağım boş olsun" didikten sonra Zeyd ol fi'li işlese Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁸⁸³

28. Mes'ele: Zeyd, Hind'i tezevvüc itdikten sonra Zeyd, "Falan fi'li işlersem küllemâ tezevvectü imraeten fe hiye tâlikun selâsen"⁸⁸⁴ mazmûnu⁸⁸⁵ üzere şart-ı ta'lik idüp ba'dehû ol fi'li işlese şart-ı mezbûreye binâen Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁸⁶

29. Mes'ele:⁸⁸⁷ "Mücerred olan falan fi'li işlersem alup alacağım boş olsun" didikten sonra ol fi'li işleyüp ba'dehû Hind'i tezevvüc murâd eylese boş olmamağa mahlas-ı şer'î⁸⁸⁸ nedir?⁸⁸⁹

el-Cevâb: Fuzûlî nikâh⁸⁹⁰ olunup Zeyd fi'liyle⁸⁹¹ kabûl itmek gerekdir.

في زيد حلف بأن قال كل امرأة يتزوجها فهي طالق ثلاثا ثم زوجه فضولي امرأة فقبل زيد بفعله يقع الطلاق أم لا
الجواب لا يقع⁸⁹²

30. Mes'ele: Mücerred olan Zeyd, "Falan fi'li işlersem alup alacağım boş olsun" didikten sonra ol fi'li işleyüp ba'dehû Amr, Hind'i Zeyd'e fuzûlî nikâh idüp Zeyd dahi fi'liyle kabûl itdikten sonra ol fi'li yine işlese şart-ı mezbûreye binâen talâk vâki [vr 18a] olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁸⁹³

bildirmektedirler. Muhtar kavi, birinci durumda yeminin bozulacağı ikinci durumda ise bozulmayacağı yönündedir. -Bakıldığı zaman- nikah söze hâs olan bir tasarruftur. Bu iki durum arasındaki fark, birinci durumda her ne kadar nikah akdi adamın sözüyle gerçekleşmese de hüküm adamın sözüyle sabittir. İkinci durumda nikah akdi adamın sözüyle gerçekleşmediği gibi hüküm de adamın sözüyle sabit değildir. Dolayısıyla şart bulunmamaktadır. (*el-Fetâvâ'l-Velvâciyye, fi kitâbi'l-eymân fi fasli's-sâni*)

⁸⁸³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁸⁴ "Tüm evlendiğim kadınlar üç talak üzere boştur" mânasındadır.

⁸⁸⁵ Anlam, mâna. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 682.

⁸⁸⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁸⁷ Bu sualin başına (علا) kaydı düşülmüştür.

⁸⁸⁸ Hile-yi şer'îye usûlü olarakta bilinen bu durum hukuka uygun olarak dinen çözüm ve çıkış yolu bulmak, kolaylıktır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 425; Saffet Köse, "Hiyel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).

⁸⁸⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 17b.

⁸⁹⁰ Vekillik ve velilik halî olmadan bir kimsenin başka biri adına nikâh akdinde bulunmasıdır. Bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/6.

⁸⁹¹ Hareketiyle, tavrıyla ifade etmesi. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 306.

⁸⁹² [Sual:] Zeyd, evlendiği her kadının üç talak boş olacağına yemin ettikten sonra bir fuzûlî, Zeyd'i başka bir kadınla evlendiğinde Zeyd bu kadını davranışlarıyla kabul ettiğinde bu kadın için talak vukû bulur mu? Cevap: Vukû bulmaz. Sualin benzeri muhtevada olan bir mesele için bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 1/362.

⁸⁹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

ولو زوج الحالف فضولي إن كان عقد الفضولي قبل اليمين فأجاز الحالف بعد اليمين بالقول أو بالفعل لا يحنث وإن كان عقد الفضولي بعد اليمين إن أجاز بالقول حنث هو المختار وعند البعض لا يحنث وهو روايته عن محمد رحمه الله وعنه أنه لا يحنث بنكاح الوكيل أيضا وإن أجاز بالفعل كسوق الهدي ونحوه روى ابن سماعة عن محمد رحمه الله أنه لا يحنث وإلى هذا مال أكثر المشايخ رحمهم الله منهم الشيخ الإمام شمس الأئمة السرخسي رحمه الله والشيخ الإمام إسماعيل الزاهد البخاري رحمه الله وعليه الفتوى وقد مر شيء من هذا في كتاب الطلاق⁸⁹⁴ إن فعلت كذا فامرأته طالق وليس له امرأة فتزوج ثم فعل لا تطلق وهو على التفصيل⁸⁹⁵ ولو قال إن كلمت فلانا فكل امرأة اتزوجها فهي طالق ففي هذه الصورة تطلق المتزوجة بعد الكلام ولا تطلق المتزوجة قبل الكلام⁸⁹⁶

31. Mes'ele: Mücerred olan Zeyd, “Falan vaktde falan fi‘li işlemezssem alup alacağım boş olsun” didikden sonra Zeyd ol vaktde ol fi‘li işlemeyüp ba‘dehû Hind’i tezevvüc murâd eylese boş olmamağa mahlas-ı şer‘î nedir?

el-Cevâb: Fuzûlî nikâh olunup Zeyd fi‘liyle kabûl itmek gerekdir.⁸⁹⁷

32. Mes'ele: Mücerred olan Zeyd, zamân ta‘yîn⁸⁹⁸ itmedin “Amr’ın kulu Bekr’i iştirâ idüp katl itmezsem alacağım üç talâk boş olsun” didikden sonra Amr, Bekr’i i‘tâk itmekle iştirâ ve katlden ye’s⁸⁹⁹ hâsıl olup ba‘dehû Zeyd, Hind’i tezevvüc murâd eylese boş olmamağa mahlas-ı şer‘î nedir?

el-Cevâb: Fuzûlî nikâh olunup Zeyd fi‘liyle kabûl itmek gerekdir.⁹⁰⁰

⁸⁹⁴ -Evliliği üzerine- yemin eden bir adamı bir fuzûlî evlendirdiğinde eğer fuzûlinin yaptığı evlilik akdi adamın yemininden önceyse veya yemin eden adam evlilik akdini yeminden sonra sözüyle yahut davranışıyla onaylarsa yemini bozulmamış olur. Fuzûlinin yaptığı evlilik akdinin adamın yemininden sonra olması durumunda ise sözüyle evlilik akdini onaylarsa yemini bozulur. Muhtar olan kavilde budur. Fakat bazı fakihler, İmâm Muhammed’den (rahimehullâh) (ö. 189/805) yaptıkları nakillere istinaden bu durumda da adamın yemini bozulmaz, kavlini benimsemektedirler. Ondan (İmâm Muhammed) naklolunan başka bir kavil de ise adamın yemini, vekilinin yaptığı nikahla da bozulmaz. Eğer adam hediye kurban hayvanı veya benzeri bir davranışla dahi nikahı onaylasa İbn Semâ’a’nın (ö. 233/848) İmâm Muhammed’den (rahimehümallah) (ö. 189/805) naklettiği kavle göre yemini bozmuş olmaz. Fukahânın ekserisi bu kavle meyletmıştır. Şeyh İmâm Şemsü’l-eimme Serahsî (rahimehullah) (ö. 483/1090) ve Şeyh İmâm İsmâil Zâhid Buhârî (rahimehullah) (ö. 256/870) bunlardır. Fetvâda bu kavle göredir. Bu konuyla alakalı bazı bilgiler talak bölümünde bahsedilmiştir.

(el-Fetâva’z-Zahîriyye, fi’l-eymân)

⁸⁹⁵ Bir adam, “eğer şöyle yaparsan hanımın boştur.” derse bu söze göre eğer muhatabın hanımı yoksa sonra evlense daha sonra da o davranışı yapsa hanımı boş olmaz. Bu hususta tafsilat vardır.

(el-Fetâva’l-Bezzâziyye, fi’l-müteferrikâti fasli’s-sâlisi min kitâbi’l-eymân)

⁸⁹⁶ Bir adam, “Eğer sen falanca ile konuşursan evlendiğim her hanımın boş olsun” derse bu durumda sarfettiği bu sözden sonra evlendiği hanımı boş olurken bu sözden önce evlendiği hanımı boş olmaz.

(el-Muhîtü’l-Burhânî, fi’l-fasli’s-sâlisi aşera fi’l-eymâni fi’t-talâk)

Bu yazdığımız son üç arabî metinler [vr 17b] ye aittir. Fakat, metnin akışı bir kelimedenden dolayı diğer varâğa geçtiği için [vr 18a] kısmına yazmak zorunda kaldık.

⁸⁹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

⁸⁹⁸ Belirlemek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1215.

⁸⁹⁹ Pişmanlık. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1353.

⁹⁰⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

33. Mes'ele: Mücerred olan Zeyd, “Falan fi'li işlersem alup alacağım boş olsun” didikten sonra Zeyd ol fi'li işlemedin Hind'i tezevvüc idüp ba'dehû ol fi'li işlese şart-ı mezbûreye binâen Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁰¹

إذا حلف الرجل بطلاق امرأة بعينها إن تزوجها فزوجه رجل تلك المرأة بغير امره وأجاز قولاً أو فعلاً أو حلف بطلاق كل امرأة أتزوجها فزوج رجل امرأة بغير امره قال بعض مشايخنا إن أجاز بالقول يحنث وإن أجاز بالفعل لا يحنث وقال بعض مشايخنا يحنث أجاز بالقول أو بالفعل لأن الإجازة في الانتهاء بمنزلة الإذن في الابتداء من حيث إن العاقد بالإجازة يصير نائباً عن المخير من ذلك الوقت وفعل النائب كفعل المنوب عنه فيصير متزوجاً من ذلك الوقت وقال بعضهم لا يحنث أجاز بالقول أو بالفعل وأشار إليه في الزيادات وهو الأشبه ووجه ذلك أنا لو جعلناه حائثاً بالإجازة لجعلناه متزوجاً إياها فصار متزوجاً من وقت مباشرة العقد فيقع الطلاق من ذلك الوقت وإذا وقع الطلاق من ذلك الوقت يتبين أن الإجازة [كانت باطلة إذ تبين أن الإجازة] بعد وقوع الطلاق وارتفاع النكاح والإجازة بعد ارتفاع النكاح لا تعمل وإذا تبين بطلان الإجازة تبين أنه لم يصير متزوجاً إياها وبدونه لا يقع الطلاق فتبين بطلان الطلاق في إيقاع الطلاق ابتداءً بإبطاله انتهاء فلا يقع الطلاق ابتداءً ونجعل في حق الطلاق كأن الإجازة لم توجد قال نجم الدين وكل جواب عرفته في قوله كل امرأة أتزوجها فهو جواب في قوله كل امرأة تدخل في نكاحي لأن دخولها في نكاحه لا يكون إلا بالتزوج فكان ذكر الدخول في نكاحه بمنزلة ذكر الزوج فصار كأنه قال كل امرأة أتزوجها وبتزويج الفضولي لا يصير متزوجاً وهذا بخلاف ما لو قال كل عبد يدخل في ملكي فهو حر فإنه يعتق بعقد الفضولي إذا أجاز لأن ملك اليمين لا يختص بالشراء بل له أسباب فلا يكون ذكره ذكر الشراء أما ههنا بخلافه ⁹⁰²

⁹⁰¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

⁹⁰² Bir adam, belli bir kadını boşamak üzere yemin etse sonra onunla evlense burada birkaç durum vardır. Başka bir kişi, bu adamı yine bu kadınla isteği olmaksızın evlendirirse adamda söz veya davranışıyla bu akdi onaylarsa veya “evlendiğim her kadın talak olsun” sözü üzerine yemin ederse yahut bir kişi bu adamı isteği olmaksızın herhangi bir kadınla evlendirmesi halinde fakihlerin bazıları; adam akdi söz ile onaylarsa yemini bozulur, davranışlarıyla onaylarsa yemini bozulmaz, kavlini tercih etmişlerdir. Fakihlerin bazısının; adamın sözle veya davranışıyla akdi onaylaması fark etmez yemininin bozulduğu kavlini tercih etmelerinin sebebi, sonda verilen onayın başta verilen izin yerine geçmesidir. İzinle akit yapan kişi artık izni verenin nâibi olur. Nâibin fiili asıl kişinin fiili gibidir. Dolayısıyla o adam, evlenmiş olur. (*Ez-Ziyâdât*) eserinde de işaret edildiği üzere bazı fakihler; akdin sözle veya fiille onaylanması fark etmez adamın yemini bozulmaz, kavlini tercih etmişlerdir. Eşbeh olan da budur. Böyle bir kavli tercih etmelerinin sebebi, “biz bu adamı onayı sebebiyle hânis (yeminini bozan) addedersek, adamı o kadınla evli kabul etmiş oluruz” demeleridir. Bunun içindir ki akdin yapıldığı vakitten itibaren evli olmuş olur ve talak da bu vakitten itibaren vâki olur, talak bu vakitten itibaren vâki olursa [onayın bâtıl olduğu meydana çıkar, çünkü] onayın, talakın vâki olmasından ve boşamanın gerçekleşmesinden sonra olduğu ortaya çıkar. Fakat boşamadan sonra verilmiş olan onayın etkisi yoktur. Onayın batıl olduğunun meydana çıkması durumunda adamın o kadın ile evlenmemiş olduğu ortaya çıkar. Nikah olmadan talakta vuku bulmaz. Böylece onayın batıl olduğu anlaşılır. Necmüddîn [en-Nesefî] (ö. 537/1142), “Evlendiğim her kadın” sözünün cevabıyla “nikahımda olan her kadın” sözünün cevabı aynıdır, kavlini tercih etmiştir. Çünkü kadının erkeğin nikahı altına girmesi ancak evlilik yoluyla olur. Böylece “nikahımda olan” sözünün söylenmesi evliliğin zikredilmesi mesabesindedir ki “evlendiğim her kadın” demiş gibi olur. Fuzûlînin evlendirmesiyle evlenmiş olunmaz. Bu husus, “mülküme giren her köle hürdür” sözünün tersine fuzûlînin akdiyle bu işe onay vermesi durumunda köle azat olur. Çünkü, mülk-i yemîn (köle-cariye) satın almaya has değildir. Bundan dolayı bu sözü söylemekle

34. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e "Üzerine mu'tekam⁹⁰³ Zeyneb'i tezevvüc idersem boş ol" didikden sonra Amr, Zeyneb'i rızâsıyla Zeyd'in emr ve tevkîlinsiz fuzûlen Zeyd'e tezvîc idüp ba'dehû Zeyd kavli ile kabûl itmeyüp fi'li ile kabûl eylese Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁰⁴

35. Mes'ele: Zeyd, Amr'a "Falan fi'li işlemezsensin avratım üç talâk boş olsun" diyüp lâkin zamân ta'yîn eylemese Amr ol fi'li işlemeyecek Zeyd'in avratı ne zaman boş olur?⁹⁰⁵

el-Cevâb: Zamân-ı ye'sde.⁹⁰⁶

36. Mes'ele: Zeyd, "Falan fi'li işlemezsensin avratım boş olsun" didikden sonra Zeyd ol fi'li işlese mücerred böyle demekle avratı boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁰⁷

37. Mes'ele: Zeyd, "Falan gün menzilimden çıkmazsam avratım üç talâk boş olsun" didikden sonra Zeyd ol gün menzilinden çıkup ve ehl-i ı'yâliyle⁹⁰⁸ emti'asını⁹⁰⁹ nakl idüp âhar menziline birkaç gün sâkin olup ba'dehû menziline girip sâkin olsa Zeyd, mahz-ı hurûc⁹¹⁰ idicek avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹¹¹

38. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'e "Amr'ın kulu Bekr'i iştirâ itmezsen üç talâk boş ol" didikden sonra Hind, Bekr'i iştirâ itmedin Amr, Bekr'i i'tâk eylese Hind, üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹¹²

satın alınmış olmaz. Diğer durumda ise hüküm aksinedir. (*el-Muhîtü'l-Burhâni, fi'l-fasli'l-hâmisi ve'l-İsrîne*)

⁹⁰³ Kısır. Almaany Team, "قاموس عربي عربي و قاموس عربي انجليزي قاموس ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات - " (Erişim 10 Haziran 2024).

⁹⁰⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

⁹⁰⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

⁹⁰⁶ Sekerât-ı mevt mânasına gelen, ölüm hali demektir. Bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *Dinî Lûgat* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2018), 661.

Bir kişi, "şöyle yapmayacağım" diye yemin etse, ebediyyen bu işi yapmayı terk eder.

(*el-Bidâye, Eymân, Müteferrikât*)

Bir kişi, "şu işi mutlaka yapacağım" diye yemin etse, o işi yapmaktan umudu kesilinceye kadar o işi yapmadığında yeminin bozulduğuna hüküm verilemez. (*Fethu'l-kadir, Eymân, Müteferrikât*)

⁹⁰⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

⁹⁰⁸ Aile efradı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 460.

⁹⁰⁹ Mallarımı. Team, "قاموس عربي عربي و قاموس عربي انجليزي ثنائي." قاموس ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات - "

⁹¹⁰ Tam bir çıkış. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 440, 660.

⁹¹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

⁹¹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

39. Mes'ele: Zeyd, bir menzilde sâkin iken “Bu mezilde sâkin olursam avratım üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd, fi'l-hâl⁹¹³ cemî ehl-ü i'yâli ve metâ'iyile ol menzilden çıkup âhar menzilde sâkin olsa şart-ı mezbûreye binâen Zeyd'in avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹¹⁴

40. Mes'ele: Zeyd, karyesi ahâlîsine incindikde “Bugün karyenizden çıkmazsam avratım üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd, ol gün karye-yi mezbûreden çıkup iki gün sonra yine gelse Zeyd mahz-ı hurûc murâd idicek avratı, şart-ı mezbûreye binâen üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹¹⁵

والمالك شرط لوقوع الطلاق لا لانحلال اليمين فإذا وجد الشرط فيه انحلت اليمين ووقع الطلاق وإلا انحلت ولا يقع⁹¹⁶

41. Mes'ele: Bir karye ahâlîsinden Zeyd, zevcesi Hind'e “Eğer falan zamanda bu eylese şart-ı mezbûreye binâen Hind üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹¹⁷

42. Mes'ele: Bir karye ahâlîsinden Zeyd, “Bu karyeden göçmezsem avratım üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd, ehl-ü i'yâliyle ol karyeden intikâl⁹¹⁸ ve karye-yi uhrâda tavattun⁹¹⁹ idüp lâkin ba'zı ahyânda karye-yi ûlâya varup gelse avratı boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹²⁰

43. Mes'ele: Kudât tâifesinden Zeyd, zevcesi Hind'e “Bana mansıb⁹²¹ tevcih olundukda seni mansıba götürürsem üç talâk boş ol” diyüp ba'dehû Zeyd'e mansıb tevcih olunup mansıba gitdikde Hind'i getürmeyüp yalnız gitdikden sonra Hind, Zeyd'in iznsiz ol mansıba gitse Zeyd ancak getürmek murâd idüp mansıbdâ Hind'i imsâk⁹²² itmeyicek şart-ı mezbûreye binâen Hind, üç talâk boş olur mı?

⁹¹³ Hemen. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 307.

⁹¹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

⁹¹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18a.

⁹¹⁶ Mülkiyet, yeminin bozulması için değil, talakın vâki olması için bir şarttır. Şart, mülkiyette bulunursa yemin bozulur ve talak gerçekleşir. Aksi takdirde yemin bozulur fakat talak gerçekleşmez. (*Mülteka'l-ebhur*)

Tafsilatı (Dürrü'l hükkâm)'da mevcuttur.

⁹¹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

⁹¹⁸ Taşınmak. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

⁹¹⁹ Yerleşmek. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

⁹²⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

⁹²¹ Rütbe, makam, yer, kat. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 669.

⁹²² Bir şeyden el çekmek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 499.

el-Cevâb: Olmaz.⁹²³

- 44. Mes'ele:** Zeyd, “Falan fi'li işlemezsem avratım boş olsun” didikden sonra ol fi'li işlemedin zevcesi Hind'i bir talâk ile tatlık idüp ‘iddet-i münkaziye oldukdan sonra Zeyd ol fi'li işleyüp ba'dehû Hind'i tezvîc eylese Zeyd ol fi'li yine işleyecek şart-ı mezbûra binâen [Hind,] Zeyd'den üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹²⁴

- 45. Mes'ele:** Zeyd, Amr'ı mûcib-i kısıs⁹²⁵ olan katl ile katl itdikde Amr'ın babası Bekr, “Zeyd'i hâkime katl itdiririm eğer hâkime katl itdiremezsem kendim katl iderim eğer Zeyd'i hâkime katl itdiremezsem ya kendi elim ile katl itmezsem avratım üç talâk boş olsun” diyüp lâkin zamân ta'yîn itmeyüp kendi eliyle katlden murâd kısıs tarîkiyle katl olmayup mutlakan katl olup ba'dehû Bekr, Zeyd ile kısısda sulh olsa Bekr, Zeyd'i katl itmeyecek avratı ne zamân boş olur?

el-Cevâb: Zamân-ı ye'sde.⁹²⁶

- 46. Mes'ele:** Bir belde ahâlîsinden Zeyd, “Falan gün bu beldeden çıkmazsam avratım üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd ol gün zevcesiyle ol beldeden çıkup esâs-ı beytin⁹²⁷ bir mikdârını getürüp bir karyede tavattun itdikden sonra Zeyd zevcesiyle belde-yi mezbûreden terk itdiği esâs-ı beyti nakl için belde-yi mezbûreye gelse avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹²⁸

- 47. Mes'ele:** Bir belde ahâlîsinden Zeyd, “Bu beldede sâkin olursam avratım üç talâk boş olsun” didikden sonra Zeyd fi'l-hâl ol beldeden çıkup ehl-ü i'yâliyle bir karyede tavattun idüp ba'dehû belde-yi mezbûreye sâkin olmak vechi üzere varmayup ancak mesâlih⁹²⁹ için varup gelse şart-ı mezbûreye binâen avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹³⁰

- 48. Mes'ele:** Zeyd, kızı Hind-i sagîreyi Amr'a tezevvüc murâd itdikde Zeyd'in oğlu Bekr, Zeyd'e “Eğer seni Hind'i Amr'a tezvîc itmeye korsam avratım üç talâk boş olsun”

⁹²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

⁹²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

⁹²⁵ Kısıs gerektiren. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

⁹²⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

⁹²⁷ Evin eşyaları. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 108.

⁹²⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

⁹²⁹ Faydalı bir iş. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 724.

⁹³⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

diyü ba‘dehû Zeyd, Hind’i Amr’a tezvîc itdikle Bekr men‘a sa‘yidüp⁹³¹ kâdir olmasa avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹³²

رجل قال لابنه إن تركتك [أن] تعمل مع فلان فامرأته كذا فإن كان الابن بالغ لا يقدر على منعه بالفعل فمنعه بالقول يكون باراً فإن كان الابن صغير كان شرط بره المنع بالقول والفعل جميعاً⁹³³
إن تركت ابني يعمل لفلان فمنعه لم يمتنع إن كان كبيراً بالغاً لا يقدر على منعه لا يحنت⁹³⁴

49. Mes’ele: [vr 19a] “Didiğim olsun mı” demek “Avratım boş olsun mı” demek ma’nâsına müte’ârif olan belde ahâlîsinden Zeyd, Amr’a “Falan fi’li işlersen didiğim olsun mı” didikle Amr dahi “Olsun” diyü ba‘dehû Amr ol fi’li işledikle “Benim murâdım üç talâk idi” diyüp lâkin Amr hîn-i istihlâfde⁹³⁵ üç talâk murâd eylemese mücerred Zeyd’in böyle dimesiyle Amr’ın avratı üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹³⁶

50. Mes’ele: Zeyd, “Falan fi’li işlersem talâk-ı selâse⁹³⁷ üzerime olsun” diyüp ba‘dehû Zeyd ol fi’li işlerse Zeyd’in zevcesi Hind, üç talâk boş olur mı?

el-Cevâb: Böyle demek örflerinde “Avratım üç talâk boş olsun” demek ise olur.⁹³⁸

51. Mes’ele: Mücerred olan Zeyd, “Hamr⁹³⁹ içersen talâk-ı selâse üzerime olsun” didikten sonra Zeyd, Hind’i tezevvüc idüp ba‘dehû hamr içse şart-ı mezbûra binâen Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁴⁰

52. Mes’ele: “Mefhûm-u küllemâ üzerime olsun” demek “Avratım boş olsun” demek ma’nâsına müte’ârif olan belde ahâlîsinden Zeyd, “Eğer Amr ile bir dahi mükâleme⁹⁴¹

⁹³¹ Çaba göstermek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1077.

⁹³² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 18b.

⁹³³ Bir adam oğluna, “Seni falanca ile çalıştırsam, falanın hanımı şöyle olsun” derse eğer oğul bâliğ olup fakat babasına davranışıyla karşı çıkamayıp sözüyle karşı çıkarsa yine itaatkâr olmuş olur. Fakat oğul bâliğ değilse delilin şartı hem söz hem fiil ile menetmek olur.

(*el-Fetâva ’l-Kâdihân, fî mesâili ’l-yemîni ’ale ’t-terki me ’a ’l-eymâni*)

⁹³⁴ Bir adam, “eğer oğlumu falanca ile çalıştırsam” diye şart etse oğlunu engellemiş olmaz. Oğlu babasını engelleyemeyecek şekilde büyük ve bâliğ ise adamın yemini bozulmaz.

(*el-Fetâva ’l-Bezzâziyye, fî nev ’in fi ’l-yemîni ’alâ fi ’li ’l-gayrı mine ’l-eymâni*)

⁹³⁵ Birisini kendisi yerine geçirme, kendisi yerine başkasını tayin etme zamanı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 520.

⁹³⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹³⁷ Üç talak. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

⁹³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹³⁹ Şarap. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 371.

⁹⁴⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹⁴¹ Konuşmak. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

idersem mefhûm-u küllemâ üzerime olsun” diyüp ba‘dehû Zeyd, Amr ile mükâleme eylese avratı boş olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁴²

- 53. Mes’ele:** “Mefhûm-u küllemâ⁹⁴³ üzerime olsun” demek “Avratım boş olsun” demek ma’nâsına müteârif olan belde ahâlîsinden Zeyd, “Amr ile bir dahi mükâleme idersem mefhûm-u küllemâ üzerime olsun” didikden sonra Amr ile mükâleme idüp ba‘dehû Hind’i tezevvüc eylese Hind, şart-ı mezbûra binâen boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁴⁴

- 54. Mes’ele:** Zeyd âhar diyâra gitmek üzere iken zevcesi Hind, “Beni tatlık eyle” didikde Zeyd “Bir sene tamâmına dek gelmezsem irâdetin elinde olsun” diyüp gittikten sonra bir seneye dek gelmese Hind, bir sene tamâm olduğu meclisde nefsinı tatlık idicek mübâne olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁴⁵

- 55. Mes’ele:** Zeyd âhar diyâra gideroldukda zevcesi Hind’e “Kırk güne dek gelmezsem irâdetin elinde olsun” diyüp kendinden sonra kırk güne tamâm olduğu meclisde nesne söylemese Zeyd, mücerred böyle demekle Hind boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁴⁶

- 56. Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’e “Şurb-u hamr idersem irâdetin elinde olsun” didikden sonra Zeyd, şurb-u hamr idüp Hind vâkife olduğu meclisde sükût idüp nefsinı tatlık itmese mücerred böyle demekle Hind, boş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁴⁷

3.3.3. Bâbü’l-Îlâ⁹⁴⁸

⁹⁴² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹⁴³ Sözüün, mevzuda bahsedilmeyen mânaya delâlet etmesi. Bkz. Ferhat Koca, “Mefhum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

⁹⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹⁴⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹⁴⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹⁴⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹⁴⁸ Îlâ, lügatte “yemin etmek” manasına gelirken fıkıh ıstılahında ise kocanın, eşiyle cimâ yapmaması için “vallâhi sana yaklaşmayacağım” yahut “Allah’a and olsun ki sana dört ay yaklaşmayacağım” vb. şekilde ettiği yemindir. Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ahmed el-Kudûrî, *Kudûrî Metin ve Tercümesi*, nşr. Halil Eser, thk. Ayhan Yalçın, çev. Süleyman Fâhir (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 278; Ebü’l-Hasen Burhânüddîn el-Mergînânî, *Hidâye Tercemesi*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Şelâle Yayınları, 1982), 1/448.

Bu bâb, edilen bu yeminle alakalı meseleleri ihtivâ eden tek fetvâyı içermektedir.

1. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’e “Vallâhi döşegime girmeyeyim” didikde îlâ’ niyyet idüp ba’dehû dört ay mürûr idüp vat’e kâdir iken Hind’i vat’ eylemese Hind bâine olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁴⁹

3.3.4. Bâbü’l-Hul⁹⁵⁰

1. **Mes’ele:** Zeyd, mümeyyize olan zevcesi Hind-i sagîre ile mehri üzerine hul olup Hind dahî kabûl eylese Hind, bâliğa oldukda mehrini Zeyd’den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁵¹

2. **Mes’ele:** Hind-i hâmil zevci Zeyd ile mehri ve nafaka ‘iddeti üzerine hul olduktan sonra Hind, nâdime olup Zeyd’den mehir ve nafaka [vr 20b] nâmına nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁵²

3. **Mes’ele:** Hind-i sagîre-yi mümeyyize zevci Zeyd ile mehri ve şu kadar eşyâsı üzerine hul olup eşyâ-yı mezbûreyi Zeyd’e teslim eylese Hind, bâliğa oldukda mehri ile eşyâ-yı merkûmeyi Zeyd’den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁵³

4. **Mes’ele:** Hind zevci Zeyd ile mehri ve ‘iddet-i hayz ile olmak i’tikâdı ile nafaka ‘iddeti üzerine hul olduktan sonra Hind’in Zeyd’den hamli zâhir olsa Hind, vaz’ı hamli⁹⁵⁴ idinceye dek Zeyd’den nafaka almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁵⁵

5. **Mes’ele:** Hind, sıhhatinde zevci Zeyd ile mehri üzerine hul olduktan sonra Hind fevt olsa verese-i Zeyd’den mehr nâmına nesne almağa kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.⁹⁵⁶

⁹⁴⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹⁵⁰ Hul, lügatte “çıkarmak” manasına gelirken fıkıh ıstılahında ise kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması durumunu ifade eder. Genel olarak ise eşlerin anlaşmasıyla evliliğin son bulunması manasındadır. Osmanlı aile hukuku tarihinde ortaya çıkan en çok boşanma şekillerinden birisi “muhâla’a” yani karşılıklı anlaşarak boşanma olmuştur. Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 2/110; Mehmet Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, ed. Mustafa Demiray (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 120.

Bu bâb, hul meselelerini ihtivâ eden fetvâları içermektedir.

⁹⁵¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19a.

⁹⁵² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁵³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁵⁴ Doğurmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 370.

⁹⁵⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁵⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

6. **Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd ile mehri üzerine hul olduktan sonra, Hind 'iddet-i münkaziye olmadın fevt olsa Zeyd, Hind'e vâris olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁹⁵⁷
7. **Mes'ele:** Hind, maraz-ı mevtime zevci Zeyd ile mehri üzerine hul olduktan sonra Hind, 'iddeti içinde fevt olup veresi terk itdikde sülüs-ü⁹⁵⁸ mehr-i mezbûre müsâid olup Zeyd'in tereke-i Hind'den hissesi mehr-i mezbûrdan ekser olsa Zeyd, Hind'in terekesinden hisse nâmına nesne almağa kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁹⁵⁹
8. **Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd ile hul olduktan sonra Zeyd fevt olsa Hind, Zeyd'e vârise olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.⁹⁶⁰
9. **Mes'ele:** Bu sûretde Hind, Zeyd'e vârise olmak za'miyle⁹⁶¹ terekeden şu kadar eşyâyı kabz⁹⁶² eylese Zeyd'in veresi eşyâ-yı merkûmeyi Zeyd'den istirdâda⁹⁶³ kâdir olurlar mı?
el-Cevâb: Olurlar.⁹⁶⁴
10. **Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd ile mehri üzerine hul olduktan sonra, Hind "Zeyd beni kable'l-hul bâinen tatlîk itmişdi" diyü da'va ve müdde'âsına ikamet-i beyyine idicek mehr-i mezbûr, Zeyd'den almağa kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁹⁶⁵
11. **Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan sagîr oğlu Amr'ı kendi mâlî ile infâk⁹⁶⁶ itmek üzere hul olup lâkin müddet beyân⁹⁶⁷ olunmasa Amr, Hind'in hizânesinde olmağla Hind, Amr'ın nafakasını Zeyd'den almağa kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.⁹⁶⁸

⁹⁵⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁵⁸ Üçte biri. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁹⁵⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁶⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁶¹ İstek. Bkz. Team, "قاموس عربي و قاموس عربي انجليزي ثنائي". قاموس ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات -

⁹⁶² Teslim almak. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁹⁶³ Geri istemek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 530.

⁹⁶⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁶⁶ Beslemek, geçindirmek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁹⁶⁷ Açıklamak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 106.

⁹⁶⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

12. Mes'le: Hind, zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan sagîr oğlu Amr'ı iki sene temâmına dek kendi mâlından infâk etmek üzere hul olsa Hind, mûsire iken seneteyn temâmına dek sagîrin nafakası nâmına Zeyd'den nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁶⁹

13. Mes'ele: Hind, zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan veled-i sagîrini yedi sene temâmına dek kendi mâlından infâk etmek üzere hul olup Hind, sagîri bi-hakkı'l-hizâne imsâk eylese Hind, müddet-i mezbûrede mûsire de olup sagîrin nafakasına kâdire olmayup sagîrin malı olmamakla sagîrin nafakasını Zeyd'den alup sagîri infâka kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁷⁰

14. Mes'ele: Hind, zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'i yedi sene temâmına dek kendi mâlından infâk etmek üzere hul olduktan sonra bir sene mürûrunda sagîre fevt olsa Zeyd, sagîrenin altı senelik nafakası ile Hind'in üzerine rucû'a kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁷¹

15. Mes'ele: Hind zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'i yedi [vr 20a] sene temâmına dek kendi mâlından infâk etmek üzere hul olduktan sonra Hind Zeyneb'i bir ay infâk idüp ba'dehû Hind fevt olsa hâzine-yi uhrâsı olmamağla Zeyd, Zeyneb'i alsa Zeyd, sagîrenin altı sene ve onbir aylık nafakası ile Hind'in terekesine rucû'a⁹⁷² kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁷³

16. Mes'ele: Hind-i hâmil zevci Zeyd ile mehri üzerine hul oldukda tevellüd idilecek veledi kendi mâlından infâk ve iksâ'⁹⁷⁴ etmek üzere hul olup lâkin müddet beyân olunmayup ba'dehû Hind bir veled doğurursa Hind, veled-i mezbûr hizânesinde olmağla veledin nafakasını Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁷⁵

⁹⁶⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁷⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁷¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 19b.

⁹⁷² Geri dönmek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁹⁷³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

⁹⁷⁴ Giydirmek. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 488.

⁹⁷⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

17. **Mes’ele:** Hind-i hâmil zevci Zeyd ile mehri ve tevellüd idecek veledi yedi sene temâmına dek kendi mâlından infâk ve iksâ’ itmek üzere hul olduktan sonra bir veled doğurursa, Hind mûsire iken yedi sene temâmına dek ol veledin nafakası nâmına Zeyd’den nesne almağa kâdire olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz.⁹⁷⁶
18. **Mes’ele:** Hind-i hürre zevci Zeyd ile iki defa hul olduktan sonra Zeyd Hind’i rızâsıyla tezevvüc itmek caiz olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁹⁷⁷
19. **Mes’ele:** Hind-i sagîrenin babası Zeyd, sagîrenin zevci Amr ile sagîrenin mehri üzerine hul olup lâkin bedel-i hul’a zâmin olmasa sagîre bâliğa oldukda medhûlün bihâ olmamağla nısf-ı⁹⁷⁸ mehrini Amr’dan almağa kâdire olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁹⁷⁹
20. **Mes’ele:** Hind-i sagîre-yi mümeyyizenin anası Zeyneb, Hind’in zevci Zeyd ile kable’ d-duhûl Hind’in iznsiz mehr-i müsemmâsı üzerine hul oldukda mehre zâmine olmayup ba’dehû Hind vâkıfe oldukda kabûl eylese Hind, bâliğa oldukda mehr-i müsemmânın nısfını Zeyd’den almağa kâdire olur mı?
- el-Cevâb:** Olur.⁹⁸⁰
21. **Mes’ele:** Zeyd, Hind-i kebîrenin⁹⁸¹ zevci Amr ile Hind’in iznsiz hul olduktan sonra Hind vâkıfe oldukda hul’-ı mezbûri mücîze olsa Hind, nâdime olup mehr-i merkûmı Amr’dan almağa kâdire olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz.⁹⁸²
22. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind ile hul’a Amr’ı tevkîl itdikde “Şu kadar kuruşa hul eyle ekalle hul eyleme” diyüp ba’dehû Amr, Zeyd’in iznsiz Hind ile ol kadar kuruştan ekalline⁹⁸³ muhâle’a eylese Zeyd, mücîz olmayacak Hind, hul’-ı mezbûreye binâen bâin olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz.⁹⁸⁴

⁹⁷⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

⁹⁷⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

⁹⁷⁸ Yarım. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 974.

⁹⁷⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

⁹⁸⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

⁹⁸¹ Büyük. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

⁹⁸² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

⁹⁸³ En azına. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 240.

⁹⁸⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

23. Mes'ele: Zeyd'in zevcesi Hind-i kebîrenin karındaşı Amr, Hind'in iznsiz Hind'in mehri üzerine Zeyd ile hul olup mehri kendi mâlından zâmin oldukdan sonra Hind, vâkıfe oldukda kabûl eylese hul vâki olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁸⁶

24. Mes'ele: Hind, zevci Zeyd ile şu kadar kuruş üzerine hul'a tâlibe⁹⁸⁷ oldukda Zeyd imtinâ itmekle Zeyd'in öğey⁹⁸⁸ oğlu Amr, "Hind ile ol kadar kuruş üzerine hul'-ı evvel sana iki bin akça vereyim" demekle Zeyd, Hind ile hul olup ol kadar akçayı Amr'dan alsa Amr, baliğ oldukda meblağ-ı⁹⁸⁹ mezbûrî Zeyd'den istirdâda kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.⁹⁹⁰

ولو خلع الأب صغيرته من زوجها بمالها لا يلزم المال ولا يسقط مهرها وطلقت في الأصح ولو (خلعها) على أنه ضامن (أي الأب) لزمه (الأب) المال وطلقت⁹⁹¹

25. Mes'ele: Hind, zevci ile mehri ve şu kadar akça üzerine hul oldukda ol kadar akçayı meclîs-i hul'de Zeyd'e virmese hâlen [vr 21b] Zeyd, meblağ-ı mezbûrî Hind'den taleb itdikde Hind-i mücerred "Meclîs-i hul'de virmemekle sâkıt⁹⁹² olur" diyu virmemeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁹³

26. Mes'ele: Sara⁹⁹⁴ zahmetine⁹⁹⁵ mübtelât⁹⁹⁶ olan Hind, aklı başında olup mesruâ⁹⁹⁷ değil iken zevci Zeyd ile mehri ve ba'zı eşyâsı üzerine hul oldukdan sonra Hind, hul'a nâdime olup mehrini ve eşyâ-yı merkûmeyi Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

⁹⁸⁵ Hul ile veya mal verme karşılığında olan boşama bâin talaktır. (*Dürerü'l-Hükkâm*)

⁹⁸⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

⁹⁸⁷ İstekli. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁹⁸⁸ Üvey. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁹⁸⁹ Miktar, tutar. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁹⁹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20a.

⁹⁹¹ Baba küçük olan kızını kızın malıyla kocasından hul yoluyla ayırırsa malı geri vermesi gerekmez, kızın mehri sâkıt olmaz ve esahh kavle göre kız boş olur. Eğer baba [bu kızın] hul bedelini kendisi ödemek sûretiyle hul yaparsa mal vermek babaya lâzım olur ve kız boş olur. (*Mülteka'l-Ebhur*)

⁹⁹² Düşen. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1069.

⁹⁹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

⁹⁹⁴ Epilepsi. Epilepsi; beyin nöronlarında görülen anormal aktivitelerin kişilerde ani ve gayr-i ihtiyari gerilmelere, şuurun örtülmesine ve hissi farklılıklara sebep olan bir hastalıktır. Daha teknik bir tabirle, "epilepsi; kortikal nöronlardaki anormal ve aşırı elektriksel deşarj sonucu ortaya çıkan, ani, tekrarlayıcı, tanımlanabilen bir olayla tetiklenmemiş epilepsi nöbetleri ile karakterize bir durumdur." Bkz. Gönül Akdağ vd., "Epilepsi", *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (2016), 35-41.

⁹⁹⁵ Sıkıntı. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

⁹⁹⁶ Tutulmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 820.

⁹⁹⁷ Sara hastası. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1075.

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁹⁸

27. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind ile mehri üzerine hul olduktan sonra Zeyd, Hind'e "Mehri benden talep idersen zevcem olur musun?" didikde Hind dahî "Olurum" diyü bu'd-ı zamân⁹⁹⁹ Hind, mehri Zeyd'den talep eylese Zeyd, Hind'e "Mehri benden talep itmekle zevcem oldun" diyü Hind ile izdivâc mu'âmelesine kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁰⁰

28. Mes'ele: Zeyd, Amr'a "Zevcen Hind ile muhâle'a eyle" diyü ibrâm¹⁰⁰¹ itdikde Amr hul murâd itmemele nesne söylemeyüp Zeyd'i def¹⁰⁰² içün hul vâki olmamak kasdı ile bir kağıda "Hind ile hul oldum" diyü yazıp hul lafzını yazmayup ol kağıdı Zeyd'e virse mücerred vech-i muharrer üzere kitâbeti ile hul vâki olmuş olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁰³

29. Mes'ele: Hind-i sagîrenin anası Zeyneb, Hind'in zevci Zeyd ile Hind'in mehri üzerine hul oldukda Zeyneb mehr-i mezbûre zâmin olup ba'dehû Hind, bâliğa oldukda medhûlün bihâ olmamağla mehr-i mezbûrun nısfını Zeyd'den alsa Zeyd, nısf-i merkûmu Zeyneb'e tazmine kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁰⁴

30. Mes'ele: Hind-i sagîreyi veliyy-i akrabı anası Zeyneb, küfvi Zeyd'e mehr-i misli olan şu kadar akçaya mehr tesmiyesiyle tezvîc idüp Zeyd dahi Hind'e duhûl itdikden sonra Zeyneb, Hind'in sıgarinde mehri üzerine Zeyd ile hul oldukda Zeyneb mehr-i mezbûra zâmine olup ba'dehû Hind bâliğa oldukda mehr-i merkûmu ba'de'l-hükm Zeyd'den alsa Zeyd mehr-i mezbûrı Zeyneb'e tazmine kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁰⁵

3.3.5. Bâbü'l-İnnîn¹⁰⁰⁶

⁹⁹⁸ *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

⁹⁹⁹ Uzun zaman. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 126.

¹⁰⁰⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

¹⁰⁰¹ Zorlamak, çok ısrarcı olmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 464.

¹⁰⁰² Uzaklaştırmak. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹⁰⁰³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

¹⁰⁰⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

¹⁰⁰⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

¹⁰⁰⁶ 'İnnîn, lügatte "cinsî ilişkiden âciz olan" kimseye denir. Bâyin talakın husûle gelmesine sebep olur. A.g.e. Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 2/134-135.

Bu bâb, cinsel iktidarı olmayan kimselerin nikah akdindeki vaziyetlerinden bahseden meseleleri ihtivâ eden fetvâları içermektedir.

1. **Mes’ele:** Hind, Zeyd’in ‘innîn¹⁰⁰⁷ idiği bilmedin nefsinin Zeyd’e tezvîc idüp ba‘dehû ‘inneti zâhir olmağla Hind, Zeyd’i hâkime bir sene te’cîl¹⁰⁰⁸ itdirdikden sonra bir sene mürûr idüp Zeyd, Hind’e vâsıl olmasa Hind kendüyi hâkime tefrîk itdirmeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁰⁹

ولا خيار لها إن وجدت جنونا أو جزا ما أو برصا خلافا لمحمد¹⁰¹⁰

2. **Mes’ele:** Hind, Zeyd’in meczûm¹⁰¹¹ idiği bilmedin nefsinin Zeyd’e tezvîc eylese Hind vâkıfe oldukda râziye olmayup nefsinin kâdiye tefrîk itdirmeğe kâdire olur mı?
- el-Cevâb:** Olmaz. Meğer kâdî, İmâm Muhammed kavliyle ameale me’mûr ola.¹⁰¹²

3.3.6. Bâbü’l-‘İdde¹⁰¹³

1. **Mes’ele:** Hind-i Nasrâniyye’nin zevci Zeyd-i Müslim fevt olsa Hind’e ‘iddet lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰¹⁴

2. **Mes’ele:** Zeyd, ümm-ü veledi Hind’i i’tâk itmedin Amr’a tezvîc murâd eylese Hind’e ‘iddet lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olmaz. Lâkin efdal olan bir hayz ile istibrâ¹⁰¹⁵ idüp ba‘dehû tezvîc itmek gerektir.¹⁰¹⁶

وإذا تزوج الرجل المرأة فادعت المرأة أن الزوج لا يصل إليها فأجله القاضي سنة ثم ادعى بعد السنة أنه وصل إليها فأكرت المرأة وقالت أنا بكر فإن النساء تنتظرن إليها وإن قلن أنها بكر فالقول لها ولا يمين عليها وإن قلن أنها ثيب فالقول قول الزوج مع يمينه وكذلك لو اشترى جارية على أنها بكر قبضها فقال وجدتها ثيبا والبائع يقول مع بكر فإن

¹⁰⁰⁷ Cinsel iktidarsızlık. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹⁰⁰⁸ Ertelemek. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹⁰⁰⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

¹⁰¹⁰ Bir adamda; delilik, meczûmluk veya baras (vücut lekesi) hastalığı bulunursa kadın boşanma hususunda İmam Muhammed’in hilâfına (kavlinin zıddına) muhayyer değildir.

¹⁰¹¹ Deri hastalığı olan, cüzzamlı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 690.

¹⁰¹² Bu durumda kâdî fetvâsına İmam Muhammed’in ictihadına göre vermelidir. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), vr.20b.

¹⁰¹³ İddet, lügatte “saymak, adet” manasına gelirken fikhî terminolojide boşanan kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süre anlamına gelmektedir. A.g.e. Bkz. Husrev, *Gurer ve Dürer Tercümesi*, 2/252.

Bu bâb, iddet mevzusunun meselelerinden bahseden fetvâları içermektedir.

¹⁰¹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

¹⁰¹⁵ Temizlenmek üzere beklemek. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹⁰¹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 20b.

النساء تنتظرن إليها فإن قلن أنها بكر فالقول قول البائع ولا يمين عليها وإن قلن أنها ثيب استحلف البائع فإن نكل عن اليمين ردت عليه¹⁰¹⁷

3. **Mes'ele:** Hind'in zevci Zeyd, âhar diyârda iken Zeyd'in fevti [vr 21a] şâyi¹⁰¹⁸
olmağla Hind ba'de inkızâ'i-l'iddet nefsinin Amr'a tezvîc idüp Amr dahi Hind'i vat'
itdikden sonra Zeyd, hayyen¹⁰¹⁹ gelüp Hind'i Amr'dan tefrîk itdirse Hind'in 'iddeti
münkaziye olmadın Zeyd, Hind'i vat' itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰²⁰

4. **Mes'ele:** Hind'in zevci Zeyd âhar diyârda iken Amr, Hind'in zevci olduğunu
bilmemekle Hind'i tezevvüc ve vat' itdikden sonra Zeyd, gelüp Hind'i Amr'dan
tefrîk itdirse Hind'e Amr'dan 'iddet lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰²¹

وكذا من وطئت بشبهة (أي بشبهة الملك أو العقد بأن زفت إليه غير امرأته أو يزوج منكوحة الغير ولم يعلم بحالها فوطئها، ابن ملك) أو بنكاح فاسد وفرقت أو مات عنها¹⁰²²

5. **Mes'ele:** Hind'in zevci Zeyd âhar diyârda iken Amr, Hind'in zevci olduğunu
bilürken Hind'i tezevvüc ve vat' itdikden sonra Zeyd, gelüp Hind'i Amr'dan tefrîk
itdirse Hind'e Amr'dan 'iddet lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰²³

¹⁰¹⁷ Bir adam, bir hanımla evlenip de hanım, kocasının kendisine dokunmadığını iddia etse kâdı bu durumu bir sene erteler. Bir sene geçtikten sonra adam hanımına dokunduğunu iddia etse hanımı da kocasının sözünü inkâr etse ve “ben halâ bakireyim” derse bunun üzerine [mahire, kâmile, sâdıka] kadınlar bu hanımı muayene eder ve şâyet bakire olduğunu tespit ederlerse hanımın sözü kabul edilir ve yemin etmesi gerekmez. Şâyet muayene eden kadınlar eğer hanımın dul olduğunu söylerlerse o zaman yeminle beraber kocanın sözü kabul edilir. Benzer olarak bir adam, bakire olması üzerine bir cariye alıp kabzetse fakat satıcıya gidip “cariye duldu” dese, satıcı bu sözü inkâr etse o zaman kadınlar cariyeyi muayene eder ve eğer cariyenin bakire olduğunu söylerlerse satıcının sözü kabul edilir ve yemin etmesi gerekmez. Tam tersine eğer dul olduğunu söylerlerse satıcının yemin etmesi istenir. Satıcı yeminden cayarsa cariye satıcıya geri verilir. (Bu arabî metin, [19b] ve [20a] varaklarının arasına beyaz bir sayfa eklenmek ve üzerine de 1/3'ü nisbetinde sarı not kağıdı yapııştırılmak sûretiyle mevzuu tedlîl ve tebyîn etmek üzerine yazılmıştır.) Bkz. el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, 133-135.

Bu hâşiyenin fetvâya kaynağı yazılmamakla beraber yaptığımız araştırmalar neticesinde (*Mülteka'l-Ebhûr, bâbü'l-innîn*) kısmında olduğunu tespit ettik.

¹⁰¹⁸ Yayılmak. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹⁰¹⁹ Diri olarak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 401.

¹⁰²⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰²¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰²² [Bir kişi] emin olmadan [evlenip] ilişkide bulunulmuşsa [yani; mülkiyet, düğün gecesi damadın evine hanımından başkasının getirilmesi, başkasının nikahlı hanımı ile evlendirilmesi veya onunla ilişkiye girenin kadının durumunu bilmemesi şeklinde akden emin olamamakla (*Şerhu Mecma'u'l-bahreyn, İbn Melek*)] veya fasid bir nikah yapmak suretiyle ilişkide bulunulup ayrılmış yahut kocası ölmüş kadın [üç hayız bekler.] (*Mülteka'l-Ebhur*)

¹⁰²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

6. **Mes’ele:** Hind’in zevci Zeyd âhar diyârda fevt olsa Hind’in ‘iddeti vefâtı gününden mi i’tibâr olunur yoksa haber vâsıl olduğu günden mi i’tibâr olunur?

el-Cevâb: Vefâtı gününden [i’tibâr olunur.]¹⁰²⁴

وابتداء العدة في الطلاق والموت عقيبهما وإن لم تعلم بهما¹⁰²⁵

7. **Mes’ele:** Zeyd, zât-ı hayz olan zevce-i medhûlün bihâsı Hind’i bâinen tatlîk itdinde sonra altmış tamâmında Hind, nefsinı Amr’a tezvîc murâd itikde üç hayz görüp “İddetim münkaziye oldu” dise Amr, Hind’e inanacak Hind’i tezevvüc itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰²⁶

8. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind-i hâмили tatlîk eylese Hind’in ‘iddeti ne ile münkaziye olur?

el-Cevâb: Vaz’i haml ile [münkaziye olur.]¹⁰²⁷

9. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind-i hâмили tatlîk itdikden sonra Hind, müstebînü’l-hılka¹⁰²⁸ bir cenîn-i meyyit¹⁰²⁹ ilkâ eylese¹⁰³⁰ Hind’in ‘iddeti münkaziye olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰³¹

بلغ المرأة طلاقه أو موته فالعدة من وقت الطلاق وعلمها ليس بشرط وأدنى ما تصدق على الانقضاء ستون يوم عند الإمام رحمه الله والقول لها إذا إنكرت انقضاءها بالحيض مع اليمين لا تصدق في الانقضاء في أقل من ستين إلا إذا فسرت بإسقاط سقط مستبين الخلق أو بعضه خرج من الولد نصف البدن من قبل الرجلين سوى الرجلين أو من قبل الرأس سوى الرأس انقضت العدة والبدن من المنكبين إلى الأليتين¹⁰³²

3.3.7. Bâbü Sübûtü’n-Neseb¹⁰³³

¹⁰²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰²⁵ Bir kadının boşanma ve kocanın ölmesi durumundan haberi olmasa dahi iddetin başlangıcı vaziyetin vuku bulmasının hemen akabindedir. (*Mülteka’l-Ebhur*)

¹⁰²⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰²⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰²⁸ Ceninin organlarının belirmiş olmasıdır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 425,874.

¹⁰²⁹ Ana rahminde vefat etmiş çocuk, düşük. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 150.

¹⁰³⁰ Bırakmak, düşürmek. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugat”.

¹⁰³¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰³² Bir hanıma kocasının onu boşadığı haberi ulaştığında yahut ulaşmadığında iddet süresi boşandığı andan itibaren başlar. İddet süresinin hususunda kabul edilen en az müddet, İmam’ın (Ebu Hanife) (rahimehullâh) tercihi olan altmış gündür. Kadın iddetinin hayz ile bittiğini inkâr ederse yeminle beraber sözü kabul edilir. İddetin bitiş süresi için çocuğun düşmesi durumu hariç altmış günden azı kabul edilmez. Düşük çocuğun hilkatı belirmiş yahut bedeninin yarısı çıkar, ayaklar veya baş hariç vücudun geri kalan kısmının yarısı çıkarsa o halde iddet biter. Beden denilen şey, iki omuzdan kalçaya kadar olan kısımdır. (*Münyetü’l-müftî*)

¹⁰³³ Neseb, kişinin usûlleriyle (baba, dede vs.) arasındaki soy bağının sübûtiyetini göstermektedir. Bkz. Halil İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ed. Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 151-152.

1. **Mes'ele:** Zeyd'in cariyesi Hind, ibtidâen¹⁰³⁴ veled getürdükde Zeyd, “Veled bendendir” diyü da‘vet¹⁰³⁵ idüp ba‘dehû Zeyd fevt olsa ol veled, Zeyd’e vâris olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰³⁶

لا يثبت نسب ولد الأمت من مولاها إلا أن يدعيه ويثبت نسب ولدها بعد ذلك بلا دعوة وإن نفاه انتفى¹⁰³⁷

2. **Mes'ele:** Zeyd'in cariyesi ibtidâ'en bir veled doğursa Zeyd, “Veled bendendir” diyü da‘vet edüp Hind, Zeyd'in ümm-ü veledi olduktan sonra bir müddet mürûrunda Hind bir veled dahi doğurdukda Zeyd, da‘vet itmeyüp nefy¹⁰³⁸ dahi itmeyüp ba‘dehû Zeyd fevt olsa veled-i mezbûr Zeyd’e varis olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰³⁹

3. **Mes'ele:** Zeyd'in cariyesi Hind, veled getürdükde Zeyd, “Veled benden değildir” diyüp ba‘dehû Zeyd fevt olsa ol veled, Zeyd’e varis olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁴⁰

4. **Mes'ele:** Zeyd'in ümm-ü veledi Hind, bir veled getürdükde Zeyd, “Veled benden değildir” diyü nefy eylese veledin nesebi, Zeyd'den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁴¹

5. **Mes'ele:** Zeyd'in cariyesi Hind, hâmil oldukda Zeyd, “Hamli benden değildir, gayrdendir” diyüp ba‘dehû Hind'den bir veled doğurdukda Zeyd, “Bu veled bendendir” diyüp da‘vet eylese ol veledin nesebi, Zeyd'den sabit olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁴²

ولدت أمته الموطوءة له ولدا لم يثبت نسبه حتى يدعيه¹⁰⁴³

Bu bâb, neseb ile ilgili meseleleri ihtivâ eden fetvâları içermektedir.

¹⁰³⁴ Önceden, ilk olarak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 466.

¹⁰³⁵ Fikrini kabul ettirmek için deliller, sözler söylemek ve çağrıda bulunmaktır. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹⁰³⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰³⁷ Bir cariyenin çocuğunun nesebi ancak efendisinin onu “bendendir” diye kabul etmesiyle sabit olur. Ümm-ü veledin bundan sonra doğacak çocuğunun nesebi, efendisi nefyetmediği sürece sabit olur. (*Mülteka'l-Ebhur*)

¹⁰³⁸ Bir şeyin olmadığını ifade etmek, yok saymak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 959.

¹⁰³⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰⁴⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰⁴¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰⁴² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21a.

¹⁰⁴³ Bir adamın ilişkiye girdiği cariyesi bir çocuk doğursa bu kişi o çocuğun kendisinin olduğunu söylemedikçe çocuğun nesebi sabit olmaz. (*Gurerü'l-ahkâm fî âhiri sübûtü'n-neseb*)

6. **Mes'ele:** Zeyd'in ümm-ü veledi olmayan cariyesi Hind, hâmil oldukda Zeyd da'vet itmedin fevt olup ba'dehû beş ay mürûrunda Hind, bir veled doğurdukda “Zeyd beni vat' idüp veled Zeyd'dendir” dise mücerred [vr 22b] böyle dimesiyle ol veledin nesebi Zeyd'den sâbit olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁴⁴
7. **Mes'ele:** Zeyd, cariyesi Hind'i vat' idüp Hind'den veled geldikde Zeyd, “Veled bendendir” diyü da'vet itdikten sonra Hind, “Zeyd'in gulâmı¹⁰⁴⁵ Bekr bana zinâ idüp ol veled zinâdan hâsıl oldu dimekle Zeyd, da'vetine nâdim olup “Veled benden değildir” diyüp ba'dehû Zeyd, fevt olsa ol veled Zeyd'e varis olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹⁰⁴⁶
8. **Mes'ele:** Zeyd'in cariyesi Hind, bir veled doğurdukda Zeyd, “Veled bendendir” diyüp nesebi sâbit olduktan sonra Zeyd, “Veled benden değildir” dise böyle dimekle veled-i mezbûrın nesebi, müntefî¹⁰⁴⁷ olmuş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁴⁸
9. **Mes'ele:** Zeyd'in cariyesi Hind, bir veled-i zeker¹⁰⁴⁹ doğurdukda Zeyd, veled-i mezbûr için “Kulım Amr'ın oğludur” diyü ikrâr idüp ba'dehû Zeyd, “Veled bendendir” dise veledin nesebi Zeyd'den sâbit olur mı?
el-Cevâb: Olmaz. Lâkin veled âzad olur.¹⁰⁵⁰
10. **Mes'ele:** Zeyd, cariyesi Hind'i kulu Amr'a tezvîc idüp ba'dehû vakt-i tezvîcde altı ay mürûr itdikden sonra Hind bir veled doğurdukda Zeyd, “Veled bendendir” dise veledin nesebi, Zeyd'den sâbit olur mı?
el-Cevâb: Olmaz. Lâkin veled âzad olup Hind, ümm-ü veled olmuş olur.¹⁰⁵¹
11. **Mes'ele:** Zeyd, cariyeye-yi mevtûesi Hind'i kulu Amr'a tezvîc itdikden sonra altı aydan ekalde bir veled doğurdakda Zeyd, “Veled bendendir” diyü da'vet idüp ba'dehû Zeyd fevt olsa veledin nesebi, Zeyd'den sâbit olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁴⁵ Köle. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹⁰⁴⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁴⁷ Artık bulunmamak, yok olmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 854.

¹⁰⁴⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁴⁹ Erkek çocuk. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹⁰⁵⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁵¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁵² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

12. Mes'ele: Zeyd'in cariyesi Hind hâmil oldukda Zeyd, "Hind'in hamli bendendir" diyü da'vet edüp ba'dehû Zeyd fevt oldukda Hind vakti da'vetten on bir ay tamâmında bir veled getirse ol veledin nesebi, Zeyd'den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁵³

13. Mes'ele: Zeyd, Hind'i hürre olmak üzere tezevvüc ve vat' idüp Hind bir veled doğurduktan sonra Hind, Amr'ın cariyesi olduğu sâbit olsa Amr, veled-i mezbûrî istirkâka kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz. Lâkin Zeyd, veledin yevm-i husûmetde¹⁰⁵⁴ olan kıymetini Amr'a zâmin olur.¹⁰⁵⁵

14. Mes'ele: Zeyd, Hind'i cariyesi olmak üzere Amr'a bey ve teslîm idüp Amr dahi Hind'i vat' idüp Hind bir veled doğurduktan sonra Bekr, Hind'e müstehak çıkup ba'de'l-isbât ve'l-hükm Hind'i Amr'dan alsa Bekr, veled-i istirkâka kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz. Lâkin Amr, veledin yevm-i husûmette olan kıymetini Bekr'e zâmin olur.¹⁰⁵⁶

15. Mes'ele: Zeyd, iki seneden berü mülkünde olan cariyesi Hind'i, zevcesi Zeyneb'e şu kadar akça, mehr mukâbelesinde bey ve teslîm itdikden sonra vakt-i bey'den altı aydan ekalde Hind bir veled doğurdukdâ Zeyd, "Veled bendendir" diyü da'vet eylese veledin nesebi Zeyd'den sâbit olup Hind, ümm-ü veledi olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁵⁷

وإن جاءت به لأكثر من ستة أشهر من وقت البيع ولأقل من سنتين لم تقبل دعوة البائع فيه إلا أن تصدقه المشتري¹⁰⁵⁸

16. Mes'ele: Zeyd, Hind'i Amr'a bey ve teslîm itdikden sonra Hind, dokuz ay mürûrunda bir veled getirse Zeyd, "Veled bendendir" diyü da'vet idüp Amr dahi Zeyd'i tasdik eylese [vr 22a] veledin nesebi Zeyd'den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁵⁴ Mahkeme günü. Bkz. Team, "قاموس عربي عربي وقاموس ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات - "انجليزي ثنائي

¹⁰⁵⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁵⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁵⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 21b.

¹⁰⁵⁸ Bir cariyeye, başka birisine bey edildikten itibaren altı aydan daha fazla ve iki seneden daha az bir süre içerisinde çocuğu olursa önceki efendisinin o çocuk hakkındaki nesep davası kabul edilmez. Fakat yeni efendisi, eski efendisinin sözünü tasdik ederse o zaman kabul edilir. (*el-Hidâye fî bâbi da've'n-nesebi*)

¹⁰⁵⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

17. Mes'ele: Zeyd, cariyesi Hind'i Amr'a bey ve teslîm idüp vakt-i bey'den altı ay mürûrundan sonra Hind bir veled doğurdukda Zeyd, "Veled bendendir" diyup Amr tasdik eylemese Zeyd, kavî-i mücerrediyile cariyeyi Amr'dan almağa olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁶⁰

18. Mes'ele: Ekser¹⁰⁶¹ müddet-i haml ne mikdârdır?

el-Cevâb: İki senedir.¹⁰⁶²

19. Mes'ele: Zeyd, mezniyesi Hind'i tezevvüc itdikden sonra Hind vakt-i tezevvücden altı aydan ekalde bir veled doğursa ol veledin nesebi, Zeyd'den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁶³

وإذا زنى الرجل بامرأة فجاءت بولد فادعاه الزاني لم يثبت نسبه وأما الأم فيثبت نسبه منها¹⁰⁶⁴

20. Mes'ele: Zeyd, âhar diyârda iken fevti şâyi olmağla zevcesi Hind ba'de inkızâ-i'l-'iddet nefsinin Amr'a tezvîc idüp Amr'dan veled getürdükten sonra Zeyd hayyen gelüp Hind'i Amr'dan tefrîk itdirse ol veled, Zeyd ve Amr'dan kangısıyla hükm olunur?

el-Cevâb: Amr'a [hükm olunur].¹⁰⁶⁵

وإذا بلغت المرأة وفات زوجها فتزوج بزواج آخر وولدت منه ثم جاء الأول حيا فإن في قول أبي حنيفة وأبي يوسف رحمهما الله إن ولدت لأكثر من ستة أشهر منذ تزوجها الثاني فالولد من الثاني وقال محمد إن ولدت لأكثر من سنتين منذ دخل بها الزوج الثاني فهو من الثاني وإلا فهو من الأول¹⁰⁶⁶

21. Mes'ele: Zeyd babası Amr'ın cariyesi Hind'i, Amr'ın iznsin vat' idüp Hind Zeyd'den veled getürse ol veledin nesebi, Zeyd'den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁶⁷

22. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'in cariyesi Zeyneb'i vat' idüp Zeyneb bir veled doğurdukda Zeyd, "Hind, Zeyneb'in vat'ini bana ihlâl¹⁰⁶⁸ itmekle ben Zeyneb'i vat'

¹⁰⁶⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁶¹ En çok. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 242.

¹⁰⁶² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁶³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁶⁴ Bir erkek bir kadınla zinâ etse ve bu ilişkiden bir çocuk doğsa bu erkek "çocuk bendendir" dese çocuğun nesebi bu erkekten sabit olmayıp annesinden sabit olur. (*et-Tecrîd, min müştemili'l-ahkâm*)

¹⁰⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁶⁶ Bir kadına kocasının vefat ettiği haberi verilse o da daha sonra başka bir adamla evlense ve bu adamdan çocuğu olsa bir müddet sonra eski kocası [ölmemiş olup] sağ olarak gelse İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Ebû Yûsuf'un (rahimehümallâh) kavline göre ikinci evlilik olduktan altı aydan fazla süre geçtiyse o zaman çocuk ikinci babadan olmuştur. Farklı olarak İmâm Muhammed, eğer ikinci kocası kadınla cima etikten iki sene sonra çocuk doğduysa bu çocuğun ikinci kocadan olacağını bu süreden az olması halinde birinci kocadan olacağı kavlini tercih etmiştir. (*Kitâbü Cümeli'l-ahkâm - Ahkâm-ı Nâtıfî*)

¹⁰⁶⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁶⁸ Helal etmek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

idüp bendendir” diyü da‘vet itdikde Hind, Zeyd’i ihlâl ve da‘vetde tasdik eylese veledin nesebi, Zeyd’den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁶⁹

- 23. Mes’ele:** Zeyd, öğey anası Hind’in cariyesi Zeyneb’i ihbâl¹⁰⁷⁰ idüp Zeyneb bir veled doğurduktaki Zeyd, “Hind, Zeyneb’in vat’ini bana ihlâl itmekle ben dahi vat’ ve ihbâl itmişdim, veled bendendir” diyü da‘vet idüp Hind dahi ihlâl ve da‘vetde Zeyd’i tasdik eylese veledin nesebi, Zeyd’den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁷¹

- 24. Mes’ele:** Zeyd, anası Hind’in cariyesi Zeyneb’i tezevvüc itmedin Zeyneb’i Hind’in ihlâliyle vat’ ve ihbâliyle ba‘dehû Zeyd, “Hamli bendendir” diyü da‘vet itmedin fevt olduktan sonra Zeyneb bir veled doğursa ol veledin nesebi, Zeyd’den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁷²

- 25. Mes’ele:** Zeyd-i Müslim, fevt olduktan sonra zevcesi Hind-i Nasraniyye Zeyd’in fevtinden on ay tamâmında bir veled doğurup Hind inkızâ-yı ‘iddetde ikrâr itmiş olmasa ol veled, Zeyd’e vâris olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁷³

- 26. Mes’ele:** Zeyd, âzadlu cariyesi Hind’e zinâ idüp Hind, Zeyd’den veled getürdükden sonra Zeyd fevt olsa ol veled, Zeyd’e vâris olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁷⁴

- 27. Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’i üç talâk ile tatlik itdikden sonra Hind’e hülle itdirmedin Hind’i tezevvüc ve vat’ idüp ba‘dehû Hind, vakt-i vat’den altı ay mürûrunda bir veled getirse veled-i mezbûrın nesebi, Zeyd’den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁷⁵

- 28. Mes’ele:** Zeyd’in ümm-ü veledi Hind, hâmil iken Zeyd fevt olup zevcesi Zeyneb’i ve oğlu Amr ile kızı Hadîce’yi terk itdikden sonra Hind, Zeyd’in fevtinden iki seneden ekalde bir veled doğursa veled-i mezbûr, Zeyd’e vâris olur mı?

¹⁰⁶⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁷⁰ Hamile bırakmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 478.

¹⁰⁷¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁷² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁷³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁷⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁷⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁷⁶

- 29. Mes'ele:** Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind'i bâinen tatlık itdikten sonra Hind, inkızâ-yı 'iddetde ikrâr itmedin iki seneden [vr 23b] ekalde bir veled doğursa veled-i mezbûrun nesebi, Zeyd'den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁷⁷

- 30. Mes'ele:** Zeyd, zevce-i medhûlün bihâsı Hind'i bâinen tatlık idüp ba'dehû Hind, inkızâ-yı 'iddetde ikrâr itmedin iki sene mürûrunda bir veled doğurdukda "Veled Zeyd'dendir" diyüp lâkin Zeyd da'vet itmese veled-i mezbûrın nesebi, sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁷⁸

- 31. Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'in üzerine Hind'in karındaş kızı Zeyneb'i tezevvüc ve vat' idüp Zeyneb, Zeyd'den veled getürse veled-i mezbûrun nesebi, Zeyd'den sâbit olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁷⁹

- 32. Mes'ele:** Hind, nefsinin Zeyd'e tezvîc itdikden sonra on ay mürûrunda bir veled getürdükde Zeyd, "Ol veled benden değildir diyüp" Hind dahi tasdik eylese Hind, Zeyd'i tasdik etmekle veledin nesebi, Zeyd'den müntefî olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁸⁰

ولو صدقته في نفي الولد فلا حد ولا لعان وهو ولدتهما لأن النسب إنما ينقطع حكما باللعان فلم يوجد وهو حق الولد فلا يصدقان في إبطاله وبه يظهر عدم صحة قول صدر الشريعة فينتفي نسب ولدها منه¹⁰⁸¹

3.3.8. Bâbü'l-Hizâne¹⁰⁸²

¹⁰⁷⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22a.

¹⁰⁷⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁷⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁷⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁸⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁸¹ Bir adam, doğan çocuğunun nesebini nefy etse hanımı da bu nefyi tasdik etse had (kisas ve diyet dışındaki cezaî yaptırımlar) ve li'ân (kadının, kocası tarafından zina ile itham edilmesinden dolayı kocasıyla yeminleşmesi) olmadığı için çocuk ikisinin çocuğudur. Zira nesep hükmen ancak li'ân ile kesilir. Nesep çocuğun doğal hakkıdır. Nesebin reddi hususunda ikisi de onaylanamazlar. Buradan Sadrüşşerîa'nın [el-Mahbûbî el-Buhârî] (ö. 747/1346) kavli olan, kadının çocuğunun nesebi kocadan nefyedilir, ifadesinin sahih olmadığı anlaşılmaktadır. (*Dürer fî bâbi'l-li'ân*)

¹⁰⁸² Hizâne, lügatte "kucağa almak" manasına gelir. Fıkıh terminolojisinde ise küçük çocukların bakımı, terbiyesi ve yetiştirilmesinin üstlenilmesi demektir. Bkz. Burhânîpûrlu vd., *Fetâvâyı Hindîyye (Fetâvâyı Alemgiriyye)*, c. 3/374; el-Halebî, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, c. 2/163.

Bu bâb "hizâne" meselelerini ihtivâ eden fetvâları içermektedir.

1. **Mes'ele:** Hind-i sagîrenin hakk-ı hizânesi, li-ebeveyn er karındaşı Amr ile li-eb¹⁰⁸³ er karındaşı Bekr'den kangısındır?
el-Cevâb: Amr'ındır.¹⁰⁸⁴
2. **Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin anası ve hâzinesi¹⁰⁸⁵ Hind, nefsinî sagîre[-yi] ecnebî olan sagîrin rızâ'an babası Amr'a tezvîc eylese sagîrin anasının anası Zeyneb-i sagîri, bi-hakkı'l-hizâne¹⁰⁸⁶ Hind'den almağa kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹⁰⁸⁷
3. **Mes'ele:** Zeyd-i sagîri anasının anası Hind, bi-hakkı'l-hizâne imsâk üzere iken Hind, nefsinî Zeyd'in zî-rahm mahremi¹⁰⁸⁸ olan Amr'a tezvîc eylese Hind'den hakk-ı hizâne sâkıt olmuş olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁸⁹
4. **Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin hakk-ı hizânesi, sagîrin li-ebeveyn kız karındaşı Hind ile anasının babasının anası Zeyneb ve anasının anası Hadîce'den kangısındır?
el-Cevâb: Hind'indir.¹⁰⁹⁰
5. **Mes'ele:** Hind-i sagîrenin anası ve hâzinesi Zeyneb, nefsinî sagîre-yi ecnebîyeye¹⁰⁹¹ tezvîc itdikde sagîrenin anasının anası Hadîce, mecnûne olup sagîreyi terbiyeye kâdire olmamağla Hadîce'nin anası Âişe, sagîreyi Zeyneb'den alıp terbiye ve imsâke kâdire olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹⁰⁹²
6. **Mes'ele:** Hind-i sagîrenin anasının anası ve hâzinesi olan Zeyneb, 'amyâ¹⁰⁹³ olup sagîreyi terbiyeye kâdire olmasa babasının anası Hadîce'nin olmağla Hadîce, sagîreyi re'y-i hâkimle¹⁰⁹⁴ Zeynep'den alıp terbiyeye kâdire olur mı?

¹⁰⁸³ Baba bir. Bkz. Team, "قاموس عربي و قاموس عربي انجليزي قاموس ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات - ثنائي".

¹⁰⁸⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁸⁵ Mürebbi, eğitici, bakımını üstlenen. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹⁰⁸⁶ Mürebbiyelik hakkıyla. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹⁰⁸⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁸⁸ Bir erkek veya kadının asla nikâhlanamayacağı neseben akrabalarıdır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1385.

¹⁰⁸⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁹¹ Yabancı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 229.

¹⁰⁹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁹³ Kör olmak. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹⁰⁹⁴ Hâkim kararıyla, görüşüyle. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1040.

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁹⁵

7. **Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin anasının anası ve hazinesi Hind-i sagîrin mâlî olmamağla sagîrin babası Amr-ı mu'sir üzerine nafaka takdîr itdürüp beslemek istedikde sagîrin babasının anası Zeyneb-i musîre “Ben sagîri meccânen besleyüp Hind'den men itmeyim” dise hâkim “Hind-i sagîri meccânen¹⁰⁹⁶ imsâk ile yâhut Zeyneb'e vir” dimeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁹⁷

8. **Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin anasının anası ve hâzinesi Hind, Zeyd'in mâlî olmağla Zeyd'in mâlından Zeyd'e hâkime kadr-i ma'rûf¹⁰⁹⁸ nafaka takdîr itdürüp beslerken Zeyd'in babasının anası Zeyneb, “Ben kendi mâlımdan beslerim” diyü Zeyd'i Hind'den almağa kadire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁹⁹

9. **Mes'ele:** Zeyd ve Amr-ı sagîrlerin analarının anası ve hâzineleri [vr 23a] Hind, sagîrlerin mâlları olmamağla sagîrlerin babaları Bekr-i mûsir¹¹⁰⁰ üzerine hâkime kadr-i ma'rûf nafaka takdîr itdürüp beslerken sagîrlerin babalarının anası Zeyneb, “Ben kendi mâlımdan beslerim” diyü sagîrleri Hind'den almağa kadire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁰¹

10. **Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin hâlesi¹¹⁰² ve hâzinesi Hind, fevt olup sagîrin hâli oğlu Amr'dan gayrı kimesnesi olmasa Amr-ı sagîri re'y-ı hâkim ile alup terbiye ve imsâka kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁰³

11. **Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin anası ve hâzinesi Hind, nefsinin sagîre-yi ecnebîyeye tezvîc itdikde sagîrin hâli Amr'dan gayrı kimesnesi olmamağla Amr-ı sagîri re'y-ı hâkimle Hind'den alup terbiye ve imsâka kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁹⁶ Ücretsiz, bedava. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹⁰⁹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹⁰⁹⁸ Bilinen değeri, kıymeti. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 551.

¹⁰⁹⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 22b.

¹¹⁰⁰ Mal sahibi, mallı. Bkz. Team, “قاموس عربي و قاموس عربي ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات - ”. “انجليزي ثنائي”.

¹¹⁰¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

¹¹⁰² Teyze, hala. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 364.

¹¹⁰³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

¹¹⁰⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

12. Mes'ele: Zeyd-i müteveffânın sagîr oğlu Amr'ın vâlidesi ve hâzinesi Hind, nefsinî sagîre-yi ecnebîye tezvîc itdikde sagîrin Hind'den gayrı ancak li-ebin kız karındaşı Zeyneb, mevcûde olup ol dahi ecnebîyeye mütezevvice¹¹⁰⁵ olmağla hâkim, sagîrin Hind yanında durmasını re'y idüp Hind imsâk üzere iken Zeyneb, “Ben terbiye iderim” diyü sagîri Hind'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁰⁶

13. Mes'ele: Hind-i sagîrenin hâzinesi anası Zeyneb, nefsinî sagîreyi ecnebîyeye tezvîc itdikde sagîrenin nisvânının¹¹⁰⁷ hâzine-yi uhrâsı olmayup ‘usbândan¹¹⁰⁸ ancak li-ebeveyn ammi¹¹⁰⁹ oğlu Amr mevcûd olup lâkin Hind müştehat olup Amr, emîn olmamağla kâdî Hind'in Zeyneb yanında durmasını re'y eylese Amr, Hind'i Zeyneb'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹¹⁰

14. Mes'ele: Hind-i sagîrenin anası ve hâzinesi Zeyneb, nefsinî sagîre-yi ecnebîye tezvîc idüp lâkin Hind'in Zeyneb'den gayrı kimesnesi olmamağla Zeyneb, Hind'i re'y-i hâkimle imsâk üzere iken Hind'in vasîsi Amr, Hind'i Zeyneb'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹¹¹

15. Mes'ele: Zeyd-i müteveffânın ümm-ü veledi Hind, Zeyd'den olup dört beş yaşında olan sagîr oğlu Amr'ı bi-hakki'l-hizâne imsâk üzere iken Amr li-ebeveyn ammi Bekr, Hind'e “Mücerred sen ümm-ü veled olmağla senin içün hakk-ı hizâne yokdur” diyüp Amr'ı Hind'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹¹²

¹¹⁰⁵ Evlenen. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*.

¹¹⁰⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

¹¹⁰⁷ Kadınlar. Bkz. Team, “قاموس عربي و قاموس عربي انجليزي ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات - ”. ¹¹⁰⁸ ثنائي.

¹¹⁰⁸ Asabe demektir. Asabe, lügatte “kişinin erkek tarafından akrabaları” demektir. Fıkıh ıstılahında ise Mûrise doğrudan veya erkek vasıtasıyla bağlı bulunan varislerdir. Bunlara “asabe-i nesebiyye” de denir. Diğer vârisler (ashâb-ı ferâiz) terekeden paylarını aldıktan sonra geriye kalan mal bunların olmaktadır. Bkz. Ali Himmet Berki, *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, haz. İrfan Yücel (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986), 19-21; Turcan vd., *İslam Hukuku El Kitabı*, 377; Abdüsselam Arı, *İslâm Miras Hukuku* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 65.

Çocuk bakımı mevzusunda da asabenin önemli bir yeri vardır. Bundan dolayı da mirasta olduğu gibi çocuk bakımında da mevzû-i bahistirler.

¹¹⁰⁹ Amca. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹¹¹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

¹¹¹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

¹¹¹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

- 16. Mes'ele:** Zeyd-i sagîrin hâzinesi anası Hind, fevt olup Zeyd'in anasının babası Amr ile li-ebeveyn ammi oğlu Bekr ve hâli Bişr'den gayrı kimesnesi olmasa mezbûrlardan hakk-ı hizâne kangısındır?
el-Cevâb: Bekr'indir.¹¹¹³
- 17. Mes'ele:** Hind, fevt olup evlâd-ı sığârını terk itdikde sigârın akrabâdan asla kimesneleri olmamağla sığâr-ı Zeyd'i ecnebî alup imsâk eylese hâkim sığârın vasiyy-i muhtârları Amr'ın yanında durmasını re'y eylese Amr, sığârı Zeyd'den alup terbiye ve imsâke kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹¹¹⁴
- 18. Mes'ele:** Hind-i Nasrâniyye, zevci Zeyd-i Müslim-i muteveffâdan olan oğlu Amr-ı sagîri bi-hakkı'l-imsâk üzere iken Amr teakkul-ü dîn¹¹¹⁵ idüp Müslimâtan anası Zeyneb'den gayrı kimesnesi olmasa Zeyneb, Amr'ı Hind'den alup bi-hakkı'l-hizâne imsâke kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹¹¹⁶
- 19. Mes'ele:** Hind-i Nasrâniyye, zevci mutallıkı Zeyd-i Müslîmden [vr 24b] olup birkaç yaşında olan oğlu Amr-ı sagîri bi-hakkı'l-hizâne terbiye iderken Amr te'akkul-ü dîn itmeyüp küfr havfı¹¹¹⁷ yoğ-iken Zeyd, "Mücerred Hind, Nasrâniyyedir" diyü Amr'ı Hind'den almağa kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.¹¹¹⁸
- 20. Mes'ele:** Zeyd-i sagîri anasının anası Zeyneb, bi-hakkı'l-hizâne imsâk üzere iken Zeyd yedi yaşını tekmîl edüp istiğnâ¹¹¹⁹ hâsıl olsa Zeyd'in babası Amr, Zeyd'i Zeyneb'den almağa kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹¹²⁰
- 21. Mes'ele:** Hind, zevci mutallıkı Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'i bi-hakkı'l-hizâne terbiye üzere iken Zeyneb, dokuz yaşını tekmîl idüp müştehât olsa Zeyd, Zeyneb'i Hind'den almağa kâdir olur mı?

¹¹¹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

¹¹¹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

¹¹¹⁵ İslâmiyet'in hak din olduğunu idrak etmek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹¹¹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23a.

¹¹¹⁷ Korku. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 397.

¹¹¹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹¹⁹ Muhtaç olmamak, zenginlik. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹¹²⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

el-Cevâb: Olur.¹¹²¹

22. **Mes'ele:** Hind-i sagîreyi anası Zeyneb, bi-hakkı'l-hizâne imsâk üzere iken Hind, dokuz yaşını tekmîl idüp müştehat olsa sagîrenin akrab-ı 'usbânı li-ebeveyn ammi Amr, sagîreyi Zeyneb'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹²²

23. **Mes'ele:** Dört-beş yaşında olan Zeyd-i sagîri anasının anası Hind, bi-hakkı'l-hizâne terbiye üzere iken Hind'den hakkı'l-hizâne sâkıt olmadın Zeyd'in babası Amr, Zeyd'i Hind'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹²³

24. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i tatlık itdikden sonra Hind, Zeyd'den olup dört-beş yaşında olan sagîr oğlu Amr'ı bi-hakkı'l-hizâne alup terbiye itmek murâd itdikde Zeyd, "Ben imsâka evlâyım" diyü virmemeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹²⁴

25. **Mes'ele:** Hind, zevc-i mutallıkı Zeyd'den olup iki-üç yaşında olan sagîr oğlu Amr'ı bi-hakkı'l-hizâne terbiye iderken Hind, fâcire¹¹²⁵ olmağla yabanlarda yatup sagîri menzilinde yalnız bırakmağla zıyâ¹¹²⁶ ihtimâli gâlib olup hâzine-yi uhrâsı olmasa Zeyd'i sagîri re'y-i hâkimle Hind'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹²⁷

26. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i tatlık itdikden sonra Hind'in Zeyd'den olan oğlu Amr, bâliğ ve re'y-i müctemi¹¹²⁸ olup me'mûn olmağla Hind ile sâkin olmak istedikde Zeyd, "Benimle sâkin ol" diyü Amr'a cebre kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹²⁹

27. **Mes'ele:** Hind, bıkır-ı¹¹³⁰ bâliğa anası Zeyneb-i sâliha ile sâkine olmak istedikde Hind'in babasının kız karındaşı Hadîce, Hind'e "Anan ile sâkine olduğuna râziye olmam, benim menzilimde sâkine ol" diyü cebre kâdire olur mı?

¹¹²¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹²² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹²⁵ Günahkâr olan, karşı cinse düşkün olan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 285.

¹¹²⁶ Kaybolmak, mahvolmak. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹¹²⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹²⁸ Toplu karar. Buradan kastedilen sıhhatli düşünebilmektir. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹¹²⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹³⁰ Bakire. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 116.

el-Cevâb: Olmaz.¹¹³¹

- 28. Mes'ele:** Hind, âzadlısı Amr-ı sagîri terbiye ve imsâk üzerine iki ecânibden Bekr-i mücerred, “Âzadlu olmağla ben alurum” diyü sagîri Hind'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹³²

- 29. Mes'ele:** Hind, zevc-i mutallık Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'i bi-hakkı'l-hizâne imsâk üzere Hind, sagîreyi irdâ itmemekle Zeyd, sagîreyi irdâ için Hadîce'yi istîcâr¹¹³³ eylese hakk-ı hizâne Hind'den sâkıt olmuş değil iken Zeyd, Hind'e “Mücerred sen sagîreyi irdâ itmemekle senden alurum” dimeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹³⁴

- 30. Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd-i müteveffâdan¹¹³⁵ sagîr oğlu Amr'ı bi-hakkı'l-hizâne imsâk üzere iken Amr, yedi yaşını tekâmîl idüp lâkin Amr'ın ricâlden¹¹³⁶ [vr 24a] li-ebeveyn ammı Bekr'den gayrı kimesnesi olmayup Bekr fâsık¹¹³⁷ ve müfsîd¹¹³⁸ olup Amr'ı aldığı takdîrce terbiye itmeyüp Amr'a zarar isâbet ihtimâli gâlib olmağla hâkim Amr'ın Hind yanında durmasını re'y eylese Bekr, “Râzi olmam” diyü Amr'ı Hind'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹³⁹

- 31. Mes'ele:** Zeyd, on yaşında olan oğlu sagîr oğlu Amr'ı imsâk üzere iken Zeyd fevt olup Amr'ı akrab-ı 'usbânı babasının li-ebeveyn ammı oğlu Bekr, ahz murâd itdikde Amr'ın hâli Bişr, “Mücerred hâli olmağla ben ahz iderim” diyü Bekr'i ahzden men'a kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁴⁰

- 32. Mes'ele:** Hind, zevc-i mutallık Zeyd'den olan sagîr oğlu Amr'ı [ve] sagîre kızı Zeyneb'i akd-i nikâh olunduğu beldede bi-hakkı'l-hizâne terbiye üzere iken Hind, Amr ve Zeyneb'i belde-i mezbûreden mesâfe-yi sefer-i ba'îd olan belde-yi uhrâya getürmek murâd eylese Zeyd, Hind'i men'a kâdir olur mı?

¹¹³¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹³² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹³³ Kiralamak. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹¹³⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 23b.

¹¹³⁵ Vefat etmiş. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1282.

¹¹³⁶ Erkekler. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹¹³⁷ Aleni günah işleyen. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 288.

¹¹³⁸ Fitne çıkaran. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹¹³⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

¹¹⁴⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

el-Cevâb: Olur.¹¹⁴¹

33. **Mes'ele:** Bir belde ahâlîsinden Zeyd, belde-yi uhrâ ahâlîsinden Hind'i tezevvüc itdikden sonra Hind fevt olup Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'in hâzinesi olmamağla Zeyd, Zeyneb'i alup kendi beldesine getürmek istedikde Hind'in babası Amr, Zeyd'i men'a kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁴²

34. **Mes'ele:** Bir belde ahâlîsinden Hind, zevci Zeyd-i müteveffâdan olan sagîre kızı Zeyneb'i bi-hakkı'l-hizâne imsâk üzere iken nefsinin Zeyneb-i ecnebîyeye tezvîc idüp Hind'in anası olmasa hâlen müddet-i sefer-i ba'îd olan belde-yi uhrâda mütevettine olup mütezevvice olmayan Zeyneb'in babasının anası Hadîce gelüp Zeyneb'i Hind'den iznsiz belde-yi uhrâya getürüp anda imsâke kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁴³

35. **Mes'ele:** Bir belde ahâlîsinden Hind, zevci Zeyd-i müteveffâdan olan sagîre kızı Zeyneb'i bi-hakkı'l-hizâne imsâk üzere iken Hind, nefsinin Zeyneb-i ecnebîye tezvîc eylese hâlen müddet-i seferden¹¹⁴⁴ ba'îde olan kasabada mütevattine olup mütezevvice olmayan Zeyneb'in li-eb kız karındaşı Hadîce gelüp Zeyneb'i Hind'den iznsiz alup ol kasabaya getürüp anda imsâke kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁴⁵

36. **Mes'ele:** Zeyd bir belde ahâlîsinden Hind'i ol beldede tezevvüc itdikden sonra Zeyd, Hind'i âhar diyâra getürüp ba'dehû Zeyd fevt oldukda Hind, Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'i bi-hakkı'l-hizâne imsâk idüp kendi beldesine getürmek murâd itdikde Zeyneb'in vasîsi, "Râzi olmam" diyü Hind'i men'a kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁴⁶

37. **Mes'ele:** Zeyd bir belde ahâlîsinden Hind'i ol beldede tezevvüc idüp Zeyd'in Hind'den kızı Zeyneb tevellüd itdikden sonra Zeyd, Zeyneb'i belde-yi uhrâya getürüp ba'dehû Zeyd fevt olsa Zeyneb sagîre olmağla Hind, Zeyneb'i belde-yi ûlâya getürüp bi-hakkı'l-hizâne imsâke kâdire olur mı?

¹¹⁴¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

¹¹⁴² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

¹¹⁴³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

¹¹⁴⁴ Seferilik müddeti. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 826.

¹¹⁴⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

¹¹⁴⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

el-Cevâb: Olur.¹¹⁴⁷

38. **Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd-i müteveffâdan olan sagîre kızı Zeyneb'i bi-hakkı'l-hizâne imsâk üzere iken Hind, nefsinin Zeyneb-i¹¹⁴⁸ ecnebîye tezvîc idüp nisvândan hâzine-yi uhrâsı olmamağla Zeyneb'i, akrab-yı 'usbânı [vr 25b] li-ebeveyn ammi Amr aldıktan sonra Hind, ahyânen gelüp Zeyneb'i görmek istedikde Amr, "Ben Zeyneb'i sana asla göstermem" diyüp görmekten [göstermekden] men'a kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁴⁹

3.3.9. Babü'n-Nafaka¹¹⁵⁰

1. **Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind, Zeyd'in menzilinden Zeyd'in iznsiz bi-gayrı hakkın hurûc¹¹⁵¹ idüp bir müddet karındaşı Amr'ın menzilinde nâşizeten¹¹⁵² sâkine olsa ol müddetde nafakaya müstahak olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁵³

ولا نفقة لئلا تخرج من بيته بغير حق (إحتراز عن خروجها بحق كما لو لم يعطها المهر المعجل فخرجت من بيته)¹¹⁵⁴

2. **Mes'ele:** Zeyd, Hind'i şu kadar akça mehr-i mu'accel tesmiyesiyle tezvîc ve tezevvüc itdikten sonra Zeyd, Hind'e mehr-i mu'accelini virmemekle Hind nefsinin Zeyd'e teslîm itmeyüp kendi menzilinde sâkine olsa Hind'in nafakası Zeyd üzerine lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁵⁵

¹¹⁴⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24a.

¹¹⁴⁸ Burası Zeyneb olarak yazılmış fakat buranın Zeyd olarak yazılması doğru olan olmaktadır.

¹¹⁴⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

¹¹⁵⁰ Nafaka, lügatte "harcamak" demektir. Fıkıh terminolojisinde ise aile hukuku ilişkisinden dolayı bakmakla yükümlü olduğu kişilere yapılan harcamalar (taam, kisve, sükna) manasına gelmektedir. Bu bâb, nafaka ile ilgili meseleleri ihtivâ eden fetvâları içermektedir. Bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstılâhları Kâmûsu* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 2020), 1/928.

¹¹⁵¹ Çıkmak. Bkz. Team, "قاموس عربي عربي وقاموس عربي انجليزي وقاموس ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات - ثنائي".

¹¹⁵² Geçimsiz, huysuz, kocasına üstünlük taslayan, asi kadın. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 948.

¹¹⁵³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

¹¹⁵⁴ Kocasının evinden haklı bir sebep yokken çıkıp giden nâşize kadına nafaka verilmez. (Haklı bir sebeple çıkıp gitmesi konusunda -aynı hükmü vermede- çekingen kalındı. Mesela, kocası hanımına mehr-i muacceli vermemiş olup kadınında evden çıkıp gitmiş olması -durumu örnek verilebilir.-)

Bu naklin kaynağı buraya yazılmamakla birlikte araştırmamız neticesinde ibârenin (*Mülteka'l-Ebhur; bâbü'n-nafaka*) bölümünde olduğunu tespit ettik. Parantez içindeki ilave îzâhatı ise muharrir yapmıştır. "Nüşûz" Ag.e. Bkz. Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstılâhları Kâmûsu*, 1/937; Husrev, *Gurer ve Dürer Tercümesi*, 2/278.

¹¹⁵⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

3. **Mes'ele:** Zeyd'in zevcesi Hind, Zeyd'in menziline izsiz bi-gayrı hakkın hurûc idüp zevc-i âhardan olan oğlunun oğlu Amr'ın menziline vardıkda kâdiye Zeyd üzerine nafaka takdîr itdürüp bir müddet Amr'ın menziline nâşizeten sâkine olsa nafaka-yı mukaddereyi¹¹⁵⁶ Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁵⁷

4. **Mes'ele:** Zeyd, âhar diyâra gitdikde Amr, Zeyd'in zevcesi Hind'i Zeyd'in izsiz bir müddet kendi mâlı ile infâk eylese Zeyd geldikde Amr-ı mücerred, "Zevcenî infâk eyledim" diyü Zeyd'den nafaka nâmına nesne almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁵⁸

5. **Mes'ele:** Zeyd, âhar diyâra gitdikden sonra zevcesi Hind takdîr-i kâdî yâhud terâzî¹¹⁵⁹ yoğ-iken bir müddet kendi mâlı ile geçinse Zeyd geldikde Hind, müddet-i mezbûre için Zeyd'den nafaka bahâ¹¹⁶⁰ nâmına nesne almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁶¹

ولا تجب نفقة مدة مضد إلا أن تكون قضى بها أو تراضى عليها على مقدارها¹¹⁶²

6. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i bilâ-nafaka bırakup âhar diyâra gitdikde Hind hâkime varup Zeyd üzerine kendüye kadr-i ma'rûf'dan ziyâde yevmi şu kadar akça nafaka takdîr itdürse Zeyd geldikde ziyâdesini virmemeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁶³

7. **Mes'ele:** Zeyd, âhar diyâra gider oldukda zevcesi Hind'e bir senelik nafakasını virüp kendinden sonra Hind, kâdiye varup "Zeyd beni bilâ-nafaka bıraktı" demekle kâdî Hind'i tasdik idüp Zeyd üzerine yevmi şu kadar akça nafaka takdîr idüp ba'dehû bir sene tamâmına dek Zeyd'in virdiği nafaka ile geçinse Zeyd geldikde Hind "Mücerred nafaka takdîr itdirdüm" diyü sene-yi merkûmenin nafakası nâmına Zeyd'den nesne almağa kâdir olur mı?

¹¹⁵⁶ Belirlenmiş. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 789.

¹¹⁵⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

¹¹⁵⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

¹¹⁵⁹ Uyuşma. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1262.

¹¹⁶⁰ Kıymet, bedel, fiyat. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹¹⁶¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

¹¹⁶² Kocanın hanımına geçen günlerin nafakasını ödemesi vacip olmaz. Fakat, [kâdî tarafından] nafaka belirlenmişse veya eşler nafakanın miktarı hususunda anlaşmışlarsa nafaka vermek vacip olur. (*Mülteka'l-Ebhur*)

¹¹⁶³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁶⁴

8. **Mes'ele:** Zeyd, sefere gider oldukda zevcesi Hind'e bir yıllık nafakasını virüp kendinden sonra Hind, üç aylık nafakasını sarf idüp ba'dehû Zeyd fevt olsa sâir vereseşi nafaka-yı mezbûreden Hind'in yedinde kalan mikdârı mirâsa idhâle kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.¹¹⁶⁵

ولو عجل لها النفقة او الكسوة لمدة ثم مات أحدهما قبل تمامها فلا رجوع خلافاً لمحمد¹¹⁶⁶

9. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i bilâ nafaka bırakup âhar diyâra gitmekle Hind kâdiye varup Zeyd'in mudâribi Amr yedinde olan akçasından nafaka takdîr itdürmek murâd eylese Amr, meblağ-ı mezbûre ve zevciyyeten mukarrer olıcak kâdî Hind için meblağ-ı mezbûrden kadr-i ma'rûf nafaka takdîr itmeye kâdir olur mı?

[vr 25a] **el-Cevâb:** Olur.¹¹⁶⁷

10. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i bilâ nafaka bırakup âhar diyâra gitdikden sonra Hind, Zeyd'in kendüye vedîat¹¹⁶⁸ olan akçasından nafakasına kadr-i ma'rûf şu kadar akça sarf eylese Hind'e zamân lâzım olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁶⁹

إن كان للغائب عند الوالدين أو الوالد أو الزوجة مال من جنس حقوقهم فأنفقوا على أنفسهم جاز ولم يضمنوا لأنهم ظفروا بجنس حقوقهم وكانت لهم ولاية الأخذ بمقدار حقوقهم وإن كان عند غيرهم فأعطاهم بأمر القاضي حتى أنفقوا على أنفسهم لم يضمن صاحب اليد وإن أعطاهم بغير أمر القاضي كان ضامناً له لأن صاحب اليد مأمور بالحفظ ودفعه إلى غيره لينفق على نفسه ليس من الحفاظ في شيء فيصير به مخالفاً ضامناً له¹¹⁷⁰

11. **Mes'ele:** Zeyd, zevcesi Hind'i bilâ nafaka bırakup âhar diyâra gitmekle Hind, kâdiye varup Zeyd üzerine kendüye kadr-i ma'rûf şu kadar akça nafaka takdîr itdürüp

¹¹⁶⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

¹¹⁶⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 24b.

¹¹⁶⁶ Koca, karısına nafaka veya giyim masraflarını bir müddet için peşin verip daha sonra bu müddet bitmeden önce ikisinden biri vefat ederse verilen İmam Muhammed'in hilâfına nafaka geri alınamaz. (*Mülteka'l-Ebhur*)

¹¹⁶⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁶⁸ Emanet, ödünç. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1331.

¹¹⁶⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁷⁰ Ebeveynin, babanın veya zevcenin elinde gâib (orada olmayan) bir adama ait mezkûr kimselerin haklarını içeren [emanet] bir mal varsa ve bu kimseler bu malı kendi nafakaları için harcasalar bu malı harcamak onlara caiz olup tazmin etmezler. Çünkü, kendi haklarını ifâ etmiş olurlar. Kendi hakları miktarınca alma yetkileri de vardır. Eğer ki bu mal başka birinde olup hâkimin emriyle bu kişilere vermişse nafakalarına harcadıkları takdirde sâhibü'l-yed (malı emaneten kendinde bulunduran kişi) tazmin etmez. Şayet hâkimin izni olmaksızın vermişse o zaman malı asıl sahibine tazmin eder. Çünkü, sâhibü'l-yed emanet malı muhafaza etmekle yükümlüdür. Malın başkasının nafakası için harcanması muhafaza sayılmaz. Başkasına verirse tazmin eder. (*el-Fetâva'z-Zahîriyye*)

ba‘dehû bir müddet kendi mâliyle geçinse Zeyd geldikte Hind, nafaka-yı mukaddereyi Zeyd’den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁷¹

12. **Mes’ele:** Zeyd ba‘zı esvâbını Amr’a idâ¹¹⁷² ve teslîm idüp âhar diyâra gitdikden sonra Zeyd’in zevcesi Hind, Amr’a “Zeyd beni bilâ nafaka bırakmağla esvâbı bey idüp semenlerini¹¹⁷³ nafakam için bana vir” diyü cebre kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁷⁴

13. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’i bilâ nafaka bırakup âhar diyâra gitmekle Hind, kâdiye varup Zeyd üzerine kendüye kadr-i ma‘rûf yevmi şu kadar akça takdîr ve istidâne¹¹⁷⁵ izn alup bir müddet istidâne ile geçindikden sonra nafaka-yı müstedâne¹¹⁷⁶ almadın Zeyd fevt olsa Hind, nafaka-yı müstedâne¹¹⁷⁶ Zeyd’in terekesinden almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁷⁷

14. **Mes’ele:** Zeyd, zevcesi Hind’i bilâ nafaka bırakup âhar diyâra gitmekle Hind, kâdiye varup Zeyd üzerine kadr-i ma‘rûf yevmi şu kadar akça nafaka takdîr ve istidâne izn alup lâkin istidâne itmeyüp bir müddet kendi mâlıyla geçindikden sonra Zeyd geldikte fevt olsa Hind, müddet-i mezbûrede kendi mâlından nafakasını sarf itdüğü¹¹⁷⁸ akçayı Zeyd’in terekesinden almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁷⁹

15. **Mes’ele:** Zeyd, iki-üç yaşında olan sagîre kızı Hind’i Amr’a tezvîc eylese Hind’in nafakası Amr üzerine lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁸⁰

لا نفقة للصغيرة التي لا تجماع سواء كانت في بيت الزوج أو في بيت الأب فإن كانت لا تصلح للجماع وتصلح للخدمة اختلف المشايخ فيه وهذا بخلاف المملوكة وفي شرح الطحاوي وفي الفتاوى الصغرى لو كانت بنت تسع سنين تجب ولو كانت بنت خمس سنين لا تجب وفي الست والسبع والثمان اختلف المشايخ فيه¹¹⁸¹

¹¹⁷¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁷² Emanet bırakmak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 471.

¹¹⁷³ Değer, kıymet, para. Bkz. Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı”.

¹¹⁷⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁷⁵ Borç almak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 523.

¹¹⁷⁶ Borç alınan şey. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 523.

¹¹⁷⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁷⁸ Harcamak. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1075.

¹¹⁷⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁸⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁸¹ Kadınlık hususunda olgun olmayan küçük kızın hangi evde yaşadığı fark etmemekle birlikte nafaka alma hakkı yoktur. Kadınlık için uygun olmayıp ev işlerini yapmak hususunda olgunsa fakihlerin bu konuda

16. Mes'ele: Zeyd, altı yaşında olan sagîre kızı Hind'i Amr'a tezvîc eylese Hind maslahat-ı ricâle sâliha¹¹⁸² olmadın Hind'in nafakası Zeyd üzerine lâzım olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁸³

17. Mes'ele: Zeyd, kızı Hind-i sagîreyi Amr'a tezvîc itdükden sonra Hind cimâ'a mutîka¹¹⁸⁴ olmağla Zeyd, Hind'i Amr'a teslîm idüp Hind, Amr'ın menzilinde sâkine iken Amr Hind'i bilâ nafaka bırakup âhar diyâra gitdikde Zeyd, Hind için hâkime Amr'ın üzerine kadr-i ma'rûf yevmi şu kadar akça nafaka takdîr itdürüp ba'dehû emr-i hâkimle Amr'a rucû şartıyla istidâne idüp Hind'i bir müddet istidâne ile nafaka itdirdikden sonra Zeyd fevt olsa veresesı nafaka-yı müstedâneyi Amr'dan almağa kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olurlar.¹¹⁸⁵

18. Mes'ele: Zeyd, zevcesi Hind'i bilâ nafaka bırakup âhar diyâra gitmekle Hind, hâkime varup Zeyd üzerine kendüye kadr-i ma'rûf yevmi şu kadar akça nafaka takdîr itdürüp ve istidâneye izn alup iki sene istidâne ile geçindikden sonra Zeyd gelüp Hind nafaka-yı müstedâneyi Zeyd'den taleb itdükde Zeyd, "Ben seni bir sene mukaddem tatlîk idüp talâk mektûbu irsâl itmiş idim" diyü da'vâ ve Hind bi'l-küllîye inkâr idüp Zeyd'in müdde'âsı¹¹⁸⁶ [vr 26b] sâbit olmasa kavî-i mücerrediyile nafaka-yı müstedâneyi tamâmen virmemeğe kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁸⁷

19. Mes'ele: Zeyd-i müteveffânın zevcesi Hind, nafaka-yı 'iddet nâmına terekeden nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁸⁸

ولو مات أحدهما أو طلقت بعد القضاء أو التراضي قبل قبضها سقطت إلا أن تكون استدانته بأمر قاض¹¹⁸⁹

ihtilafı vardır. Bu durum cariyeliğin aksinedir. (*Şerhu't-Tahâvî*) ve (*el-Fetâva's-suğrâ*) eserlerinde bu kız dokuz yaşında ise nafaka vermek vacip olur. Beş yaşında ise vacip olmaz. Altı, yedi ve sekiz yaş konusunda alimlerin ihtilaf ettikleri malumatı nakledilmektedir.

Bu Arabî ilave ve malumat fetâvadaki mezkûr eserlerden özet olarak burada mütâlaa edilmiştir.

¹¹⁸² Erkeğin faydasına uygun hale gelmek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹¹⁸³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁸⁴ Dayanıklılık. Bkz. Team, "قاموس عربي و قاموس عربي انجليزي قاموس ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات - ثنائي".

¹¹⁸⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25a.

¹¹⁸⁶ İddia ettiği şey. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹¹⁸⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹¹⁸⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹¹⁸⁹ [Nafaka hakkı hususunda] hâkimin kararından ve [ebeveyn nafaka miktarında] anlaşmalarından sonra kadın nafakayı henüz almamışken ebeveyninden biri vefat ederse veya kadın boşanırsa kadının nafaka hakkı sakıt olur. Fakat kadın üzerine borç almışsa nafaka düşmez. (*Mülteka'l-Ebhur*)

20. Mes'ele: Zeyd-i zimmînin zevce-i medhûlün bihâsı Hind-i Nasrâniyye, İslâm'a geldikde Zeyd'e İslâm arz olunup Zeyd, ibâ¹¹⁹⁰ itmekle kâdî Hind'i Zeyd'den tefrîk eylese Hind, Zeyd'den nafaka-yı 'iddet almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁹¹

21. Mes'ele: Zeyd'in zevce-i mutallakası Hind, Zeyd'in üzerine hâkime nafaka takdîr itdürmedin 'iddet-i munkaziye olsa Hind, Zeyd'den nafaka-yı 'iddet nâmına nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁹²

22. Mes'ele: Hind-i mu'tedde zevc-i mutallık Zeyd üzerine hâkime kadr-i ma'rûf yevmi şu kadar akça nafaka-yı 'iddet takdîr itdirse Hind, meblağ-ı mezbûr Zeyd'den alup nafakasına sarfa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁹³

23. Mes'ele: Hind, zevc-i mutallık Zeyd üzerine hâkime kadr-i ma'rûf yevmi şu kadar akça nafakayı 'iddet takdîr ve istidâneye izn alup 'iddet-i munkaziye olunca istidâne ile nefsinin infâk itdükden sonra nafaka-yı müstedâneyi Zeyd'den almadın Hind fevt olsa Hind'in veresi, nafaka-yı müstedâneyi Zeyd'den almağa kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olurlar.¹¹⁹⁴

24. Mes'ele: Zeyd, Amr-ı muteveffânın mu'teddesi Hind'e nefsinin kendüye tezvîc itmek şartı ile nafakasını sarf için bir mikdâr akça gönderüp Hind dahî sarf itdükden sonra 'iddeti tamâmında nefsinin Zeyd'e tezvîcinde ibâ eylese Zeyd, meblağ-ı merkûm Hind'e tazmîne kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁹⁵

3.3.10. Fasıl¹¹⁹⁶

1. Mes'ele: Hind-i fakîre-yi bâliğanın nafakası, babası Zeyd'in üzerine şer'an lâzım olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹¹⁹⁷

¹¹⁹⁰ Geri durmak, çekinmek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹¹⁹¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹¹⁹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹¹⁹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹¹⁹⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹¹⁹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹¹⁹⁶ Bu kısım, nafaka hususunda farklı meseleler ihtivâ eden fetvâları içeren bir alt başlıktır.

¹¹⁹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

2. **Mes’ele:** Hind-i sagîre-yi mûsirenin nafakası, kendi mâlından mı lâzım olur yoksa babası üzerine mi?

el-Cevâb: Kendi mâlından [lâzım olur.]¹¹⁹⁹

3. **Mes’ele:** Hind-i mûsirenin nafakası, oğlu Zeyd üzerine lâzım olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²⁰⁰

4. **Mes’ele:** Hind, mûsire olup ihtiyâcı yoğ-iken sagîr oğlu Amr’ın mâlından nefsi için nafaka takdîr itdürüp almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²⁰¹

5. **Mes’ele:** Zeyd-i mûsirin oğlu Beşîr-i kebîr merîz olup kâr-u kesebeye kâdir olmayup fâkir olsa Beşîr’in nafakası Zeyd üzerine lâzım olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²⁰²

6. **Mes’ele:** Fakîr ve muhtâc olan Zeyd’in sagîr olan oğlu Amr-ı mûsirden gayrı kimesnesi olmasa Zeyd, Amr’ın [mâlını] kendi nafakasına kadr-i ma’rûf sarf itmek câiz olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²⁰³

ولا ضمان عليهما لو أنفقا من مال الابن¹²⁰⁴

7. **Mes’ele:** Zeyd, fakîr ve muhtâc olup kızı Hind-i sagîre-yi mûsireden gayrı kimesnesi olmamağla Zeyd’in [Hind’in] şu kadar mâlını kadr-i ma’rûf kendi nafakasına sarf eylese Hind, bâliğa oldukda ol mâlı Zeyd’e tazmîne kâdire olur mı?¹²⁰⁵

el-Cevâb: Olmaz.¹²⁰⁶

8. **Mes’ele:** Zeyd, fakîr ve muhtâc olup oğlu Amr-ı mûsirden’den gayrı kimesnesi olmamağla Amr’ın mâlından şu kadar akçayı Amr’ın iznsiz kadr-i ma’rûf nafakasına sarf eylese Amr, meblağ-ı merkûmı Zeyd’e tazmîne kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²⁰⁷

¹¹⁹⁸ Bâliğa olan kızın ve kötürüm olan oğlanın nafakası babaya aittir. Fetva bu kavle göre verilmiştir. (*Mûlteka’l-Ebhur*)

¹¹⁹⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹²⁰⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹²⁰¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹²⁰² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹²⁰³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹²⁰⁴ Anne, baba oğullarının malından nafaka için harcama yaparlarsa tazmin etmezler. (*Mûlteka’l-Ebhur*)

¹²⁰⁵ Burada “Zeyd’in” kelimesinden sonra mananın sıhhati için “Hind’in” kelimesinin ilave edilmesi doğru olacaktır.

¹²⁰⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

¹²⁰⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 25b.

9. [vr 26a] **Mes'ele:** Zeyd-i fakirin, oğlu Amr'dan gayrı kimesnesi olmayup lâkin Amr dahi fakîr olup kâr-u kesebeye kâdir olmazsa Zeyd'in nafakası, Amr üzerine lâzım olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²⁰⁸

10. **Mes'ele:** Zeyd-i zimmînin zevcesi Hind, İslâm'a gelmekle Hind'in Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'in İslâm'ına hükm olunsa Zeyneb'in mâlî olmayacak Zeyneb'in nafakası, Zeyd üzerine lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²⁰⁹

11. **Mes'ele:** Hind-i fakîrenin li-ebeveyn kız karındaşı Zeyneb-i mûsireden gayrı kimesnesi olmasa Hind'in nafakası, Zeyneb üzerine lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²¹⁰

12. **Mes'ele:** Kesbe¹²¹¹ kâdir olan Zeyd'in zevcesi Hind'in nafakası, Zeyd'in babası Amr üzerine lâzime olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²¹²

13. **Mes'ele:** Hind-i fakîrenin nafakası, mûsirler olan oğlu Amr ile kızları Zeyneb ve Hadîce üzerlerine ne vechle lâzım olur?

el-Cevâb: Cümlesine beraber lâzime olur.¹²¹³

نفقة أصوله الفقراء بالسوية بين الابن والبنت¹²¹⁴

14. **Mes'ele:** Hind-i Nasrânîyye, fakîr ve mû'sire olup mûsirlerden olan oğlu Zeyd-i Müslim ile Amr-ı Nasrânî ile mûsire olan kızı Zeyneb-i Nasrânîyye'den gayrı kimesnesi olmasa Hind'in nafakası, mezbûrların üzerine ne vechle lâzime olur?

el-Cevâb: Beraber [lâzime olur.]¹²¹⁵

15. **Mes'ele:** Zeyd-i sagîr-i fakîrin anası Hind-i mûsire ile li-ebeveyn ammı Amr-ı mûsirden gayrı kimesnesi olmayup sagîrin nafakası, mezbûrların üzerine ne vechle lâzime olur?

el-Cevâb: Sülûs Hind'e, bâkîsi Amr'a lâzime olur.¹²¹⁶

¹²⁰⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²⁰⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²¹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²¹¹ Kazanmaya. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 586.

¹²¹² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²¹³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²¹⁴ Oğlan ve kız üzerine fakir olan usûlünün nafakası eşit bir şekilde vacip olur. (*Mülteka'l-Ebhur*)

¹²¹⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²¹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

- 16. Mes'ele:** Zeyd-i fakîrin nafakası, yalnız mûsirler olan oğulları Amr ve Bekr üzerlerine mi lâzime olur, yoksa oğlunun oğlu Beşîr üzerine dahi lâzime olur mı?
el-Cevâb: Yalnız Amr ve Bekr üzerlerine lâzime olur.¹²¹⁷
- 17. Mes'ele:** Zeyd-i sagîri fakîrin, mûsirler olan li-ebeveyn er karındaşı Amr ile li-ebeveyn ammi Bekr'den gayrı kimesnesi olmasa Zeyd'in nafakası yalnız Amr üzerine mi lâzime olur, yoksa Bekr üzerine dahi lâzime olur mı?
el-Cevâb: Yalnız Amr üzerine lâzime olur.¹²¹⁸
- 18. Mes'ele:** Zeyd-i sagîr-i fakîrin, anası Hind ile li-ebeveyn ammi Amr'dan gayrı kimesnesi olmayup lâkin Hind, mûsire olup Amr mu'sir olsa Zeyd'in nafakası yalnız Hind üzerine mi lâzım olur, yoksa Amr üzerine de lâzım olur mı?
el-Cevâb: Yalnız Hind'in üzerine lâzime olur.¹²¹⁹
- 19. Mes'ele:** Hind, zevc-i mutallık Zeyd'den olup hizânesinde olan veled-i sagîri için Zeyd üzerine hâkime kadr-i ma'rûfdan ziyâde yevmi şu kadar akça nafaka takdîr itdirse Zeyd, ziyâdeyi hâkime hat¹²²⁰ itdirmeğe kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹²²¹
- 20. Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd-i müteveffâdan olup hizânesinde olan sagîre kızı Zeyneb'in vasîsi Amr'ın yedinde olan mâlından Zeyneb için hâkime kadr-i ma'rûfdan ziyâde yevmi şu kadar akça nafaka takdîr itrdise Amr, ziyâdeyi hâkime hat itdirmeğe kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olur.¹²²²
- 21. Mes'ele:** Hind, kızının kızı Zeyneb-i sagîreyi bi-hakkı'l-hizâne terbiye iderken Zeyneb'in mâlî olmamağla Zeyneb için babası Zeyd üzerine hâkime günde kadr-i ma'rûf şu kadar akça nafaka takdîr itdürüp Zeyd'den taleb itdikde Zeyd, "Bilâ-nafaka besle ve illâ Zeyneb'i senden alurum" dimeğe kâdir olur mı?
el-Cevâb: Olmaz.¹²²³
- 22. Mes'ele:** Hind, zevc-i mütallık Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'i, bi-hakki'l-hizâne terbiye üzere iken nefsin, sagîre-yi ecnebiyye olan [vr 27b] Amr'a tezvîc idüp

¹²¹⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²¹⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²¹⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²²⁰ Sınır. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹²²¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²²² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

¹²²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26a.

sagîrenin nisvândan hâzine-i uhrâsı olmamağla Zeyd, Zeyneb'i Hind'den almak istedikde Hind, "Ben Zeyneb'i bilâ-nafaka beslerim" demekle Zeyd, Zeyneb'i Hind'den almayup ba'dehû Amr, Hind'i bâinen tatlik eylese Zeyneb'in mâlî olmamağla Hind, Zeyneb için Zeyd üzerine hâkime kadr-i ma'rûfa nafaka takdîr itdürüp müştehât olunca bi-hakki'l-hizâne imsâk itmek istedikde Zeyd, "Mücerred ve mükaddemen bilâ-nafaka beslerim" demekle "Nafakasız besle ve illa Zeyneb'i [senden] alurum" dimeğe kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²²⁴

- 23. Mes'ele:** [Hind,] zevci Zeyd-i müteveffâdan olup hizânesinde olan sagîr oğlu Amr'ın vasîsi Bekr'in bi-şartı'r-rucû emriyle Amr'ın nafakasını kendi mâlından kadr-i ma'rûf şu kadar akça sarf eylese Hind, masrûfunu¹²²⁵ Bekr'den almağa kâdire olur mı? ¹²²⁶

el-Cevâb: Olur.¹²²⁷

- 24. Mes'ele:** Hind, zevc-i mutallıkı Zeyd'den olup hizânesinde olan sagîre kızı Zeyneb'i bir müddet kendi ta'âmından¹²²⁸ teberrü'an¹²²⁹ infâk eylese Hind, vech-i muharrer üzere infâk için Zeyd'den nesne almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²³⁰

- 25. Mes'ele:** Hind, zevc-i mutallıkı Zeyd'den olup hizânesinde olan sagîre kızı Zeyneb'in mâlî olmamağla Zeyneb için Zeyd üzere hâkime kadr-i ma'rûf nafaka takdîr itdirse Hind nafaka-yı mukaddereyi Zeyd'den alup sagîreyi infâka kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²³¹

- 26. Mes'ele:** Hind, zevci Zeyd-i müteveffâdan olup hizânesinde olan sagîr oğulları Amr ve Bekr'in vasîleri Beşîr'in yedinde olan mâllarından sagîrlere için hâkime kadr-i ma'rûf nafaka takdîm itdirse Hind, nafaka-yı mukaddereyi Beşîr'den alup sagîrlere infâka kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²³²

¹²²⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26b.

¹²²⁵ Harcama. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 674.

¹²²⁶ Bu meselenin başında "Zeyd" ismi yazılıydı fakat mânânın sıhhatine göre "Hind" ismi yazılmalıdır.

¹²²⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26b.

¹²²⁸ Yemek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹²²⁹ Bağış. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1221.

¹²³⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26b.

¹²³¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26b.

¹²³² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26b.

27. Mes'ele: Hind-i sagîrenin anasının anası ve hâzinesi Zeyneb, Hind için babası Amr üzerine hâkime yevmi şu kadar akça nafaka takdîr itdürüp ve istidâneye izn ve hüccet alup lâkin Zeyneb istidâne itmeyüp ve Hind için müstakillen ta'âm tabh itmeyüp Hind, Zeyneb'in nefsi için tabh¹²³³ itdiği ta'âmdan Zeyneb'in ibâhasıyla bir müddet Zeyneb ile ekl eylese¹²³⁴ Zeyneb, "Mücerred nafaka takdîr itdirdim" diyü nafaka-yı mukaddereyi Amr'dan almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²³⁵

28. Mes'ele: Hind, Zeyd-i müteveffâdan olup hizânesinde olan sagîre kızı Zeyneb'in vasîsi yedinde olan mâlından Zeyneb için hâkime yevmi şu kadar akça nafaka takdîr itdürüp ve istidâneye izn alup lâkin istidâne itmeyüp ve Zeyneb'i müstakillen infâk itmeyüp Zeyneb, Hind'in ibâhasıyla Hind'in nefsi için tabh itdiği ta'âmdan bir müddet Hind ile ekl eylese Hind, "Mücerred nafaka takdîr itdirdim" diyü nafaka-yı mukaddereyi Zeyneb'in mâlından almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²³⁶

29. Mes'ele: Zeyd-i müteveffânın sagîre kızı Hind'in anası ve hâzinesi Zeyneb, mûsire Hind'in aslen mâlî yoğ-iken kâdiye Hind için şu kadar akça nafaka takdîr itdürüp hüccet¹²³⁷ aldıktan sonra Zeyneb, Hind-i bâliğa için kendi mâlıyla infâk idüp ba'dehû Hind, bir mikdâr mâl iktisâb eylese Zeyneb, "Mücerred yedimde nafaka hücceti vardır" diyü vech-i muharrer üzere infâk için Hind'den nesne almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: [vr 27a] Olmaz.¹²³⁸

30. Mes'ele: Hind-i sagîrenin anasının anası ve hâzinesi Zeyneb, Hind için babası Amr'ın üzerine hâkime yevmi şu kadar akça nafaka nakdîr itdürüp istidâneye izn aldıktan sonra Zeyneb, istidâne itmeyüp nefsi için tabh eylediği ta'âmdan Hind'i teberrü'an it'âm eylese Zeyneb, "Yedimde nafaka hücceti vardır" diyü nafaka-yı mukaddereyi Amr'dan almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olmaz.¹²³⁹

¹²³³ Pişirmek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹²³⁴ Yemek, yemek. Bkz. Ayverdi, "Kubbealtı Lugatı".

¹²³⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26b.

¹²³⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 26b.

¹²³⁷ Belge, vesika, delil. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 445.

¹²³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 27a.

¹²³⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 27a.

31. Mes'ele: Hind, zevc-i mutallık Zeyd'den olup hizânesinde olan sagîr oğlu Amr'ın mâlî olmamağla Amr için Zeyd üzerine hâkime kadr-i ma'rûf nafaka takdîr itdürüp istidâneye izn aldıktan sonra Hind, bir müddet Amr'ı istidâneyle infâk eylese Hind nafaka-yı müstedâneyi Zeyd'den almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²⁴⁰

32. Mes'ele: Zeyd, hicr ve terbiyesinde olan öğey kızı Hind-i sagîrenin mâlî olmağla Hind'in mâlında Hind için hâkime kadr-i ma'rûf nafaka takdîr itdürüp istidâneye izn alup Hind'i bir müddet istidâne ile infâk eylese Hind, bâliğa oldukda Zeyd nafaka-yı mukaddere-yi müstâneyi Hind'den almağa kâdir olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²⁴¹

33. Mes'ele: Hind, hizânesinde olan sagîr oğlu Amr'ın mâlından hâkime Amr için kadr-i ma'rûf yevmi şu kadar akça nafaka takdîr ve istidâneye izn alup sagîri bir müddet istidâneyle infâk itdükden sonra nafaka-yı mukaddere-yi müstedâneyi sagîrin mâlından almadın sagîr fevt olsa Hind, nafaka-yı müstedâneyi sagîrin mâlından almağa kâdire olur mı?

el-Cevâb: Olur.¹²⁴²

34. Mes'ele: Zeyd, hicr-u terbiyesinde olan karındaşı oğlu Amr ile karındaşı kızı Hind-i sagîrler için vasîleri yedlerinde olan mâllarından hâkime kadr-i ma'rûf günde şu kadar akça nafaka takdîr ve istidâneye izn alup sagîrleri bir müddet istidâneyle infâk itdükden sonra nafaka-yı müstedâneyi almadın Zeyd, ba'dehû sagîrler fevt olup sagîrlerin mâllarını vârisleri kabz eyleseler Zeyd'in veresesi, nafaka-yı müstedâneyi sagîrlerin tereke-i vâfiyesinden¹²⁴³ vârislerinden almağa kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olurlar.¹²⁴⁴

35. Mes'ele: Hind-i sagîreyi, anası Zeyneb terbiye ederken Zeyneb fevt oldukda babası Zeyd, âhar diyârda olup Hind'in nisvândan asla kimesnesi olmayup ricâlden ancak li-bebeveyn ammi oğlu Amr mevcûd olup emîn olmağla hâkim Hind'i Amr'a virüp Zeyd üzerine Hind için günde kadr-i ma'rûf şu kadar akça nafaka takdîr ve istidâneye izn virüp Amr dahi istidâneyle bir müddet Hind'i infâk itdükden sonra Zeyd gelse Amr, nafaka-yı müstedâneyi Zeyd'den almağa kâdir olur mı?

¹²⁴⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 27a.

¹²⁴¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 27a.

¹²⁴² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 27a.

¹²⁴³ Yeterli, tam. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1319.

¹²⁴⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 27a.

el-Cevâb: Olur.

3.4. Karaçelebizâde'nin Bazı İhtilaflı Mevzulardaki Kanaatleri ve Fetvâları

Bu kısımda inceleyeceğimiz konu; özellikle modern zamanda İslâm aile hukuku üzerinde ortaya çıkmış tartışmalı konularda devrin şeyhülislâmı Karaçelebizâde'nin tavrını, verdiği fetvâların muhtevâlarından yola çıkarak ortaya koymaktır.

1) Evlenme Yaşı ve Muhayyerlik: Bu konuda Karaçelebizâde'nin tavrı klasik Hanefî fukahası ile aynı yönde olup, vermiş olduğu birçok fetvâ da mezhebin meşhur görüşüne muvafıktır. Bu husustaki verdiği fetvalardan bazıları şöyledir;

- Bâliğa olmayan mümeyyize kızın, velisinin izni olmadan kendini başkasıyla evlendirmesi sahih değildir.¹²⁴⁵
- Babası, bâliğa olmayan kızı kâdı izni bulunmadan evlendirmesi sahihtir.¹²⁴⁶
- Babası olmayıp amcası olan sagîre kızı, amcasının izni olmadan annesinin evlendirmesi sahih değildir.¹²⁴⁷
- Babası bâliğa olmayan kızını evlendirse, kızın bâliğa olduktan sonra akdi feshetmesi caiz değildir.¹²⁴⁸
- Bâliğa kızın kâdı izni olmadan evlenmesi caizdir.¹²⁴⁹
- Bâliğa kızın babasının izni olmadan evlenmesi caizdir.¹²⁵⁰
- Annesi sagîre olan kızını evlendirse, kızın bâliğa olunca akdi feshetmesi caizdir.¹²⁵¹

2-) Müslüman Olan Erkeğin/Kadının Ehli Kitap Olan Kadınlı/Erkekle Evliliğine İzin Verilmesi/Verilmemesi; Bu meselede de Karaçelebizâde'nin tavrı klasik Hanefî fukahası ile aynı yöndedir. Verdiği fetvalar incelendiğinde mezhebin meşhur görüşüyle muvâfık düştüğü müşahade edilmiştir. Bu konuyla alakalı verdiği fetvaların bir kısmı şu şekildedir;

- Müslüman bir erkeğin Hristiyan olan kadınla evlenmesi caizdir.¹²⁵²

¹²⁴⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

¹²⁴⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 27a.

¹²⁴⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

¹²⁴⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

¹²⁴⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

¹²⁵⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7b.

¹²⁵¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 8b.

¹²⁵² Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5a.

- Hristiyan bir erkeğin Hristiyan hanımı Müslüman olsa erkeğe İslâm ahkamı anlatılıp Müslüman olması teklif edildiğinde kabul etmese kadının o erkekten ayrılması gerekmektedir.¹²⁵³
- Evli olan Hristiyan erkek ve kadın Müslüman olsalar nikah tazelemeleri gerekmez.¹²⁵⁴

3-) Erkeğe Çok Eşlilik İmkânının Tanınması: Bu hususta Karaçelebizâde klasik Hanefî fukahasına muhalefet etmemiş ve mezhebin meşhur görüşüne muvafık fetvalar vermiştir. Bu konuyla alakalı verdiği fetvaların bir kısmı şu şekildedir;

- Bir erkeğin evli olduğu hanımından sonra kendisine mahrem olmayan başka bir kadınla evlenmesi caizdir.¹²⁵⁵
- Bir erkeğin aslen hür olan bir kadınla evlendikten sonra azaldı bir köle kadınla evlenmesi caizdir.¹²⁵⁶
- Bir erkek evlendikten sonra başka bir kadınla daha evlense ve o ikinci kadının ilk evlendiği kadınla süt kardeşi olma ihtimali olsa yahut kesinleşse ikinci evlendiği kadından boşanması gerekmez.¹²⁵⁷
- Dört hanımı olan bir adamın beşinci bir kadınla daha evlenmesi caiz değildir.¹²⁵⁸

4-) Cariyelik: Bu meselede de Karaçelebizâde klasik Hanefî fukahası ile aynı yönde fetvalar vermiştir. Bu konuyla alakalı verdiği fetvaların bir kısmı şu şekildedir;

- Bir adamın âzadlı olmayan câriyesi ile evlenmesi caizdir.¹²⁵⁹
- Bir kadının câriyesini erkek kölesiyle evlendirmesi caizdir.¹²⁶⁰

¹²⁵³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 11a.

¹²⁵⁴ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 5b.

¹²⁵⁵ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

¹²⁵⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

¹²⁵⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 14a.

¹²⁵⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 7a.

¹²⁵⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6a.

¹²⁶⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* (Şehid Ali Paşa, 1048), 6b.

SONUÇ

Geçmişten bugüne fetvâ müessesinin ve şeyhülişlâm fetvâlarının tarihte mühim bir yer teşkil ettiğinden bahsetmiştik. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ve fetvâ mecmûası olan *(Fetâvâ-yı Karaçelebizâde)* eseri de bunlardandır.

Abdülaziz Efendi, ilim ve âlim yetiştirme geleneği olan “Karaçelebizâde” ailesinin bir ferdi olarak Dünya’ya gelmiştir. Büyük dedesi Hüsâmeddin Efendi’nin müderris ve kâdılık vazifelerinde bulunmasının yanında bu hususiyet, Abdülaziz Efendi’ye kadar olan ahfadında da kesilmeden devam etmiştir. Hayatının ilerleyen safhalarında ailesine layık olarak şeyhülişlâmlık gibi devlette en üst düzey vazifelerde görevlendirilmiştir. Kendisinin şecâatli, hak bildiği yoldan dönmeyen ilim sahibi bir şahsiyet olması bu vazifelere layık olduğunu göstermektedir. Buradan Karaçelebizâde ailesinin Osmanlı ilim ve kültür dünyasında mühim bir yerde durduğu söylenebilir. Bunun yanında kendisi siyasetle çok iştigal etmiş hatta Sultan İbrâhim’in tahttan indirilmesinde çok etkili olmuştur. Siyasetle yakından ilgilenmesi şeyhülişlâmlık döneminde de devam etmiştir. Bundan dolayı vazifeden hal edilip sürgüne gönderilmiştir. Onun için âlimler, tarihin hangi devrinde siyasetle yakından iştigal etseler bundan hep zararlı çıktıklarını ve bu akıbetle Abdülaziz Efendi’nin de karşılaştığı söylenebilir. Eser te’lifâtı noktasına gelince özellikle fıkıh ve tarihe daha çok merak duyması noktasında bu ilim sahalarında çalışmalar yapmıştır. Tarih ilmindeki eseri olan *(Ravzatü’l-Ebrâr)* hacimli bir eser olup Hz. Âdem’den yaşadığı döneme kadar (...-1648) ele aldığı bir eserdir. Bu âlim kişilerin tarihi hafızayı kaybetmemesi ve geleceğin taşlarını geçmişten dizmeye başlaması gerektiğini göstermektedir. Kendisinin sadece bu ilmî sahada değil siyer, edebiyat gibi ilmî sahalarda da eserler vermiş olması ve bildiği farklı lisânlar entelektüel bilgi birikimi olduğuna işarettir.

Bir diğer husus olan “fetvâ müessesesi” meselesine gelince o, tarihin çağları arasında Asr-ı saâdetten günümüze kadar kıymetini muhafaza ederek gelmeyi başarmıştır. Her ferdin ilim tahsil etme imkânı ve mekânı olmadığı göz önüne alındığında cemiyete kılavuzluk edecek şahsiyetler aranmaktadır. İşte bu vazifeyi İslâm âlimleri yaklaşık bin dört yüz (1400) senedir îfâ edegelmişlerdir. Müslümanlar asırlar boyunca “*Eğer bilmiyorsanız ilim sahibi olanlara sorun.*” (en-Nahl,16/43) ayetini kendilerine rehber edinerek fetvâ/iftâ/müftî teşkîlatlarına çok önem vermişler ve müşkillerini sorarak halletmişlerdir. Bunu fetvâ ve müftî vasıtasıyla yapmışlardır. Binâenaleyh; îtikat, liyâkat, adâlet, tazîm,

îtimat, samimiyet, muhabbet ve usluluk/âkillik üzerine binâ olan fetvâ/iftâ müessesinin varlığı İslâm ümmetini birçok problemten kurtarıp onlara sağlam bir hayat nizâmı sunması bu müessesenin önemini bizlere göstermektedir.

“Osmanlı hukuk nizâmı” mevzûsuna gelince (1299-1922) yılları arasında altı yüz yirmi üç (623) sene gibi muazzam bir süre tarih sahnesinde kalan Osmanlı Devleti’nin hukuk nizâmını birkaç satıra sığdırmak elbette mümkün değildir. Fakat ana fikriyatını anlamak noktasında denilebilir ki, devlet kurulduğu tarihten itibaren şer‘î hukuku/İslâm hukukunu tatbik mevkiindeydi. Yaptığımız araştırmalar Osmanlıların şer‘î hukuk kâidelerinden bîgâne olduğu ve devlette tatbik edilmediği tarzındaki tezlerin isabetli olmadığı göstermiştir. Nitekim çalışmamızda ele aldığımız birçok belgenin yanında İngiliz asıllı Amerikalı tarihçi Bernard Lewis’in ifadeleri bu olguyu destekler niteliktedir. Bununla birlikte Türk örfünden/töresinden kopmayan Osmanlı, örfî hukuk mekanizmasını da aktif işletmiştir. Anayasa, idâre, cezâ, aile, mâlî hukuk başta olmak üzere devletin her kademesinde alâ-kaderi’l-imbân İslâm hukuku/şer‘î-şerîat hukuku tatbik edilmiştir. Bu bize Osmanlı’nın hukûkî, târihî, medenî muvaffakiyetinin sebebini; millî kimliğini unutmaması ve dinî değerlerine de sahip çıkması olduğunu göstermektedir.

İslâmiyet, “aile hukuku” kâidelerini en ince ayrıntılarına kadar belirlemiştir. Aile kurumundaki her bir ferdin ne gibi mesûliyet ve vazifelerinin olduğunu tanzîm etmiş, âdetâ boş bir alan bırakmamıştır. İslâmiyet’in, bir milletin/ümme/cemiyetin en temel yapı taşı olan aile kurumuna bu denli hassâsiyet göstermesi, tarih boyunca var olmuş İslâm milletlerinin sağlam temeller üzerine binâ ettiği cemiyetler vücûda getirmelerini sağlamıştır. İslâmiyet, en temelde evlenecek çiftlerin münâsiplik durumuna (küfûv gibi), nikâhın akdinin unsurlarına (kadın ve erkeğin irâdesi gibi), nikâhın şartlarına (şahitlerin huzurunda rızalarıyla gibi) ve nikâhın netîcelerine/mesûliyetlerine (mehir, nafaka gibi) tam riayet etmelerini emretmektedir. Ayrıca nikâhlandıktan sonra da mesûliyetler devam etmekte olup -İbrâhim Hakkı Erzurûmî Efendi’nin (ö. 1194/1780) (*Mârifetnâme*) isimli eserinde karı-koca haklarıyla alakalı olarak, hanımın kocası üzerinde otuz (30), kocanın hanımı üzerinde yirmi iki (22) hakkının olduğunu beyân etmesi gibi- kurulan yuvanın sağlamlaştırılması birinci dereceden önem arz etmektedir. Bu kâidelere riâyetin ne kadar mühim olduğunu; günümüzde yaşanan ailevî problemlerin, boşanmaların, evlilik cinayetlerinin, geçimsizliklerin, hat safhaya ulaşması göstermektedir. Dolayısıyla milletin temel yapı taşı olan aile kurumunun zâfiyete/dejenereye uğrayıp çökmeye yüz

tutması İslâm aile hukukunun cemiyetin sinesinde ne derece mühim bir yer teşkîl ettiğini ortaya çıkarmaktadır.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin (*el-Fetâvâ*) isimli fetvâ mecmûası eseri, döneminin ictimâî şartlarını ortaya koyarken husûsen incelediğimiz nikâh ve talâk mevzûları ise dönemin ailevî meselelerini, problemlerini ve vaziyetini ortaya koyması açısından önemlidir.

Öncelikle eserin târihen ve ilmen tuttuğu mevkiye bakıldığında, “namaz” konularından başlayıp “mîras” konularına kadar geniş bir skaladaki mevzûları ihtivâ etmesi eserin kapsam geçerliliği noktasında gayet yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca muhtevâsındaki meselelerde zikredilen bilgilerin –(*Kâdîhan, el-Hidâye, el-Bezzâziyye*) gibi- Hanefî fıkhnca ve fetvâ alanında muteber kaynaklara istinâd edilmesi eserin güvenilirlik geçerliliğini üst düzeye çıkarmaktadır. Eserde sorulan suallere karşı “olur, olmaz” tarzında kısa cevaplar verilmesi meselenin/problemin net bir şekilde halledilmesini sağlamaktadır. Yine meselelerin cevaplarının Arapça malumat iktibaslarıyla desteklemesi bilgilerin direkt ana kaynağından alınması hasebiyle eseri güvenilir kılmaktadır. Ayrıca müellif, kullandığı fikhî istinbat metotlarıyla müftî oluşunun altını doldurmaktadır. Çünkü o, -ta’lîk konusunda “örf” delilini kullanarak hükmü/cevâbı vermesi gibi- usûl-i fikhın, aslî/fer’î delillerini etkin bir şekilde kullanmıştır. Bu vaziyet Abdülaziz Efendi'nin fıkıh ilminde âlim bir şahsiyet olduğunu gözler önüne sermektedir.

(*Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*) eserinin yekûnündeki fetvâlara bakıldığında en çok geçen meselelerin “vakıf” ile alakalı olduğu görülür. O halde şeyhülislâm olduğu zamanda da şahsiyetine uygun olarak vakıflarla alakadar olduğu ve kendisine yöneltilen soruların vakıf meselelerinde çoğalmasa millet de eser îmar etmek yönünde bir teveccühünün olduğunu göstermektedir. Mezvû-i bahsettiğimiz fetvâların muhtevâlarına gelecek olursak, nikâh meseleleriyle talâk meseleleri soru sayısının neredeyse başa baş olduğu görülmekle beraber talâkın biraz daha fazla olduğu ortadadır. Bunun nedeni Karaçelebizâde'nin şeyhülislâm olduğu dönemin -tarihî kaynaklarda geçtiği ifadeyle- devletin “tagayyür ve fesâd devri” diye nitelendirilen bir devre denk gelmesi ve mâlî, siyasî, ictimâî problemlerin halkıda menfî etkilemesi akabinde de ailevî sorunların tetiklenmesi olarak gösterilebilir. Bunu garip karşılamamak gerektir. Çünkü; altı asır boyunca tarih sahnesinde kalmış, en güçlü dönemlerinde üç kıtada at koşturmuş, yedi

denizde kürek çekmiş, doğuda Hazar Denizi ve Basra Körfezi'ne, batıda Cebelitarık Boğazı'na, güneyde Somali ve Yemen'e, kuzeyde ise Avusturya ve Macaristan'a kadar uzanan bir devleti kontrol etmek hayli meşakkatli ve tabi ki de müşkilleri daha büyük olmaktadır.

Şunu da unutmamak gerekir ki devletler de insanoğlu gibidir; doğar, büyür, kuvvetlenir, âcizleşir ve ölür.

Estağfirullâh el-Azîm ve etûbü ileyh.

KAYNAKÇA

- Acar, Halil İbrahim. *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*. ed. Hüseyin Kahraman. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2021.
- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. ed. Hüseyin Kahraman. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2019.
- Afyoncu, Erhan. “Nişancı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/156-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ahmed, ‘Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. *Bedâ’i ‘u’s-şanâ’i ‘fî tertîbi ‘ş-şerâ’i*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Akdağ, Gönül vd. “Epilepsi”. *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (2016), 35-41. <http://dx.doi.org/10.20515/>
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukûkî Tahlilleri*. 11 Cilt. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1. Basım, 1990.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılâhları Kâmûsu*. 2 Cilt. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 1. Basım, 2020.
- Akgündüz, Ahmed - Cin, Halil. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2017.
- Akgündüz, Ahmet. “Dürerü’l-hükkâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Akgündüz, Ahmet. *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017.
- Akgündüz, Ahmet. *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986.
- Akgündüz, Murat. “Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık”. 368. İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Akman, Mehmet. “Örf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Akyıldız, Ali. “Tanzîmat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/1-10. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Arı, Abdüsselam. *İslâm Miras Hukuku*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Aruçi, Muhammed. “Hasan Kâfi Akhisârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/326-329. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Âşıkpaşazâde. *Osmanoğulları'nın Tarihi*. haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç. İstanbul: K Kitaplığı, 1. Basım, 2003.
- Atan, Ömer Faruk. *Burhânü's-şerîa'nın Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Atar, Fahrettin. "Fetvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 11. Basım, 2014.
- Atar, Fahrettin. "İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985), 1-17. <https://doi.org/10.15370>
- Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Atçeken, Zeki - Yaşar, Bedirhan. *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2. Basım, 2012.
- Ayar, Talip. *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği(1826-1922)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2011.
- Aybakan, Bilal. "Sübki Takıyyüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/14-15. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aycibin, Zeynep. *Fezleke*. ed. Selman Soydemir - Soner Demirsoy. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 2016.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Köle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/246-248. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Osmanlı Aile Hukuku*. ed. Mustafa Demiray. İstanbul: Klasik Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*. Ankara: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Osmanlılar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/515-521. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 14. Basım, 2017.
- Ayverdi, İlhan. "Kubbealtı Lugatı". *Kubbealtı Lugatı*. Erişim 17 Mayıs 2024. <https://lugatim.com/>
- Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. thk. Fahrünnisa Bilecik vd. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi, 4. Basım, 2011.

- Babinger, Franz. “Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi”. *İslâm Ansiklopedisi*. 1/64-65. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Ahmet Mumcu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2. Basım, 1992.
- Bardakoğlu, Ali. “Hidâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/467-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bayram, İbrahim. *Hâfizuddîn Muhammed el-Bezzâzî Hayatı ve el-Fetavâ Adlı Eseri Işığında Fıkîhî Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Bedir, Murteza. “Vikâyetü’r-rivâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Begeç, Abdullah. *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi’nin Gülşen-i Niyaz’ı (inceleme-metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Benli, Şeyma. *Karaçelebizade Abdülaziz Efendi’nin Mir’âtu’s-Safa’sı (Tenkitli metin - inceleme)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Berki, Ali Himmet. *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*. haz. İrfan Yücel. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 1986.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*. ed. Kemal Yıldız. thk. Hüseyin Okur vd. haz. Abdullah Kahraman. İstanbul: Nizamiye Akademi, 1. Basım, 2016.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bindal, Fatma. *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz: Gülşen-i Niyaz (Tenkidli metin/inceleme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Esitüsü, 1996.
- Boynukalın Şenkardeşler, Hatice. *Şehâbeddin Karâfî’nin Fıkıhtaki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi’u’s-şâhîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Burhânîpurlu, Şeyh Nizâm vd. *Fetâvâyı Hindîyye (Fetâvâyı Alemgiriyye)*. çev. Mustafa Efe. thk. İsmail Karakaya. 16 Cilt. Ulus, Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama, 2. Basım, 1988.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. A. Yekta Saraç. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 1. Basım, 2016.

- Cezîrî, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkıhı (el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a)*. çev. Mehmet Keskin. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1994.
- Çağrı, Mustafa - Karlığa, H. Bekir. “Gazzâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/489-505, 518-530. TDV Yayınları, 1996.
- Çimen, Nurdan. *Abdülaziz Karaçelebi-zâde'nin Tarih-i Ravzatü'l-Ebrar'ı (metin-tahlili)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Dalma, İdris. “Karâfi'nin, Ebû Hanîfe'ye Atfettiği Bazı Muhalif Görüşlerin Değerlendirmesi: Ez-Zahîre Adlı Eserin Tahâret Bölümü Örneği”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 40 (2023), 37-63. <https://doi.org/10.56361/usul.1288219>
- Demir, Abdullah. *Türk Hukuk Tarihi*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2011.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. thk. Mustafa Çiçekler. haz. Aydın Sami Güneyçal. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Basım, 2012.
- Doğangüzel, Semra Betül. *Osmanlı Hukukunda Nişanlanma*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Donuk, Suat. *Türk Edebiyatında Vefeyatname ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyaz-ı İrfan'ı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. *Fıkıh ve Fıkıh Tarihi İncelemeleri*. ed. Tuncay Başoğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez vd. thk. Hilmi Kutulmuş vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.
- Düzdağ, Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16 Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1. Basım, 1978.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Dinî Lûgat*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *İslâm Hukuku Umûmî ve Husûsî Hükümler*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 3. Basım, 2018.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Emecen, Feridun M. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - II*. Ankara: İSAM - İslam Araştırmaları Merkezi, 2. Basım, 2018.
- Ençakar, Orhan. “Molla Hüsrev'in Dürerü'l-Hükkâm'ı Etrafında Oluşan Literatür”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 223-277.
- Erkoç Baydar, Tuba (ed.). *Nikâh ve Talâk Ahkâmı (İnceleme – Metin – Tıpkıbasım) / Mehmed Surûri*. çev. Abdurrahman Yıldırım - Mustafa Karapınar. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2023.

- Erol, Ayten - Gökalp, Fatma. “İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı”. *Kalemname - Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (Haziran 2022), 11-32.
- Ezdî es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. ‘Amr el-. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. ed. Şu‘ayb Arnavut-Muhammed Kâmil karşı Belelî. b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, ts.
- Fayda, Mustafa. “Hulefâ-yi Râşidîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/324-338. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Fergânî El-Mergînânî, Ebü’l-Hasen Burhânüddîn ‘Alî b. Ebî Bekr b. ‘Abdîcelîl - Yusuf, Tallal el-. *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti’l-Mübtedî*. Beyrut: Daru’l-İhyâ’i Tûrâşî’l-‘Arabi, ts.
- Gedik, Şerif. “Fusûlû’l-İmadî’nin Osmanlı Dönemi Fetâvâ Mecmualarına ve Hanefî Fıkıh Literatürüne Katkısı”. *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2023), 17-51.
- Gür, A. Refik. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Halebî, İbrâhim b. Muhammed el-. *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*. çev. Mustafa Uysal. 2 Cilt. Konya: Uysal Yayınları, 1. Basım, 1980.
- Has, Şükrü Selim. “Halebî, İbrâhim b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/231-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Hudari, Muhammed el-. *İslam Hukuku Tarihi*. çev. Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2. Basım, 1974.
- Husrev, Molla. *Gurer ve Dürer Tercümesi*. çev. Arif Erkan. nşr. Halil Eser. thk. Ayhan Yalçın. 4 Cilt. İstanbul: Kit-san Matbaacılık ve Neşriyat, 1. Basım, 1980.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *İbn-i Âbidîn, (Reddû’l-muhtâr ale’-d-Dürri’l-muhtâr)*. çev. Ahmed Davudoğlu. 18 Cilt. İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1. Basım, 1983.
- İbn Manzur. *Lisânü’l-Arab*. Kahire: Dâru’l-Meârif, 1199.
- İltaş, Davut. “Tahâvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/385-388. TDV Yayınları, 2010.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvaţta’*. nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: y.y., 1382/1962.
- İpşirli, Mehmet. “Bâb-ı Meşihat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/362-363. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- İpşirli, Mehmet. “Debbağzâde Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- İpşirli, Mehmet. “Ehl-i Örf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/519-520. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- İpşirli, Mehmet. “İlmiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/141-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İpşirli, Mehmet. “Kazasker”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/140-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- İpşirli, Mehmet. “Mülâzemet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/536-537. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- İpşirli, Mehmet. “Osmanlı Devleti’nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıla kadar)”. *Belleten* 61/232 (Aralık 1997), 597-700.
- İpşirli, Mehmet. “Sadrazam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/414-419. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- İpşirli, Mehmet. “Sun‘ullah Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/530-532. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- İpşirli, Mehmet. “Şeyhülislâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kafalı, Mustafa. “Cengiz Han”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/367-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kahveci, Nuri. *Ana Hatlarıyla İslâm Ceza Hukuku*. ed. Hüseyin Kahraman. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2020.
- Kahveci, Nuri. *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Kal’acî, Muhammed Revvas. *Fıkıh Lügatı*. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- Kallek, Cengiz. “Hisâlî Abdurrahman Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/125-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kallek, Cengiz. “Hisbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/143-145. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi. *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1048.
- Karagözlü, Volkan. *Karaçelebi-Zade Abdülaziz Efendi Süleyman-Name (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Karaman, Hayreddin. “Fıkıh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/22-27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

- Karaman, Rıdvan. “Takiyyüddîn es-Sübkî’nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri”. *Nous Academy Journal 2* (2024), 27-48.
- Karataş, Ali İhsan. *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Kaşıkcı, Osman. *İslam-Osmanlı Hukuku*. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2015.
- Kavak, Nuri. “Osmanlı Muhakeme Sisteminde Katiplik Mesleğinin Yeri ve Önemi”. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies 2/2* (2015), 1-10. <https://doi.org/10.5505>
- Kaya, Nevzat. *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Kaya, Nevzat. *Kara Çelebi-Zade Abdülaziz Efendi’nin Zeyl-i Ravzatü’l-Ebrâr’ı (tahlil ve metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Kaya, Nevzat. “Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/381-383. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kaya, Süleyman. “Osmanlı Fetvası Üzerine”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013), 79-125.
- Kayak, Sevgi. “Türk Hukuk Tarihinde Medeni Hukuk Alanındaki Resepsiyon Sürecinin Meşruluğu”. *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*. 55-62. İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, ts.
- Kaydu, Ekrem. “Osmanlı Devletinde Şeyülislâmlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2* (1977), 201-210. <https://doi.org/10.33227>
- Qazvîni İbn Mâce, Ebû ‘Abdillâh b. Yezîd el-. *Sünen-i İbn Mâce*. ed. Muhammed Fu’âd b. ‘Abdilbâkî. b.y.: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabîyye;Fayşal ‘İsa el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Koca, Ferhat. “el-Fetâva’l-Velvâliciyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/448-449. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Koca, Ferhat. “Fetvahâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/496-500. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Koca, Ferhat. “İbnü’l-Hümâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/87-90. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Koca, Ferhat. “Mefhum”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/350-353. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Koca, Ferhat. “Mergînânî, Burhâneddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/182-183. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Koca, Ferhat. “Molla Hüsrev”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/252-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Korkmaz, Sıddık. “İmam Ebu Mansur el-Maturidi’nin Hayatı ve Eserleri”. *Dini Araştırmalar* 4/10 (Ağustos 2001), 88-119.
- Köse, Saffet. “Hiyel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/170-171. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kucak, Ömer. *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) / Zafernâme*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Kudûrî, Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ahmed el-. *Kudûrî Metin ve Tercümesi*. çev. Süleyman Fâhir. nşr. Halil Eser. thk. Ayhan Yalçın. İstanbul: Eser Neşriyat, 1. Basım, 1979.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Ayak Divanı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/192-193. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Tezkire”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/73-74. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. çev. Metin Kırıatlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Basım, 1993.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Basım, 1996.
- Merçil, Erdoğan. “Selçuklular- Selçuklularda Devlet Teşkilatı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/389-392. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Mergînânî, Ebü’l-Hasen Burhânüddîn el-. *Hidâye Tercemesi*. çev. Hasan Ege. 3 Cilt. İstanbul: Şelâle Yayınları, 1. Basım, 1982.
- Meydânî el-Guneymî Ed-Dımaşkî, ‘Abdülğani b. Tâlib b. Hammâde - ‘Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin el-. *el-Lübâb fî şerhi’l-Kitâb*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayın, 1995.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi ‘u’s-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nahi, Selahaddin Abdüllatif en-. “Suğdı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/474-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Naîmâ Mustafa Efendi. *Târih-i Na'îmâ*. haz. Mehmet İpşirli. 6 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Nesâî, Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. 'Alî el-Ĥorâsânî en-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. ed. Hasan 'Abdülmeam Şelebî. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, ts.
- Ocak, Ahmet. "Selçuklular-Dinî, İlmî, Fikrî ve Tasavvufî Hayat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/375-377. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. İstanbul: Kronik Kitap, 1. Basım, 2016.
- Ortaylı, İlber. "Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/69-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özcan, Abdülkadir. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - III*. Ankara: İSAM - İslam Araştırmaları Merkezi, 2022.
- Özcan, Nuri. "Bedrî Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/335. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özcan, Tahsin. "Nâtîfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/438-439. TDV Yayınları, 2006.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. 1 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 3. Basım, 2013.
- Özel, Ahmet. "Kādîhan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/4 (2005), 249-378.
- Özen, Şükrü. "Zâhidî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/81-85. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Moğollar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/225-229. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Özgül, İbrahim. *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr adlı eseri (1299-1648) (tahlil ve metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Pamuk, Şevket. "Kuruş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/458-459. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Peçe, Murat. *Osmanlı Fakihlerinden İbn Kâdi Ayaslûgî ve Eseri Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*. ed. Yahya Solmaz. 1 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2023.

- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. ed. Süleyman Köklü. haz. Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 4. Basım, 2015.
- Sarı, Mevlüd. *el-Mevârid Littüllâb (Arapça - Türkçe Talebe Lügatı)*. İstanbul: Bahar Yayınları, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muḥammed b. Ebî Sehl Aḥmed es-. *el-Mebşuṭ*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtımîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/237-240. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. "Azîzî, Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi". Erişim 15 Temmuz 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/azizi-abdulaziz>
- Sümer, Faruk. "Selçuklular". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/365-371. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Şâban, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkḥ)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 27. Basım, 2017.
- Şahin, Osman. *İslam Hukukunda Fetva Usulü*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002.
- Şentop, Mustafa. *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*. haz. Ramazan Ekinci. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2018.
- Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi. *Ebussûd Tefsiri*. çev. Ali Akın. thk. H. Necati Demirtaş. 11 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2006.
- Team, Almaany. "قاموس عربي عربي و قاموس عربي قاموس ومعجم المعاني متعدد اللغات والمجالات -". Erişim 10 Haziran 2024. <https://www.almaany.com>
- Tirmizî, Muḥammed b. 'Îsâ b. Şevre b. Mûsa b.ed-Ḍaḥḥâk et-. *Sünen-i Tirmizî*. ed. Aḥmed Muḥammed Şâkir-Muḥammed Fu'âd 'Abdûlbâkî-İbrâhîm Utve 'Avd. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Maṭbaati Muṣṭafa el-Bâbî el-Ḥalebî, 2. Basım, ts.
- Tosun, Mustafa. *Kudûrî'nin el-Muhtasar İsimli Eserindeki Rivâyetlerin Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Turcan, Talip vd. *İslam Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Turcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Tursun Bey. *Tarih-i Ebü'l Feth*. 1 Cilt. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1. Basım, 1977.

- Türcan, Talip (ed.). *İslam Hukuku El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (TYEKB). “Yazma Eserler Portalı”. *Şeyhülislam Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi. el-Fetâvâ*. Erişim 22 Mayıs 2024. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/328510>
- Uşşâkizâde- Seyyid İbrahim Hasîb. *Zeyl-i Şakâ'ik*. haz. Ramazan Ekinci. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2017.
- Uygur, Abdulhalik. *Hâssî'nin “el-Fetâvâ's-sugrâ” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1988.
- Uzunpostalcı, Mustafa. “Burhâneddin el-Buhârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/435-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Üçok, Coşkun - Mumcu, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.
- Ünaldı, Büşra. *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yaman, Ahmed - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2014.
- Yaman, Ahmet. *Fetva Usûlü ve Âdâbı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Yaman, Ahmet. *İslam Kamu Hukuku*. ed. Murat Demirkol. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları (BİLAY), 1. Basım, 2020.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. ed. Murat Demirkol. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları (BİLAY), 8. Basım, 2022.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 14. Basım, 2017.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-i Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/525-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yıldırım, Nermin. *Kara Çelebi-Zade Abdülaziz Efendi'nin Zafername adlı eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) (tahlil ve metin)*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbâsiler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/49-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Yiğit, İsmail. “Emevîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/104-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yiğit, Yaşar. “Cezaî Sorumluluk Bağlamında İkra ve Hukuki Sonuçları”. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/1 (25 Mart 2021), 116-144. <https://doi.org/10.30622>
- Yörükân, Yusuf Ziya. “Bir Fetva Münasebetiyle”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2-3 (1952), 137-160. <https://doi.org/10.33227>
- Yuvalı, Abdülkadir. “Hülâgü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/473-475. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yuvalı, Abdülkadir. “İlhanlılar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/105-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İlmiye Sâlnâmesi*. haz. Matbaa-i Âmire. İstanbul, 1334.
- Îsâ-zâde Târîhi*. haz. Ziya Yılmaz. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1. Basım, 1996.
- İslâm Hukuku Tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2. Basım, 2015.
- Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015.
- Tureng - pax. “Tureng - Türkçe İngilizce Sözlük”. Erişim 09 Haziran 2024. <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/pax>

EK

Ek 1: Nüshanın İlk-Son Sayfası ve Vakıf Mührü

Kaynak: Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Fetâvâ-yı Karaçelebizâde (Şehid Ali Paşa, 1048)

عليها وعلى الحج والعمرة والسافرين والمكثرين في برار وبحرك من امة محمد اجمعين

ورسلى الله على رسول محمد وآله وصحبه اجمعين

مُدْعَى الْجَمْعِ وَالْإِقَامِ بِهَذَا الْكَلَامِ الْعَلَامِ

فِي جَارِدِ الْأَوَّلِ فِي يَوْمِ مِنَ الْأَيَّامِ

فِي الْفَرْدِ وَالْوَاقِعِ عَامِ

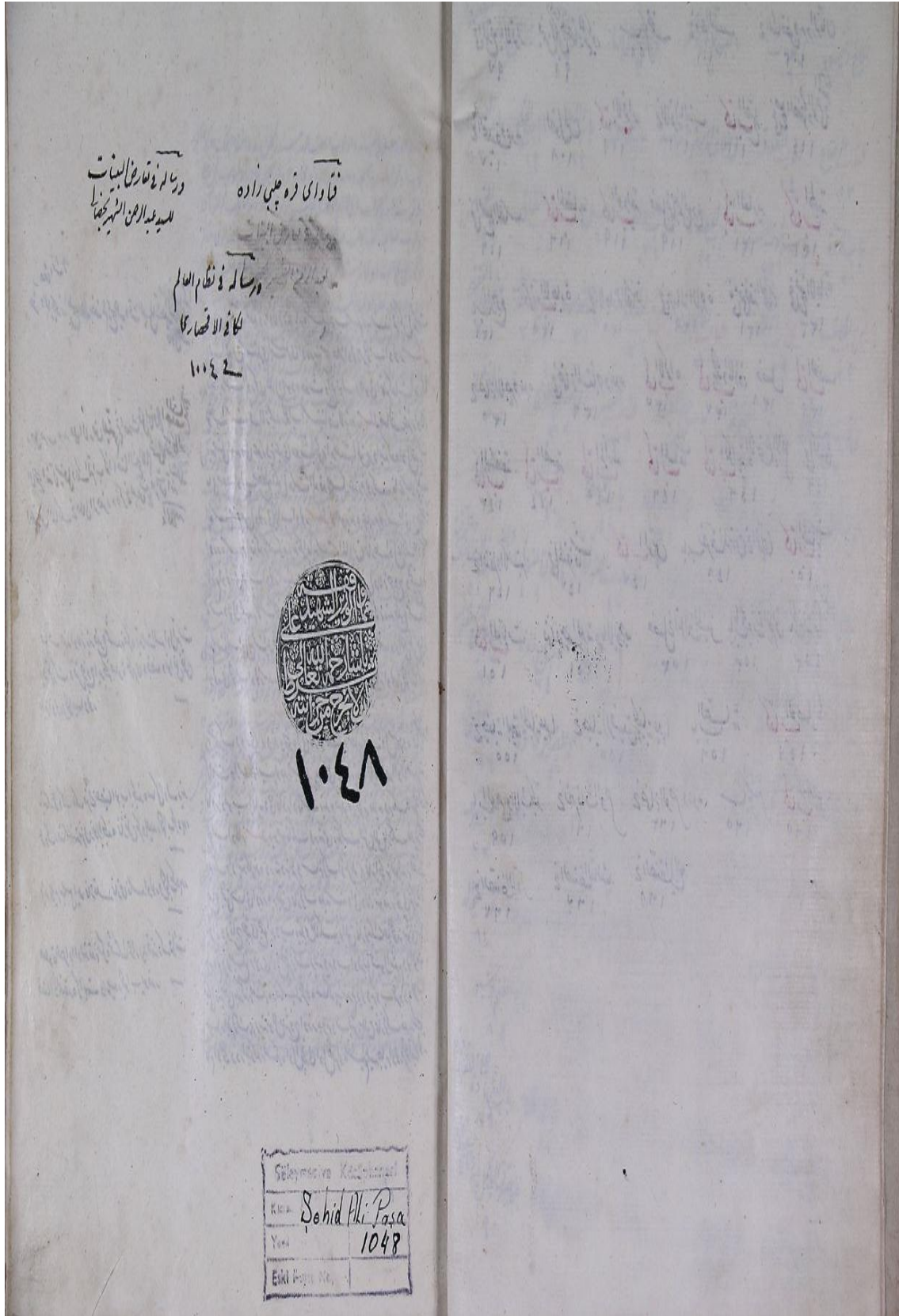
مِنْ بَحْرَةِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ

الصلوة والسلام

٢٢

Ek 2: Fetâvâ-yı Karaçelebizâde'nin İlk-Son Sayfaları

Kaynak: Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Fetâvâ-yı Karaçelebizâde (Şehid Ali Paşa, 1048)

نورسکاهندم اندوه حریفه بیغنه ذوق
عاشقه وفاطمه و رابعه اوز خالده
البشر آهده به اوج هم درک
قسمت صحیح بود

و بتقدیر کمال عرصة مکلفه بنا و اولاد لایعراض فی غیر کفر و ایمان و کمال و کمال و کمال

[illegible]

نیز از هر سه ایچونه اندلیستمره کاج بوفرد بوب طلاق نیست
مس اندر دونه نیان اولور اولور اولور

صاوير

بجانبه ثمانيتان في السنة وبعدها بها لوف وثمانين
لوانه خمس لها عبرة ولومها نكاح وجمع وخص من له اسبدا
عز في اذان رالوه

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

باب العنین

باب العدة

اور مہاشا خانا محمد
ولہ الخار لہانہ و جدت خونا اور مہاشا

خبر

لَا يَأْتِي نَسَبٌ وَلَا لَابِقَةٌ فِي
مَوْلَاهُ إِلَّا بِمَرْغَبٍ وَرَغَبٍ
نَسَبٌ لِمَوْلَاهُ بَعْدَ ذَلِكَ مِلَادُ غَوَاةٍ
وَأَنْزَعُهَا أَنْفَرُ مَسْتَقَرٍّ

ولم يأت منه المطهرة له ولما
لم يأت نفسه من يد غيره
في ذلك الوقت

باب ثلث الغائب

مسند بنک جابر بن عبد الله و لکھنؤ کو کہہ دیند و لکھنؤ کو بدوخت ادو اب
بعد بنوخت اولے اول و لکھنؤ کو و اوت اول گویاب اول و مسند بنک
جابر بن عبد الله اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو
اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو
گویاب اول و مسند بنک جابر بن عبد الله و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو
بعد بنوخت اولے اول و لکھنؤ کو و اوت اول گویاب اول و مسند بنک
ام و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو
ادو اب گویاب اول و مسند بنک جابر بن عبد الله و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو
تیر و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو
اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو
جابر بن عبد الله و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو
مروند بن عبد الله و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو بدوخت اول و لکھنؤ کو

225

[illegible]

فضل

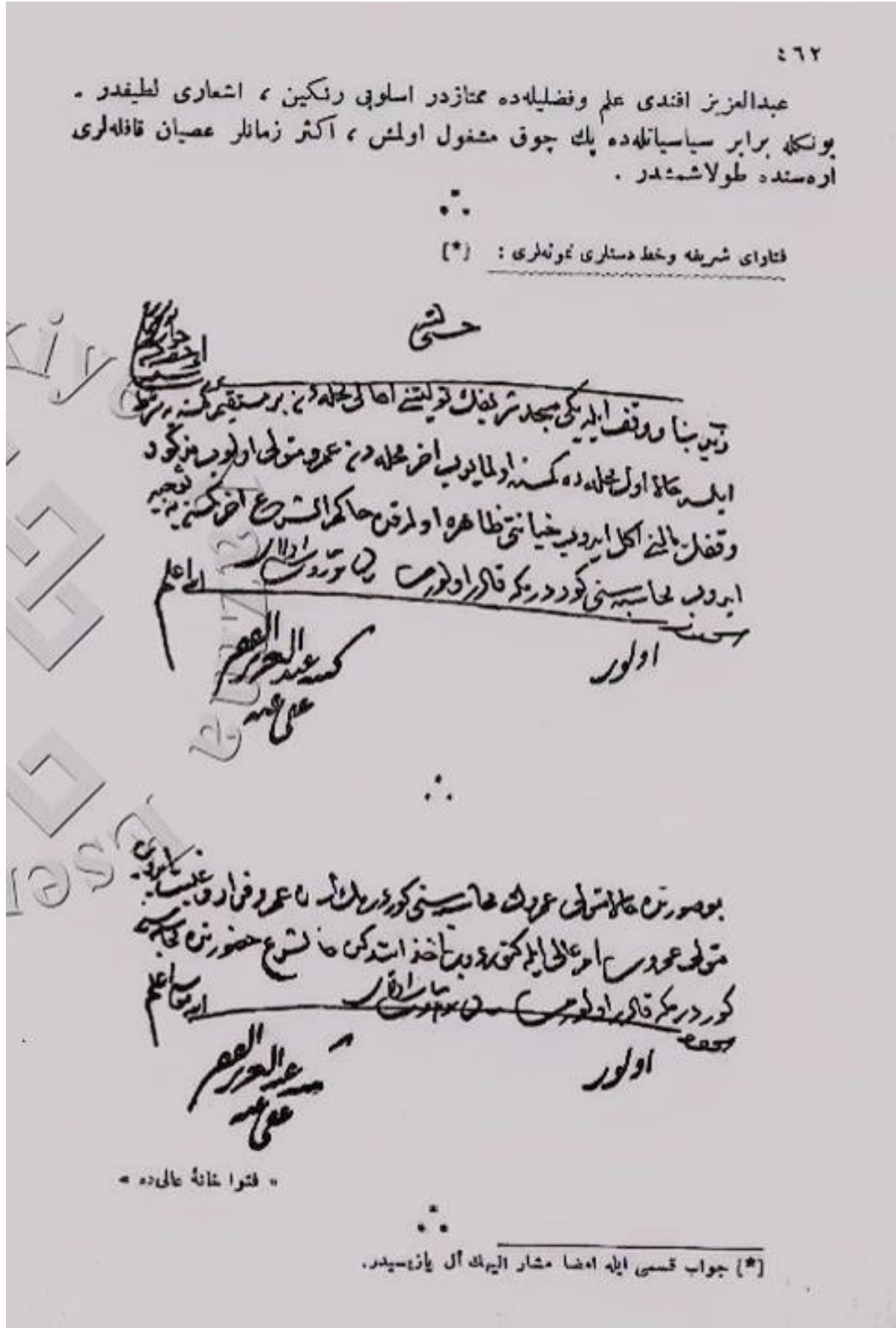
[illegible]

ولا تها: عليه السلام
منه السلام

[illegible]

تَفَقُّهُ أَسْوَءُ الْفُقَرَاءِ بِالسُّرَّةِ
بَيْنَ الْأَبْسِ وَأَبْنَتْ مَلَقَ

Ek 4: Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'ye Ait Bir Fetvâ ve Fetvâ İmzası (Mührü)

Kaynak: İlmiye Sâlnâmesi, s. 462

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Rıdvan KARAMAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Pamukkale Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Makale ve Bildiriler	
1. Karaman, Rıdvan. “Takiyyüddîn es-Sübkî’nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri ”. Nous Academy Journal 2(2024), 27-48 . https://doi.org/10.5281/zenodo.10973066	